

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XL

No : 157

Ocak 1976

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 7 6

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

Yazı işlerini yöneten sorumlu yönetmen : ULUĞ İĞDEMİR

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
İĞDEMİR, ULUĞ: Kırkinci yıla girerken	1
ÖZGÜNEL, COŞKUN: Dirmil'de (Gökçebel) Bulunmuş Geometrik Kaplar. (56 resimle birlikte)	3
—————: Almanca özeti	49
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI: Nahil ve Nakıl Alayları (9 resimle birlikte)	55
ÖZGÜ, PROF. DR. MELÂHAT: Alman Halk Oyunlarında "Büyük Türk"	71
AKÇAKAYALIOĞLU, CİHAT: Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hatıraları ve Atatürk.	81
Konferanslar :	
ERZEN, PROF. DR. AFİF: İlkçağ Tarihinde Kıbrıs (34 resimle birlikte)	93
Nekroloji :	
ÜNAL, AHMET: Ölümünün 4. Yıldönümü Dolayısıyla Prof. Dr. Halil Demircioğlu	117
Bibliyografya :	
SOYSAL, İSMAİL: Mohaç Sonrası Türk - Macar Siyasal İlişkileri üzerinde Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi	127
1975 yılının ilk yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaplığına gelen kitap ve dergiler	139

Kapaktaki Resim : Türk Tarih Kurumu'nun Maşat Höyük Kazısında bulunan Milattan Önce 1400 yılına ait Hitit Hiyeroglifli damga mühür baskısı.

BELLE TEN

Cilt : XL

OCAK 1976

Sayı: 157

KIRKINCI YILA GİRERKEN

“*Belleten*” bu sayısı ile kırk yaşına basmış bulunuyor. Bir dergi için uzun bir yaş sayılamaz. Çünkü Batıda yüz yaşını aşmış birçok dergiler hâlâ yayın alanından çekilmiş değildir. Ama Türkiye’de bunu görememekteyiz.

Memleketimizde hiç değişmeden, aksamadan kırk yıl yayın hayatını sürdürmüş dergi yok gibidir. *Belleten*’in kırkinci yılına girmiş olması bu bakımdan önem taşımaktadır.

Adını Atatürk’ün koyduğu *Belleten*imizin ilk sayısı 1 Ocak 1937 tarihini taşır. O tarihten bu yana gerek baskı, gerekse içerik yönünden *Belleten* her gün biraz daha gelişmiş, Batıdaki örneklerine yaklaşmak için her çareye baş vurulmuştur. *Belleten* bugün dünyanın her tarafında ağır başlılığı, bilimsel yönü ile tanınmakta, aranmakta, belli başlı kitaplıklardaki koleksiyonları sık sık baş vurulan yapıtlar arasında yer almaktadır. Dünya bilim âleminde memleketimizi şerefle temsil eden *Belleten*’in önümüzdeki yıllarda daha da gelişeceğine ve Atatürk’ün anısına lâyık bir dergi olarak görevini yapacağına inanıyoruz.

ULUĞ İĞDEMİR

Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü

DİRMİL'DE (GÖKÇEBEL) BULUNMUŞ GEOMETRİK KAPLAR*

COŞKUN ÖZGÜNEL

Bugünkü adı Gökçebel olan Dirmil, Bodrum yarımadasının kuzey batısında yer alan bir köydür. 1962 senesinde köylüler tarafından burada bulunan protogeometrik çağ kapları, bu yerleşme alanının önemini ortaya koymuştur. 1963 senesinde Türk Tarih Kurumu adına, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanlığındaki bir heyet, bu yerleşme yerinde araştırmalarda bulunmuş ve bu sayfalarda inceleme olanağını bulduğumuz kazı malzemesinin bir kısmını teşkil eden geometrik çağ kaplarını gün ışığına çıkarmıştır. Aşağıdaki satırlarda tanıtacağımız vazolar, 1962 senesinde köylüler tarafından tesadüf eseri olarak bulunan, Dirmil (Gökçebel) köyünün Burgaz tepesinin güney batı yamacında, eğimli bir kaya içerisine oyulmuş ve sahte kubbe (bindirme) tekniğine göre inşa edilmiş protogeometrik mezarın batısında yeralan, aynı gayeye hizmet eden mezar ve mezar hediyeleri halinde ele geçmiştir**.

BOYUNDAN KULPLU AMPHORA

Bodrum Müzesi Env. No.: 596 Lev. I-IV, Şek. 1-3

J. N. Coldstream'in de daha önce belirttiği gibi¹, olgun geometrik çağda Doğu-Yunan merkezlerinde amphoranın bütün şekilleri azdır. Bugün British Museum'da saklanan Doğu-Yunan repertuarındaki iyi

* Batı Anadolu geometrik çömlekçiliğinde önemli bir yer işgal eden Dirmil geometrik buluntularını inceleme olanağını bana veren ve yapıcı tenkidlerini esirgemeyen sayın hocam Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'a bu satırlarda teşekkür etmeyi borç bilirim.

** Bodrum müzesindeki çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen sayın Haluk Elbe'ye, Bodrum Müzesi müdürü Nurettin Yardımcı'ya, Arkeolog Orhan Gürman, Fikret Tek'e ve Türk Tarih Kurumu Fotoğraf uzmanı M. Ali Dügenci'ye ve Desinatör Cengiz Erol'a yaptıkları yardımlardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

¹ Coldstream, GGP., s. 269

korunmuş Asarlık amphorasından² sonra, boyundan kulplu Dirmil amphorası formu, bezemesi ve iyi korunmuş şekliyle önemli bir buluntu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kat. I

Bodrum Müzesi, Env. No.: 596

Boyundan kulplu amphora, Lev. I-IV, Şek. 1-3

Yük: 43 cm., ağız çapı: 14.5 cm., kaide çapı: 9.5 cm., çeper: 0.3-0.4 cm., Pişmiş toprak, kirli tuğla rengi hamur, pişmeden dolayı siyah firnis bazı yerlerde bordo-siyah arasında değişiyor. Siyaha firnislenmiyen sahalarda tüyü renginde.

Biçim, Lev. I

Bugün Bodrum müzesinde saklanan boyundan kulplu Dirmil amphorası, şekil olarak ince, uzun yapılı, uzun boyunlu ve yarım konik kaidelidir. Boyundan kulplu Dirmil amphorası ağız kenarına doğru açılan ince uzun boynu, dikey kulpları ile Kerameikos 272³, kulplar üzerine taşan ağız kenarıyla Argos C 2473⁴, ve dikey kulpları, dışa taşan ağız kenarı ile de Asarlık amphoralarına yakın benzerlik göstermektedir. Dirmil amphorası boyun-omuz geçişinde ise, yukarıdaki üç örnekten de ayrılır. Omuz, küresel bir profilden sonra kaideye doğru sivrilerek iner ve konik yarım kaide ile birleşir. Omuzdan kaideye kadar olan kenar profili, yumurta şeklinde bir görünüm ile Attik olgungeometrik örneklerine benzer⁵. Olgun geometrik çağ içindeki boyundan kulplu bazı Attik amphoralarında, ince uzun boyuna, yumurta şeklindeki vücut kenar profiline ve konik kaide şekillerine rastlanılmaktadır⁶. Fakat Attik amphoralarında boyun, Dirmil amphorasında olduğu gibi uzun ve ince değildir. Dirmil amphorası boyununun uzunluğu ile çekici bir görünüm kazanır. Boyundan kulplu Dirmil amphorası şekil olarak çeşitli yönleri ile Attik olgungeometrik ilk örneklerinden başlayıp, geç örneklerine kadar⁷ meydana gelen

² JHS. VIII (1887), s. 71, fig. 8; BMC. Vol. I, part I., s. 213, fig. 299, A 1107

³ Ker. VI, mezar 31, lev. 31/272

⁴ P. Courbin, La CGA., lev. 3/C 2473 GM 1; Coldstream, GGP., lev. 24 j

⁵ Ker. VI, mezar 36, lev. 29/2155; Coldstream, GGP., lev. 3 a; P. Kahane, AJA. 44 (1940), lev. 19/1, Atina Millî Müzesi, Eleusis 815.

⁶ P. Kahane, AJA. 44 (1940), lev. 19/1, Eleusis 815, 816

⁷ Ker. VI, mezar 36, lev. 29/2155, mezar 31, lev. 31/272, mezar 11, lev. 30/959, mezar 23, lev. 30/236

değişimleri üzerinde toplayan bir kaptır. Dirmil amphorası uzun boynu ile geçgeometrik Attik örneklerine benzemeye doğru bir atılımda bulunur, fakat alçak kaidesi ile de diğer kapalı Doğu-Yunan kaplarında ayrılmaz⁸. Boyundan kulplu Dirmil amphorası çeşitli özellikleri ile Attik tesirlerinin ağır bastığı bir kap olarak karşımıza çıkar.

Bezeme, Lev. I-IV

Şekil yönünden incelediğimiz Dirmil boyundan kulplu amphorasını, Attik etkilerinin ağır bastığı bir kap olarak saptamıştık. Boyundan kulplu Dirmil amphorasının omuz alanında görülen bezeme, bize 12 Ada etkilerini ve hatta bu çevreden geldiği fikrini uyandırır. Fakat Dirmil amphorasının boyun alanında kulplar arasında yer alan, her iki yüzde gördüğümüz pencere metop sistemi, Attik amphoralarını da hatırlatır. Daha öncede belirttiğimiz gibi⁹, erken ve olgungeometrik çağ 12 Ada kaplarında devam eden omuz bezemesi, Dirmil amphorasında da karşımıza çıkmaktadır. Erken ve olgungeometrik çağ Attika ve çevresi amphoralarında bir kaç ayrıcalık dışında¹⁰ omuz alanında bezeme görülmez. Buna karşın boyun alanındaki metop içi bezeme stili, 12 Ada atölyelerince benimsenmesi oldukça geç başlar. Fakat boyundan kulplu Dirmil amphorasında yeralan boyun metobunu, kullanılmış ve bezeme yönünden Attik benzerlerinin başarılı bir kopyası olarak saptamak lazım gelir. Belirttiğimiz bu özelliklerin ışığında; Dirmil boyundan kulplu amphorası, bezemenin yerleştirildiği alan ve biçim ile Attika ve 12 Ada etkilerini birarada yaşatan bir atölye tarafından imal edilmiş olmasını önermek mümkündür. Bu tekliflerden sonra her iki yüzde yeralan bezekleri incelersek, değişik etkilerin çok güzel uyumlarını görürüz.

A Yüzü bezemeleri Lev. I-IIa, Şek. 1

Boyun metobu,

Dirmil amphorasının boyun alanında görülen metop, astarın firnisle bölünmesinden meydana gelmiştir. Metop alanı amphoranın

⁸ Johansen, Exochi, Oinochoe, mezar V, s. 54-55, şek. 111-112 s. 56-57, şek. 113, 114

⁹ C. Özgünel, Bayraklı (Ion) geometrik seramiği, DTCF. Dok. Tez. s. 69 ff., Ank. 1972 (yayınlanmadı).

¹⁰ Coldstream, GGP, lev. 3 1; EA. 1898 lev. 3/7

boyun uzunluğu ile orantılı olarak karşımıza çıkar. A yüzündeki boyun metobu kendi içinde üç frize bölünür.

Üst friz, Lev. IIa, Şek. 1

Dirmil amphorası A yüzü boyun metobu üst frizinde, içleri dönüştürmüş taranmış meander bezemesi yer alır. Meander kollarının içlerinin dönüştürmüş taranması, 12 Ada merkezlerinde çok kere tekrarlanmıştır¹¹. Attik meander bezeklerinde, meander kollarının iç taramaları, köşelerde bazen dönüş yaparak yön değiştirir. Attika'da erkengeometrik çağdan itibaren meander kollarının taranması yukarıda açıkladığımız yöntemle gelişir ve olgun geometrik çağda çoğalarak devam eder¹². Meander beziğini Attika'dan alan 12 Ada ve Batı Anadolu dünyası, bölge ve merkezlere göre değişen küçük ayrıcalıklar yaparak kendi anlayışlarına göre meander beziğini tekrar ederler.

Orta friz, Lev. IIa, Şek. 1

Dirmil amphorasının A yüzü, boyun metobu orta frizinde, alt alta ikili zigzag şerit yer alır. Zigzag şeritlerin araları, köşelerde dönüş yapan çizgi grupları ile taranmıştır. Bu stildeki bezemeye Attika örnekleri arasında ancak geçgeometrik çağda bazı kaplar üzerinde rastlamaktayız¹³. Bunlar E. Brann tarafından 8. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen oinochoe parçası¹⁴ ve Kerameikos 340, 363, 374, 378, 1308 ve 1309 kapları dışında başka örneklerle temsil edilmemesine karşın; J. N. Coldstream'in daha önce belirttiği gibi¹⁵; bu bezeme 12 Ada repertuarına Argos etkisinde gelmiştir. Bu beziğin olgun geometrik çağda 12 Ada kapalı vazolarında çok kullanılması¹⁶, aklımıza Dirmil atölyelerinin de onların etkisinde kalmış olmalarını getirir.

¹¹ CR. 6/7, s. 189-191, şek. 224/14081, şek. 225/14082 Rodos; Coldstream, GGP, İstanköy Serraglio mezar 1, lev. 59 b/407, lev. 59 d/413.

¹² Ker. V1, mezar 36, lev. 29/2155; Coldstream, GGP., lev. 3 a, lev. 31 Eleusis 700, lev. 3 n Ker. 2145, lev. 11 Agora P 20177, lev. 2 25166 ve birçok örnek.

¹³ Ker. V1., mezar 21, lev. 69/340, lev. 111/363, lev. 120/374, 378, ve lev. 144/1308, 1309

¹⁴ E. Brann, Athenian Agora, vol. VIII., s. 35, lev. 4/40

¹⁵ Coldstream, GGP., s. 271, bk. Argos olgun geometrik, s. 123

¹⁶ PAE, 1959-60., lev. 166/a İstanköy geometrik nekropolünde ele geçen boynu kırık kap ve CR. 6/7., s. 189-191 no. 1, şek. 224 Rodos 14081; Johansen, Exochi., s. 139, şek. 217.

Alt friz, Lev. IIa, Şek. 1

Boyundan kulplu Dirmil amphorasının A yüzü boyun metobu alt frizinde, birbirlerine ters bağlanan kollarının içleri dönüşsüz taranmış "T" meander bezemesi ile betimlenmiştir. Doğu-Yunan ve kıta Yunanistan meander bezekleri içinde tam benzerine rastlayamadığımız bu bezeme, sadece Kerameikos mezarlığında ele geçen, tek bir amphora¹⁷ üzerinde yakın şekli ile görülür. Kerameikos amphorasında yeralan meander bezeğinin kollarının içleri köşelerde dönüşlü biçimde taranmıştır. Dirmil amphorasında görülen meander bezeğinin kollarının içleri ise köşelerde dönüşsüz taranmıştır. Bu biçimde taranmış meander bezemesini, 12 Ada atölyeleri ile birlikte ortaya koydukları yöresel bir özellik olarak tanımlamak mümkündür¹⁸. Batı Anadolu'da ele geçen Dirmil amphorasının boyun metobunda gördüğümüz "T" biçimli meander bezemesi, muhtemelen Karya'lı ustaların Attika benzerlerinden esinlenerek kendi repertuvarlarına kattıkları, Attika kökenli bir bezek olması mümkündür.

B Yüzü bezemeleri, Lev. IIIa, Şek. 2

Boyun metobu

Dirmil amphorasının A yüzünde olduğu gibi, B yüzünde de görülen boyun metobu da kendi içinde rezerve şeritlerle üç frize bölünmüştür.

Üst friz, Lev. IIIb, Şek. 2

Boyundan kulplu Dirmil amphorasının B yüzü boyun metobu birinci üst frizinde, tekli zigzag bezemesi yer almaktadır. Attika kökenli zigzag bezemesi¹⁹, erken çağlardan itibaren her zaman dolurucu bezek olarak geometrik tüm vazoculuk sanatında karşımıza çıkar. 12 Ada bezeme repertuvarında da bir çok olgun geometrik kapalı kaplarda, omuz ve boyun alanında bu bezeğe örnek vermek olanak dahilindedir²⁰.

¹⁷ Ker. VI., lev. 47, 48/1256.

¹⁸ C. Özgünel, Bayraklı (Ion) geometrik seramiği, DTCF. Dok. Tez, s. 105 ff. Ank. 1972 (yayınlanmadı).

¹⁹ Ker. VI., mezar 1, lev. 25/2132, lev. 51/2135, lev. 70/2134; Hes. 21 (1952), lev. 74 a,b/20177 Atina Agorası

²⁰ Coldstream, GGP., lev. 59 b/İstanköy 407; CR. 6/7., şek. 225/14082; PAE 1959-60., İstanköy, lev. 166/a

Orta friz, Lev. IIIb, Şek. 2

Boyundan kulplu Dirmil amphorasının B yüzü boyun metobu ikinci orta frizinde mazgal meander bezeği görülür. Attika kaplarında erken geometrik evreden itibaren mazgal meander bezeğine rastlamaktayız²¹. Şüphesiz mazgal meander bezemesi geometrik çağda birçok bölgelerde Attika kökenine sadık kalarak tekrarlanmıştır. Batı Anadolu süsleme repertuarında çok sevilen bir bezeme olan mazgal meander, boyundan kulplu Dirmil amphorasında gördüğümüz biçimde -kollarının içlerinin dönüşsüz taranmasıyla- bölgenin özelliklerini taşımaktadır. J. N. Coldstream'in daha önce belirttiği gibi²², mazgal meander bezeği, olgun geometik evrede Rodos ve İstanköy repertuarına girmiştir. Kanımızca, bu bezeme 12 Ada'dan Karya atölyelerine sıçramıştır.

Alt friz, Lev. IIIb, Şek. 2

Dirmil amphorasının A yüzü boyun metobu alt frizinde gördüğümüz "T" meander bezeği, amphoranın B yüzü boyun metobu alt frizinde de aynı biçimiyle tekrarlanmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce belirttiğimiz özellikleri, bu friz içinde geçerli sayabiliriz. (bk. s. 7).

Omuz bezemeleri

Şimdiye kadar boyundan kulplu Dirmil amphorasının boyun alanında yeralan bezemenin, biçim ve stilini inceledik. Omuz alanında yeralan bezemenin biçimini ve stilini saptayarak, Dirmil amphorasının diğer yöresel özelliklerini ortaya koyabiliriz.

²¹ Bu tip meanderin ilk örneklerine protogeometrik devir içinde Kerameikos mezarlarından gelen bir kantharos üzerinde öncü tip olarak rastlamaktayız. Ker. IV., mezar 48, lev. 21/2031. Fakat esas şeklini alması erken geometrik devir başlangıcından itibaren karşımıza çıkar. İlk örneği Ker. VI., mezar 1'de ele geçen pyxis üzerinde görmekteyiz, lev. 51/2135. Meander iç tarama şekli ile güzel bir örnek ise de aynı mezarlıktan gelen bir amphorada da rastlanılmaktadır. Ker. VI., lev. 25/4365. Bu bezeme ile süslendirilmiş örnekleri devrin her safhası için çoğaltmak mümkündür.

²² Coldstream, GGP., s. 271'de İstanköy mezar 8'deki üç lekythosun omuzunda ilk defa görüldüğünü bildirir. İstanköy, Serraglio mezar 1, lev. 59 b/407, lev. 59 d, h: CR. 6/7., Kamiros, mezar 80, s. 189-191, şek. 225¹

A yüzü omuz bezemesi, Lev. I-IIa.

Boyundan kulplu Dirmil amphorasının A yüzü omuz alanında kulplar arasına yerleştirilen geniş-uzun metop yer alır. Metop, boyun-omuz geçişinde bir, omuz bitiminde ise dört ince şeritle sınırlandırılmıştır. Bu alan içinde, esas bezeme görülür. Metop, taban köşelerinden tepe uçlarına doğru çıkan ikili şeritlerle sınırlanıp, birbirlerini yan yanyana takip eden içleri balık ağı biçiminde taranmış dört üçgen dizisi ile betimlenmiştir.

B yüzü omuz bezemesi, Lev. IIIa, IVa, b. Şek. 3

Boyundan kulplu Dirmil amphorasının A yüzü omuz alanında gördüğümüz kulplar arasına yerleştirilen bezemede bir simetri görülmektedir. Amphorayı bezeyen ressam, B yüzü omuz metobunda aynı simetriyi sağlamada başarılı olamamıştır. Kulplar arasındaki metop alanına önceden, A yüzünde olduğu gibi dört üçgen sırası yerleştirmek istemiştir. Fakat alan oranlamasında bir hataya düşmüş, üçgenlerin ölçülerini büyük tutmuş ve kulpa yakın alana bir dördüncü ve simetriyi tamamlayacak üçgen için yeterli bir yer ayırmada başarılı olamamıştır. Boş bırakmak istemediği bu alana, dar bir üçgen çizmiş, bu üçgenin içini üç tane içleri tabanlarına paralel taranmış küçük üçgenlerle bölmüştür. Boyundan kulplu Dirmil amphorasını yapan usta, son olarak B yüzü omuz metobu bezeklerine eklediği bezemeye, hiçbir merkez ve bölgede görmediğimiz kendi öz malı olan bezeği katarak, yöresel bir atölyede imal edildiğini bize ansıtmaktadır.

Dirmil amphorasının her iki yüzünde yer alan omuz bezemelerini meydana getiren balık ağı biçimindeki büyük üçgen dizileri, geometrik evre bezeme sanatında, Batı Anadolu²³ ve 12 Ada atölyeleri²⁴ dışında çok az yerde karşımıza çıkar. J. N. Coldstream'in daha önce belirttiği gibi²⁵; kapalı kaplarda omuz alanına çok güzel bir biçimde yakışan içleri balık ağı biçiminde bezenmiş üçgen dizileri bezeği, 12 Ada

²³ Batı Anadolu'da bulunan bazı kapalı vazoların omuz süslemelerinde çok az farklar görülür. Karya'dan gelen bazı örnekler içinden şunları gösterebiliriz: A. Akarca, Beçin., *Bulleten* 1971 (XXXV)/137, lev. 10, 30/47; Y. Boysal, Turgut (Bozukbağ), *Anatolia* 1970 (XII), s. 63 ff., lev. X/15a,b,c.

²⁴ Coldstream, GGP., İstanköy, Serraglio mezar 1, lev. 59/406 ve lev. 59b/407; CR. 6/7., Kamiros mezar 80, fig. 230/14088, GGP., lev. 59 f; CVA Heidelberg. 3., s. 63, lev. 122/2 M7.

²⁵ Coldstream, GGP., s. 271.

çömlekçileri tarafından bulunmuştur. Yukarıda belirttiğimiz kısa açıklamalardan sonra, boyundan kulplu Dirmil amphorasını yapan ustalar, balık ağı biçimindeki üçgen bezeğini, Rodos ve İstanköy atölyelerinden almış olmaları mümkündür.

Karın bezemesi, Lev. I, IIIa

Boyundan kulplu Dirmil amphorasının omuz metobu tabanını belirleyen dört ince şeritten sonra, 1 kalın, 3 ince, 1 kalın, 5 ince, 1 kalın, 5 ince, 1 kalın, 5 ince şeritlerle çevrelenmiştir. Son beşli ince şeritten sonra kap, kaide dahil olmak üzere firmislenmiştir. Olgun-geometrik evre Attika kaplarında tüm yüzeyin bezeme ve boş bırakılmış şeritlerle doldurulmuş olduğunu bilmekteyiz²⁶. Attika'lı çömlekçilerin geliştirdikleri ve inatla kullandıkları bu doldurma biçimi, daha önce de belirttiğimiz diğer Attika etkileri yanında doğrudan doğruya Dirmil atölyesi tarafından Attika'dan alınmış olması olasılık dahilindedir. Doğu-Yunan dünyasında aynı biçimdeki bezeme, sadece boyundan kulplu Dirmil amphorasında görülmez. Exochi mezarlıklarından gelen, F. Johansen tarafından belirtildiği gibi²⁷; Attika örneklerinden esinlenerek bezenen kaplarda da görülmektedir. Kısa olarak verdiğimiz açıklamalardan sonra rezerve şeritlerle kap alanının doldurulması bir Attika özelliği olarak diğer Yunan dünyasına girmiş olması mümkündür.

OMUZDAN KULPLU AMPHORA

(Parçalar halinde)

Bodrum Müzesi Env. No: 1963/15

Lev. V-VII, Şek. 4, 5

Batı Anadolu ve 12 Ada geometrik dizilerinde az rastlanan kaplardan biri de, omuzdan kulplu amphoralardır. Elimizdeki tek buluntu, Dirmil'den gelen tam profil vermeyen, tek kulbu elimize geçen çok tahrip olmuş kaptır.

²⁶ Erken geometrik devirde karın yüzeyinde bir gruptan teşekkül eden bu bezeme olgun geometrik devir içinde devamını sürdürür. Ker. V1., mezar 74, lev. 25/253, mezar 2, lev. 25/926.

²⁷ Johansen, Exochi., s. 123 ff., mezar V, şek. 111

Kat. 2

Bodrum Müzesi Env. No: 1963/15

Omuzdan kulplu amphora, lev.V-VII, şek. 4, 5 (parçalar halinde)

Eldeki yük: 19.9 cm., eldeki boyun yük: 8.6 cm., boyun çapı 10 .8 cm., çeper: 0.2 0.4 cm., Pişmiş toprak, açık tuğla rengi hamur, siyah-koyukahve firnis, firnis dışında kalan alan deve tüyü rengi.

Dirmil omuzdan kulplu amphorasını biçim olarak inceleme olanağımız güçtür. Bu amphoranın karın, omuz ve boynu parçalar halinde bulunmuştur. Kaidesinden hiç bir iz yoktur. Omuz üzerinde yer alan tek kulbun bulunduğu kenar parçası olmasaydı, bu kabın omuzdan kulplu amphora biçiminde bir kap olduğunu tanımlamamız güç olacaktı. Biçim yönünden omuzdan kulplu Dirmil amphorası, Kerameikos buluntularıyla yakınlıklar kurabilir. Kerameikos 284 amphorasının ağız kenarına yakın plastik boğum²⁸, omuzdan kulplu Dirmil amphorasının boyun alanında yer alan plastik halkayı anımsatır. Dirmil amphorası, vücut yapısı yönüyle de Kerameikos 284 amphorası ile yakınlıklar kurar. Kerameikos 284 amphorasında omuzkarın kenar profilinin meydana getirdiği şişkin-hantal görünüm, Dirmil amphorasını hatırlatır. Dirmil'de amphora biçimindeki kapların, form olarak yerli özelliklerden çok, kıta Yunanistan özellikleri taşıdığını, boyundan kulplu Dirmil amphorasını incelerken görmüştük.

Olgun geometrik çağ 12 Ada serileri içinde lekythos tipindeki kaplarda boyun-kulp birleşiminde görülen boğumun; J. N. Coldstream'in belirttiğine göre²⁹; 12 Ada'lı çömlekçilerin Kıbrıs'tan aldıkları adı geçen kaplara boyundaki boğumu ekleyerek kendi dizilerine kattıklarını görmekteyiz. Omuzdan kulplu Dirmil amphorasının boyun alanı içinde görülen plastik halkanın 12 Ada etkileri ile girmiş olması aklımıza gelebilir. Fakat olgun geometrik evrede ve onu izleyen zamanlarda, 12 Ada kapalı kap gruplarından, amphoro-oinochoe biçimindeki vazolarda, boyun üzerinde hiçbir zaman plastik halka görülmez. Omuzdan kulplu Dirmil amphorasının boyunda

²⁸ Ker. VI., mezar 29, lev. 45/284

²⁹ Coldstream, GGP., s. 268-269, İstanköy, 406, 407 lekythosları, lev. 59 b,c ve CR. 6/7., Rodos, Kamiros, s. 189-191, fig. 225 Coldstream, lev. 59h

yer alan plastik halkanın, Attika etkisinde³⁰ Karya bölgesine girmiş olması bize bir kere daha uygun düşmektedir.

Bezeme, Lev. V-VII

Omuzdan kulplu Dirmil amphorası, bezemenin yerleştirildiği alanın seçimi ile boyundan kulplu Dirmil amphorasına stil olarak yakın ilişki kurar. Omuzdan kulplu Dirmil amphorası, biçim olarak benzerlikler kurduğu Kerameikos 284 boyundan kulplu amphorası³¹ ile bezemede de yakınlıklar göstermektedir. Eldeki parçalardan görüleceği gibi omuzdan kulplu Dirmil amphorası, bezemenin seçimi ve işlenişinde; boyundan kulplu Dirmil amphorasına oranla ikinci sınıf özellikler gösterir. Omuzdan kulplu Dirmil amphorasında bezeme, boyundan kulplu Dirmil amphorasında olduğu gibi, boyun ve kulplar arasına yerleştirilen metoplardadır.

Boyun bezemesi, Lev. VIIa, b Şek. 4

Omuzdan kulplu Dirmil amphorasının ağız kenarı altındaki plastik halka ile, boyun-omuz geçişi arasında kalan alanda, üstte ve altta rezerve şeritler arasında kalan alanda araları köşelerde dönüşlü biçimde taranmış ikili zigzag bezeği boynu çevreler. Bu bezeğe daha önce boyundan kulplu Dirmil amphorasının A yüzü boyun metobu orta firizinde (şek. 1) rastlamıştık. Stil olarak aynı olan bu bezek, boyundan kulplu Dirmil amphorasını incelerken verdiğimiz örneklere göre, Argos etkisiyle 12 Ada atölyelerince benimsenip, diğer komşularına aktarılmış olmalarını birkere daha önerebiliriz.

Omuz bezemesi, Lev. VIa, Şek. 5

Omuzdan kulplu Dirmil amphorasının kulplar arasında kalan alan içinde rezerve şeritlerle sınırlanmış metop bezemesi yer alır. Metop alanı içinde de, içleri kafes biçiminde taranmış, birbirlerine köşelerinden bağlı yatay baklava zinciri bezeği yerleştirilmiştir.

İçleri kafes biçiminde taranmış baklava zinciri bezemesine, erken geometrik çağdan beri Attika bezeme repertuarında birçok

³⁰ Ker. VI., mezar 29, lev. 45/284

³¹ Ibid.,

kap üzerinde sınırlayıcı biçimde görmekteyiz³². Omuzdan kulplu Dirmil amphorası omuz metobunda yer alan baklava zinciri bezemesi, sınırlayıcı ve doldurucu yöntemiyle karşımıza çıkmaz. Batı Anadolu çömlek atölyelerinde bu bezeme, Attika'ya yakın biçimde görülür³³. Örneğin Sisam³⁴ ve İasos'dan³⁵ gelen malzemede izlenmektedir. 12 Ada geometrik bezeme stilinde, erken ve olgun geometrik kaplar da, Attika'ya bağımlılığını devam ettirir³⁶. J.N. Coldstream tarafından olgun geometrik dizide gösterilen Kamiros'ta ele geçen tek kulplu fincan biçimindeki kapta, yatay biçimde betimlenen baklava zinciri, Dirmil örneğine yakın şekilde karşımıza çıkar³⁷.

Dirmil omuzdan kulplu amphorasında gördüğümüz baklava zinciri bezemesi, Argos kaplarında da görülür³⁸. Argos kaplarında temel bezeme biçiminde betimlenen baklava zinciri³⁹, omuzdan kulplu Dirmil amphorasında da aynı biçimde karşımıza çıkması, aklımıza bu bezeliğin, 12 Ada üzerinden gelmiş olmasını önerir⁴⁰.

Bezeme stili yönünden yaptığımız açıklamalardan sonra, şu sonuca varmamız mümkündür: Dirmil omuzdan kulplu amphorası, bezemesi ile Argos örneklerine bağlı, biçimi ile de Attika atölyelerinin etkisi altındadır.

³² Ker. VI., mezar 1, lev. 16/2133 krater, mezar 41, lev. 46/2146 karından kulplu amphora, mezar 58, lev. 36/362 boyundan kulplu amphora, mezar 59, lev. 121/335 dik kenarlı çanak; E. Brann, Athenian Agora vol. VIII, lev. 17/295

³³ C. Özgünel, Bayralkı (Ion) geometrik seramiği, DTGF. Dok. Tez. Ankara 1972 (yayınlanmadı).., s. 98, şek. 52 b, lev. VII/4, s. 100, şek. 54, lev. VII/1, J. Cook, BSA 53-54 (1958-59).., lev. 5 c; Coldstream, GGP., lev. 60 f; Schweitzer, DGKG., s. 105, fig. 69; H. Walter, Samos. V., lev. 51/299

³⁴ H. Walter, Samos V., s. 16, fig. 3, lev. 4/21 üst sağ köşe

³⁵ Ann. 43-44 (1965-66).., s. 419, fig. 25 Sisam tipi fincan

³⁶ CR. VIII, mezar 43, fig. 149; Coldstream, GGP., lev. 58 a, 60 e; Johansen, Exochi., fig. 203.

³⁷ CR. 6/7., s. 189, mezar 80, fig. 223-24; Coldstream, GGP., s. 267 ff.

³⁸ P. Courbin, La CGA., lev. 3/C. 2473, lev. 18/C. 53; Coldstream, GGP., lev. 24 j/C 2473, lev. 25 f/ Nauplion, Myc. 53-333

³⁹ Argos C. 2473 boyundan kulplu amphorasında boyun metobunda yer alan esas bezemeli, yatay baklava zinciri, C. 53 oinochoesinin boyun metobunda ve Nauplion, Myc. 53-333 pyxisinin kulplar arası dar frizi üzerinde de temel süs elemanı olarak görürüz.

⁴⁰ Dip not 37'de verdiğimiz tek örnek bir misal teşkil edebilir.

GENİŞ KAİDELİ DAR BOYUNLU BODUR OINOCHOE

Bodrum Müzesi Env. No: 597

Lev. VIII-X, Şek. 6-8

Batı Anadolu ve 12 Ada geometrik dizileri içinde amphora biçimindeki kapların azlığına karşın⁴¹, oinochoe türündeki kaplar çoğunluktadır. Durum Karya bölgesinde de aynıdır. Yapılan son araştırmalar sonucu birkaç yerde oinochoe türünde yeni kaplar gün ışığına çıkarılmıştır. Turgut (Lagina)⁴² ve Beçinde⁴³ bulunmuş kaplar, Anadolu için güzel örneklerdir. Bu kapların yöresel atölyeler tarafından yapılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Karya bölgesinde iyi korunmuş biçimiyle, geometrik evrede yakın benzerini göremediğimiz oinochoe ise, burada inceleme olanğını bulduğumuz yonca ağızlı Dirmil testiciğidir. Tüm olarak geniş kaideli oinochoelerin 12 Ada ve Batı Anadolu serilerine girişi F. Johansen⁴⁴ ve daha sonra da J.N. Coldstream'in⁴⁵ belirttikleri gibi, bu kapların 12 Adalı çömlekçiler tarafından, Attika olgun geometrik ilk örneklerinden taklit edilmiş olmaları gerekir.

Dirmil oinochoesi, biçim olarak ilk bakışta bize, Attika ve 12 Ada örneklerini hatırlatmakta ise de, bodur ve basık vücudu ile onlardan ayrı bir biçimde olduğu göze çarpmaktadır. Bu benzerlik ve ayrıcalıkları kabı bölüm bölüm inceleyerek ortaya koyabiliriz.

⁴¹ 1974 senesi Bayraklı kazıları, boyundan kulplu geometrik amphoralara birçok yeni örnekler katarak bu boşluğu ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

⁴² Bodrum müzesinde Turgut'tan gelen, müze tarafından satın alınmış 2857 Turgut Kazısı 1969 yılı raporu ve 2130 envanter numaralı vazolar, Y. Boysal, tarafından *Anatolia XII* (1968), s. 63 ff., lev. IX/res. 14-2857 ve lev. XII/res. 18-2130 neşredilmişlerdir. Bunların dışında Y. Boysal tarafından yürütülen Turgut (Lagina) 1969 kazılarında geç geometrik mezarlarda ele geçen ve aynı makale içinde yayınlanan Bozukbağ mezar 5'te gün ışığına çıkarılan oinochoeleri: lev. X/res. 15 a, b, c ve lev. XI/res. 16 gösterebiliriz.

⁴³ Bugün İzmir Müzesi depolarında saklanan Beçin örneği, bir mezar bulunusudur. A. Akarca, Beçin altındaki eski çağ mezarlığı, *Belleten* 1971 (XXXV-137), s. 1 ff., mezar 3, lev. IV/17 65 M 3-1

⁴⁴ Johansen, *Exochi.*, s. 124 de bu formun 8. asırda Attika'dan geldiğini söyler ve dipnot 177'de örnekler verir. "Ker. V1., lev. 83; CVA, Copenhauge 2., lev. 72, I; CVA, Bruxelles 2., III Hb, lev. 1,4" bu misallerle Exochi Y2 ve Z2 geniş kaideli oinochoelerini stil yönünden mukayese eder.

⁴⁵ Coldstream, *GGP.*, s. 269

Kat. 3

Bodrum Müzesi Env. No. 597

Geniş kaideli dar boyunlu bodur oinochoe, Lev. VIII-X, Şek.7-9

Yük: 22.8 cm., kaide çapı: 16 cm., boyun yük: 8.8 cm., boyun çapı: 4.7cm., çeper: 0.2-0.4 cm., pişmiş toprak, tuğla rengi hamur, pişmeden dolayı siyah firnis yer yer değişik tonda, gövdenin alt yarısı siyah, firnislenmeyen sahalar kirli deve tüyü rengi.

Biçim, Lev. VIIa

Boyun, Lev. VIIa

Dirmil oinochoesinde gördüğümüz yonca ağızlı boyun, Attika⁴⁶, Kyklad⁴⁷ ve 12 Ada⁴⁸ kaplarında olduğu gibi uzundur. Fakat onlar kadar ince değildir. Dirmil oinochoesinin ağız yapılışı, İstanköy 963 olgun geometrik oinochoesinin ağız yapılışına çok benzer⁴⁹. Dirmil oinochoesinde, ağız, boynun devamı biçiminde içbükey bir profil yaparak kaynar. Dirmil oinochoesinde, ağızın boyunla meydana getirdiği içbükey kavis omuz birleşimine kadar devam eder. Bu kavisten sonra geçiş için, boyun-omuz arasında ince iki plastik halka yer alır. Attika ve 12 Ada kaplarında yukarıda belirttiğimiz kavis ve plastik ince halkalar görülmez. Attika ve 12 Ada kaplarında boyun dik bir biçimde omuza iner⁵⁰.

Omuz ve karın, Lev. VIIIa

Dirmil oinochoesinin omuz alanının meydana gelişi, daha önce karşılaştırma örnekleri olarak verdiğimiz oinochoelerle yakın-uzak ilişkiler kurar. Dirmil oinochoesinde dik olarak omuza inen boyun, boyun-omuz geçişindeki plastik halkacıklardan sonra, keskin bir kenar profili göstermez; dışa doğru taşarak kürevî olmayan bir biçimde devam eder ve basık-bodur vücudu meydana getirir. Omuz

⁴⁶ Ker. VI., mezar 13, lev. 83/1141; Coldstream, GGP., lev. 3m Cambridge GR-2-1943

⁴⁷ Melos, Ann 8-9 (1925-26)., s. 228, fig. 31/n 2; Keos, CVA Heidelberg 3, lev. 123/11

⁴⁸ Johansen, Exochi., s. 67, fig.134/Y 2 ve s. 69, fig. 138-39/ Z 2; Coldstream, GGP., lev. 63 e/İstanköy 528 ve lev. 60 a/963

⁴⁹ Coldstream, GGP., lev. 60 a/İstanköy 963

⁵⁰ Dipnot 46-49

kenar profili Keos oinochoesinde⁵¹ görülen üçgene yakın biçimi ve Melos N 2 oinochoesindeki⁵² ovoid omuza sahip değildir. Karya bölgesinden gelen Turgut⁵³ ve Beçin⁵⁴ oinochoeleriyle Dirmil kabı omuz yapılış yönünden ilişki kuramaz.

Dirmil oinochoesinin biçimi üzerinde yukarıda kısaca belirttiğimiz özelliklerin ışığı altında, biçimlendirmesi hakkında şunları önerebiliriz: Dirmil oinochoesi tüm görünümü ile Attika stiline bağlı kalmıştır. Yöresel örnekleri olan Turgut ve Beçin örnekleriyle yakın ilişkiler kurmayan Dirmil oinochoesi, Bodrum yarımadasında Dirmil'de veya oraya yakın bir atölye tarafından yapılmış olması mümkündür.

Bezeme, Lev. VIIIA Şek. 6-8

Dirmil oinochoesi, bezeme stili yönünden 12 Ada ve Argos⁵⁵ etkileri göstermektedir. Omuz alanında görülen bezeme grubu, 12 Ada çömlekçilerinin sevdiği ikili üçlü friz bölünmesini hatırlatmaktadır. Dirmil oinochoesinin boyun alanındaki bezeme biçimi, incelediğimiz Dirmil kapalı kapları ile kurduğu ilişki yönünden bize, aynı atölye tarafından yapıldığını belirtir. 12 Ada ve Karya geometrik çağ çömlekçiliğinde, olgun geometrik evrede çok sevilen omuz süslemesi, daha önce de önerdiğimiz gibi, Attika kapalı kaplarında az örnekle karşımıza çıkmaktadır⁵⁶.

Dirmil oinochoesinin omuz alanında göreceğimiz üçlü friz bölünmesi, 12 Ada olgun geometrik çağ çömlekçiliğinde, lekythos tipindeki kaplarda gördüğümüz friz sistemi biçiminde karşımıza çıkar⁵⁷. Bu özellikler, Karya-12 Ada ilişkileri açısından önem taşımaktadır.

⁵¹ CVA Heidelberg 3, lev. 123/11 Keos

⁵² Ann. 8-9 (1925-26)., s. 228, fig. 31/n 2 Melos

⁵³ Y. Boysal, *Anatolia XII* (1968)., lev. IX/res. 14-2857, lev. XII/res. 18-2130 Turgut (Lagina)

⁵⁴ A. Akarca, *Belleten* 1971 (XXXV-137)., lev. IV/17 65 M 3-1 Beçin

⁵⁵ Asine'de ele geçen mezar buluntusu oinochoe, boyun ve bilhassa omuz bezemesinde gösterdiği stil yakınlığı ile Dirmil 597 oinochoesini hatırlatmaktadır. Omuz sahasının üçlü friz sisteminde bölünmesi, boyunda yer alan tek meander bezemesi stil yakınlığı olarak söylenebilir. Bk. Asine oinochoesi için: Robin Hägg, *Protogeometrische und geometrische Keramik in Nauplion, Opuscula Atheniensia X* (1971) s. 45, şek. 6 a,b/env. 2912 G. 4: 1

⁵⁶ Bk. Dipnot 10

⁵⁷ Coldstream, *GGP.*, s. 267, 269

Bezeme stilinden göreceğimiz yenilik ve etkilerin iyi bir biçimde incelenmesinden sonra, Dirmil oinochoesinin özelliklerini saptayabiliriz.

Boyun bezemesi, Lev. VIIIb, Şek. 6

Olgun geometrik çağ kıta Yunanistan kapalı kaplarında boyun alanında görülen bezeme, geleneksel bir alışkanlık ise, şimdiye kadar incelediğimiz Dirmil amphoralarında da bu stil benzerliği, Attika geleneğinin izlendiğini ortaya koyması ile önemlidir. Dirmil oinochoesinin boyun bezemesi, aynı stil özelliklerini tekrar ortaya koyar.

12 Ada kapalı kaplarında boyun alanında görülen bezeme, olgun geometrik çağın sonuna doğru Attika örneklerine yakın bir stil anlayışı içinde ortaya çıktığını, boyundan kulplu Dirmil amphorasını incelerken görmüştük⁵⁸.

Dirmil oinochoesinin ağız-boyun geçişinden itibaren başlayan alan ile boyun-omuz geçişini hazırlayan plastik ince halkaların üstünde şeritlerle belirlenen alanda, bezeme yer alır. Bu alan rezerve şeritlerle iki dar frize bölünmüştür. Bu dar frizlerin içlerinde, içleri kafes biçiminde taranmış yatay baklava zinciri bezemesi betimlenmiştir. Bu biçimde boynu çevreleyen baklava zinciri bezemesine omuzdan kulplu Dirmil amphorasının omuz metobunda tek sıra halinde rastlamış ve bu bezeme üzerinde geniş bilgiyi sahife 12, 13 de vermiştik. Dirmil oinochoesinde de aynı bezeme iki katlı biçimi ile gelişmiş olarak karşımıza çıkar. Omuzdan kulplu Dirmil amphorasında omuz alanında görülen bu bezeme, Dirmil oinochoesinin boyun alanına kaymıştır. Baklava zinciri bezemesine stil olarak ilişki kurduğu Argos C 2473 boyundan kulplu amphorasının boyun metobunda tek sıra halinde rastlanır⁵⁹. Dirmil oinochoesinde iki kat biçiminde betimlenen bu bezeme, Argos C 2473 amphorasından ileri bir kap izlenimini bize önerir. Argos dışında Attika ve 12 Ada ve diğer Yunan merkezlerinde bu biçimde baklava zinciri bezemesi görülmez. Baklava zinciri biçimindeki bezemenin Argos⁶⁰ ve Dirmil kapalı kaplarında benzer biçimde görülmesi, Dirmil omuzdan

⁵⁸ Johansen, Exochi., s. 49, mezar V, fig. 111, 112; Coldstream, GGP., lev. 606 ve lev. 63 e/İstanköy 528

⁵⁹ P. Courbin, La CGA., lev. 3/C 2473

⁶⁰ P. Courbin, La CGA., lev. 3/C. 2473; Coldstream, GGP., lev. 24 j

kulplu amphorasını bezeme yönünden incelerken ileri sürdüğümüz Argos etkilerini bir kere daha bize ansıtmaktadır.

Omuz bezemesi, Lev. IX a,b Şek. 7

Dirmil oinochoesinin omuz süslemesi, 12 Ada olgun geometrik kaplarında ısrarla devam eden omuz bezemesi biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bezemenin seçiminde ise, Dirmil oinochoesinin adalar üzerinden gelen Attika tesirlerinden etkilendiği görülür.

Dirmil oinochoesinde, bezeme omuz üzerinden karın geçişine kadar kalan alanda yer alır. Bu alan rezerve şeritlerle üç bölüme ayrılmıştır. Frizler biçiminde oluşan alanlar içine bezekler yerleştirilmiştir⁶¹. Frizlerde yeralan bezekleri ayrı ayrı incelersek stil özelliklerini saptayabiliriz.

I. Üst friz bezemesi, Lev. IXa,b Xa Şek. 7

Dirmil oinochoesinde omuz - boyun geçişini sağlayan plastik ince halkalardan sonra 1. üst friz başlar. Bu friz kulp kenarında her iki yanda üçlü ince çubuklarla sınırlandırılmıştır. 1. üst frizde, taban köşelerinden birbirlerine bağlı iç içe çizilmiş üçgen dizileri yer alır. İçteki üçgenlerin içleri kafes biçiminde taranmıştır. Üçgenlerin tepe köşelerinin değiştiği şeritten, üçgen aralarında yeralan üçlü gruplar halinde kısa çizgi çubukları sarkar.

Attika erken ve olgun geometrik çağ vazoculuğunda, Dirmil oinochoesinin omuz metobu 1. üst frizinde gördüğümüz bezeme stiline örnek vermek olasılık dışındadır. Fakat bu stildeki bezeme bir 12 Ada özelliği olarak karşımıza çıkar⁶². 12 Ada erken ve olgun geometrik evre kap bezemelerine göz atarsak aynı biçimdeki bezemenin Batı Anadolu çömlekçilerinin öz buluşları olduğunu saptarız. J.N. Coldstream'in yaptığı kronolojik sıralamada erken geometrik 12 Ada dizileri içinde yeralan⁶³; İstanköy'ün Serraglio mezarlığından gelen

⁶¹ J. N. Coldstream tarafından geçgeometrik Doğu Yunan dizisi içine koyduğu İstanköy 528 oinochoesi şekli dışında süsleme stilinde ve benzer bezemelerin seçiminde yakın ilişkiler kurar. Omuz sahasında yer alan geniş süsleme rahatça 3 frize bölünmektedir. Coldstream, GGP., lev. 63 e

⁶² J. N. Coldstream'in önce de belirttiği gibi, "Attik protogeometrisinden alınan dil bezemeleri, Doğu Yunan sanatının özelliği olarak kısaltılmışlardır" GGP., s. 265

⁶³ Coldstream, GGP., s. 265 ff., 267 ff.,

409 no.lu amphoriskosu⁶⁴, 447 no.lu oinochoesi⁶⁵ ve mezar 22'den gelen boyundan kulplu amphoraları⁶⁶ omuz frizlerinde üst sınırlayıcı şeritten sarkan kısa çizgi çubukları görmek mümkündür. Aynı biçimde betimlenmiş çizgi gruplarına, olgun geometrik evrede tekrar 12 Ada kaplarında rastlarız. İstanköy'den gelen boynu kayıp oinochoe⁶⁷, Serraglio 774 nolu amphoriskosu⁶⁸, Pizzoli 963 no.lu oinochoesi⁶⁹, ve Rodos'un Kamiros Akropolisinden gelen 14090 no.lu oinochoesi⁷⁰ omuz bezemelerinde aynı biçim karşımıza çıkar.

Verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi, bu bezemenin 12 Ada çömlükçilerinin kendi öz buluşları olduğunu saptayabiliriz. Dirmil atölyesi de, Dirmil oinochoesinin üst frizinde gördüğümüz bezemeyi, 12 Adalı meslekdaşları gibi kullanmışlardır⁷¹.

II. Orta friz bezemesi, Lev. IXa,b, Xa, Şek. 7

Dirmil oinochoesinin omuz alanı orta frizinde, Batı Anadolu ve 12 Ada çömlükçilerinin Attika'dan aldıkları mazgal meander bezemesi betimlenmiştir⁷². Dirmil oinochoesi orta frizinde görülen mazgal meander bezemesinin kollarının içleri köşelerde dönüşsüz biçimde taranmıştır. Bu stil bize, daha önce incelediğimiz boyundan kulplu Dirmil amphorasının B yüzü boyun metobu içinde yer alan II. orta frizinde gördüğümüz mazgal meander bezemesini anıtır⁷³.

⁶⁴ Coldstream, GGP., s. 267, lev. 58e (409) amphoriskosu, omuz sahasında üç dizi yarım konsantrik daire.

⁶⁵ Coldstream, GGP., s. 267, İstanköy, Serraglio mezar 1, lev. 58 g (477) oinochoesi, omuz sahasında üç veya dört dizi yarım konsantrik daire bezemesi.

⁶⁶ Desborough, PGP., İstanköy, Serraglio mezar 22, lev. 30, iç içe çizilmiş yanyana üçgen dizisi.

⁶⁷ Coldstream, GGP., s. 271, dipnot. 1 "PAE. 1959-60, lev. 166 B." İkili üçgen dizisinin solunda dördü çizgi grubu.

⁶⁸ Coldstream, GGP., İstanköy, Serraglio mezar 27, lev. 59 a (774), ikili üçgen dizileri arasında 10'lu çizgi grupları

⁶⁹ Coldstream, GGP., İstanköy, Pizzoli mezar 6, lev. 60 a (963). İç içe çizilmiş ikili üçgen dizileri arasında 10'lu çizgi grupları.

⁷⁰ CR. 6/7., Rodos, Kamiros mezar 80, s. 192, fig. 231; Coldstream, GGP., lev. 59 e. Dış çemberleri birbirlerine teğet olan yarım konsantrik daire sıraları arasında 5-10 arasında değişen çizgi grupları.

⁷¹ Ana bezeme olarak kullanılan üçgen dizilerine İstanköy 963 no.lu oinochoesinde iç içe çizilmiş ikili gruplar, İstanköy 774 amphorasında içleri kafese taralı ikili üçgenler şeklinde rastlamaktayız.

⁷² Bk. Dipnot. 20 ve 21.

⁷³ Bk. Sahife 8, şek. 1, lev. II a.

III. Orta friz bezemesi, Lev. IXa.b, Xa, Şek. 7

Dirmil oinochoesinin omuz alanı içinde yer alan alt frizinde, içleri kafes biçiminde taranmış üçgen dizileri vardır. Bu bezeme biçimine, oinochoenin omuz alanında yer alan I. üst frizinde değişik stilde rastlamıştık. Olgun geometrik evre 12 Ada kapları arasında Kamiros'tan gelen 14081 no.lu lekythosun omuz alanında yer alan üst frizinde bu stilde üçgenler görülür⁷⁴. Erken geometrik evreden itibaren 12 Ada kaplarında tek bir bezek biçiminde betimlenen üçgen dizileri⁷⁵, Geometrik çağ Attika bezeme repertuvarında da karşımıza çıkar. Protogeometrik çağ kıta Yunanistan kaplarında yardımcı bezek olarak rastladığımız bu biçim⁷⁶, daha sonraki evrelerde Attika'da diğer bezeklerle birlikte tekrarlanmıştır⁷⁷. Üçgen bezekleri, Attika örneklerinden bağımlı olarak, 12 Adalı çömlekçiler tarafından erken geometrik evrede kab yüzeyinde esas bezek, olgun-geometrik evrede ise ikinci plana düşerek betimlenmiştir. Dirmil atölyesi, daha önce de belirttiğimiz diğer bezeklerin seçiminde sıkı işbirliğinde bulunduğu komşularının etkisinde kalarak, onların kullandığı biçimde kab yüzeyine üçgen dizilerini sokmuştur.

Kulp bezemesi, Lev. Xb, Şek. 8

Dirmil oinochoesinin kulp bezemesi, yassı dar alan içinde, alt alta sıralanmış "W" bezeği ile bütün yüzeyi kaplar biçimde karşımıza çıkar. 12 Ada örnekleri içinde bu bezeme biçimine rastlamak mümkün değildir. Attika'dan vereceğimiz örnek, uzak da olsa bezeme biçimiyle yakınlıklar kurar⁷⁸.

Omuz sahasında yer alan bezeme gruplarından da görüleceği üzere, Dirmil oinochoesi 12 Ada vazoculuğundan çok etkilenmiş ve âdeta omuz alanınının kullanış stili ile onların yakın bir izleyicisi olduğunu ortaya koymuştur.

⁷⁴ CR. 6/7., s. 189, Kamiros mezar 80, fig. 2241, 225/1408₂; Coldstream, GGP., lev. 59 h

⁷⁵ CR. 8., Ialysos, Marmaro mezar 43, s. 161-4, fig. 149/15534 ve 15535; Coldstream, GGP., lev. 58 b (15534), lev. 58 c (15534).

⁷⁶ Desborough, PGP., lev. 9 (2086) 48, 1085 (Eleusis), lev. 22 (50) Marmarini, lev. 27 Asine (Argos) mezar 25 ve 27; Ker. I., Kerameikos mezar tepelerinden, lev. 47 lekythos parçaları.

⁷⁷ Ker. VI., mezar 3, lev. 14, 15, 16., mezar 13, lev. 83/1 141, mezar 11, lev. 83/864, tek buluntu lev. 34/410, mezar 79, lev. 116/819, mezar 93, lev. 116/821.

⁷⁸ Ker. VI., mezar 69, lev. 85, 152/258

KONİK GÖVDELİ KÜÇÜK OINOCHOE

Bodrum Müzesi Env. No: 608 Lev. XI Şek. 9

Dirmil buluntuları arasında şimdiye kadar incelediğimiz kaplar, biçim ve bezeme stillerindeki özellikleriyle, Attika ve 12 Ada atölyeleri ile yakın ilişkiler kurduklarını ortaya koyarlar. Dirmil küçük oinochoesi bir ayrıcalık olarak, biçim ve bezemesi ile 12 Ada atölyeleriyle hiçbir yakınlık kuramaz. 12 Ada geometrik dizileri arasında; oinochoe, lekythos ve ovoid aryballos biçimindeki küçük kapalı kablara rastlamak mümkündür⁷⁹. Fakat Dirmil küçük oinochoesine benzer bir kap henüz gün ışığına çıkarılmamıştır. Dirmil küçük oinochoesini, biçim ve bezeme yönünden incelersek, etkilendiği atölye ve bölgeleri saptamak olanağı vardır.

Kat. 4

Bodrum Müzesi Env. No: 608

Konik gövdeli küçük oinochoe, Lev. XI, Şek. 9

Yük: 8 cm., kaide çapı: 6 cm., çeper: 0.2-0.3 cm., Pişmiş toprak, tuğla rengi hamur, pişmeden dolayı değişen siyah-koyukahve rengi firnis, firnislenmeyen sahalar hamur renginde.

Biçim, Lev. XI

Dirmil küçük oinochoesi, ince uzun boyunlu, konik vücutlu ve alçak, geniş çember kaideli bir kaptır. Kanımızca Korinth kapları ile benzerlikler gösterir⁸⁰. Attik geometrik kap repertuarında, konik vücutlu oinochoeler, Kerameikos mezar buluntuları aracılığı ile tanınır⁸¹. Fakat Attik örneklerinde omuz karın geçişi oval bir kenar profiliyle belirlenmiş ve geniş halka kaide ile son bulmaktadır. Korinth'te gün ışığına çıkarılan, ilerlemiş olgun geometrik çağ Korinth tipindeki oinochoe⁸², başlangıçta omuz-karın geçişi ile Attik örneklerini hatırlar. Olgun geometrik çağın sonuna doğru Korinth oinochoelerinde, omuz - karın geçişinde görülen ovoid biçimden - konik biçime doğru bir geçiş göze çarpar⁸³. Geç geometrik çağ Korinth

⁷⁹ CR. 6/7., Rodos Kamiros mezar 80, fig. 223; Kamiros 83, fig. 240

⁸⁰ Weinberg, Corinth VII., lev. 12/76; Coldstream, GGP., lev. 17 g/76, lev. 18 c (Corinth KP 164), geçgeometrik örnek lev. 19 d (Munich 2284)

⁸¹ Ker. VI., mezar 12, lev. 83/895, mezar 11, lev. 83/864

⁸² Weinberg, Corinth VII., lev. 12/76

⁸³ Coldstream, GGP., lev. 18 c (Corinth KP 164)

oinochoelerinde, omuz-karın birbirine kaynamış ve kap kaide ile son bulmuştur⁸⁴.

Dirmil küçük oinochoesinde görülen, omuz-karın kaynaması, bize geç geometrik Korinth oinochoelerini hatırlatmaktadır. Fakat biçim olarak, Korinth oinochoelerinde gördüğümüz düz kesik kaide Dirmil küçük oinochoesinde görülmez. Omuz-karın bitiminde, Dirmil küçük oinochoesinin, içe doğru yaptığı kısa dönüşten sonra meydana getirdiği çember kaide biçimi; J. N. Coldstream tarafından İtalya kolonilerine Euboea'dan ihraç edildiği önerilen, Napoli konik vücutlu oinochoesi ile yakınlık kurar⁸⁵. Dirmil küçük konik vücutlu oinochoesinin Korinth tesirleri ile karşımıza çıkması, Dirmil çevresinde diğer merkezler dışında da çeşitli alış-verişlerin olduğunu ortaya koymasında önemli bir ölçü teşkil eder.

Bezeme, Lev, XI a,b Şek. 9

Dirmil küçük oinochoesi bezeme stilinde görülen farklı bezek seçimi ile, Korinth konik vücutlu oinochoelerinden ayrılır. Şimdiye kadar incelediğimiz Dirmil kapalı kaplarında bezeme; 12 Ada, Attika ve kıta Yunanistan kökenli bezeklerin değişik biçimlerle yansımalarıdır. Fakat Dirmil küçük oinochoesi, bezeme seçiminde 12 Ada ve Attika'ya direkt gereksinme duymamıştır. Karya bölgesinde gün ışığına çıkarılan Dirmil küçük oinochoesi, geç geometrik çağda aynı bölgede bulunan diğer buluntularla bir stil benzerliği gösterir⁸⁶.

Dirmil küçük konik vücutlu oinochoesinin tüm bezeme biçimi, stilinden de görüleceği gibi, ikinci sınıf bir işçiliği önermektedir. Dirmil boyundan kulplu amphorası ve geniş kaideli bodur oinochoesinde rastladığımız birinci sınıf işçilik, yukarıda önerdiğimiz özelliği doğrular.

⁸⁴ Coldstream. GGP., lev. 19 d (Munich 2284)

⁸⁵ Coldstream, GGP., s. 191, lev. 41 j (Naples)

⁸⁶ İleride Karya geometrik devir çömlekçiliği adı altında, gün ışığına çıkarılan, Bodrum, İzmir ve müze depolarında saklanan bütün malzemeyi içeren bir çalışma yapmak arzusundayız. Tüm malzemeyi bir araya toplayacak böyle bir araştırmanın, Karya geometrik devir çömlekçiliği için ilgi çekici sonuçlar ortaya koyacağı umundayız.

Boyun bezemesi, Lev. XIa, Şek. 9

Dirmil küçük konik vücutlu oinochoesinde boyun bezemesi, sıırı bölen ve boynu tam çevrelemeyen bir metopçuk ile süslenmiştir. Bu metopçuk boyun-omuz geçişinde son bulur. Boyun metopçuğu kendi içinde olmayan ince bir şeritle bölünmüştür. Bölünme sonucu dar, kısa iki friz meydana gelir. Alt alta yerleştirilen ikili friz sıralarının içi, astar renginde boş bırakılmıştır. Beçin'den gelen küçük amphoralar, olpe ve lekythos⁸⁷ tipindeki kaplarla, Turgut (Lagina)' dan gelen oinochoenin⁸⁸ boyun alanındaki bezemeler, stil yönünden Dirmil küçük oinochoesi ile benzerlikler kurar. Beçin kaplarından küçük amphoraların boyun alanında görülen metopçuklar ise üçlü şeritlerle bölünmüştür. Turgut oinochoesinde ise, metop içindeki şerit sayısı beşi bulur. Şerit sayılarında görülen bu ayrılıklar, atölyelere göre değişiklikler gösterir. Fakat stildeki yakınlaşma, Karya geometrik çağ çömlekçiliği için bezemede alış-verişler olarak tanımlanabilir.

Omuz-karın bezemesi, Lev. XIa

Dirmil küçük oinochoesinin omuz alanında başlayan metopçuk, boyun omuz geçişinden sonra devam eden şeritlerle dörtlü dar frizleri oluşturur. Boyun alanında gördüğümüz metopçuk-friz sisteminin devamı olan bezeme biçimi, kulp altında kalan alan ve boyun metopçuğunun dış sınırlarının bittiği yerde, omuz üzerinde son bulur.

Dirmil küçük konik oinochoesinin omuz metobunun IV. frizinde; içleri boyanmış, tepe uçları metop alt şeritine değen ters üçgen sıraları yerleştirilmiştir.

Dirmil oinochoesinin karın bezemesi, kulp altında başlayan ve vücudu çevreleyen ikili şerit arasında tekli zigzag bezeği ile tamamlanır. Dirmil küçük oinochoesi biçim yönünden ilişki kurduğu Napoli oinochoesinin⁸⁹ karın kaide geçişinde yer alan tek zigzag bezeği ile benzerlik gösterir. Napoli oinochoesi ile Dirmil küçük oinochoesi arasındaki ikinci bir benzerlik olarak kaidenin her iki örnekte de firnislenmesini gösterebiliriz. Bezeme yönünden Dirmil küçük oinochoesinin

⁸⁷ A. Akarca, Belleten 1971 (XXXV-137)., s. 17 ff, mezar A. küçük amphoralar lev. IX/37, 40, Olpe lev. IX/42 ve lekythos lev. IX/44

⁸⁸ Y. Boysal, Anatolia XII (1968)., Bozukbağ mezar 5, lev. X/Res. 15 a, b

⁸⁹ Coldstream, GGP., lev. 41 j

Beçin ve Turgut kapları ile kurduğu benzerliklerin ışığı altında, geç geometrik çağda Karya'da birbirleriyle ilişkisi olan yöresel atölyelerden biri tarafından Dirmil küçük oinochoesinin imal edilmiş olması mümkün gözükmektedir.

KRATER (parçalar halinde)

Bodrum Müzesi Env. No: 1963/16 Lev. XII-XV, Şek. 10

12 Ada geometrik çağ vazoculuğunda kraterler, J.N. Coldstream'in daha önce de belirttiği gibi, Attik olgun geometrik II'den çoğu zaman alınıp, kopya edildiği ve yüksek ayaklı krater tipinin çok popüler olduğudur⁹⁰. 12 Ada vazo dizileri içine, Attik etkisinde olgun geometrik çağın sonuna doğru giren krater biçimli kaplar, ticaret yolu ile Amathus ve Hama'ya kadar da gitmişlerdir⁹¹. Batı Anadolu geometrik çağ vazoculuğunda ise, protogeometrik çağdan itibaren çeşitli bölge ve şehirlerde karşımıza çıkarlar⁹². B. Schweitzer Attika özelliklerinin 8. yüzyılın başından itibaren Batı Anadolu ve 12 Ada merkezlerinde etkilerini göstermeğe başladığını söyler ve bu etkilerin doğrudan veya Kyklad'lar üzerinden 12 Ada merkezlerine sıçradığını belirtir⁹³. Attika etkisinde 12 Ada ve Batı Anadolu merkezlerine giren kraterler, yapıldıkları sürece küçük değişikliklerle temsil edilirler⁹⁴. Dirmil'de ele geçen krater parçası ise, Batı Anadolu kapları içinde önemli bir buluntu olarak önerilebilir. Dirmil krateri biçimi ve bezemenin yerleştirildiği alan ve seçiminde Attika ve yakın komşuları olan 12 Ada geometrik çağ çömlek atölyelerinin etkilerini çok güzel şekilde açığa vurması ile karakteristiktir. Parçalar halinde ele geçen ve tarafımızdan kâğıt üzerinde tamamlanan bu krateri, detaylı şekilde inceleyerek, biçim ve bezeme yönünden özelliklerini saptayabiliriz.

⁹⁰ Coldstream, GGP., s. 269

⁹¹ Schweitzer, DGKG., s. 80; Johansen, Exochi., s. 106, şek. 207

⁹² Ionya, Bayraklı krateri (protogeometrik devir): Akurgal, AJA 66 (1962), 369 ff., lev. 96/1, 2; B. Ögün, Habil. lev. 8 Ank. Yayınlanmadı; Sisam, Walter, Samos V., lev. 1/10,6 /30, 31, 7/35, 39 Karya, Dirmil, Bass, AJA 67 (1967), s. 358 ff., lev. 87/15; Y. Boysal, Katalog der Vasen im Musum in Bodrum, Ank. 1969, lev. XXXVII/3

⁹³ Schweitzer, DGKG., s. 80

⁹⁴ Coldstream, GGP., s. 269 ff., Schweitzer, DGKG., s. 80

Kat. 5

Bodrum Müzesi Env. No: 1963/16

Krater (parçalar halinde), Lev. XII-XV, Şek. 11

Eldeki parçalarla takribî yük: 65 cm., ağız çapı: 62 cm., parçaların ölçüleri, lev. XII c/ yük: 21,5 cm., genişlik : 26.2 cm., çeper: 0.8-1.4 cm., lev. XII a,b/ yük: 16.4 cm., genişlik: 31 cm., çeper 1,2 cm., lev. XIV a,b,/ yük: 13.5 cm., genişlik : 31 cm., çeper: 0.9-1.2 cm., kulp lev. XIII b/ yük: 10.5 cm., genişlik: 5 cm., kalınlık: 0.7-2.1 cm., daire bezemeli parça lev. XIII c/ yük: 9.5 cm., genişlik: 9.5 cm., çeper: 1.2 cm., çapraz bezemeli parça lev. XIII a/ yük: 17 cm., genişlik: 13 cm., çeper: 0.7-1.2 cm., pişmiş toprak, deve tüyü hamur, pişmeden dolayı açılan-koyulaşan siyah firnis.

Biçim, Lev. XIIa-c, Şek. 10

Parçalar halinde eleğeçen Dirmil krateri, Batı Anadolu, 12 Ada ve kıta Yunanistan olgun ve geç geometrik örnekleri içinde büyüklüğü ile karşımıza çıkmaktadır. Birinci sırada yeralan Dirmil krateri için aşağıda vereceğimiz sıralama ile onun en büyük kap olduğunu saptayabiliriz⁹⁵.

	Ağız çapı	yük.
A 432, Brit. Mus. 60. 4-4.9		
Johansen, Exochi, şek. 205	24 cm.	31,5 cm.
Kamiros 14734, mezar 82 CR. 6/7., fig. 233, 234; Walter, Samos V., lev. 86/487	29 cm.	33,5 cm.
Heidelberg M 7 (Rodos) Heid. CVA 3, lev. 122/2; Coldstream, GGP., lev.59g	28-29 cm.	34 cm.
Exochi, mezar Y 1 Johansen, Exochi., şek. 133	29,5 cm.	35,6 cm.
Sisam 107, parça halinde Walter, Samos V., lev. 19	30 cm.	12,4 cm. EÖ ⁹⁶

⁹⁵ Şimdiye kadar gün ışığına çıkarılmış ve neşredilmiş örneklere göre bu sıralama yapılmıştır. Diplon vazoları sıralamaya alınmamıştır.

⁹⁶ EÖ-kısaltılması: Eldeki ölçü.

Exochi, mezar M 1	Ağız çapı	yük.
Johansen, Exochi., şek. 103	30,3 cm.	43,2 cm.
Exochi, mezar D 1		
Johansen, Exochi., şek. 61	31 cm.	36,8 cm.
Heidelberg MR 10 (Rodol)		
Heid. CVA 3., lev. 122/1;		
Johansen, Exochi., şek. 206	32-33 cm.	39,8 cm.
A 431, Brit. Mus. 85-135		
Johansen, Exochi., şek. 204	34 cm.	42,5 cm.
12449 Kopenhagen, Exochi		
Johansen, Exochi., şek. 107	35 cm.	45 cm.
Sisam 131, parça halinde		
Walter, Samos V., lev. 23	37 cm.	25 cm. EÖ.
Sisam 112, parça halinde		
Walter, Samos V., lev. 19	38 cm.	19,5 cm. EÖ.
12432 Kopenhagen, Exochi mezar C 1		
Johansen, Exochi., lev. 46,47	38 cm.	45 cm.
Sisam 110, parça halinde		
Walter, Samos V., lev. 19	40 cm.	17,5 cm. EÖ.
Korinth 73		
Weinberg, Corinth VII, part I		
lev. 12; Coldstream, GGP., lev. 17f ...	40 cm.	49,5 cm.
Sisam 108, parça halinde		
Walter, Samos V., lev. 19	42 cm.	12,1 cm. EÖ.
Kerameikos 290, mezar 22		
Ker. VI., lev. 20; Coldstream, GGP.,		
lev. 5f	47 cm.	57,5 cm.
A 430, Brit. Mus. 61. 4-25. 51		
Johansen, Exochi., şek. 203;		
Coldstream, GGP., lev. 60 c	48 cm.	55,5 cm.
Dirmil krater		
Parçası	62 cm.	65 cm. EÖ.

Yukarıda verdiğimiz sıralamadan da görüldüğü gibi, Dirmil krateri 62 cm.'lik ağız çapı ile geometrik 12 Ada, Batı Anadolu krater serileri içinde en büyük biçim olarak karşımıza çıkar.

Ağız-omuz, Lev. XIIa,c Şek. 10

Dirmil kraterinin ağız kenarı, kalın ve dışa doğru taşkındır. Kalın kenarlı dudak, kısa içbükey profil yaparak, omuzla birleşir. Kerameikos 290, 1255 ve Korinth 73 no.lu kraterlerinde⁹⁷ görülen ince dudak, omuz ile dik bir biçimde birleşir. Aynı özellikler 12 Ada kaplarından Heidelberg M7, Kamiros 14734 kraterlerinde de⁹⁸ karşımıza çıkar. Dirmil kraterinin dudak-omuz geçişinde, kıta Yunanistan ve 12 Ada kapları arasında biçimsel bir ayrılık vardır. Attika örneklerinden Kerameikos 290 kraterinde kulp yapılışı ile Dirmil krateri arasında tekrar biçimsel ayrılıklar görülür. Kerameikos 290 kraterinde, dudak-omuz geçişi kısadır. Bundan dolayı, kulpun omuza yapışan alt kenarı, kısa olan dudak-omuz geçişinde omuza kaynamıştır. Dirmil kraterinde dudak-omuz arasının uzun olması, kulp kaynamasını ortadan kaldırmıştır. Heidelberg M7 ve Kamiros 14734 kraterlerinde kulp biçimi, Dirmil vazosu ile kulp-ağız, boyun-omuz biçimlendirilmesi ile benzerlik gösterir. Dirmil krateri, kulp-ağız, boyun-omuz biçimlendirilmesinde, Exochi M1, N1⁹⁹ ve Myrina kraterleri¹⁰⁰ ile de ilişki kurar.

Attika kraterlerinde boyunun biçimlendirilmesi, boyun-omuz geçişinin küre biçiminde yapılmasını zorlamıştır. Kerameikos 290¹⁰¹ ve Londra 61. 4-25. 51¹⁰² kraterlerinde bu özellikler görülmektedir. Dirmil kraterinde boyun-omuz geçişi küresel biçimdeki dönüşü yapmaz. Dirmil kraterinin boyun-omuz geçişindeki yumuşak içbükeylik, yakın komşularında gün ışığına çıkarılan Exochi M1¹⁰³, N1¹⁰⁴ ve Kamiros Checraci mezar 200'de¹⁰⁵ ele geçen kraterlerin

⁹⁷ Ker. V1., mezar 22, lev. 22/290 ve mezar 29, lev. 23/1255; Weinberg, Corinth VII; 1., lev. 12/73

⁹⁸ CVA Heidelberg 3., lev. 112/2; CR. 6/7., Kamiros 14734, şek. 233-234

⁹⁹ Johansen, Exochi., mezar M1, şek. 103 ve mezar N1, şek. 108

¹⁰⁰ BCH. XXXVI (1912)., lev. LX-X

¹⁰¹ Ker. V1., mezar 22, lev. 20/290

¹⁰² Johansen, Exochi., şek. 203; Coldstream, GGP., 60 c

¹⁰³ Johansen, Exochi., şek. 103

¹⁰⁴ Johansen, Exochi., şek. 107

¹⁰⁵ CR. 4., Kamiros/Checraci mezar 200, şek. 381

kenar profillerini hatırlatmaktadır. İlerlemiş Attika örneği olan Kerameikos 1255¹⁰⁶ krateri, boyun-omuz kenar profili ile Dirmil örneğine benzerlikler kurar. Dirmil kraterinde dışa doğru dönen kenar profili, kulp altına ve karın geçişine kadar bir vertikal görünüm göstermektedir. Bu biçimde inişi, Dirmil krateri dışında Kamiros 14734¹⁰⁷, Exochi M1, Heidelberg M7¹⁰⁸, Exochi C1¹⁰⁹, ve Londra 61.4-25.51 kraterlerinde de görmekteyiz.

Karın, Lev. XIIa,c Şek. 10

Dirmil kraterinin karın geçişine kadar devam eden vertikal iniş, içe doğru bir dönüşten sonra aşağı doğru çekilmiş bir biçimde daralarak ayak sapının üst birleşiminde son bulur. Dirmil krateri bu özellikleriyle Londra 61.4-25. 51 ve Korinth 73¹¹⁰ kaplarıyla profil biçiminde yakın ilişkiler kurar. Dirmil kraterinin kaidesi elegeçmemiştir. Bir ayak-kaide için kağıt üzerinde yapılacak tamamlamada bizim teklifimiz; yakın benzeri olan Londra 61.4-25.51 kraterinde¹¹¹ görülen yivli, dışa doğru yayılan konik olmayan ayak sapı biçiminde olacaktır.

Dirmil kraterinin kulp yapılışı, biçim yönünden 12 Ada örneklerine benzer. Dirmil kraterinin yakın benzeri olan Londra 61.4-25. 51 kraterinde, kulp çift yaylı ütü sapı biçimindedir. Dirmil kraterinde ise, kulp tek yaylı ütü sapı biçimindedir. Attika'dan alınan bu kulp biçimi, yapılışında küçük değişikliğe uğrayarak, Batı Anadolu örneklerinde yaşamlarını sürdürür. Dirmil kraterinin ağız kenarından kap kenar profiline dik biçimde çıkan yay şeklindeki kulp parçası, paralel bir görünümde iner. İlerlemiş 12 Ada kraterlerinde bu biçimde yapılmış örnekler vardır¹¹². Dirmil kraterinin ağız kenarında, kulp birleşiminin sağında ve solunda her iki yanda birer plastik meme görülür. Attika ve 12 Ada kraterlerinde, bu plastik memelere rastlamak mümkün değildir.

¹⁰⁶ Ker. V1., mezar 26, lev. 23/1255

¹⁰⁷ CR. 6/7., Kamiros mezar 82, şek. 233-234

¹⁰⁸ CVA Heidelberg. 3., lev. 122/2; Coldstream, GGP., lev. 59 g

¹⁰⁹ Johansen, Exochi., şek. 46, 47

¹¹⁰ Weinberg, Corinth VII, lev. 12/73; Coldstream, GGP., lev. 17 f

¹¹¹ Johansen, Exochi., şek. 203; Coldstream, GGP. lev. 60 e

¹¹² Johansen, Exochi., mezar N1, 108/12449 ve mezar B1, şek. 36 a,b

Biçim olarak yaptığımız inceleme ve karşılaştırmalardan sonra, Dirmil krateri, Attika etkilerini bünyesinde taşıyan 12 Ada örneklerinden Londra 61. 4-25. 51 krateri ile yakın biçimsel ilişkiler kurmaktadır. Dirmil kraterinin ayak-kaidesinin elegeçmemiş olması, kulp kenarlarında (ağız üzerinde) yer alan plastik memeler ve diğer yakınlarından ölçü bakımından büyük olması, onu 12 Ada imalatı olarak saptamamızı güçleştirmektedir. Bezeme stilini inceleyerek doğru bir saptama olanak dahilindedir.

Bezeme, Lev. XIIc, XIVa,b, XVa,b, Şek. 10

12 Ada ve Batı Anadolu çömlek atölyeleri, krater bezemesinde önce Kıta Yunanistan etkilerini toplamışlardır¹¹³. İlerlemiş örnekler ise, kendi öz stillerini küçük ayrıcalıklarla ortaya koyarlar¹¹⁴.

İlk 12 Ada örneklerinden, Londra 61.4-25. 51 krateri¹¹⁵, Attika etkisinde yapılmıştır. Bezemenin yerleştirildiği alan, Attika olgun-geometrik kaplarında gördüğümüz vertikal ve horizontal bölünme biçimi ile sınırlandırılmıştır¹¹⁶. 12 Ada kraterlerinde bezemenin seçiminde de Attika etkileri çoktur. Londra 61. 4-25. 51 ve Attika¹¹⁷ kraterlerinde, bezeme kulplar arasında, altında ve karın alanına kadar inen geniş metop içinde daha önce belirttiğimiz gibi vertikal ve horizontal bölünme ile meydana getirilmiş yüzeylerde yer almaktadır. İlerlemiş 12 Ada kraterlerinde geniş metop düzeni küçülür, daralır, pencere metop biçimini alır¹¹⁸. J.N. Coldstream'in daha önce belirttiği gibi¹¹⁹, metop yanlarının üst dış köşelerinde yer alan kare biçimindeki metopçuk, Attika bağımlılığının en güzel yansımasıdır. Kısa olarak verdiğimiz özelliklerden sonra, Dirmil krateri-

¹¹³ Londra 61. 4-25. 51 krateri süsleme düzeni ile Attik tipi olan Ker. 290 krateriyle yakın ilişki kurar. Kulplardan itibaren başlayan süsleme, her iki örnekte de aynı stilde gelişir. Ker. 290 için bakınız, Ker. V1., mezar 22, lev. 20/290. Londra krateri için bakınız, Johansen, Exochi., şek. 203; Batı Anadolu'da Ionya bölgesinde durum değişik şekilde gelişir.

¹¹⁴ Krater süslemesinde göreceğimiz pencere metop düzenini 12 adalı çömlekçiler oluşturmuştur.

¹¹⁵ Johansen, Exochi., şek. 203

¹¹⁶ Ker. V1., mezar 22, lev. 20/290 ve mezar 26, lev. 23/1255

¹¹⁷ Ibid.,

¹¹⁸ Johansen, Exochi., mezar D1, şek. 61, mezar M1, şek. 103 kraterleri, bu stil için güzel örneklerdir.

¹¹⁹ Coldstream, GGP., s. 272

rinin bezeme stilini incelersek, onun Attika ve 12 Ada etkilerini bir arada yaşattığını görebiliriz.

Pencere metop biçiminde betimlenen Dirmil krateri, bezemenin yerleştirildiği alan, sınırlanması ile 12 Ada özelliklerini yansıtır. Karın kuşağında yer alan dar hayvan panosu ise, bize Attik etkenlerini ansıtır.

Dirmil kraterinin kulplar arasındaki alanda görülen pencere metobu, yanlarda vertikal, boyun - omuz geçişinin altında ise horizontal baklava zinciri bezemesi ile sınırlandırılmıştır. Karın geçişinden itibaren horizontal hayvan frizi orta alanda betimlenmiştir. Hayvan frizinin sağında ve solunda, kanımızca simetriyi sağlayan küçük metopçuklar yer almaktadır. Metopçukların içi çapraz bezeği ile doldurulmuştur. Dirmil kraterinde yukarıda verdiğimiz bezeklerle belirlenen ana pencere metop, çömlekçinin yetenekli çalışması sonucunda, simetrik bölüm ve yerleşim ile betimlenmiştir. Simetriyi dengeleyen bezek, dik biçimde pencere metop merkezinde betimlenen, kollarının içleri kafes biçiminde taranmış olan dörtlü "anahtar meander" bezeğidir. Anahtar meander bezeğinin sağında ve solunda kalan alan ise, iç içe çizilmiş altılı çember gruplarının meydana getirdiği bezeklerle doldurulmuştur. Çember gruplarının içlerine yaprak-yıldız bezemesi yerleştirilmiştir. Yaprak uçlarının birleştirilmesi sonucu meydana gelen alan, kafes biçiminde taranmıştır.

Dirmil krateri, metop-sır sınırlandırılması biçimiyle bize, Exochi D₁¹²⁰ ve M₁¹²¹ kraterlerini ansıtmaktadır. D₁ kraterinde paralel sınırlamayı, ince sırı bölen şeritler arasında kalan nokta sıraları oluşturur. M₁ kraterinde ise, D₁ kraterinden fazla olarak dikey şeritlerle yapılan sınırlamada nokta sıraları da kullanılmıştır. Stil yönünden sınırlama işlemi özdeştir. 12 Ada kaplarından sadece Londra krateri 61.4-25.51¹²², dikey ve yatay baklava zinciri sınırlandırılması ile, Attika örneklerinden Kerameikos 290 ve 1255¹²⁴ kraterleri ile stil yönünden yakınlık kurar.

¹²⁰ Johansen, Exochi., şek. 61

¹²¹ Johansen, Exochi., şek. 103

¹²² Johansen, Ekochi., şek. 203; Coldstream, GGP., lev. 60 e

¹²³ Ker. VI., mezar 22, lev. 20/290

¹²⁴ Ker. VI., mezar 26, lev. 35/1255

Dirmil kraterinde gördüğümüz, daire yaprak-yıldız bezeme biçiminin Kyklad atölyeleri tarafından geometrik bezeme repertuarına sokulduğunu ve hattâ Attika'nın da onlardan aldığını biliyoruz. B. Schweitzer Attika geometrik vazoculuğunu incelerken "Nicht attische Motive in der attisch geometrischen Keramik" adlı önerilerinde¹²⁵ Attik malzemenin Adalar üzerinden Kıbrıs ve Girit'e kadar gittiğini söyler ve bazı bezeklerinde Kyklad atölyeleri etkisiyle Attika'ya girdiğini belirtir. B. Schweitzer bu izahında, konsantrik daire merkezlerine çizilen yaprak-yıldız bezemeleri ile diğer bazı yardımcı bezeklerin de Attika'ya aynı atölyelerden geldiğini söyler. Aynı bezeme stili Batı Anadolu ve 12 Ada atölyeleri tarafından da benimsenmiştir. Dirmil kraterinde gördüğümüz yaprak-yıldız biçimindeki bezemeye Sisam'da da rastlamak mümkündür. H. Walter, daire yaprak-yıldız bezemesi ile betimlenen Sisam kaplarının Kyklad etkisinde yapıldığından söz eder¹²⁶. 12 Ada buluntuları arasından, Exochi mezarlarında ele geçen bir tabak üzerinde, stil yönünden yaprak-yıldız bezemesinin taklidine rastlanmaktadır¹²⁷. Attika'da bu biçimde bezenmiş kapların çoğunluğunu pyxisler teşkil etmektedir¹²⁸. 12 Ada, Sisam ve Attika kaplarında görüleceği gibi, yaprak-yıldız bezekleri açık kapların taban alanında betimlenmiştir. 12 Ada¹²⁹, Sisam ve Attika'dan gelen kaplar üzerinde rastladığımız daire yaprak-yıldız betimlerine aynı stilde paralellikler kurmak mümkün değildir. Köken olarak belirttiğimiz Kyklad bezeme repertuarında da aynı stildeki yaprak-yıldız bezeklerini görmek mümkün değildir. Acaba bu beze-

¹²⁵ Schweitzer, DGKG., s. 33 ff.,

¹²⁶ Walter, Samos V., s. 30, şek. 15, 16, lev. 18/105 tabak.

¹²⁷ Johansen, Exochi., Z1, s. 66, şek. 137; Coldstream, GGP., lev. 60 g. Tabak tabanının altında yer alan yaprak-yıldız sayısı 8 tane olup, birleştirilmeyen uçları arasında kalan alancıklara ise 8 noktadan meydana gelen aynı çember üzerinde olan rozet bezemesi yerleştirilmiştir. Kayıp olan bu örnek çok tahrir görmüştür.

¹²⁸ Ker. V., tek buluntu, lev. 56, 65/795

¹²⁹ Furtwängler, JdI I (1885), s. 135/2941 Berlin krateri, konsantrik daire merkezinde içleri taralı birbirini kesen kum saati bezemesi. CR. 6/7., Kamiros mezar 82, s. 193-196, şek. 233, 2341 kraterinde de Berlin 2941 stili; Schweitzer, DGKG., lev. 87; Johansen, Exochi., şek. 206 Heidelberg MR 10 kraterinde ise konsantrik daire merkezinde St. George çaprazları görülür. New York Metropolitan müzesinde saklanan Attika geçgeometrik kraterinde, konsantrik daire merkezine çizilen içleri taralı St. George çaprazlarının protogeometrik stilden miras kaldığını J. N. Coldstream söyler. Coldstream, GGP., s. 23 ff.,

meyi Sisam'mı yoksa Attika'mı geometrik bezeme repertuvarına katmıştır? Kanımızca Kyklad etkisinde Attika'ya giren yaprak-yıldız bezemesi, Attika'lı çömlekçiler tarafından bu biçimde betimlenmiştir. Çünkü yaprak-yıldız bezemesini Attika'lı çömlekçiler Sisam'lı meslekdaşlarından çok daha fazla biçimde ve çeşitli kaplarda kullanmışlardır. Kyklad atölyeleri yaprak-yıldız bezeklerini sadece metopçuklar içinde, ikili iç içe çemberlerin ortalarında betimlemişlerdir¹³⁰. Kyklad kaplarında yukarıda açıkladığımız stilde betimlenen yaprak-yıldız bezekleri, stil olarak Exochi mezarlığından gelen bir oinochoe ile yakınlıklar kurar¹³¹. Exochi oinochoesinde yaprakçıkların içleri boş bırakılmış, çember ile yaprak arasında kalan alan, noktalarla doldurulmuştur. Bu noktalama stili bize Kerameikos 795 pyxisindeki¹³² bezemeyi anıtır. Dirmil kraterinde, yaprak yıldız uçlarının birleştirilmesinden meydana gelen alan, kafes biçiminde taranmıştır. Exochi, Kerameikos ve Dirmil yaprak-yıldız bezemelerinde ortak yan, yaprak-yıldız içlerinin boş bırakılmasıdır. Attika etkilerinin ağır bastığı yaprak-yıldız biçimindeki bezeme, Attika, 12 Ada ortak etkisiyle, Dirmil kraterinde değişik stilde ortaya çıkar.

Dirmil kraterinin pencere metobu merkezinde simetriyi sağlayan dik meander grubu, meander kollarının kafes biçiminde taranmış stili ile 12 Ada etkilerini göstermektedir. Kollarının içleri kafes biçiminde taranmış meander bezemesi, şimdiye kadar ayrıcalıklar dışında, Attika'da, kıta Yunanistanın diğer bölgelerinde ve Kyklad adalarında karşımıza çıkmaz. Exochi mezarlarından gelen buluntular arasında, meander bezemeli kaplar vardır. Bu kaplarda yer alan meanderlerin kollarının içleri kafes biçiminde taranmıştır. Bu stilde betimlenen örnekler Exochi B mezarında ele geçen kraterin bir yüzünde¹³³, A mezarında bulunan kayıp kantharosun¹³⁴,

¹³⁰ Pfuhl, AM. 28 (1903), Beiheft., Beil. II/I (A 11), 2 (A 13), 3 (A 12), 4 (A 14), Beil. III/I (A 17), 2 (A 18), 3 (A 23); Dragendorff, Thera II., s. 136, şek. 315, şek. 318, s. 137, şek. 321/Kopenhag, s. 140, şek. 331/özel koleksiyon; Wide, JdI. XIV (1890), s. 30, şek. 4/893, s. 32, şek. 9/Kopenhag; C. Dugas, La Céramique des Cyclades (1925), lev. VI/2 Kopenhag; Wide., a.a.o., s. 32, şek. 8, verdiğimiz bütün örnekler amphora tipindeki kaplardır.

¹³¹ Johansen, Exochi., mezar D, s. 29 ff., şek. 68 (D7)

¹³² Ker. VI., lev. 56, 65/795

¹³³ Johansen, Exochi., mezar B1, şek. 35, 36 b

¹³⁴ Johansen, Exochi., mezar A 2, şek. 8,8 a; Coldstream, GGP., lev. 62 h

mezar C'den gelen skyphosun¹³⁵ ve mezar L'den gelen diğer bir skyphosun¹³⁶ her iki yüzlerinde (kollarının içleri kafes biçiminde taranmış meander bezekleri) görülmektedir. Dirmil kraterinin kulpları altına yerleştirilen ve metop altında da kabı çevreleyen geniş kuşak içinde birbirlerini takip eder durumda betimlenen altılı otlayan geyik dizileri yer almaktadır. Geyik dizileri, kulplar ve metop yan bitimlerinde küçük metopçuklarla aynı geniş kuşak içinde yer alan çapraz bezekleri ile her iki yanda sınırlandırılmıştır. Olgun geometrik ve geç geometrik evrede 12 Ada kaplarında bu stilde bezenmiş örneklerle raslamak mümkün değildir. Fakat Kamiros'tan gelen bir krater parçasında¹³⁷ betimlenen dar friz içinde kuş sıraları görülmektedir. Attika olgun geometrik çağ sonundan, Kerameikos 1255¹³⁸ kraterinde, kulplar arasına yerleştirilen metop altındaki kuşakta metopçuklar içinde otlayan geyik dizileri görülmektedir. Geç geometrik evre içine konulan Dipylon grubu Attika vazolarında hayvan frizleri, vazoların çeşitli yerlerinde görülmektedir. Jean Davison'un yaptığı "The Dipylon Workshop" grubu içinde yer alan vazoların bazılarında, otlayan geyik dizilerine rastlamaktayız¹³⁹. Bunlardan Atina 804 amphorasının boyun alanında yer alan dar frizde¹⁴⁰, Münih 1250 boyundan kulplu amphorasının dudak altında görülen frizde¹⁴¹ ve Atina 811 oinochoesinin karın altı frizinde¹⁴², birbirlerini izleyen geyik dizilerine rastlamaktayız. Attika geyik bezekli kaplarında bir ortak özellik göze çarpar. Kap yüzeyinde betimlenen geyiklerin hepsi boynuzsuz olarak karşımıza çıkar. Buna karşın Dirmil kraterinde geyikler, sık çizilmiş boynuz biçimleri ile görülürler. Dipylon grubu ve diğer insan ve hayvan bezekli geç geometrik evre Attika kaplarında Dirmil kraterinde gördüğümüz sık-ağaç biçimindeki boynuz betimlemelerine rastlamak mümkün değildir. Elimizde

¹³⁵ Johansen, Exochi., C 2, şek. 49, 57

¹³⁶ Johansen, Exochi., L1, şek. 100; Coldstream, GGP., lev. 62 d

¹³⁷ CR. 4., Kamiros, Checraci mezar 200, şek. 381; Coldstream, GGP., s. 274 ff.,

¹³⁸ Ker. VI., mezar 26, lev. 23/1255

¹³⁹ Davison, AGW., s. 22 ff.,

¹⁴⁰ Davison, AGW., fig. 1; Schweitzer, DGKG lev. 30; Coldstream, GGP., lev. 6/Atina 804

¹⁴¹ Davison, AGW., fig. 5; Schweitzer, DGKG., lev. 21/Münih 1250

¹⁴² Davison, AGW., fig. 7; Schweitzer, DGKG., lev. 33; Coldstream, GGP., lev. 7 d/Atina 811

boynuz betimlemesi diğer Attika kaplarına oranla sık çizilmiş tek örnek, olgun geometrik çağın ilerlemiş zamanına ait olan küre gövdeli Paris A 514 pyxisidir¹⁴³. Olasılıkla geyik dizilerini Attika'dan alan Dirmil çevresi atölyesi, sık boynuz bezemesiyle, kendi yöresel stilini küçük bir değişiklikle bize yansıtmaktadır. Kısaca açıkladığımız özelliklerden sonra diyebiliriz: Dirmil krateri, 12 Ada ve Attika etkilerini birarada yaşatan, bir yöresel atölyenin imal ettiği bir kap olarak tanımlanabilir. Billhassa geyik dizilerinin boynuz betimlemeleri, şimdiye kadar yapılanlardan sıktır. Bu özellik, vazoyu bezendiren çömlekçinin kişiliğini belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkarır.

KÂSE (skyphos)

Bodrum Müzesi Env. No: 600 Lev. XVI Şek. 11

Doğu-Yunan merkezlerinde olgun geometrik çağın sonuna doğru ortaya çıkan kuşlu kâse biçimindeki kaplar, geç geometrik çağdan beri görmeye başladığımız bezemedeki bozulma için güzel örnekler gösterilebilir. Kuşlu kâseler J.N. Coldstream'in daha önce belirttiği gibi¹⁴⁴, olgun geometrik evrenin sonuna doğru Korinth'ten gelen yarım küre vücutlu kotylenin Doğu-Yunanlı çömlekçiler tarafından dudak profilinde yapılan küçük değişim ile ana biçimini alır. Bezeme basit metop biçimindedir. Metop, kendi içinde metopçuklara veya dar frizlere bölünür.

Biçim ve bezeme açısından şimdiye kadar incelediğimiz Dirmil kapları arasında, Dirmil kuşlu kâse biçimindeki vazosu, 12 Ada geçgeometrik dizileriyle yakın benzerlikler kurar. Kurduğu benzerlikleri belirlemek için, biçim ve bezeme yönünden Dirmil kâsesini geniş kapsamlı incelersek, stilini saptayabiliriz.

Kat. 6

Bodrum Müzesi Env. No : 600

Kâse (skyphos), Lev. XVI, Şek. 12

Yük: 10. 1 cm., ağız çapı: 15 cm., kaide çapı: 5.8 cm., çeper: 0.3 cm., pişmiş toprak, tuğla rengi hamur, pişmeden dolayı açılan siyah firnis, firnis renginde iç astar, firnislenmeyen saha hamur renginde.

¹⁴³ Coldstream, GGP., s. 22 ff., lev. 4 e,f

¹⁴⁴ Coldstream, GGP., s. 273 ff.,

Biçim, Lev. XVI

Doğu-Yunan merkezlerinde geç geometrik evrede uğradığı bozulma sonucu ortaya çıkan kuşlu kâse formu, 12 Ada'lı çömlekçilerin yaptıkları küçük değişikliklerle sevilen bir biçim olarak yaşamını sürdürmüştür.

Rodos'un Ialysos mezarlığından gelen kâse örneği¹⁴⁵, Dirmil kâsesi ile biçim ve bezeme yönünden yakın benzerlikler kurar. Ialysos mezar 59'dan gelen bu kâse ile Dirmil kâsesi, içe basık çentikli dudakları, kenar profillerine dik halka kulpları, küre vücutları ve alçak halka kaide yapılış ve biçimi ile birbirlerine çok yakınlık kurarlar. Her iki kabın ölçülerini karşılaştırırsak, çok az ayrılıkla aynı çarktan çıktıkları düşüncesine sahip olabiliriz.

	<u>yükseklik</u>	<u>ağız çapı</u>
Ialysos mezar 59 kâsesi:	11,5 cm.	15,5 cm.
Dirmil kâsesi :	10,1 cm.	15 cm.

Dirmil kâsesi biçim yönünden, Kıta Yunanistan¹⁴⁶, Batı Anadolu¹⁴⁷, Kyklad adalarında¹⁴⁸ ve Rodos'da ele geçen diğer kuşlu kâse¹⁴⁹ biçimindeki kaplarla da benzerlikler kurar.

Dirmil kâsesi kullanıldığı zamanda sahipleri tarafından onarılmıştır. Her iki yüzde değişik yerlerde görülen bağlaç durumdaki ince kısa bronz çubuklar yapılan onarımı bize kanıtlar.

Bezeme, Lev. XIVa,b, Şek. 11

Dirmil kâsesi, Ialysos örneği ile form yönünden kurduğu çok yakın ilişkilerini, bezemede de aynı biçimde sürdürür. Dirmil kâsesi,

¹⁴⁵ CR. III., Ialysos mezar 59, şek. 96

¹⁴⁶ O. Frödin - A.W. Persson, *Asine, Results of the excavations.*, s. 321, şek. 219/2

¹⁴⁷ E. Akurgal, Bayraklı kazısı ön raporu, "Bayraklı, erster vorläufiger Bericht über Ausgrabungen in Alt-Smyrna", *DTCF. Dergisi VIII (1950) 1, 2.*, s. 10 ff.; G. M. A. Hanfmann, "Ionia leader or follower" *HSCP. LX I(1953)*, 1 ff.; H. Walter. Samos V.; C. Özgünel, "Bayraklı (Ion) geometrik seramiği" *DTCF Dok. tez.*, Ank. 1972 (yayınlanmadı). s. 149 ff.

¹⁴⁸ C. Dugas - C. Rhomaios, *Delos XV.*, lev. XLVI/C 6 a, D8, lev. XLVII/B 13, 14; H. Dragendorff, *Thera II.*, 30, şek. 80/mezar 17; *Coldstream, GGP.*, lev. 61 d

¹⁴⁹ *Coldstream, GGP.*, lev. 61 c/Rodos 11642; CR; III., mezar 50, s. 84, no. 1

kulplar arasında yeralan alanda; firnisi bölen, dudaktan karın altına kadar devam eden metop yer alır. Aynı stildeki metop, Ialysos kâsesinde de mevcuttur. Dirmil kâsesinde firnisi bölen metop yanlarda dörtlü triglyphlerle belirlenmiştir. Ialysos kâsesi de aynı stilde metop belirlenmesi ile görülür. Dirmil kâsesinin dudak alanında devam eden metop, paralel ince bir şeritle dudak üst sınırını oluşturur. Karın altında ise, yan triglyphler arasında kalan ve kap yüzeyine paralel üçlü ince şeritler yer alır. Aynı durum Ialysos kâsesinde de görülmektedir. Dirmil kâsesinin metop içi düzenlemesi şöyledir; ikili şeritlerin meydana getirdiği sınırlama ile alt alta üçlü friz sistemi karşımıza çıkar. Ialysos kâsesinde friz bölünmesi dörde çıkar.

1. Üst friz : Dirmil kâsesinde birinci üst frizinde geniş kollu zigzag bezemesi görülür. Ialysos kâsesinde de aynı bezeme karşımıza çıkar.

2. Orta friz : Dirmil kâsesi ikinci orta frizinde, çözülmüş (kolları kopuk) çizgi meander bezemesi betimlenmiştir. Ialysos kâsesinde bu bezeme üçüncü dar frizde yer almaktadır.

3. Alt friz: Dirmil kâsesi üçüncü alt frizinde, üçlü triglyph grupları arasında yeralan kelebek bezemesi görülmektedir. Ialysos kâsesinde bu bezeme dördüncü dar frizde yer alır.

Ialysos kâsesinde, ikinci dar frizinde, yanlarda içleri kafes biçiminde taranmış baklava bezemesi ile belirlenen ve arada kalan alan ise, alt alta çizilmiş zigzag şerit ve şeritlerin köşelerinden çıkan çizgi biçimindeki çengel meander bezekleri ile betimlenmiştir. Bu ayrıcalık dışında Ialysos kâsesi tüm bezeme stili ile yukarıda gördüğümüz gibi, Dirmil kâsesi ile çok yakın ilişki kurar. Biçim ve bezeme yönünden çok yakın benzerlikler kuran her iki kâsenin aynı atölyede yapılmış olmaları olanak dahilindedir.

DÜZ KAİDELİ SKYPHOS

Bodrum Müzesi Env. No. 598 Lev. XVII Şek. 12

Dirmil düz kaideli skyphosu, biçim ve bezeme yönünden Attika-Kyklad etkilerini en güzel biçimde yansıtan kaptır. Batı Anadolu kara parçasında sağlam olarak ele geçen Dirmil skyphosu, Karya kıyı şehirlerinin deniz komşuları ile ilişkilerinin açıklanmasında önemli bir kanıttır.

Kat. 7

Bodrum Müzesi Env. No: 598

Düz kaideli skyphos, Lev. XVII, Şek. 12

Yük: 7.6 cm. Ağız çapı: 13 cm., kaide çapı: 6 cm., çeper: 0.3 cm., pişmiş toprak, pembemsi tuğla rengi hamur, hamur rengi dış astar, siyah-koyukahve renginde firnislenmiş, iç astar firnis renginde.

Biçim, Lev. XVII

J.N. Coldstream, Attika geç geometrik skyphosları için şunları önerir¹⁵⁰: Attika olgun geometrik evre skyphosları, çağ ilerledikçe biçim yönünden az da olsa bir değişime uğrarlar. Bu değişimi dudakların uzayıp dikleşmesi, dudak-omuz birleşimindeki kesin olmayan kaynaşma, derin vücut, düz inen kenar profilleri ve karın-kaide kaynaşmasının meydana getirdiği düz veya çok ince halka kaide ile saptamak mümkündür¹⁵¹. Yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahip skyphoslara Kyklad buluntularında da rastlamak mümkündür¹⁵².

Dirmil sykphosu, uzun dik dudağı, dudak-omuz birleşiminin çok az belirlenmesi, derin vücudu ve düz kaidesiyle Kerameikos 875 skyphosu¹⁵³ ile yakın ilişki kurar. Kerameikos 875 skyphosu ile Dirmil skyphosu arasında yapılaş yönünden küçük ayrılıklar göze çarpar. Kerameikos 875 skyphosunda görülen dik uzun dudak, omuz birleşiminde belirli bir görünüm kazanır. Dirmil skyphosunda dudak-omuz âdetâ birbirine kaynamıştır. Dudak uzunluğu yönünden Dirmil skyphosu, Kerameikos 875 skyphosundan büyüktür. İkinci bir ayrılık vücut kenar profillerininin düz kaideyi meydana getirmelerinde görülür. Kerameikos 875 sykphosunda düz olarak kaideye inen karın kenar profili, iç bükey bir eğim yaparak daralır ve ince kaideyi meydana getirir. Dirmil skyphosunda bu biçimde birleşim görülmez. Dirmil skyphosunda karın kenar profili, düz inerek düz kaideyi oluşturur. Belirt-

¹⁵⁰ Coldstream, GGP., s. 48

¹⁵¹ Ker. VI., mezar 5, lev. 93/875, mezar 11, lev. 93/863, mezar 29, lev. 93/288, mezar 26, lev. 93/876; E. Brann, Agora vol. VIII., lev. 15/260-p 5073 Coldstream, GGP., lev. 9 a

¹⁵² H. Dragendorff, Thera II., s. 30 3, 149, mezar 17, şek. 84, 87; C. Dugas-C. Rhomaios, Delos XV., lev. XXIII/B 38, C 41, 42, lev. XXXI/Ac 39; Coldstream, GGP., lev. 38 a

¹⁵³ Ker. VI., mezar 9, lev. 93/875; E. Brann, Agora, vol. VIII lev. 15/260 P 5073; Coldstream, GGP., lev. 9 a

tiğimiz iki ayrıcalık dışında, Dirmil skyphosu Kerameikos 875 skyphosuna çok benzer. Dirmil skyphosunda, kaideyi meydana getiren kenar profilinin düz iniş biçimine, Thera skyphosunda yakın stilde görmek mümkündür¹⁵⁴. Thera örneğinde de kaideye geçiş düzdür, fakat ince halka kaide ile sonbulur. Biçim olarak Dirmil skyphosu, şüphesiz Attika ve Kyklad benzerlerinin etkisinde kalmıştır. Ancak onların hiç bir zaman tam benzeri olmamıştır.

Bezeme, Lev. XVIIa,b, Şek. 12

Olgun geometrik evrenin sonuna doğru, Attika skyphoslarında kulplar arasına yerleştirilen metop düzeni, kulplar ile metop dış sınırlayıcı bezekleri arasında kalan alanın, astar renginde boş bırakıldığını veya rozet bezekleri ile doldurulduğunu görüyoruz¹⁵⁵. Olgun geometrik çağın başlarında Attika skyphoslarında metop kulp arası, firnis renginde boyanmış ve firnisi bölen astar ile belirlenmiştir¹⁵⁶. Olgun geometrik evreden geç geometrik evreye geçişte, metop alanı Attika skyphoslarında kulplara kadar triglyphlerle bölünmüş ve triglyphler arasında da bezemeler yer almıştır¹⁵⁷. Geçgeometrik evrede metop içinde yer alan meander bezekleri kopmuş, çengel biçiminde asılı bir görünüm kazanmıştır. Meanderin yer aldığı alan daralmış, kulplara doğru triglyphlerle bezenmiştir¹⁵⁸. Kyklad geç geometrik çağ skyphoslarında da durum aynıdır¹⁵⁹. Meander bezemeli skyphoslar geçgeometrik çağda bir dejenarasyona uğrarlar. Bunun sonucunda da şematik metop içinde yer alan ana meander panosu daralır. Dirmil skyphosunda kulplar arasında kalan alan, altta kulpların altında başlayan ve kaidede son bulan firnis rengine boyanmıştır. Dirmil skyphosunda kulplar arasında kalan alan içinde metop görülür. Metop içinde ana merkezde kopuk çengel meander bezemesi betimlenmiştir. Metop ile meander bezemesi arasında kalan alan sekizli triglyphlerle doldurulmuştur. Dirmil skyphosunun metobunda betimlenen kopuk meander bezemesinin kolla-

¹⁵⁴ Dragendorff, Thera II., s. 30, mezar 17, şek. 84

¹⁵⁵ Ker. VI., mezar 20, lev. 92/261 ve mezar 29, lev. 92/286

¹⁵⁶ Ker. VI., mezar 42, lev. 92/214

¹⁵⁷ Ker. VI., mezar 29, lev. 92/238, 241

¹⁵⁸ Temel olarak iki çengel meander ana pano içinde görülür. Fakat daralan metop sahasına ikili grubun teşkil ettiği kopuk çengel meander bezemeli örneklerde mevcuttur. Ker. VI., mezar 26, lev. 93/876, lev. 93/875, lev. 93/288

¹⁵⁹ Dragendorff, Thera II., s. 30, şek. 84 ve s. 31, şek. 87

rının içi, Attika¹⁶⁰ ve Kyklad¹⁶¹ örneklerinde görüldüğü gibi, köşelerde dönüş yapar biçimde taranmıştır. Dudak ise, üç ince şeritle bezenmiştir.

Biçim yönünden yaptığımız incelemede, Dirmil skyphosunun, bazı özellikleriyle Attika ve Kyklad benzerlerinden ayrıldığını saptamıştık. Bezemede ise, Dirmil skyphosunun bezeklerin seçiminde, kullanıldığı alan ve sınırlandırılmasıyla Attika ve Kyklad benzerlerine yakın ilişki kurduğunu önermiştik. Biçim ve bezeme özelliklerini birarada toplarsak; Dirmil skyphosu bezeme stili ile Attika-Kyklad kaplarının yakın akrabası, biçim yönünden ise onlardan ayrıldığını görürüz. Bu verilerin ışığı altında, Dirmil skyphosunun her iki atölye etkisinde yöresel bir imalât olduğunu söylemek doğru olur kanısındayız.

YILANLI KANTHAROS

Bodrum Müzesi Env. No: 601 Lev, XVIII-XX Şek. 13,14

Kantharoslar, Batı Anadolu ve 12 Ada dizilerinde, Attika etkisinde karşımıza çıkan kaplardan biridir. J.N. Coldstream'in daha önce belirttiği gibi¹⁶², 12 Ada Kantharosları geometrik kap repertuarına yüksek kulpları ile Attik olgun geometrik II buluşundan sonra, attikleşerek giren örneklerle temsil edilir. Attika etkisinde görülen bu kaplar yanında, Exochi mezarlığından gelen ve F. Johansen'nin açıkladığı gibi¹⁶³, derin vücutlu, dik kulplu ve yüksek ayaklı örnekler ise; köken olarak alışagelmış Attika benzerlerinden ayrılırlar. Bu kantharoslar geometrik çağın geç kısmında ortaya çıkarlar¹⁶⁴. Bu kısa açıklamadan da görüleceği gibi; 12 Ada kantharos dizileri içinde, iki kantharos biçimine rastlamaktayız. Attika ve diğer Batı Anadolu merkezlerinde, Rodos'un repertuvara soktuğu yöresel yüksek ayaklı kantharoslara örnek verme olanağımız yoktur. Batı Anadolu kara parçası içinde, Attika etkisinde yapılmış ve oldukça iyi korunmuş örnek bu sayfalarda inceleme olanağına ka-

¹⁶⁰ Ker. VI., mezar 9, lev. 93/875

¹⁶¹ Dragendorff, Thera II., s. 30, şek. 84

¹⁶² Coldstream. GGP., s. 270, dipnot. 1

¹⁶³ Johansen, Exochi., s. 115, mezar A, şek. 8, 9, mezar B2, şek. 39

¹⁶⁴ Johansen, Exochi., s. 115

vuştüğümüz Dirmil yılanlı kantharosudur. Sisam¹⁶⁵ ve Bayraklı¹⁶⁶ buluntuları arasında parçalar halinde kantharos biçimindeki kaplara rastlanılmaktadır.

Kat. 8

Bodrum Müzesi Env. No: 601

Yılanlı kantharos, Lev. XVIII-XX, Şek.14,15

Yük: (kulplar dahil): 16 cm., Yük (kulplar hariç): 9.9 cm., ağız çapı: 12,6 cm., kaide çapı: 4.7 cm., çeper: 0.3 cm., pişmiş toprak, açık tuğla rengi hamur, hamur rengine yakın pembemsi dış astar, iç astar ve dış firnis kahve rengine.

Biçim, Lev. XVIII a,b

Dirmil yılanlı kantharosu, biçim olarak konik kaidesi ve derin vücudu ile Attika örneklerinden ayrılıklar gösterir. Attika geometrik kantharos dizilerine göz atacak olursak; erken-geç kantharos örnekleri arasında ortak yanları kolayca belirleyebiliriz. Genel görünüşleri, küre vücutlu, dik dudaklı, geniş ince halka kaideli ve yüksek kulpludur¹⁶⁷. Geç geometrik evre Attik kantharoslarında kaide yapılışı bozulmaya uğrar; vücudun devamı biçiminde görülür¹⁶⁸. Kyklad kantharoslarında da durum, Attika'ya bağımlı biçimde karşımıza çıkar¹⁶⁹. 12 Ada kantharoslarında durum, daha önce belirttiğimiz gibi, iki biçimde yaşamlarını sürdürür. Ialysos mezar 56¹⁷⁰, Oxford

¹⁶⁵ Walter, Samos V., lev. 8/42, lev. 15/80, 81

¹⁶⁶ C. Özgünel, "Bayraklı (Ion) geometrik seramiği" DTCF Dok. tez., Ank. 1972 (yayınlanmadı), s. 68, lev. VIII/1, parçalar halinde bulunan kantharos, çağdaş (olgungeometrik) örnekleri ile yapılışı, şekillendirilmesi ve süsleme stili yönünden büyük ayrıcalıklar gösterir. Örneğin, kulplar yüksek değildir. Dudak kenarında biter. 1973 Bayraklı kazılarında Attik etkisinde yapılmış yüksek kulplu bir kantharos örneği gün ışığına çıkarılmıştır.

¹⁶⁷ Ker. VI., mezar 69, lev. 85/258, mezar 29, lev. 85/285, mezar 23, lev. 85/239, mezar 34, lev. 86/390; E. Brann, Agora vol. VIII., lev. 10/170, 171 mezar 49, lev. 88/1340-1341, mezar 56, lev. 88/320 v.d.

¹⁶⁸ Ker. VI., mezar 49, lev. 88/1340-1341, mezar 56, lev. 88/320 v.d.

¹⁶⁹ C. Dugas-C. Rhomaios, Delos XV., lev. XL/52, 55, 56, 57, lev. XXXII/84, 85, 86, 89, 87

¹⁷⁰ CR. III., Ialysos, mezar 56, şek. 90 91,

1885. 621,¹⁷¹ Exochi V 3, V 4¹⁷² ve Louvre A 288¹⁷³ kantharosları biçim yönünden Attika etkisini yansıtır.

Olgun geometrik çağ 12 Ada kantharosları arasında¹⁷⁴, İstanköy, Aspripetra mezarlığından gelen kantharos¹⁷⁵, biçim yönünden Attika benzerlerinden ayrılır. Örnek olarak verdiğimiz Attika ve Kyklad kantharoslarının hiçbiri, İstanköy kantharosunda görülen yarım alçak konik kaide biçimine sahip değildir. İlerlemiş 12 Ada kantharoslarından Kopenhag örneği de¹⁷⁶ ayak ve vücut yapılış biçimiyle, Attika örneklerinden çok İstanköy kantharosu ile ilişki kurar.

Dirmil kantharosu, dik uzun dudaklı, dudak-omuz geçişinin sert belirlenmesi, kulp çıkışında görülen küre kenar profiliyle, İstanköy ve Kopenhag kantharoslarına çok benzer. Dirmil kantharosunun kulp çıkışında görülen küre profili, Kopenhag örneğinde olduğu gibi hemen içeri dönerek karını meydana getirir. Her iki örnekte karın profilinde sivrilik görülmez. Çünkü kaide çapları oldukça büyük tutulmuştur. Dirmil kantharosu, kulp yapılış yönünden İstanköy örneğine, Kopenhag kantharosundan daha yakındır. Dirmil kantharosunun kulpları üzerinde yer alan plastik yılanlar 12 Ada, Attika, Kyklad ve Batı Anadolu diğer kantharoslarında görülmez¹⁷⁷. Kulplar üzerinde görülen yılan betimlemeleri, Dirmil kantharosunun bezeme stilini incelerken tekrar ele alınacaktır. Dirmil kantharosu biçim olarak, Attika etkisinde çalışan ve 12 Ada atölyeleri ile yakın ilişkisi bulunan, olasılıkla yöresel veya 12 Ada içinde imalatta bulunan bir merkezden gelmiş olması mümkündür.

¹⁷¹ CVA Oxford 2, Oxford 25 (1885. 621) IID, lev. 12; Coldstream GGP., lev. 61h

¹⁷² Johansen, Exochi., mezar V, şek. 115/V3, şek. 116/V4; Coldstream, GGP., lev. 60 c

¹⁷³ Pottier, Louvre I., lev.11/A 288

¹⁷⁴ Coldstream, GGP., s. 270

¹⁷⁵ Ann. VIII-IX (1925-26)., s. 267, şek. 47

¹⁷⁶ Johansen, Exochi., Kopenhag Kantharosu, şek. 208

¹⁷⁷ Şimdiye kadar yayınlanmış kantharos örnekleri içinde yakın bir benzer, kulplar üzerindeki yılan bezemesi ile Boetia'dan gelen kantharos gösterilebilir. CVA. München 26, S. 13, Lev. 266; Plastik yılan bezemesi için bk. R. Hampe, Ein frühattischer Grabfund, S. 82; AM. 78 (1963), 91; JdI. 80 (1965), 42, Nr. 10.

Bezeme, Lev. XVIII-XX, Şek. 13,14

Dirmil yılanlı kantharosunu biçim olarak, İstanköy¹⁷⁸ ve Kopenhag¹⁷⁹ kantharoları ile yakın ilişki kurduğunu görmüştük. Aynı kantharoslarla bezeme yönünden de yakınlıklar kurar.

Dudak bezemeleri,

Dirmil kantharosunun dudak bezemeleri, İstanköy örneği ile aynı paralellikte görülür. Yalnız Dirmil kantharosunun A yüzü dudak betimlemesi, ayrı bir bezeme biçimi ile karşımıza çıkar.

A ve B yüzü dudak bezemeleri,

Dirmil kantharosunun A yüzünde, kulplar arasında kalan alan, her iki yanda beşli ince triglyphlerle sınırlandırılmıştır. Bu alanda ise, şematik biçimde çizilmiş birbirlerini takip eden ve yönleri sağa belirlenen kuş dizileri yer alır. Attika, Kyklad ve 12 Ada kantharoslarında bu stilde bezenmiş örnekler görülmez. Bu alan Attika kantharoslarında tekli zigzag¹⁸⁰, nokta sıraları¹⁸¹, ve içleri nokta sıralı yatay baklava zincirleri ile bezenmiştir¹⁸³. 12 Ada örneklerinden Kopenhag kantharosunda, bu alanda saç örgüsü biçiminde bir bezek görülür. Dirmil kantharosunun dudak betimlemesinde gördüğümüz kuş dizilerine, yakın paralellikte örnek verme olanağımız yoktur.

Dirmil yılanlı kantharosunun B yüzü dudak bezemesi, biçim için yakın benzeri olarak gösterdiğimiz İstanköy kantharosu ile benzerlikler kurar. Dirmil kantharosunda triglyph sistemi ile belirlenen kulplar arasındaki alan, içleri kafes biçiminde taranmış yatay baklava zinciri bezemesi ile betimlenmiştir. Bu bezeme Dirmil ve İstanköy kantharoları arasında süslemede önerdiğimiz birinci benzerliktir.

Omuz, karın bezemeleri,

Lev. XVIIIa, XIXa, c, Şek. 14

Dirmil yılanlı kantharosunun sağlam olarak korunmuş A yüzünde, omuz-karın alanında yer alan bezeme, Attika etkisinde geliştirilmiş,

¹⁷⁸ Ann. VIII-IX (1925-26)., s. 267, şek. 47

¹⁷⁹ Johansen, Exochi., şek. 208

¹⁸⁰ Ker. VI., mezar 23, lev. 85/237

¹⁸¹ Ker. VI., mezar 22, lev. 86/808, mezar 34, lev. 86/390

¹⁸² Ker. VI., mezar 69, lev. 85/258

¹⁸³ Ker. VI., mezar 29, lev. 85/285

12 Ada'lı çömlekçilerin her fırsatta kullandıkları meander bezemesi biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Yakın benzeri İstanköy kantharosunun omuz - karın alanına yerleştirilen metop, geniş tutulmuştur. Dirmil kantharosunda ise, alan daralmış ve bezeme omuz kuşağı içinde yer almıştır. Attika erken örneklerinde¹⁸⁴ bu alanın kullanışı, İstanköy kantharosunu ansıtır.

Dirmil yılanlı kantharosunun omuz alanına yerleştirilen dar metop, yanlarda üçlü triglyphler ve kelebek bezekleri ile belirlenmiştir. Bu alan içine meander bezemesi yerleştirilmiştir. Meander kollarının taraması, bir yöne doğrudur, köşelerde dönüş yapmaz. Meander bezemesinin yanlarda kelebek bezeği ile sınırlandırılmış olması ve daralan metop sistemi bize, yakın benzeri olan İstanköy kantharosundan zaman olarak ileri görünür. Attika ilerlemiş örneklerinde de meander bezemesini sınırlayan triglyphler arasına yerleştirilen bezek grupları görülmektedir¹⁸⁵. Dirmil kantharosunda, omuz, karından üç rezerve şeritle ayrılır. Bu şeritlerden sonra, kap kaideye kadar firnislenmiştir. Dirmil kantharosunun B yüzü bezemeleri ele geçmemiştir.

Kulp bezemeleri,
Lev. XIXa,b XXa,b

Dirmil kantharosu, adını kulplar üzerinde plastik biçimde yer alan yılan betimlemelerinden almaktadır. Şimdiye kadar kantharos biçimindeki Batı Anadolu kaplarında sadece Dirmil örneğinde, kulplar üzerinde yılan bezemeleri karşımıza çıkar. Kantharoslar dışındaki vazolar üzerinde yılan betimlemelerine örnek verme olanaklıdır. Örneğin, Attika ve 12 Ada'da gün ışığına çıkarılan kapalı vazolar gösterilebilir. Attika'da amphora biçimindeki kaplarda görülen yılan betimlemeleri, olgun geometrik evrenin sonuna doğru meydana çıkar ve geç geometrik evrede de yaşamlarını sürdürürler¹⁸⁶. 12 Ada örnekleri, oinochoe biçimindeki kaplarla temsil edilir. Bun-

¹⁸⁴ Ker. VI., mezar 34, lev. 86/390

¹⁸⁵ Ker. VI., mezar 23, lev. 85/237

¹⁸⁶ Ker. VI., mezar 58, lev. 36/363 ve lev. 153/362, mezar 51'in üzerindeki yanık tabakadan gelen amphora boyun parçası üzerinde kulplarda, lev. 40, 153/1370 ve Atina Agorasından bir örnek E. Brann, Agora vol. VIII., lev. 1/12 (336) p 4990

ların tümü Kamiros'tan gelmekte ve çeşitli müzelerde saklanmaktadır¹⁸⁷.

Dirmil kantharosunun kulpları üzerinde yer alan plastik yılan betimleme stiline göz atacak olursak; Kerameikos 362¹⁸⁸ örneğinde yılan vücudu çok az biçimde boya ile bezenmiştir. Kerameikos 362 kabında gözler nokta biçiminde ve ağız, dil belirsiz şekilde betimlenmiştir. Kerameikos 1370¹⁸⁹ örneğinde de yılan bezemesi, Kerameikos 362 amphorasında görüldüğü biçimde, kendi aralarında da ortak stil özellikleri önerir. Ortak stil özelliğinin içine, Dirmil kantharosu da girmektedir. Berlin 2940¹⁹⁰ ve Kamiros mezar 200'den gelen oinochoelerde de¹⁹¹ yılan vücutlarının belirlenmeleri nokta dizileriyle olmuştur. Aynı stil özellikler, Dirmil kantharosunun kulpları üzerinde gördüğümüz yılan betimlemelerinde de karşımıza çıkar. Yılan betimlemelerinin göz yapılarına gelince; Dirmil kantharosunda gördüğümüz yılanların göz işlenişi, kalın gözlük çerçevesi biçiminde betimlenmiştir. Rodos oinochoelerinde gözler, Dirmil kantharosunda olduğu gibi, sert biçimde belirtilmiştir. Dirmil kantharosunda gördüğümüz yılanların başları ve dil betimlemeleri, doğaya yakınlığı ile karşımıza çıkar.

Kulp betimlemelerinin incelenmesinden sonra, Dirmil yılanlı kantharosu, daha önce de açıkladığımız gibi, 12 Ada atölyeleri ile ilişkisi olan yöresel veya 12 Ada içindeki bir merkezin imalatı olması mümkündür.

Sonuç ve Dirmil geometrik kaplarının tarihlenmesi

Karya bölgesinde gün ışığına çıkarılmış Dirmil geometrik çay kapları, Batı Anadolu geometrik çömlekçiliğinde, biçim ve bezeme özellikleri bakımından önemli bir yer işgal eder. Aynı bölgeden gelen Turgut (Lagina) ve Beçin yayınlanmış geometrik buluntuları (bk. s. 9, 14, 16,) biçim ve bezeme stillerinde görülen ayrılıklarla, bu kapların Dirmil geometrik kaplarına oranla; ikinci sınıf işçiliği ve atöl-

¹⁸⁷ 12 Ada örnekleri üç tanedir. Cr. 4., Kamiros mezar 200, şek. 379, 380; CVA Rodi I., II De, lev. 1/3; Coldstream, GGP., ondra 85. 12-13. 6, lev. 61 f; Furtwängler, JdI I (1886)., s. 135/2940 Berlin

¹⁸⁸ Ker. VI., lev. 36, 153/362

¹⁸⁹ Ker. VI., lev. 40, 153/1370

¹⁹⁰ Furtwängler, JdI I (1886)., s. 135/2940

¹⁹¹ CR. 4., Kamiros, şek. 379, 380

yeyi öneren bir imalat olduklarını ortaya koyar. Turgut ve Beçin buluntularından, bezeme ve işçilik bakımından birinci sınıf ürün olarak karşımıza çıkan Dirmil kapları, diğer bir yönüyle de önemli verileri önermektedir.

Bodrum yarım adasında yer alan Karya kara şehirlerinin geometrik çömlekçilik çalışmalarında etkilendiklerini çevre ve bölgelerin azlığına karşın, kıyı şehirlerinden olan Dirmil, etkilendiği alanın büyüklüğü ile karşımıza çıkar. Karya kıyı şeridinde yer alan Dirmil, protogeometrik çağdan beri, deniz yolu ile 12 Ada, Yunanistan ve Kyklad'larla yakın ilişkiler kurmuştur. Dirmil protogeometrik oda mezarının verdiği kaplar, bu özellikler için en güzel kanıttır¹⁹². Karya kıyı şehirlerinin deniz komşuları ile olan ilişkileri, protogeometrik çağ öncesine kadar gider. Son senelerde yapılan Müskebi (Ortakent) kazılarının verdiği Miken buluntuları, yukarıda kısaca değindiğimiz verileri birkere daha kanıtlar¹⁹³.

Dirmil kaplarının tarihlendirilmesine gelince, biçim ve bezeme stillerinde görülen özelliklerle, bu grup eserlerin olgun geometrik çağın sonu ile, geç geometrik çağ içine tarihlendirilmesi uygun olacaktır. Sırası ile incelediğimiz kaplara kısaca göz atarak bu sonuca varabiliriz¹⁹⁴.

Birinci olarak incelediğimiz boyundan kulplu Dirmil amphorası (kat. 1. müze env. no: 596), genel biçim bakımından Attika olgun geometrik örneklerine (s. 3) ve J.N. Coldstream tarafından olgun geometrik evre içine konan Asarlık amphorasına (s.3) benzer¹⁹⁵. Dirmil boyundan kulplu amphorasının tarihlendirilmesinde önemli çıkışlar, bezemede görülen yeniliklerdir. Attika olgun geometrik vazolarında birkaç ayrıcalık dışında omuz alanında bezeme olmadığını belirtmiş (s. 5, dipnot.10) ve 12 Ada etkisi olarak, Dirmil amphorasında omuz bezemelerine rastladığımızı söylemiştik (s. 5 dipnot.9). Omuz alanında yer alan içleri kafes biçiminde taranmış balık ağı şeklindeki bezemeyi, ilk olarak 12 Adalı çömlekçiler olgun geometrik evrenin

¹⁹² G. Bass, *AJA* 67 (1963), 357 ff.; Y. Boysal, *Anatolia* 8 (1964), Karya bölgesinde yeni araştırmalar.

¹⁹³ Y. Boysal, *Katalog der Vasen im Museum in Bodrum*, Ank. 1969

¹⁹⁴ Dirmil vazolarının tarihlenmesinde J. N. Coldstream'in Doğu-Yunan geometrik devir vazoculuğu için verdiği kronoloji esas alınmıştır. Bk. *GGP.*, s. 330, M. Ö. 900-850 erkengeometrik, 850-(750) 745 (740) olgungeometrik ve 750-680 geçgeometrik

¹⁹⁵ Coldstream, *GGP.*, s. 267 ff.,

ortalarına doğru lekythos biçimindeki kaplarda kullanılmışlardır¹⁹⁶. Olgun geometrik çağın başlarından itibaren 12 Ada repertuarındaki kapalı kaplarda, boyun alanında bezeme görülmez. J.N. Coldstream tarafından olgun geometrik evre içine konan¹⁹⁷ Exochi V₁, V₂ oinochoeleri, boyun ve omuz bezemeleri ile ileri özellikler göstermektedir. Boyundan kulplu Dirmil amphorası bezeme stili bakımından, Exochi V₁ ve V₂ örneklerini ansıtmaktadır. Yukarıda ve daha önce ayrıntılı olarak yaptığımız incelemelerin ışığı altında, boyundan kulplu Dirmil amphorasının olgun geometrik çağın sonuna doğru bir zaman içine oturtulması mümkündür.

Omuzdan kulplu Dirmil amphorası (kat. 2, müze env. no: 1963/15), bezeme stilinde görülen özelliklerin ışığı altında, boyundan kulplu Dirmil amphorası ile tarihlendirmede yakınlıklar kurar. Omuzdan kulplu Dirmil amphorasının boyun ve omuz alanında gördüğümüz bezeme yerleşimi, boyundan kulplu Dirmil amphorasında karşımıza çıkan aynı biçimdeki bezeme yerleşimini ansıtmaktadır. Biçim olarak, omuzdan kulplu Dirmil amphorasının boynunda görülen plastik halka, K. Kübler tarafından 8. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen Kerameikos 284¹⁹⁸ amphorasının boynunda yer alan plastik halka biçimine benzer (s. 11). J.N. Coldstream, olgun geometrik evre 12 Ada vazolarını incelerken, lekythos biçimindeki kapların boyunlarında yer alan plastik boğumların varlığından sözeder (s. 11). Bu plastik boğumlar, uzak da olsa, omuzdan kulplu Dirmil amphorasının tarihlenmesinde bize ip ucu verebilir. Omuz metobunda gördüğümüz içleri kafes biçiminde taranmış yatay baklava zinciri bezemesine Iasos'tan gelen olgun geometrik çağa tarihlenen fincan üzerinde de rastlamıştık (s. 13). J. N. Coldstream tarafından olgun geometrik çağa tarihlenen Kamiros'ta ele geçen tek kulplu fincan üzerinde de baklava zinciri bezemesi görmüştük (s. 13). Dirmil omuzdan kulplu amphorasının omuz alanında yer alan baklava zinciri bezemesinin tek bir bezek olarak görülmesi, kanımızca ileri bir özelliktir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, boyun-omuz alanında aynı stilde bezenmiş olan boyundan kulplu Dirmil amphorasına teklif ettiğimiz tarih uy-

¹⁹⁶ Coldstream, GGP., s. 267, 269 ff., lev. 59a (İstanköy 407), b (İstanköy 406), f (Rodos 14088); CR. 6/7., Kamiros, mezar 80, şek. 230 (6)/14088

¹⁹⁷ Coldstream, GGP., s. 267, ff. lev. 60 b/Kopenhag 12451; Johansen, Exochi., şek. 111, 112/V1-113, 114/V2 Kopenhag 12451

¹⁹⁸ Ker. V1., s. 228

gun düşer. Bir başka deyişle, omuzdan kulplu Dirmil amphorası, olgun geometrik çağın sonuna tarihlenebilir.

Geniş kaideli, dar boyunlu bodur Dirmil oinochoesinin (kat. 3, müze env. no: 597) yapıldığı çağ, daha önce incelediğimiz kaplardan olan Dirmil amphoralarına göre geç bir zaman içindedir. Dirmil oinochoesini incelerken açıkladığımız gibi (s. 14), geniş kaideli oinochoeler ilk önce Attika olgun geometrik çömlekçiliğinde imal edilmiştir. İlk bakışta Dirmil oinochoesi, Attika ve 12 Ada örneklerini ansıtmakta ise de (s. 14, 15), onlardan daha ileri özellikleriyle ayrılır. 12 Ada erken ve olgun geometrik çağ lekythosları dışındaki kapalı kaplarda, omuz bezemeleri olgun geometrik çağ boyunca tek bir metop içinde, tek bezeme ile betimlendiklerini görüyoruz. J.N Coldstream tarafından geometrik çağ 12 Ada kap dizileri içinde gösterilen İstanköy 528 oinochoesi (s. 15), daha sonra da dipnot. 61'de açıkladığımız gibi, Dirmil oinochoesi ile bezeme stilinde kurduğu ilişkiyi, tarihlendirmede de kurmaktadır. Dirmil boyundan ve omuzdan kulplu amphoralarında da omuz bezemeleri, tek bir metop içinde bir bezeme ile betimlenmiştir. Dirmil oinochoesinde, bu alanın alt alta üç frizle betimlendiği ve bezemelerin değişik biçimde olduklarını görmüştük (s. 18, 20). Omuz alanının frizlere bölünmesini ileri bir stil olarak kabul edeceğimiz bu özellik, bize Dirmil oinochoesinin İstanköy 528 oinochoesi ile olan yakın ilişkisini de gözönüne almamızı zorlar ve Dirmil vazosunu geç geometrik çağın başlarında (M.Ö. 730) bir zaman içine oturtmamızı önerir.

Konik gövdeli küçük oinochoe (kat. 4, müze env. no: 608), Dirmil buluntuları arasında geç geometrik çağ içinden olan ikinci örnektir. Biçim olarak Dirmil küçük konik oinochoesi, 12 Ada ve Batı Anadolu oinochoeleri ile ilişki kuramaz (s. 21). Yakın ilişki kurduğu örneklerin Korinth'ten geldiğini belirtmiş, Napoli oinochoesi ile benzerlikleri bulunduğunu söylemiştik (s. 21, 22). Dirmil küçük oinochoesinin bezeme stili içinde, geç geometrik evrenin ilerlemiş zamanından olan Beçin ve Bozukbağ kapları ile benzerlikler kurduğuna değinmiştik (s. 23, dipnot. 87, 88). Dirmil konik gövdeli küçük oinochoesinin, tarih yönünden geç geometrik çağın sonlarından bir zaman içinde olması bize uygun düşmektedir.

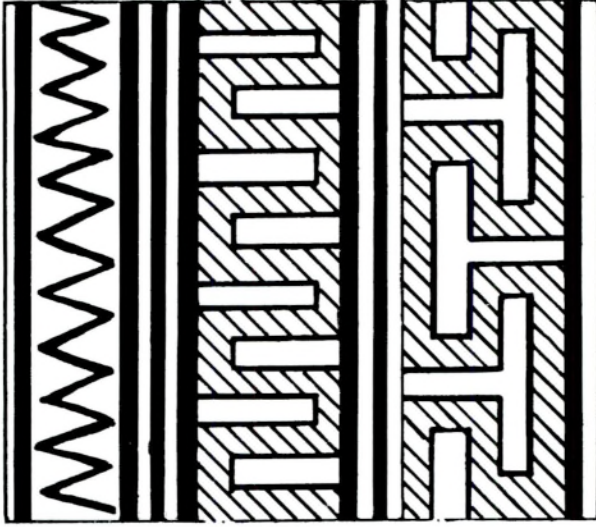
Parçalar halinde ele geçen Dirmil krateri, (kat. 5, müze env. no: 1963/16), daha önce de belirttiğimiz gibi, Attika ilk örneklerinden

taklit edilerek Doğu-Yunan dünyasına, olgun geometrik çağın ilerlemiş safhasında girerler (s. 24). Dirmil kraterinin tarihlenmesinde bezemede seçilen bezeklerin önemi büyüktür. Dirmil kraterinin en önemli tarihle-yici unsuru, karın alanında dar friz içinde yer alan otlayan geyik dizileridir. Olgun geometrik evre sonundan, Kerameikos 1255 kraterinde görülen geyik betimlemeleri (s. 33, dipnot. 138), yapıışları ve metopçuklar içinde gördüğümüz betimlemeleriyle Dirmil kraterinden eski özellikler gösterir. J. Davison tarafından geç geometrik çağ içine yerleştirilen hayvan ve insan figürlü (s. 33, 34) vazoların, geyik bezemeleri, Dirmil kraterine daha yakındır. Bu verilerden sonra, Dirmil kraterinin geç geometrik çağ içinden olması bize uygun gelmektedir.

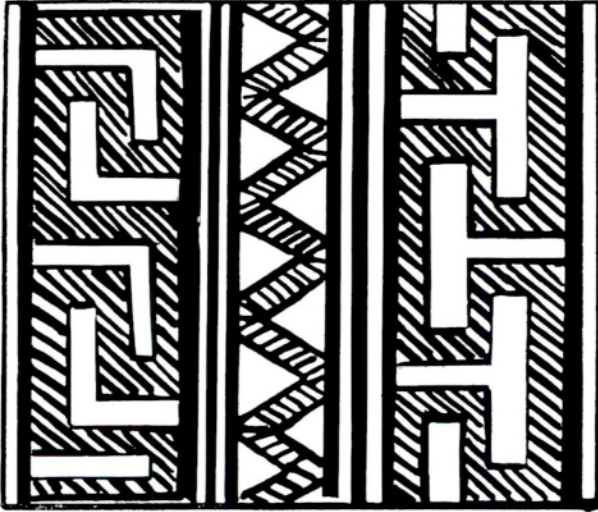
Dirmil buluntuları arasında, zaman bakımından kesin tarihlenen vazolardan biri de şüphesiz, skyphos biçimindeki (kat. 6, müze env. no: 600) kaptır. Dirmil skyphosunun yakın benzeri olan geç-geometrik Ialysos kâsesi ile (s. 35, 36) biçim ve bezeme bakımından gösterdiği çok yakın ilişkiler ve daha önce de belirttiğimiz geç geometrik kuşlu kâse (s. 35, dipnot. 146, 147, 148) biçimindeki kaplarla olan yakınlığını da göz önüne alırsak, Dirmil skyphosunun geç geometrik çağın sonundan olması mümkündür.

Düz kaideli Dirmil skyphosunun (Kat. 7, müze env. no: 598), biçim ve bezeme yönünden, Attika ve Kyklad skyphoslarıyla benzerlikler kurduğunu daha önce söylemiştik (s. 37). Tarihlendirmede önemli bir etken olarak, Dirmil düz kaideli skyphosunun bezemelerinde gördüğümüz kopuk meander betimlemesini önerebiliriz. Olgun geometrik çağda doruğuna erişen meander bezemesinin, geç geometrik çağda koptuğunu-bozulduğunu biliyoruz (s. 38). Düz kaideli Attika skyphosları ile Dirmil skyphosunun kurduğu yakın ilişkilerin (s. 38 dipnot. 158) ışığı altında; 8. yüzyılın 2. yarısının sonundan olması, tarihlendirme bakımından bize uygun düşmektedir.

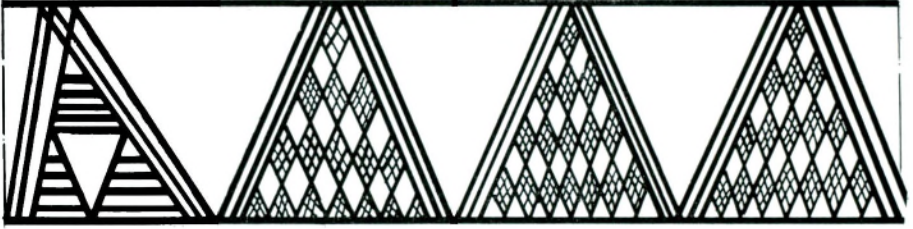
Dirmil yılanlı kantharos (kat. 8, müze env. no: 601), stil olarak Kerameikos yılanlı amphoralarından yenidir (s. 43, dipnot. 186). Dirmil yılanlı kantharos, yılan bezemeleri ile yakın ilişki kurduğu Rodos oinochoelerinden (s. 44, dipnot. 187-191) yılanların betimlenmesi bakımından ileridir (s. 44). Biçim olarak yakın ilişki kurduğu İstanköy kantharosundan ise, omuz bezemesi yönünden ileridir (s. 42). Bu savlardan sonra, Dirmil yılanlı kantharos için teklif edeceğimiz tarih, 8. yüzyılın son çeyreği olacaktır.

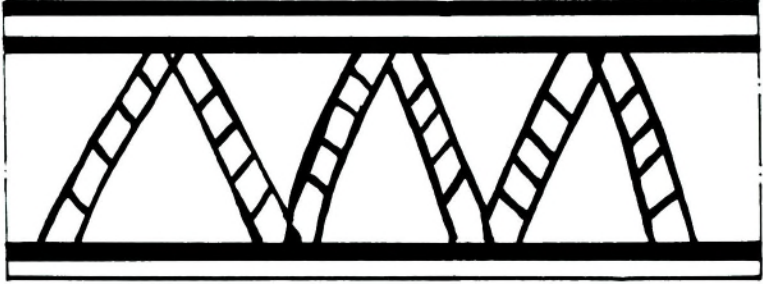
Şek. 2

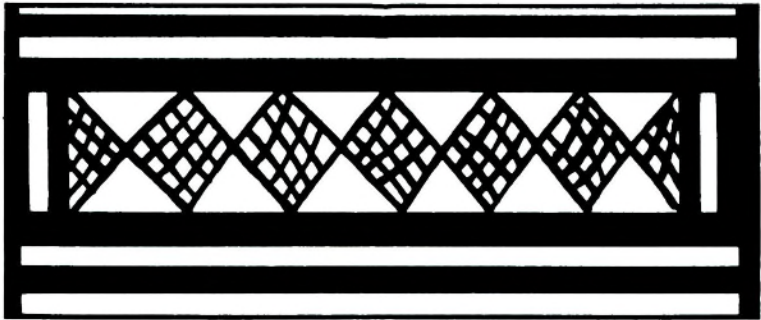
Şek. 1

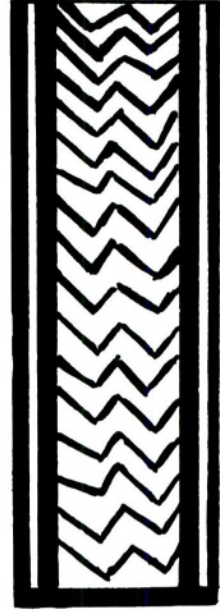
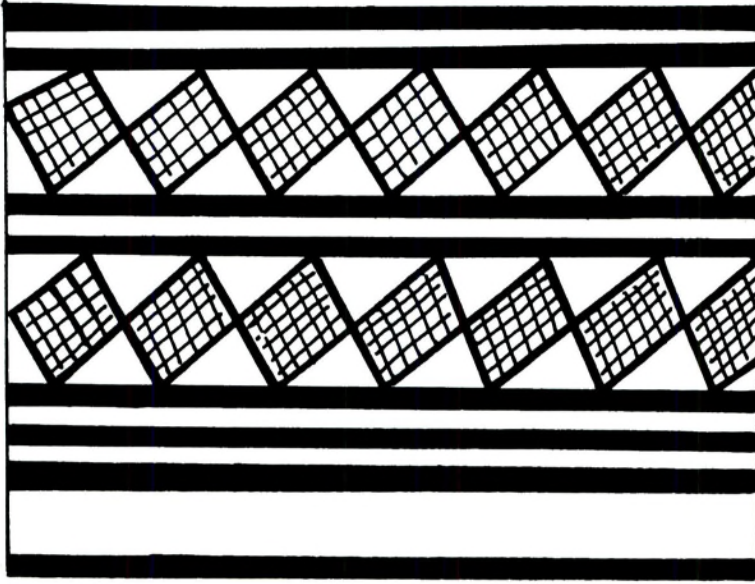
Şek. 3

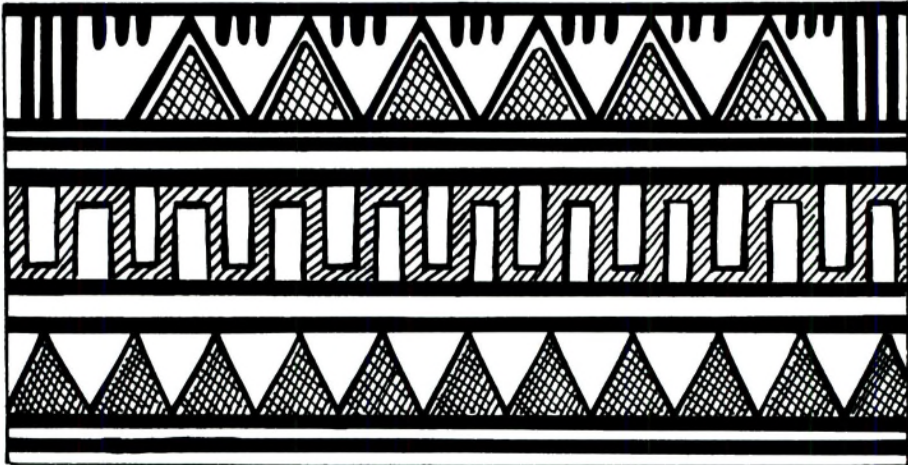
Şek. 4

Şek. 5

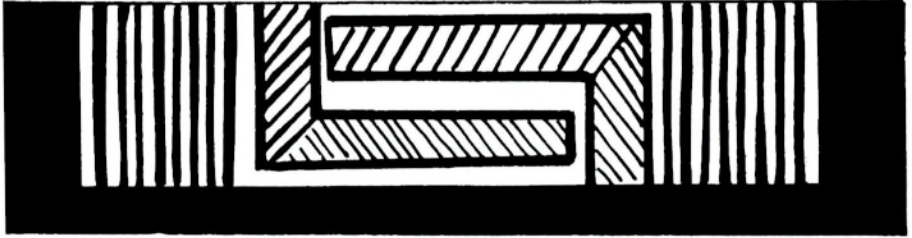
Şek. 6, 8

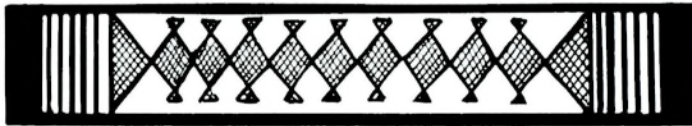
Şek. 7

Şek. 10

Şek. 12

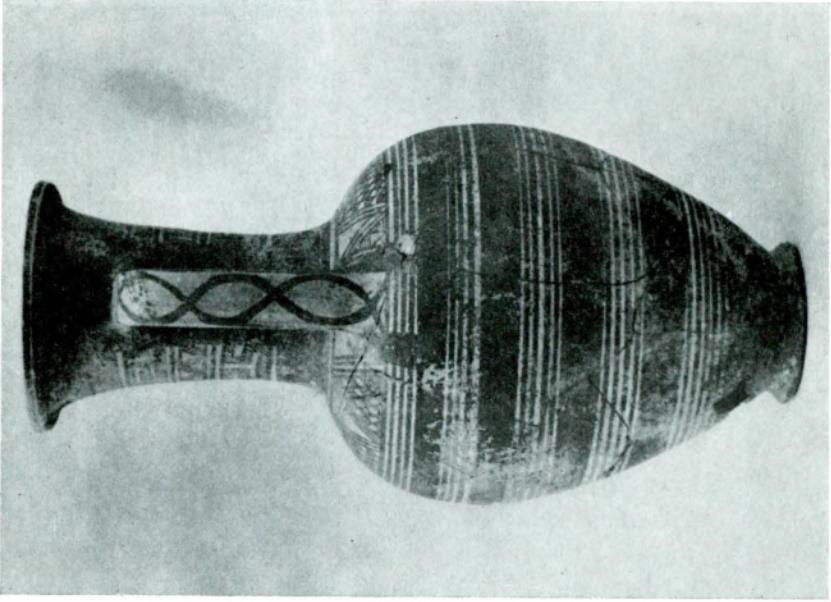

Şek. 13

Şek. 14

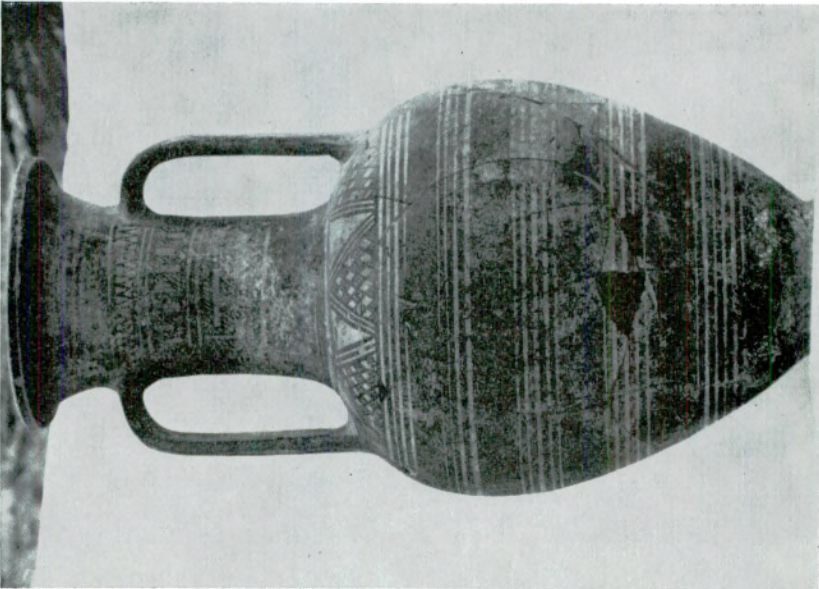
b

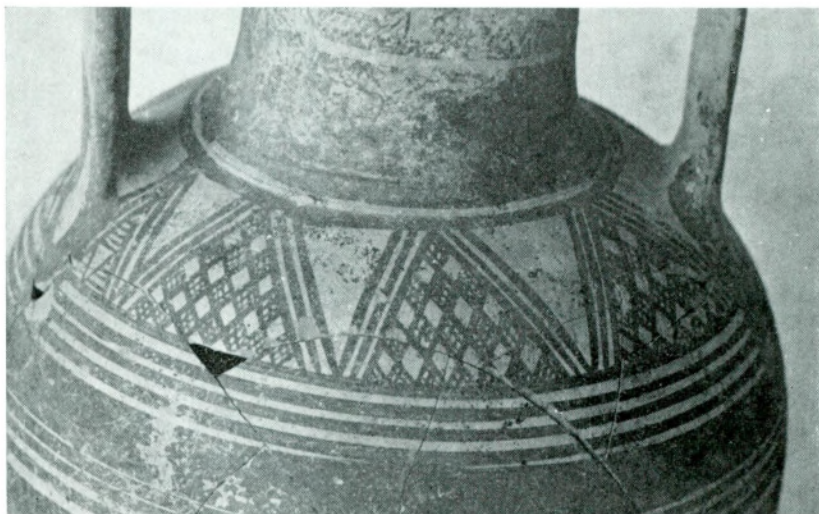
a

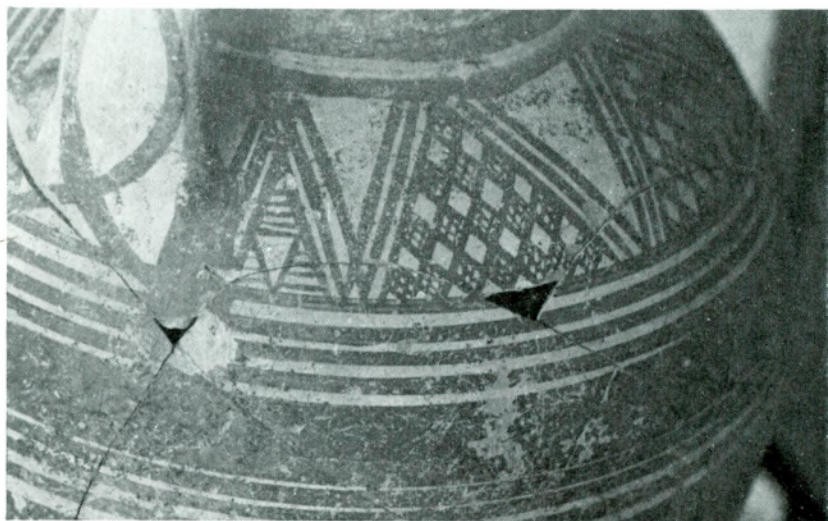
b

a

a

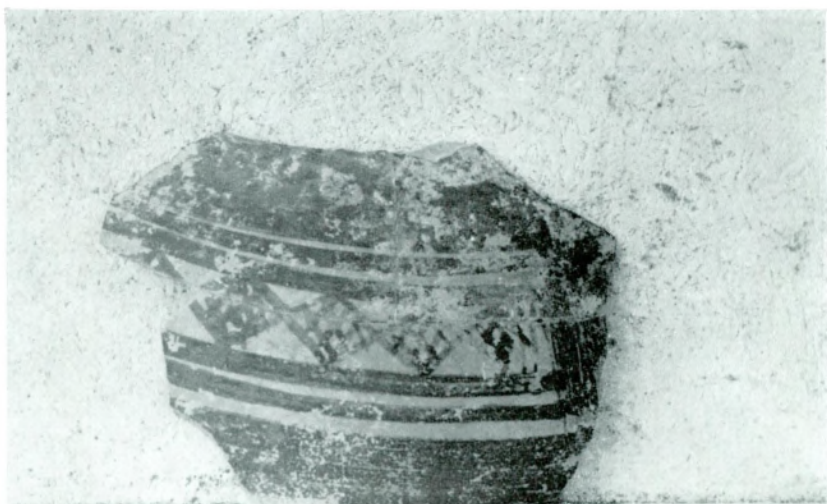
b

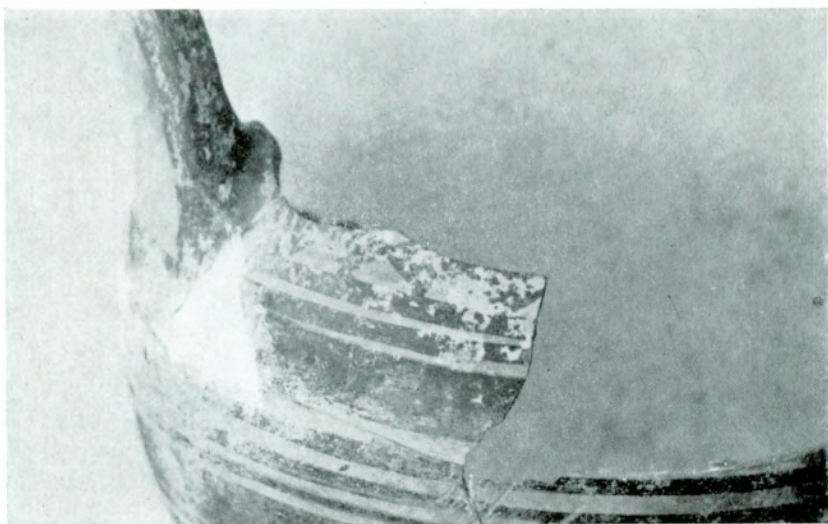
a

b

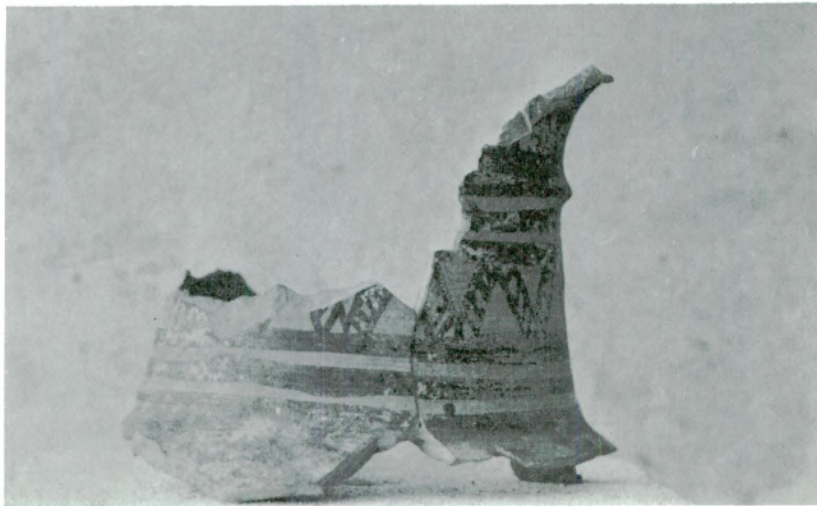
a

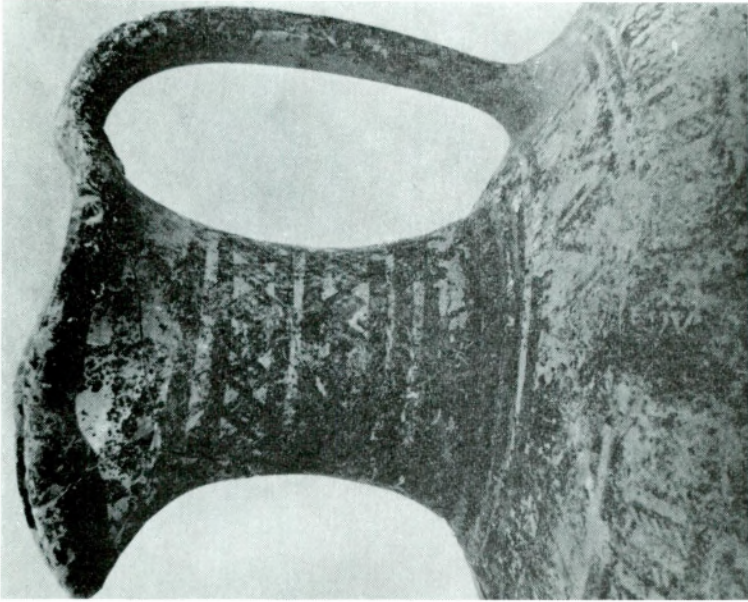
b

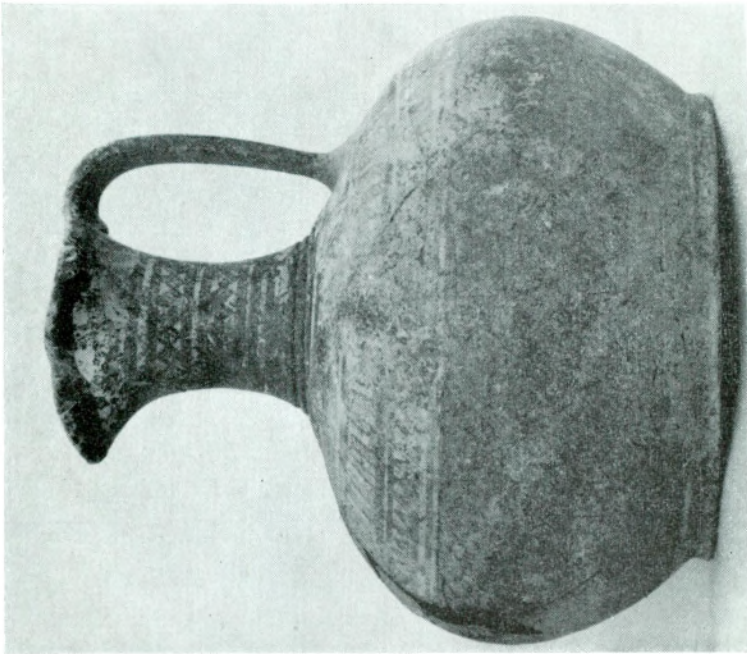
a

b

b

a

a

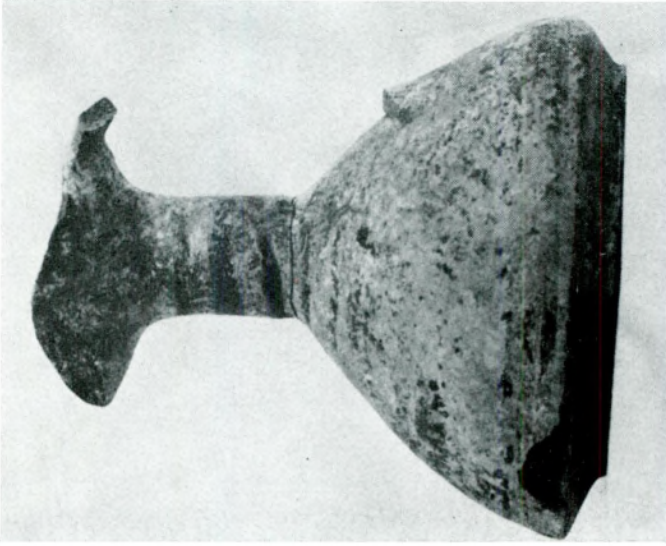
b

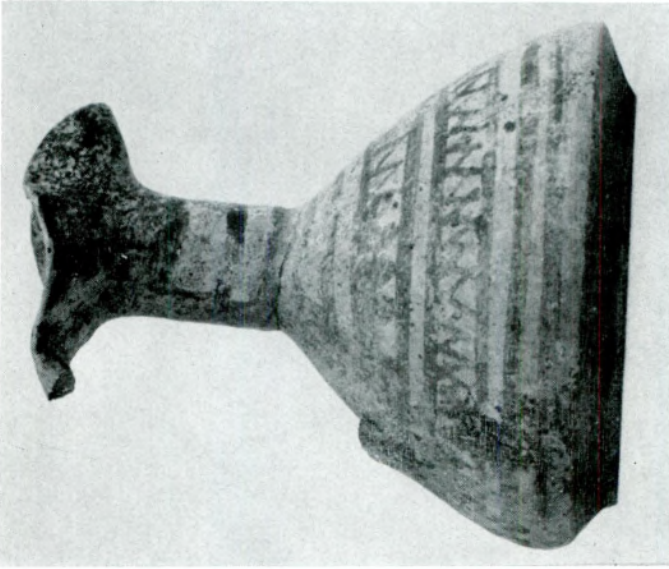
a

b

b

a

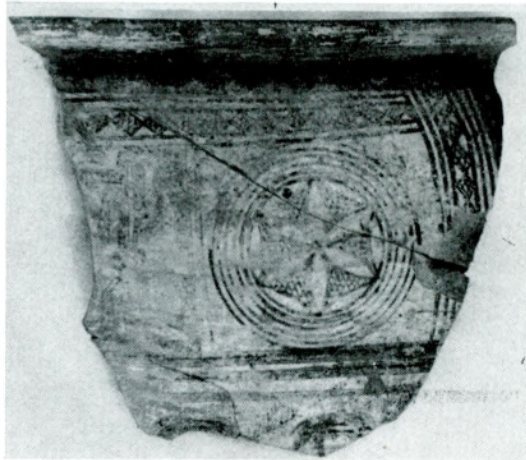
a

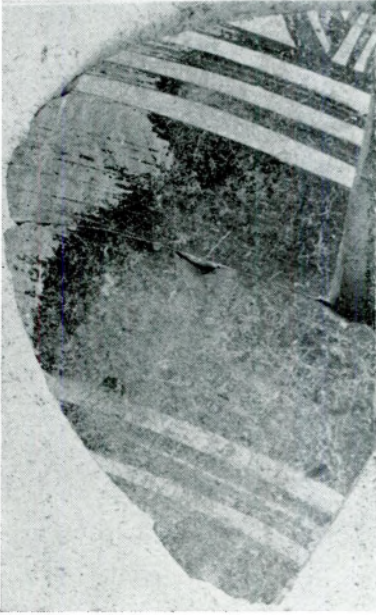

b

c

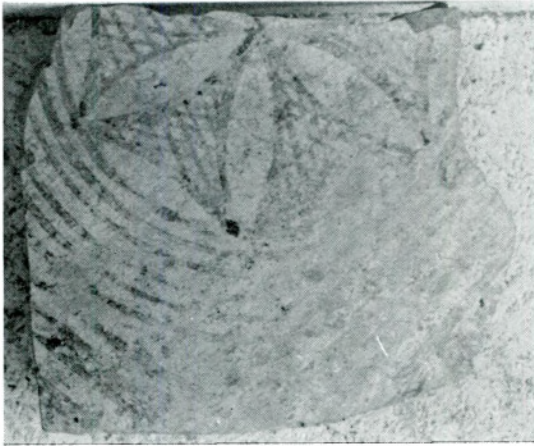

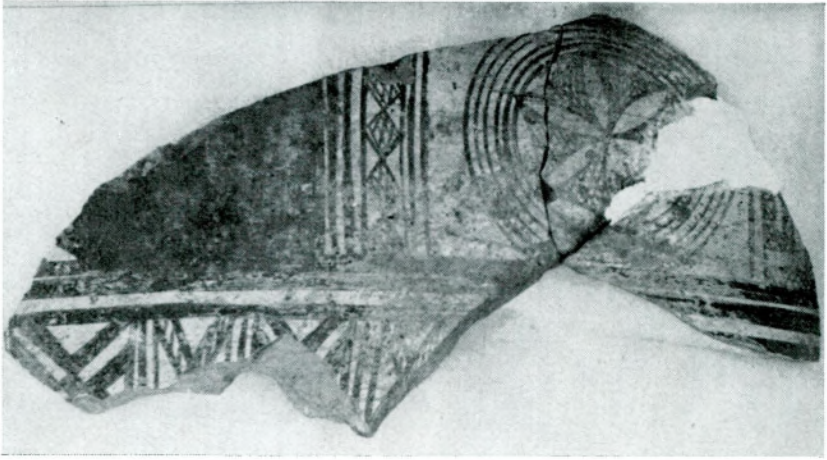
a

b

c

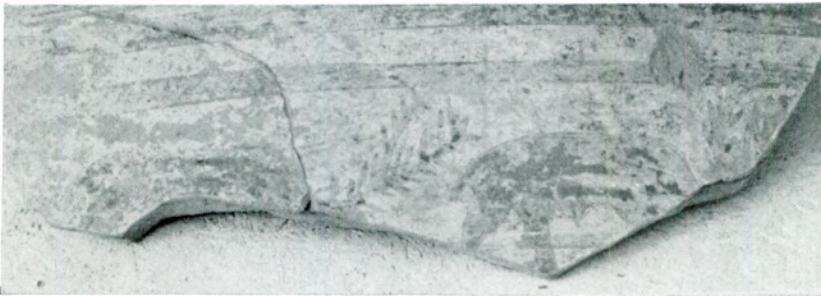
a

b

a

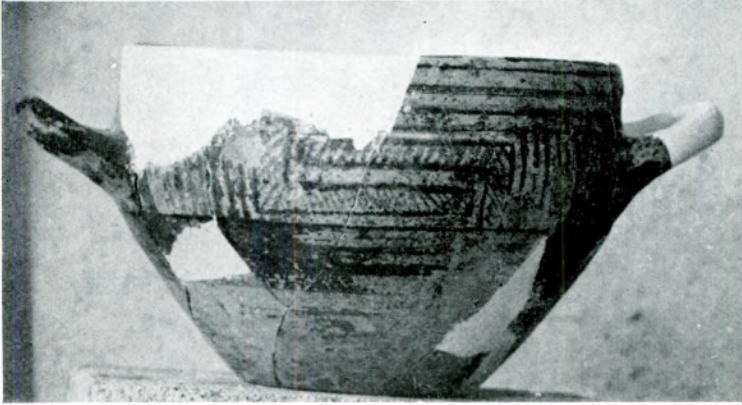
b

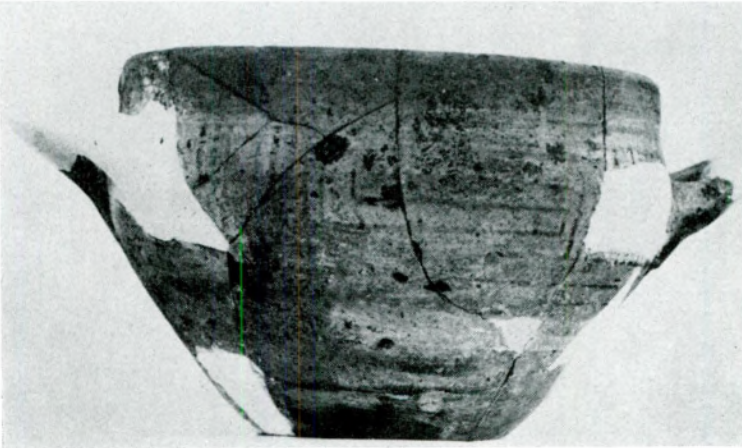
a

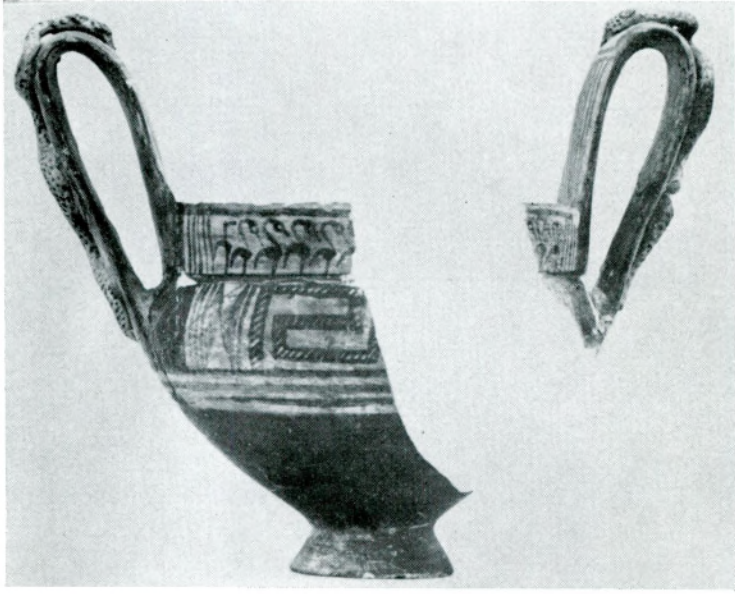
b

a

b

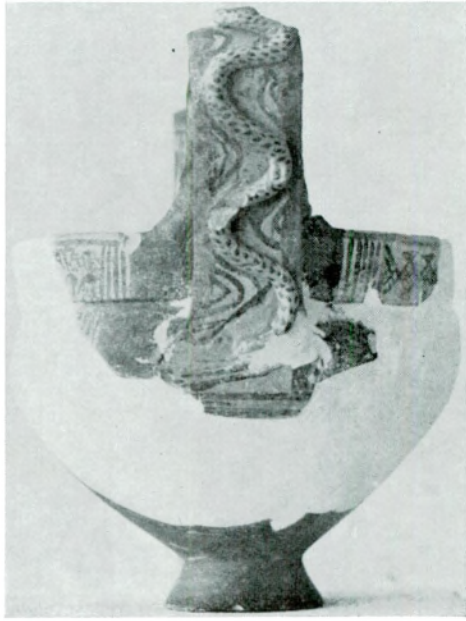
a

b

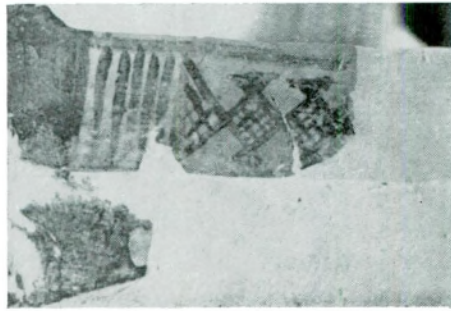
a

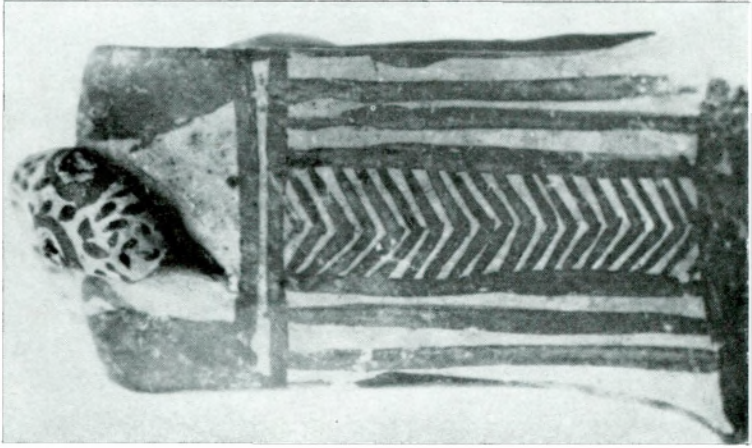
b

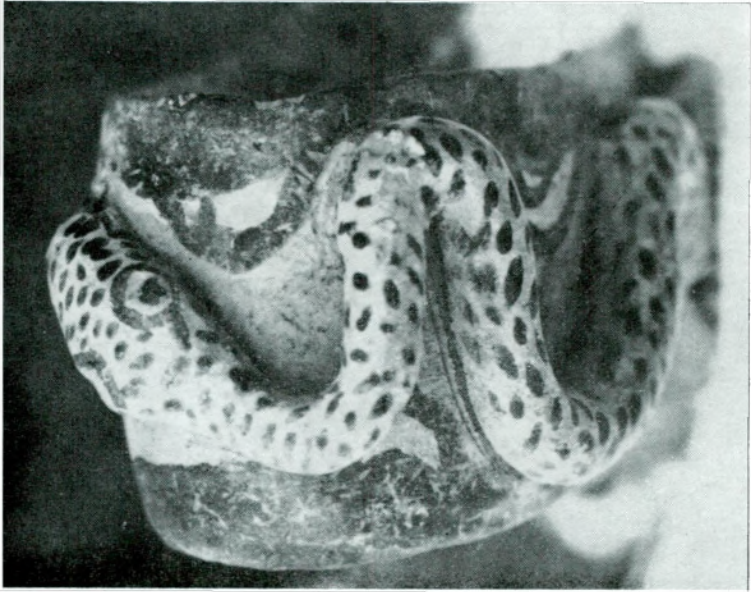
c

d

b

a

DIE GEOMETRISCHEN VASEN AUS DIRMIL

Zusammenfassung

COŞKUN ÖZGÜNEL

Die 1963 in Dirmil (Karien) gefundenen geometrischen Vasen nehmen innerhalb der westanatolischen Töpfereikunst durch Form und Verzierung eine Sonderstellung ein. Aus dem gleichen Gebiet stammen die schon veröffentlichten Funde geometrischen Stils von Turgut-Lagina und Beçin (s. S. 9, 14, 16). Verglichen mit den Dirmil-Gefäßen sind sie jedoch als zweitrangige Arbeiten zu betrachten, und zwar sowohl in der Verarbeitung als auch in Form und Schmuck. Die im Vergleich mit Turgut-Beçin-Ware erstklassigen Dirmil-Vasen verdienen auch aus anderem Grunde Beachtung.

Während die karischen Städte im Binnenland der Halbinsel von Halikarnassos, wie Turgut und Beçin, durch ihre Lage nur wenig von anderen geometrischen Töpferei-Zentren beeinflußt werden konnten, ist dieser Einfluß auf die Küstenstädte als wesentlich umfangreicher vorzusetzen. Dirmil, an der ägäischen Küste gelegen, hat von proto-geometrischer Zeit an über die Seewegen zum Dodekanes, den Kykladen und dem griechischen Festland enge Verbindungen gehabt. Gute Beweise dafür sind die proto-geometrischen Gefäße aus der Grabkammer von Dirmil¹⁹². Beziehungen karischer Küstenstädte zu den benachbarten Inseln lassen sich sogar bis in submykenische und mykenische Zeit zurückverfolgen. Bestätigt wird das unter anderem durch die mykenischen Funde der Grabungen von Müskebi (Ortakent) während der letzten Jahre¹⁹³.

Der besondere Charakter in Form und Verzierung der Vasen aus Dirmil läßt eine Datierung dieser Gruppe von Arbeiten in die Zeitspanne vom Ende des reif-geometrischen bis etwa zur Mitte des spätgeometrischen Stils als angemessen erscheinen. Zur Bestätigung sollen die Gefäße kurz im einzelnen betrachtet werden¹⁹⁴:

Die Halshenkelamphora (Kat. 1, Inv.-Nr. 596, Taf I-IV). zeigt in ihrer äußeren Form Ähnlichkeiten mit attischen Vorbildern reif geometrischen Stils, sowie auch mit der von J.N. Coldstream in die

reifgeometrischen Phase datierten Amphora aus Assalik¹⁹⁵. Wichtig für die zeitliche Einordnung der Dirmil-Amphora sind weiterhin neue Ornamente in der Bemalung. Wie bereits vorher gesagt (s. S. 5, Anm. 10), gibt es unter den attischen Vasen des reifen Stils mit wenigen Ausnahmen keine Bemalung an der Schulterpartie (s. S. 5, Anm. 10). Die Dirmil-Amphora ist jedoch an der Schulter bemalt und diese Beobachtung zeigt uns den Einfluß der ägäischen Inselwelt. Das Schmuck-Element in Form eines innen nochmals käfigartig gekämmten Rautennetz wurde zuerst von den Töpfern des Dodekanes verwendet¹⁹⁶. Mit Beginn der reifgeometrischen Phase sieht man am Hals der geschlossenen Gefäße des Dodekanes keine Bemalung mehr. Die von J. N. Coldstream¹⁹⁷ in die Zeit des reifen Stils datierten Oinochoen V₁ und V₂ aus Exochi zeigen mit ihren Verzierungen der Hals- und Schulterpartien weiter entwickelte Charakteristika. Bei Vergleich der Halsenkel-Amphora aus Dirmil mit den beiden Oinochoen aus Exochi wird die Ähnlichkeit mit diesen Besonderheiten offensichtlich. Als Ergebnis der vorhergehenden Erwägungen ist es möglich, die Halsenkel-Amphora aus Dirmil in die letzte Phase des reifgeometrischen Stils einzuordnen.

Die Schulterhenkel-Amphora (Kat. 2, Inv.-Nr. 1963/15, Taf. V-VII) aus Dirmil weist ähnliche Stil-Elemente auf wie die vorher beschriebene Halsenkel-Amphora und kommt ihr deswegen auch in der Datierung nahe. Der Schmuck an Hals- und Schulterpartie dieser Amphora ist in der Art der Anbringung gleich mit der Verzierung der Halsenkel-Amphora. Eine Amphora aus Kerameikos, Nr. 284, die in K. Kübler in die 2. Hälfte des 8. Jh. datiert, ist am Hals mit einem plastischen Ring versehen¹⁹⁸. Seine Form ähnelt der des gleichfalls am Hals angebrachten plastischen Ringes der Schulterhenkel-Amphora von Dirmil (s. S. 11). J. N. Coldstream erwähnt in seiner Beschreibung der reifgeometrischen Vasen des Dodekanes plastische Schnüre (oder Schnürknoten) an der Halspartie von Lekythoi (s. S. 11). Wenn auch entfernt, so können uns diese plastischen Verschnürungen doch einen Hinweis für die Datierung der Dirmil-Bauchamphora geben. Das Rautennetz-Muster-eine Reihe von liegenden Rauten, innen käfigartig gekämmt-, das die Schulter-Metope der Amphora schmückt, haben wir bereits bei einer aus Iasos stammenden und in die reifgeometrische Zeit datierten Tasse gesehen (s. S. 13). Aus Kamiros kommt eine einhenklige Tasse, auch mit

der Rautenkette verziert, die von J. N. Coldstream als reifgeometrisch eingeordnet wird. (s. S. 13). Die auf der Schulter der Amphora von Dirmil als einziges Schmuck-Element angebrachte Rautenkette ist unserer Meinung nach als fortgeschrittenes Charakteristikum anzusehen. Wie schon vorher gesagt, kommt die für die Dirmil-Halshenkel-Amphora angenommene Datierung auch hier infrage, da die Hals-Schulterpartien im selben Stil geschmückt sind. Mit anderen Worten: Die Schulterhenkel-Amphora von Dirmil kann dem Ende reifgeometrischer Zeit zugerechnet werden.

Auch die gedrungene Oinochoe mit breitem Fuß und engem Hals (Kat. 3, Inv.-Nr. 597, Taf. VIII-X) ist, wie die von den geschlossenen Gefäßen bereits beschriebenen Amphoren aus Dirmil, die Arbeit einer Spätphase. Aus der Beschreibung dieser Oinochoe (s. S. 14) ergab sich, das solche Gefäße mit breitem Fuß erstmals in reifgeometrischer Zeit von den attischen Töpfereien angefertigt wurden. Wenn auch die Dirmil-Oinochoe auf den ersten Blick den Vorbildern aus Attika und Dodekanes ähnelt (s. S. 14, 15) so unterscheidet sie sich doch von ihnen durch einige weiter entwickelte Einzelheiten. Der Stil der Bemalung der Schulterpartie, nämlich in einer einzelnen Metope ein einzelnes Motiv, ist durchgehend für die Dauer der reifgeometrischen Phase als Schulter-Ornament der geschlossenen Gefäße zu sehen, ausgenommen die früh- und reifgeometrischen Lekythoi des Dodekanes. In der Reihe der von J. N. Coldstream beschriebenen spätgeometrischen Gefäße des Dodekanes wird unter anderem die Oinochoe Nr. 528 aus Kos gezeigt (s. S. 15) und, wie vorher in Anmerkung 61 bemerkt, besteht zwischen dieser und der Oinochoe aus Dirmil eine Beziehung sowohl hinsichtlich des Stils der Bemalung als damit auch der Datierung. Der Schulter-Schmuck der beiden Dirmil-Amphoren besteht auch aus einem Motiv innerhalb einer einzelnen Metope. Die Oinochoe jedoch zeigt an dieser Partie drei untereinander gesetzte Friese und andersartige Ornamente (s. S. 18-20). Erkennt man die Aufteilung der Schulterpartie in drei Friese als Stil-Weiterentwicklung an, wird zwangsläufig der Zusammenhang zwischen der Dirmil-Oinochoe und der Oinochoe Nr. 528 aus Kos sichtbar. Wir halten es daher für annehmbar, die Oinochoe aus Dirmil in die Zeit Anfang des spätgeometrischen Stils zu setzen (ca. 730 v. Chr.).

Die kleine konische Oinochoe (Kat. 4, Inv.-Nr. 608, Taf. XI) ist zwischen den Dirmil-Funden das zweite Stück aus spätgeometrischer

her Zeit. Von der äußeren Form her läßt sich keine Beziehung zwischen dieser Oinochoe und denen vom Dodekanes und aus Westanatolien herstellen (s. S. 21). Dagegen wurde auf eine enge Verbindung zu den aus Korinth stammenden Beispielen hingewiesen (s. S. 21, 22). Weiterhin wurde ein enger Zusammenhang mit der Oinochoe von Neapel gezeigt (s. S. 22), die von J.N. Coldstream dem spätgeometrischen Stil von Euboea zugeschrieben wird, von Euboea in die italienischen Kolonien exportiert worden und ihre Form von den ersten korinthischen Gefäßen entlehnt haben soll. Ähnlichkeiten im Stil der Bemalung zwischen der Oinochoe und den Gefäßen von Beçin und Bozukbağ aus der fortgeschrittenen spätgeometrischen Periode sind ebenfalls beschrieben worden (s. S. 23, Anm. 87, 88) Es scheint angemessen, die kleine kornische Oinochoe aus Dirmil in die letzte Spanne der spätgeometrischen Zeit zu datieren.

Ein Krater, in Bruchstücken gefunden (Kat. 5, Inv.-Nr. 1963/16, Taf. XII-XV) ist eine Kopie der ersten attischen Vorbilder; er gehört der ostgriechischen Sphäre und einer fortgeschrittenen Phase der reifgeometrischen Zeit an, wie worher schon gesagt (s. S. 24). Die für diesen Krater gewählten Verzierungen sind außerordentlich wichtig für seine Altersbestimmung, und das wichtigste Verzierungselement ist ein enger Fries mit einer Reihe von grasenden Hirschen auf der Bauchpartie des Kraters. Der Kerameikos-Krater Nr. 1255, dem Ende des reifgeometrischen Stils zugehörig, ist mit einem Hirsch-Motiv geschmückt (s. S. 33, Anm. 138), das jedoch in der Art der Ausführung und mit den innerhalb der kleinen Metopen eingefügten Ornamenten ältere Eigenheiten als der Krater aus Dirmil zeigt. Von J. Davison in spätgeometrische Zeit datierte Vasen mit Tier- und Menschenfiguren (s. S. 33, 34) sind mit ihren Hirschmotiven den Dirmil-Kraterfragmenten zeitlich näher. Nach diesen Erwägungen dürfte dieser Krater der Zeit des spätgeometrischen Stils zugeschrieben werden, d.h. genauer gesagt, zusammen mit Berücksichtigung der Stil-Eigenheiten der anderen Schmuck-Elemente könnte das Herstellungsdatum um das Jahr 725 v. Chr. liegen.

In die Reihe der Funde von Dirmil, deren Zeitbestimmung feststeht, ist ohne Zweifel das Gefäß in Skyphos-Form (Kat. 6, Inv.-Nr. 600, Taf. XVI) einzuordnen. Form und Verzierung dieses Skyphos zeigen starke Ähnlichkeit zu dem spätgeometrischen Skyphos aus Ialy-

sos (s. S. 35, 36). Wenn man sich die Verwandtschaft mit den vorher erwähnten (s. S. 35, Anm. 146, 147, 148) spätgeometrischen Gefäßen in Form der Vogelschale vor Augen hält, ist es möglich, den Skyphos aus Dirmil in die Zeit um 700 v. Chr. einzuordnen.

Daß der Skyphos mit flachem Fuß aus Dirmil (Kat. 7, Inv.-Nr. 598, Taf. XVII) in Form und Verzierung Ähnlichkeit mit den attischen und kykladischen Skyphoi zeigt, wurde bereits gesagt (s. S. 37). Ein wichtiges Element für die zeitliche Einordnung des flachfüßigen Skyphos ist das Ornament des unterbrochenen Meanders. Wir wissen bereits (s. S. 38), daß in reifgeometrischer Zeit der Meander als Schmuck-Element seinen Höhepunkt erreicht hat und in spätgeometrischer Zeit unterbrochen auftritt. Mit Rücksicht auf die engen Beziehungen zwischen den attischen Skyphoi mit flachem Fuß und demjenigen aus Dirmil (s. S. 38, Anm. 158) halten wir eine Datierung an das Ende der 2. Hälfte des 8. Jahrh. v. Chr. für angemessen.

Der Schlangen-Kantharos aus Dirmil (Kat. 8, Inv.-Nr. 601, Taf. XVIII-XX) ist dem Stil nach jünger als die Schlangen-Amphoren aus Kera meikos (s. S. 43, Anm. 186). Es gibt zwar zwischen dem Kantharos aus Dirmil und den Oinochoen aus Rhodos hinsichtlich der Schlangen-Ornamente Ähnlichkeiten (s. S. 44, Anm. 187-191), doch das Schlangen-Motiv des Dirmil-Kantharos ist weiter entwickelt (s. S. 44). In der Form gibt es eine nahe Beziehung zu dem Kantharos aus Kos (s. S. 42), die Bemalung an der Schulter des Dirmil-Gefäßes zeigt jedoch einen weiter entwickelten Stil. Daraus ergibt sich für den Schlangen-Kantharos aus Dirmil als Zeitbestimmung das letzte Viertel des 8. Jh. v. Chr.

NAHİL VE NAKİL ALAYLARI

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Nahil'in manası hurma ağacı demek olup galat olarak *Nakil* diye meşhur olmuştur. *Nahilbent* denilen üstadlar tarafından ağaç, meyve, çiçek ve hayvan şekilleri yapılarak düğünlerde gelinin önünde götürülen muhtelif boydaki nahillere dair Osmanlı tarihlerinde ve sûrnamelerde bilgi vardır. Teşbih yoluyla meyvesi ve çiçeği çok ağaca (*pürmakıl*) denilir.

Düğünlerde erkek tarafından tertip edilen nahil, lügatlerde birbirlerine benzer şekillerde tarif edilmektedir. *Ahteri*'de nahil, palmiye yâni hurma ağacıdır. *Biyanki*, nahil'in palmiye denilen ağaç ve kadınların bir nevi ziynet eşyası olduğunu yazıyor. *Lehce-i Osmanî*'de nahil, galatı nakil, mumdan ve gümüşten ağaç dalı resmi ki arûs (gelin) önünde giderdi. *Salahî* kamusunda hurma ağacı ve eski zamanda balmumundan veya gümüşten mahsusen yapılarak gelinin önünde götürülen meyve ve şükûfe (çiçek) yi havî ve kıymetli taşlarla süslü ağaca ıtlak olunurdu, demektedir.

Burhan-ı Katı 'nahilbendi târif ederken: "Ol kimsedir ki mumdan ağaç ve meyve suretleri imâl eyliye. Hâlâ o surette nahil, muharrefi nakil tabir ederler" diyor. Gülistan şerhinde Sûdî merhum, "Nahil, Türkide tahrif edüp nakil dedikleridir. Gerek çiçekten ve gerekse balmumundan olsun" demektedir¹.

Nahil, çok eski asırdan beri Orta Asya ve İran'dan gelen tezyinî san'atlardandır. Şeyh Sadî merhum (vefatı 690 H. 1292 M.) Gülistan'da:

Nahil-bendem velî ne der büstân
Şâhidem men velî ne der Ken'an

beytiyle nahilden bahsetmektedir. نَح Nah kelimesi Orta Asya'da kullanılmış olan altun işlemeli bir nevi kumaşın adıdır². Ham-

¹ *Gülistan şerhi Sudi* (s. 65).

² *Ibn-i Batuta Seyahatnâmesi* (Şerif Paşa tercümesi) c. 1, s. 335, 337, 389, 442.

mer, nahil merasimini kaydederken bu düğün âdetinin Yunan ve Roma âdetleriyle münasebetini söylüyor³.

Nahil, yalnız balmumundan olmayup gümüş ve altundan da yapılırdı⁴ ve cevahirle de süslenirdi “iki nahil, cevahir ve sîm ü zer ile pür-zîver idi⁵.

Nahil’in evvelâ ince altun ve gümüş tellerden ve balmumundan iskeleti yapılır. Sonra çiçek, kumaş, meyve ve hayvanat resimleriyle üzerleri süslenirdi. Büyük nahillerin yapılması geniş meydanlarda olurdu. Nahil yapan nahilbendler büyük nahilleri yaparken kendilerine kurulan, tersanaden getirilen serenler üzerine serilen çadırlarda çalışarak nahilleri hazırlarlardı.

Osmanlıların ilk devirlerinde nahilin hangi tarihte tertip edildiğini şimdilik bilemiyoruz; fakat on beşinci asrın ilk yarısında mevcut olduğunu görüyoruz. Osmanlı hükümdarı İkinci Murad oğlu Sultan Mehmed’i (Fatih) evlendirdiği zaman anın düğününde nahil bulunmuştur⁶. Bundan başka Fatih Sultan Mehmed zamanında *İstantaibul*’da nahil san’atının bulunduğu Sultan Cem şairlerinden Kandi’nin nahilbend olmasından anlaşılmaktadır⁷. Bunlardan başka, yaptırmış olduğu camii sebebiyle san’atı mahallesine alem olan Nahil-bend Hasan Efendi de Hadikal’üt-Cevâmi’in kaydına göre Osmanlılarda nahilin ilk mücidi imiş⁸.

Evliya Çelebi (*Esnaf-ı Nakılciyan-ı Sûr-i Hümayun*) başlığıyla on yedinci asırda bunların *İstanbul*’da dört dükkânı ve elli beş nakilcisi olduğunu, dükkânların *Koska* fırını yanında *Aksaray*’da, *Tahtakale*’de bulunduğunu, Odun Kapısı’nın iç yüzünde *Mumhane* karşısındaki dükkânın nakilci-başıya âit olduğunu beyan ediyor⁹. *Raşit tarihi zeyli*

³ *Hammer Tarihi* (Atâ Bey Tercümesi) c. 8, s. 134.

⁴ Millet Kütüphanesi (Farsca kısmı 273 numaralı mecmuada yirmi altıncı bâb, varak 92 San’at-ı Nahilbendî başlığıyla nahilin altun ve gümüşten nasıl yapıldığından ve nahil-bendlikten bahsedilmektedir.

⁵ *Naimâ Tarihi müteferrika tab’ı* c. 2, s. 139.

⁶ Farsca, Acem Hâmidî Divanı.

⁷ *Lâtîfî tezkiresi* (matbu nussha) s. 274.

⁸ Nahil-bend Mescidi bânisi İkinci Bayezid’in vezir-i âzamlarından Çandarlı Zâde İbrahim Paşa’nın silâhdarı Hacı Hasan Ağa olup nahl-i sûr’un mücidi bunlar olmağla nahil-bend deyu mâruftur (*Hadikatü’l-cevâmi’* c. 1, s. 213).

⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 1, s. 612.

Asım'da, nahil-bend çarşısından bahsedildiğine göre¹⁰ bu çarşının *Koska* veya *Aksaray*'da bulunduğu anlaşılıyor.

Her sanatın bir teşkilâtı olduğuna nazaran nahilcilerin de kethüdâ, yiğit-başı gibi lonca teşkilâtı olacağı tabii ise de bunlardan zabıt olarak nahilci-başını ve bir de sûr-i humayunda nahilleri idare eden (Nahil Ağası) ndan başkasını bilemiyoruz¹¹.

Nahilbendlerin saray muamelâtıyla meşgul şehreminine tâbi oldukları görülüyor. Osmanlılar zamanında nahile *Mum alma* denildiği gibi Sultanın evlenmesinde dâmâda sağdıç olan vezirin mumuna da *Sağdıç mumu* denilmiştir¹².

Nahiller, büyük, orta ve küçük olarak üç kısımdı; büyük nahiller sehâde sünnetlerinde ve sultan evlenmelerinde birkaç adet olup bunlardan başka küçük nahillerden yirmi, otuz kadar bulunurdu, eğer evlenecek olan pâdişah kızı olmayup *Hanım Sultan* yâni pâdişahın kızının kızı olacak olursa o zaman ana büyük nahil yapılmayup orta derecede bir nahil yapılırdı¹³. Bundan başka düğünde bugünkü çelenkler gibi küçük nahiller de bulunurdu.

Büyük nahillerin boyları muhtelifi ve bunların yapılması, işlenmesi, taşınması çok zordu. Boyları otuz ziraa kadar (takriban yirmi iki metre) olanları vardı. Fakat daha sonra on yedinci asırdan itibaren en büyüğü on dört zirai geçmemek üzere yapılmıştı. Büyük nahiller daha yukarıda söylediğimiz gibi dükkânlarda değil geniş meydanlarda yapılıyor¹⁴, aşağıda görüleceği üzere geçirilirken dar yerlerde sonra yapılmak üzere ev cumba ve şahnişinleri, duvarları yıkılıyordu. Nahillerin büyükleri alayın önünde, küçükleri ise gelin arabasının önünde bulunurdu.

Osmanlı tarihlerinde ilk mükellef nahil alayı Kanunî Sultan Süleyman'ın vezir-i âzamı makbul ve maktul İbrahim Paşa'nın

¹⁰ *Raşit Tarihi*, c. 6, s. 378.

¹¹ *Silâhdar tarihi*, c. 3, varak 315, *Topkapı Sarayı Hazine Kitapları* 1413.

¹² *Âlî (Kunhü'l-Ahbâr)*, (Kanunî zamanı-İbrahim Paşa'nın düğünü münasebetiyle).

¹³ *Suñhi Tarihi* varak 184, sene 1153.

¹⁴ 1056 H., 1646 M.de büyük Sultan (Fatma Sultan) Musahip kapudan-ı derya vezir Fazlı Paşa'ya nikâh edildiği zaman elli adamla götürülür minare gibi gümüşten iki büyük nahil, darphane kurbündeki sahada işlenmişti. Sadr-ı âzam Salih Paşa sağdıçtı (*Naimâ, müteferrika tab'ı* c. 2, s. 113) daha sonra da tafsilâ-ıyle kaydedilmiştir.

evlenmesiyle başlar. Bunun düğününde sağdıç ikinci vezir Ayas Paşa idi. Nahilleri süslemek için hazineden veya hariçten kumaş tedarik edilirdi¹⁵. Koca Nişancı Celâl Zâde Mustafa Bey, İbrahim Paşa düğünündeki nahilleri şöyle anlatıyor:

Bu düğünde “Arûs-ı mübareke âdeti üzere mum tertip ettirmişti. Cümle paşalar ve defterdarlar, yeniçeri ağası vesair ağalar cümle varup sağdıç mumunu getirdiler. Bâdehû paşa mumu dahi gelüp üstadlar bir veçhile zinetler ve şöretler eylemişler ki tahrire kabil ve takrire mütehammil değildir. Mesalâ mumun birisi altmış bin pareden ve âharı kırk altı bin cüz’den işlenmiş münakkaş ve mevzun acâib ve ve garâib küreler ile toplar etrafında çimenzârlar ve çimenler içinde müseddes ve müsemmen havuzlar kenalarında serviler, tavuslar cevelân ederler ve sahn-ı lâlezârında hezar ezhâr ile güller ve goncalar, süsenler, çiğdemler, benefşeler, lâleler, karanfiller, sünbül-ü hindiler, nergisler ve şakayıklar, serv dallarında tûtiler, kameriyeler, eşcâr-ı esmâr şahlarında turunçlar, enarlar, fıstıklar, elmalar, amrutlar, ayvalar, gûna-gûn meyveler, gûnâ-gûn çiçekler ve şükûfeler, eşkâl-i bedia ve temasil-i garibe ile hümâ kuşları, deniz mâlikleri tasvir eylemişler”. Bundan sonra müellif şeker san’atındaki şenlikleri zikrediyor¹⁶

Büyük nahiller uzun ve havaleli olduğu için müteaddid yerlerinden tel ve bükme ince halatlarla bağlanır ve nahilin büyüklüğüne göre bunları yerine göre tersana payzanları (tersane hizmetindeki esirler) veya yeniçerilerden bir kısmı çekerler ve nahil ağası ve kapdanlar yürüyüş esnasında düdüklerle nahilin gidişini idare ederlerdi.

Sultan gelin alayları eski saraydan başlardı. Yapılan nahiller ya oraya getirilir veya orada yapılırdı; bu suretle eski saray düğünün başlangıcı idi. Sultan Süleyman, kızı (Mihr-i mâh Sultanı Rüstem Paşa’ya verdiği zaman gelin yâni Mihr-imâh Sultan eski saraydan çıktığı gibi Şehzade Sultan Mehmed’in kızı Hüma Sultan ve

¹⁵ *Tabakatü'l-memâlik, Topkapı Sarayı nüshası*. Kütüphane numarası 1413, varak 92 b.

¹⁶ *Tabakatü'l-memâlik, Celâl Zâde* (Topkapı sarayı kütüphanesi) 1413, varak 92. İbrahim Paşa düğünü hakkında Âli şöyle diyor: “Ol iki mumun, kebiri altmış bin pareden ve sagiri kırk altı bin hâddeden terki olunub üstadan-ı rumun arz-ı maharetleri ve esnaf-ı vuhuş ve tuyur ve insü cin ve melâike ve huri gılman enva-ı şükûfezâr-ı mülevvenü’l-âsâr ve bilcümle dünya yüzünde mevcut olan âsâr-ı garaib, simürg-u ankaa ol nahillerde âşikâr olub”

ikinci Selim'in kızı İsmi-hân Sultan ve diğer kızı Gevher Han Sultan ve üçüncü Murad'ın kızı Ayşe Sultan hep eski saraydan alayla çıkmışlardı¹⁷.

* * *

Şimdi sünnet düğünü ve Sultan evlenmeleri sebebiyle bellibaşlı düğün alaylarındaki nahilleri görelim¹⁸:

Sultan Üçüncü Murad 990 H., 1582 M.de oğlu Sultan Mehmed'i (1595 de padişah olan Üçüncü Mehmed) sünnet ettirdiği zaman elli beş ve altmış gün süren düğüne Mekke Şerifi, Kırım Hanı, bazı Hindistan ve bazı ecnebi hükümdarları ile Eflak ve Boğdan voyvodaları, Eyalet valileri, Sancak Beyleri, devlet ve vilâyet erkânı vesaireye davetiyeler gönderilmiştir. Bu arada me'hazimiz olan Kühnü'-l-Ahbar müellifi olup o tarihte Halep Timar defterdarı olan Âlî Efendi'ye de daveti hâvi ferman yollanmıştır.

Sünnet düğünü *At meydanı* sahasında *İbrahim Paşa Sarayı* karşısındaki geniş meydana yapılıyordu. Şehzade yeni sarayda –şimdiki adıyla Topkapı Sarayı– bulunuyordu¹⁹. Yeni sarayda harem-i hümayun için kâfi derecede tesisler bulunmadığından, pâdişahlar bir düğün esnasında aile ve maiyyetleriyle *İbrahim Paşa sarayı*'na naklederek iki ay kadar orada otururlardı.

Sünnet düğünü için matbah-ı âmire emini Kara Bâli Bey emin ve sâbık nişancı Hamza Bey nâzır tayin olundu. Altı ay evvel sûr-ı hümayun için bunlara elli yük akçe –yüz bin akçe bir yük– teslim olundu. At meydanında kapudan-ı derya iken vefat eden Rüstem Paşa biraderi Sinan Paşa'nın konağı kilâr levazımı için zahire deposu ittihaz edildi. Mirî furun önünde ateş taşından ocaklar ve matbahlar yaptırılıp üçer buçuk okka yâni iki bin dirhemden ziyade bakırdan dipli sahanlar ve tepsiler, bin beş yüz parça olarak ikmal edildi. Bunlardan her biri bir şinik pilâv alırdı. İbrahim Paşa sarayı yeniden

¹⁷ *Selânikî tarihi* (matbu' nüsha) s. 202.

¹⁸ Kanunî Sultan Süleyman oğulları Mustafa, Mehmed, ve Selim'i sünnet ettirdiği zaman düğün bir ay sürmüştü ise de, tarihlerde nahil alayı görülmemiştir.

¹⁹ Şimdiki Topkapı sarayına evvelce *Saray-ı Cedid-i âmire* ve Bayezid'deki saraya da Eski saray veya *Saray-ı Atîk-ı Âmire* denilirdi. Asıl *Topkapı Sarayı* Yeni Sarayın deniz tarafında Sarayburnu ile Sirkeci arasında sahilde bulunuyordu.

tamir olunup dışarıda *At meydanı*'nda olan merdiven ve kapı yerine bir âlâ köşk yapıldı ve kapusu saray köşesinden açıldı. Mehterhaneî âmire devlet erkânı için tûlânî tabakalar üzerine doksan beş zira' bir divanhane yapıldı. Alt tabakada ecnebi elçilerine yer gösterildi. Meydanın devresinde seyirciler için çok masrafla oturulacak yerler vücade geldi. Şehzâdeye sünneti cerrahlıkta mahareti olan Cerrah Mehmed Paşa yapacaktı. Bu sünnet düğünü geceli gündüzlü olarak altmış gün sürdü²⁰.

Bu sünnet düğününde pek mükellef yirmi otuz zira' (bir zira-ı mimarî 8,8 santimetre) boyunda çeşitli renkli balmumundan meyve, gül, servi, nerkis ve aynalarla süslü beş adet nahil yaptırılmış²¹ ve bir hafta müddetle bu nahiller halkın görmesi için şehirde dolaştırılmıştır. Bu dolaşma esnasında bazı yolların ve sokakların darlığı sebebiyle nahillerin geçmesine mani olan evlerin saçakları ve bazı duvarlar yıktırılmış ve sonra iş bitince Şehir Emini vasıtasıyla yıkıklar tamir edilmiştir. Bu beş büyük nahilden başka üçyüz altmış kadar da orta ve küçük nahiller yaptırılmıştı.

Müverrih Âli bu sünnet düğünü münasebetiyle جامع البحور Camiu'-l-buhur isimli manzum ve mensûr bir *sûrnâme* kaleme almıştır. En eski nüshası Topkapı sarayında Bağdad Köşkü kitapları arasında 203 numarada bulunan bu eserin:

“*Penc nahl-i güzîn-i pür -tezyîn ki her biri nümune-i gülîstan-ı huld-i be-rîn ve nümudar-ı bahar-ı rûy-i zemîn idi*” başlıklı, kısmından:

<i>Ol gün ki bindi a'yan-ı kişver</i>	<i>Mum almak için germ oldu leşker</i>
<i>Cum'a gününün ba'de's-salâtı</i>	<i>Atlandı erkân gösterdi zîver</i>
<i>Ancak vezîran olmadı hâzır</i>	<i>Cem'oldu amma beğler-beğüler</i>
<i>Olmuştu hâzır her sun'ı zâhir</i>	<i>Beş nahl-i şem ü beş nahl-i ar-ar</i>

²⁰ Âli, Cami'ul-buhur isimli sûrnâmesinde evvelki sûr'lar otuz kırk olur idiyse de bunun altmış olduğunu eserin sonunda kaydediyor.

<i>Cümle altmış gün oldı sûr-ı şerif</i>	<i>Gice gündüz şekildi sayf-ı lâtif</i>
<i>Gerçi kim sûr-ı husrevân-ı hümmam</i>	<i>Ya otuz ya kırk olurdu tamam</i>
<i>Bu hesab üzre kim duta oldı</i>	<i>Gicesiyle şihar mâh oldı</i>

Selânikî elli beş gün diyor (*varak 78-b*) Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Odası (*numara 1137*)

²¹ “... Minarehây-i cami-i salâtin ile davay-i beraberî eden enva-ı zîb ü ziynete makrun beş adet nahl-i mevzun ihdas ve îcad eylediler”. *Peçevi*, c. 2, s. 72.

Cümle ser-âmed serv-i sehi-kad
 Kulsan nazare dönmüş minare
 Nakş-i bahar ü resm-i hazan hem
 Bir gülşen olmuş her nahl-i rengîn
 Âyineler kim yer-yer konulmuş
 Üstad-ı kudret bir hikmet itmiş
 Bir şem'-kim yok zatında şû'le
 Bir nahl-i ter kim âb-i revansız
 Bir hafta evvel kalıp düzüldü
 Şol haneler ki yolsuzluk etti

Yer - yer donanmış güllerle abher
 Çıkmış kenare tûbâya hem-ser
 Her şem'asında olmuş mükerrer
 Ezhar-ı cennet sahnında ezhar
 Şekl-i baharı kılmış musavver
 Şem'i uyarmış bî-nur u bî-fer
 Amma' özünden âlem münevver
 Evc-i sipihre olmuş beraber
 Şehri dolandı gösterdi peyker
 Kıldı revâkın hâke beraber

Amma ki kahır lûtf oldu halka
 Bî-had harabe oldu muammer

Bu büyük nahillerin tavsifinden sonra Müellif Âli: "Tetimme-i evsaf-ı nahl-i pür ezhar ez kibar u sıgar-ı mülevvenü'l-âsâr" başlığıyla küçük büyük bütün nahillerin eski saraya gittiğini ve oradan da *At Meydanı*'na geldiğini beyan ediyor :

Üç yüz altmış sayıldı nahl-i sıgar
 Her birin bir yeniçeri götürüp
 Anların dahi zîb ü ferî dürüst
 Aldılar çünkü cümlesini tamam
 Mecma'-ı nahl olup Saray-ı Atık
 Ertesi ta ki atlanup mu-yin
 Sonra şehzade-i hümayûn-baht
 Meh-i nev ola mihre beste kemer
 Vâkıta öyle oldu ferda da
 Ba'dezan geldi manzar-ı şâha
 Kondu beş nahl kasr-ı şah önüne
 Döndü gül camiine ol meydan
 Her biri âsümana peyveste
 Gitti beş nahl-i şem'a re'su'l-mâl
 Sîm ü zerden hesabı sorma n'olur
 Hak teâlâ sürurun arttırsın

Telleriyle müzeyyenü'l-ezhar
 Rağbetiyle mahalline yitirüp
 Hep müretteb niteki şem'-i nuhust
 Dergeh-i şaha geldi has u enâm
 Dağılıp gitti zümre-i tahkik
 Ola mum alma şekli bir âyîn
 Yüz sürüp ide bûs-ı paye-i taht
 Cemea's-şems ü ve'l-kamer diyeler
 Ertesi ata bindi şehzade
 Doldu devlet duası efvaha
 Yani karşuda bârgâh önüne
 Nahlden beş minare oldu ayan
 Mihr-ü-meh şem'ına kemer-beste
 Nısf-ı sermaye-i harac-ı kural
 Gurus amma yirmi binden olur
 Dehr durdukça şah olup dursun

Devleti şem'i rûşena olsun
 Bezmi ikbalî pür-zîya olsun

990 Cemaziyelevvelinin on birinci günü (5 Haziran 1582) Şehzâde Mehmed, ak dîba üstlük giyüp soluna kılınç ve sağına hançer takılmış olduğu halde merasimle İbrahim Paşa (At meydanı) sarayından atlanarak vezir-i âzam Sinan, ikinci vezir Siyavuş ve üçüncü vezir Mesih Paşa'larla Rumeli Beylerbeyisi İbrahim Paşa ile beraber alayla eski saraya götürülmüştür. Bundan sonra mum almak yâni nahillerle At meydanı sarayına geliş merasimi yapıldı ve düğüne başlandı.

Âlî, *Câmiu'l-buhûr* isimli sûrnâmesinde bu sünnet düğününü sekiz bâb ve birtakım fasılalarla tafsil etmiştir²². Bu iki aylık Sûrun Lokman'ın Farsca sûrnâmesinden resimlerle izahı vardır. Bunun resimlerini Ressam Osman yapmıştır. Bu resimlerden iki adedinin fotoğrafı makalenin sonundadır²³.

Bundan sonra Üçüncü Murad'ın 994 Cemaziyelevvel, 1582 Mayıs'ta Rumeli Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya verilmesi sebebiyle vezir-i âzam Siyavuş Paşa sağdıç olmuştu. İkinci namazından sonra devlet erkânı davet edildikleri At Meydanı sarayından kalkarak eski saray'a gittiler. Ayşe Sultan'ı, hükümdarlara mahsus kırmızı atlastan dikilmiş cibinlik ile arabaya alup minare gibi uzun ve mücevherli on iki zira' (takriben sekiz metre) boyunda iki nahil ile getirmişlerdir²⁴.

Yine Üçüncü Murad'ın 1002 Rebiyulevvel, 1593 Aralık'ta kızı Fatma Sultan'ı yeni vezir olan Bosna'lı Halil Paşa'ya verdiği zaman tespit edilen düğün, ziyafetler ve eğlenceler bir hafta sürmüş ve üç yüz adet nahili acemi oğlanları eski saraya götürmüşler, Sultan, kırmızı atlas cibinlik içinde arabaya alınarak mücevher ve murassa' nahiller önlerine getirilip ve on beş zira' minare gibi iki nahil önlerinde olarak mürettep alayla damat paşanın sarayına götürülmüştür²⁵.

²² Hitannâme-i Âlî Sûr-ı Şehzâdegân (جامع البحور *Cami'ul-buhûr*) *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdad Köşkü, numara 203*.

²³ Bu sünnet düğünü münasebetiyle devlet ricali, vezirler, ulema, sancak beyleri, beğler-beğiler ile takdim edilen pişkeşleri gösteren defterin numarası 9614'dedir. *Topkapı Sarayı arşivi*.

²⁴ *Selânikî, matbu nüsha, s. 202*.

²⁵ *Selânikî, Topkapı Sarayı Kütüphanesi numara 1137, varak 168 ilâ 170*.

Sultan İbrahim zamanında 1056 Muharrem, 1646 Şubat'da pâdişahın büyük kızı olup henüz üç yaşında bulunan Sultan, musahip Kapudan-ı Derya Fazlı Paşa'ya nikâh olduğu zaman darphane kurbünde iki büyük nahil yaptırarak her biri ellişer adamlı taşınmıştı²⁶, yine Sultan İbrahim'in 1058 H., 1648 M.de kızlarından üç yaşındaki Beyhan Sultan'ı vezir-i âzam Ahmed Paşa'ya (Hezarpare) namzed idüp ana zevcesini boşattıktan sonra düğün tertip olunub bitmesini müteakib vezirler eski saraya giderek minare gibi altun, gümüş ve cevahirle süslü iki nahili ve çocuk sultanı alup vezir-i âzamin sarayına getirmişlerdir²⁷.

* * *

Avcı Sultan Mehmed büyük oğlu Sultan Mustafa'yı 1086 H., 1675 M. de seferden avdetinde *Edirne*'de bulunduğu sırada sünnet ettirdi. Sûr-ı hümayun için *Edirne*'de *Arasta* kurbindeki hanı nahilbendlere tahsis ettirdi. Gümüş ve altun tellerle süslü olarak nahiller yaptırdı, bunlar yapıldıktan sonra *Edirne* sarayına naklolunurken, her birini kızaklar üzerinde kırk, elli karavana esirleri çekip tersane kapdanlarından bir kaçının kumandasiyle *Silistre* tâbir olunan şeyler ile sokaklardan geçerek gitmişler ve nahillerin geçemediği bazı dar yerlerde şahnişinleri yıkmışlardır.

Sûr-ı hümayun 1089 senesi Rebiulevvelinin birinci Pazar günü (26 Mayıs 1675) başlamış, daha evvel alınan tertibat üzerine Mısır, Şam, Halep vesair yerlerden çeşitli san'atkârlar, musiki heyetleri getirilerek hepsinin istirahatleri temin olunmuştur. Sûr-ı hümayun geceli, gündüzlü on beş gün devam etmiştir. Her gün davetlilere sınıf sınıf ziyafet çekilmiştir. Sûr'un sekizinci günü ecnebilere tahsis olunmuştu. Sûr'un üçüncü günü ilk posta olarak çocuklardan üçyüzü sünnet edildi. Sûr'un dördüncü, beşinci ve sekizinci günlerinde de

²⁶ *Naimâ*, c. 4, s. 418, 419 Bu nahiller Kenan Paşa sarayı önündeki eski saraya varınca nahilin geçtiği sokağa nazır şükûf turreleri ve ekâbir ve asagır gurfeleri قلع kal' ve hedm ve tevsi olunup sadr-ı âzam Salih Paşa sağdıç olmağla iki nahli-sîmîn ve elli bohça zaraif elbise ve iki katar katırlar üzerinde emval-i eşyayı mütenevvia ve şekerden masnu' temasil-i acibe ve eşyâ-yi garibe ki cümlesine sadr-ı âzam mal-i yesâr sarf idüp tahminen elli bin gurusı ittifakı ile husulüne emek çekilmiş idi.

²⁷ *Naimâ (müteferrika)* c. 2, s. 113.

her gün üç yüz çocuk aynı suretle sünnet oldu ve bu suretle bin iki yüz çocuk sünnet edildi.

Sûr-ı hümayunun dokuzuncu günü *Arasta* kurbünde olan handa yapılan iki muazzam nahil ile kırk kadar küçük nahillerin eski saray önüne nakilleri emrolunduğundan Mimar Başî Ağa ve dülgerlerden bir sınıf ile nahillerin geçeceği yerler yoklanub ölçülerek birkaç evin saçakları tıraşlanmış ve nahilin yapıldığı hanın dahi kârgir duvarı yıktırılmıştır.

Bu ameliyeden sonra Yeniçeri Ağası ve Ocak halkı Kapucu başlıklar, Mîr Alem bölük ağaları, müteferrika ve çavuşlar ile beraber tersane halkı ve tersane kethüdası nahilleri, handan kaldırıp eski saray önüne getirmişlerdir. Me'hazımız, iki büyük nahilin minare gibi olduğunu yazarsa da kaç zira' olduğunu göstermez, emsaline göre on üç, on dört zira' olmalıdır.

Sûr'un otuzuncu günü Şehzâde Mustafa eski saraydan alınarak merasimle Otağ-ı hümayuna getirilüp babasının elini öptükten sonra sarayın has odasında sünnet edilmiştir. On beş gün süren sûr-ı hümayun Rebiulevvel 1086 (9 Haziran 1675) Pazar günü nihayet bulmuştur²⁸.

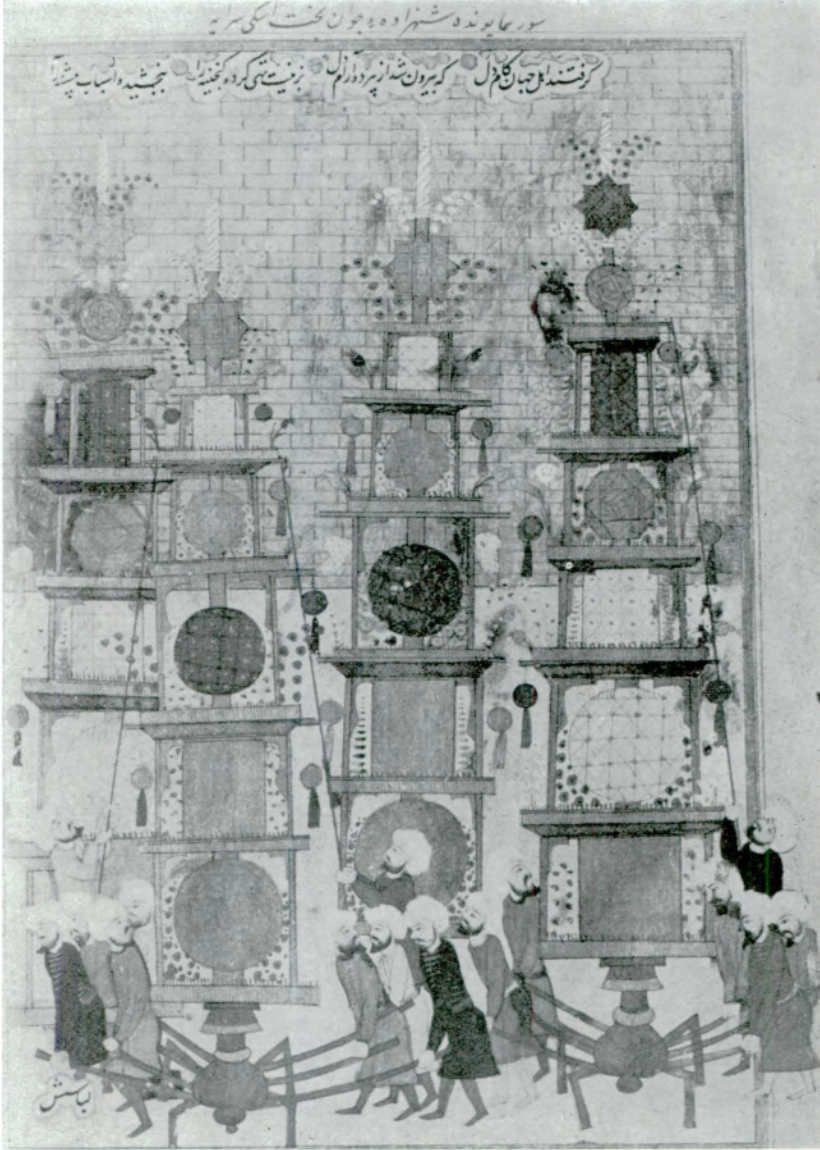
* * *

Nahil-bendlik bilhassa on sekizinci asrın ilk yarısında şeklini biraz daha tâdil ederek daha zarif bir şekil almış, on altıncı ve on yedinci asırlardaki nahil, başlarında bulunan mumların yerine hilâl şeklinde ay resmi konmuş ve tablaları daha zarif yapılmıştır.

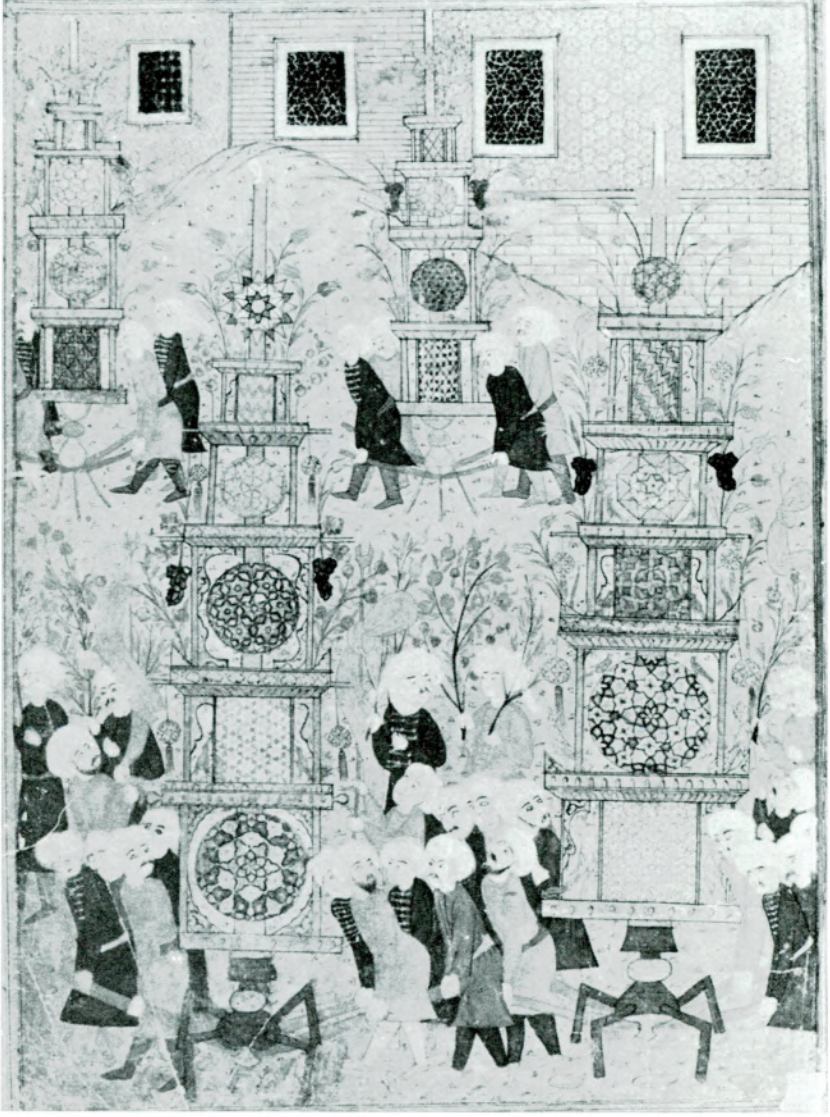
Üçüncü Ahmed zamanında şehzâdelerin sünnet düğünleriyle sultanların evlenmelerinde Ressam Levnî'nin fırçasından çıkan ve şâir Seyyid Vehbî'nin sûrnâmesindeki resimler, Seyyid Lokman'ın sûrnâmesinde Üçüncü Murad'ın oğlu Mehmed'in sünnet düğünündeki nahillerle mukayese edilince Üçüncü Ahmed zamanında nahildeki tekâmül ve inceliği görmekteyiz ve bu sûr-ı hümayun Osmanlı saltanatının nahillerle eğlenceli, tantanalı son sûr-ı hümayunu olmuştur.

Sultan Üçüncü Ahmed 1132 H., 1720 M. senesinde yaşlı sırasıyla Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid isimlerindeki

²⁸ *Zübdetü'l-Vekayi'* (Topkapı Sarayı Kütüphanesi-Revan odası numara 1226, varak 21.

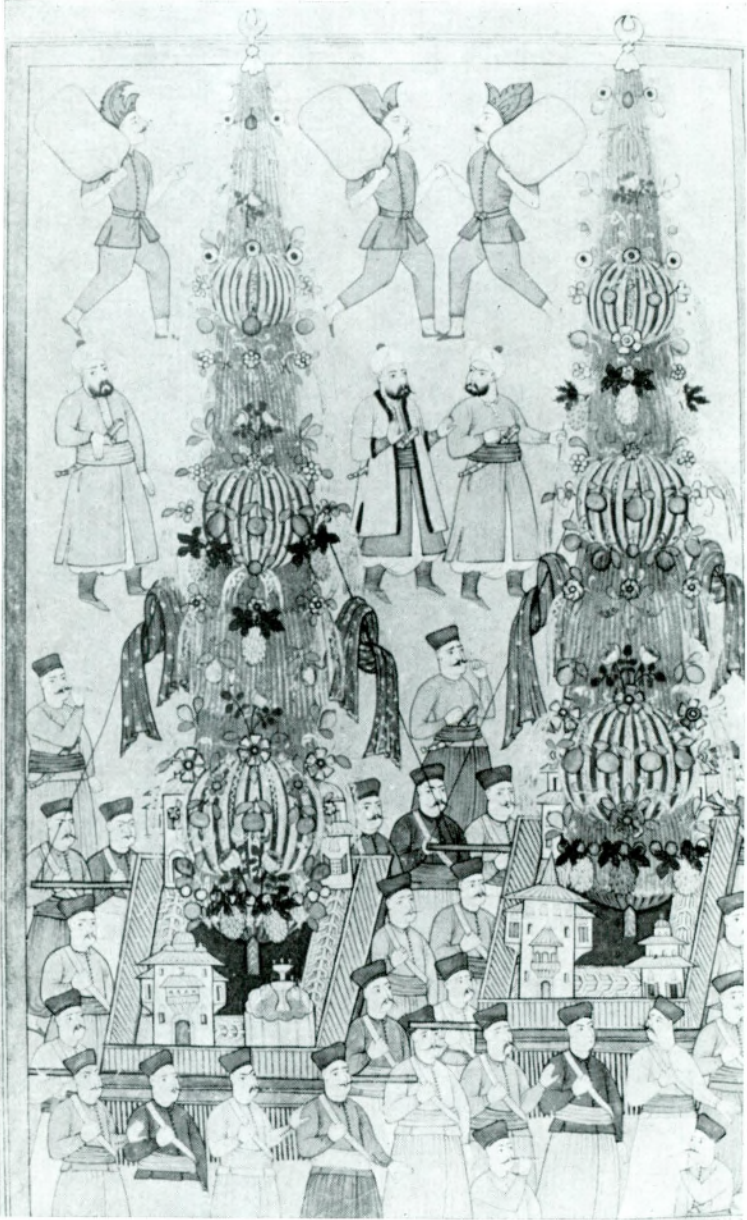
Res. 1 — III. Murad'ın oğlu şehzade Mehmed'in sünnet düğününde Eski Saray'a giderken tertip edilen dört Nahıl (Ressam Osman'ın tablosu)

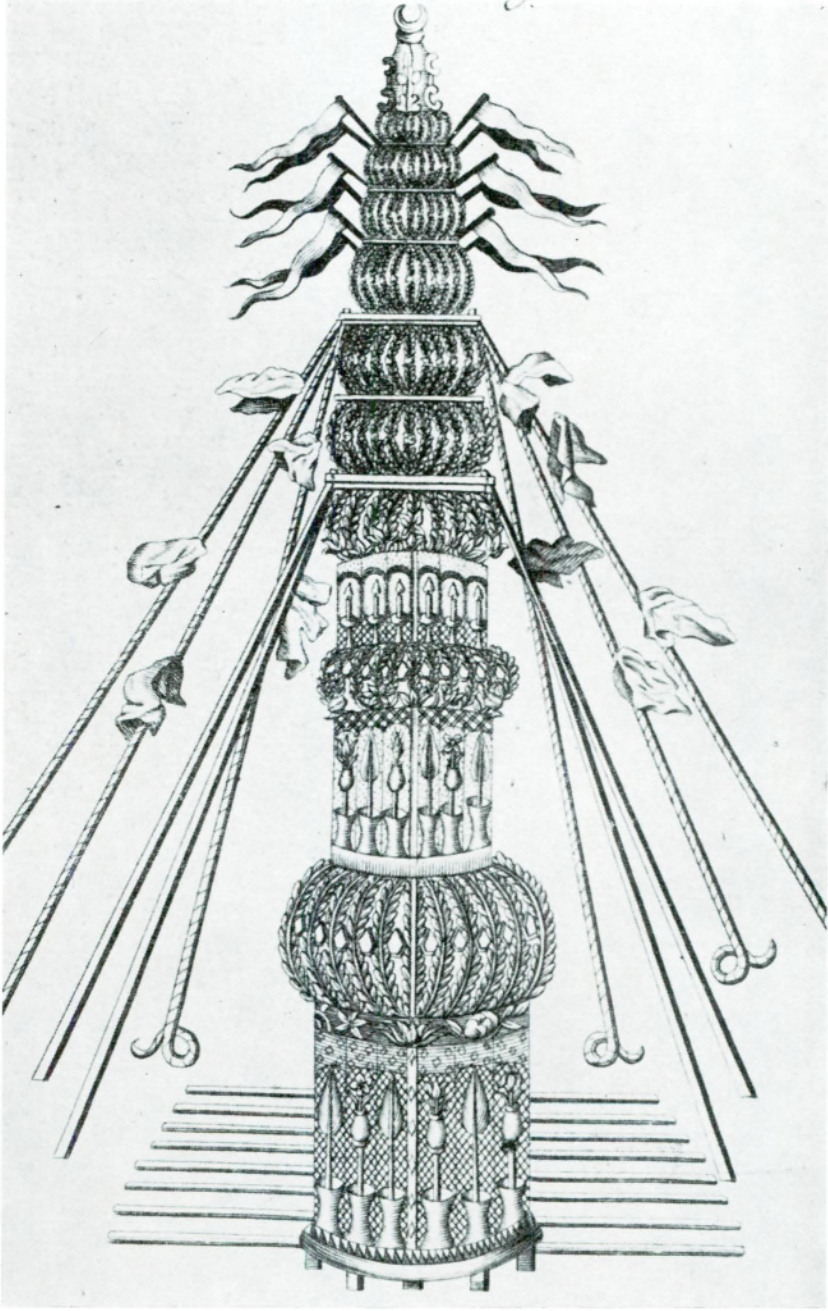
Res. 2 — XVI. Yüzyılın ikinci yarısında III. Murad'ın oğlu Mehmed'i sünnet ettirdiği zaman tertip edilen iki büyük ve iki küçük Nahl (Lokman'ın Surnâmesinden ressam Osman'ın resimlerinden)

Res. 3 — III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed sünnet merasimi esnasında Eski Saray'a girerken (Lokman'ın Surnamesinde ressam Osman'ın resimlerinden)

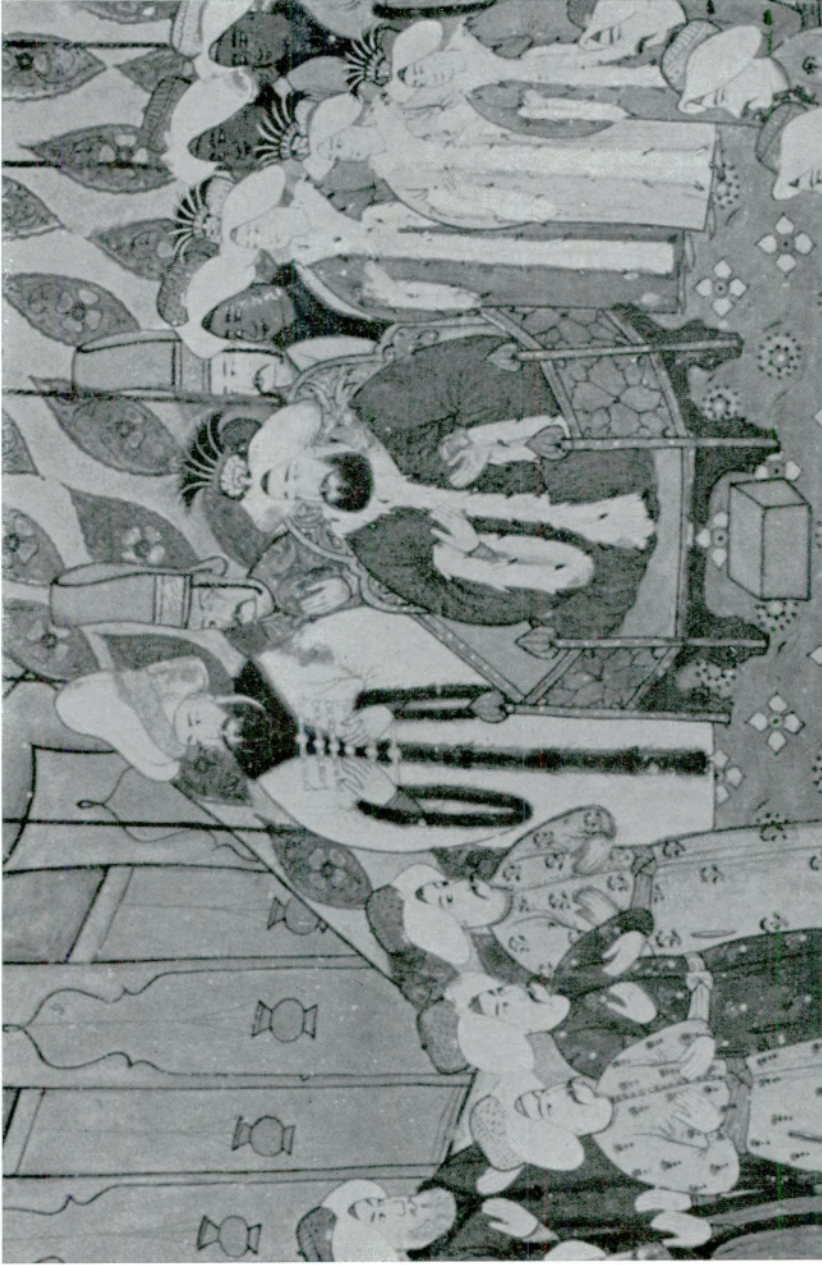
Res. 4 — XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Eski Saray alanında yapılmış iki büyük Nahl
(Vehbi'nin Surnâmesinde Levni'nin resimlerinden)

Res. 5 — XVIII. Yüzyılın ilk yarısında bir Nahl

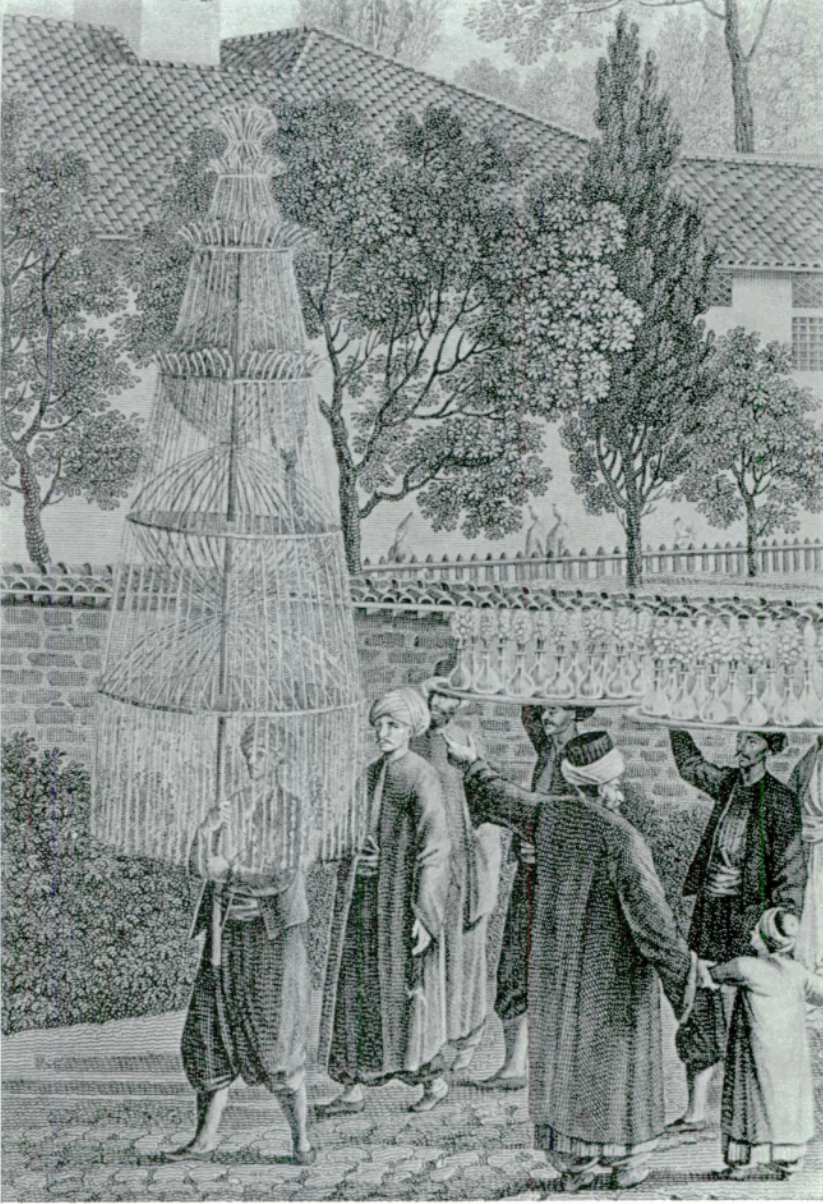
Res. 6 — XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Eski Saray avlusunda yapılmış olan iki büyük Nahl
(Vehbi'nin Surnâmesinde ressam Levni'nin tablosu)

Res. 7 — Vehbi'nin Surnâmesinde Levni'nin resmettiği tablo. Duaya Âmin diyorlar (Süleyman, Mehmet, Mustafa adlarındaki üç şehzadesiyle III. Ahmet ve Nevşehirli İbrahim Paşa)

Res. 8 — XIX. Yüzyıl başlarında gümüş telli Nahl düğün alayında götürülürken (M. Melling)

Res. 9 — XIX. Yüzyıl başlarında büyük Nahl (M. Melling)

dört oğlunun sünnet edilmelerini ve biraderi merhum Sultan İkinci Mustafa'nın kızlarından Zübeyde Sultan ve Ayşe Sultan'ın evlenmelerini arzu ederek düğün hazırlığını emretmiştir. Düğün için Anadolu ve Rumeliden mâhir san'atkâr ve oyuncular istemiş, damad Nevşehirli İbrahim Paşa, evvelki sûr-ı hümayunları bilenlerden ve defterlerden tetkikatta bulunarak sûr'un pek mükemmel olmasına itina göstermiştir.

Sünnet olacak dört şehzâdeden herbirine boyları on üçer zira' ve beş tablalı dört büyük nahil ile her şehzâdeye onar adetten ikişer zira' boyunda kırk adet küçük nahil yaptırıldı. Bu nahillerin Yeni saray sahasında yapılması münasip görülerek tersaneden uzun serenler ve büyük yelkenler getirildi. Serenlerin üzerlerine yelkenlerden yüksek ve geniş çadırlar kurularak buraya nahilciler getirilüb işe başlatırıldı. Boyu dört ve genişliği ikişer zira' dörder adet şeker bahçeleri için de on kadar çadır kurulup dülger, çıkırıkçı, nakkaş, demirci ustaları ve amele getirildi, bunlar da *Bab-ı hümayun* dahilinde enderun hastahanesi civarında çalışmağa başladılar, fakat sonra düşünülerek yapılacak nahillerin ve şeker bahçelerinin Eski saraya nakli çok zor olacağından bu işin *Eski saray* meydanında yapılması emrolundu ve orada Bayezid Camii avlusu tarafındaki sahaya çadırlar kurulup çalışıldı.

Nahillerle şeker bahçelerinin ne suretle yapıldıklarını görmek için pâdişah ve şehzadeler *Eski saray* meydanına gittiler, nahiller ve şeker bahçeleri Eski saray sahasında hazırlanarak düğün ve ziyafetin Okmeydanında olması münasip görülmüş olduğundan merasime, میدان تیر *Meydan-ı tîr* denilen Okmeydanından başlanarak on beş gün geceli gündüzlü devam etti, Şehzâdelerle beraber beş bin çocuk sünnet olacaktı. Okmeydanında pâdişah için bir Otağ kurulmuş olup her gün davetliler teşrifat defteri mucibince gelüb ziyafette bulunurlar ve bu arada her gün yüz, ikiyüz çocuk, elbiseleri giydirilerek sünnet edilirdi.

Bu suretle Okmeydanındaki sünnet ve ziyafet merasimine davet cami imâm ve hatiplerine kadar devam ederek 1132 Zilkadenin yirmi dokuzuncu Çarşamba gününe (1720 Ekim) kadar on beş gün sürdü.

Bu ziyafet ve eğlenceler esnasında pâdişah, gündüzleri meydana-daki otağına gelüb geceleri ise Tersane köşkünde kalırdı.

On beş gün süren ziyafet merasimi bittiği halde daha sünnet olacak beşyüz kadar çocuk vardı. Bunlar da Yeni saraya getirilerek *Bâb-ı Hümayun* dahilinde Cebehane önünde kurulan çadırlarda Okmeydanında olduğu gibi Mehter takımı ve kol çengileri tarafından eğlendirilmek suretiyle dört günde tamam oldu.

Çocukların sünnet işi bittikten sonra nahillerin Eski Saraydan Yeni Saraya nakilleriyle şehzâdelerin sünnet edilmelerine sıra gelmişti. Bu şehzâdelerin en büyüğü Süleyman on ve Mehmed ile Mustafa üçer buçuk ve Beyazid iki yaşlarında bulunuyorlardı. Eski saraydan, Yeni saray'a nahil alayı giderken şehzâde Süleyman at üzerinde ise de Mehmed ile Mustafa arabada olup henüz pek küçük olan Bayezid ise Yeni saray'da Harem-i hümayunda bulunuyordu.

Eski saray meydanında yapılan on üçer zira' (Silâhdar tarihinde on dörder zira' deniliyor) boyundaki dört büyük nahilin, Sultan Bayezid camii avlusunda açılan kapıdan çıkarılması mümkün olmadığından duvar, nahillerin geçeceği kadar yıkılarak nahiller oradan geçirilmiş ve sonra *Miskiler kapusundan* geçirilirken anın dahi kemeri yekpâre yıkılarak bu suretle *Vezneciler* başından Yeni saraya varıncaya kadar yol üzerinde nahillerin geçmesine mani olan dükkân ve evlerin saçakları sonradan tamir edilmek üzere yıktırılmıştır.

Alay esnasında yeniçeriler Eski saraydan yeni saraya kadar mutad olan mahallerde selâma durmuşlardır. Cebecibaşı, Topçubaşı, top arabacıbaşı zabitan ve neferatiyle alayı selâmlıyorlardı. Alay *Eski saray* demir kapısından itibaren yürümeğe başlayup *Vezneciler* başından, *eski odalar* önünden, *Saraçhane* başından *yeni odalar* duvarını sıyrarak *Aksaray'a* çıkup, eski *Darphane*, *Valide hamamı* önlerinden ve *Divanyol'*undan geçüp Yeni saraya doğru yürümüştür.

Alay arasında kırk kadar yeniçeri ellerinde şimdiki çelenkler kadar birer küçük nahil olduğu halde yürüyüp sonra dört adet büyük nahil ve her nahilin önünde ve gerisinde dörder kol ve her kolun da onar nefer tersaneli ibrişim kolanlarla nahillerin askıya alub her nahilin yanında kırk nefer yedek olduğu halde yürüyüp iktiza ettikçe nahilleri götürenleri münavebe ile değiştiriyorlardı. Bu suretle *dört adet büyük nahil* ve dört adet *şükûfe bahçeleri* geçüp birine ikişer donluk (elbiselik) ağır telli Hatayî asılmıştı. Kırk nefer tersanelinin her birinin elinde birer tabla şekerden yapılmış dürlü resimlerle geçiliyordu ²⁹.

²⁹ Her birinin boyu dörder ve arzı ikişer zira' tahta üzerinden içerisi serâpâ şekerden tertip olunmuş üçer sofalı önlerinde mevclî derya içinde balıklı ve üçer

Bunlardan sonra devlet erkânı, sad-rı âzam, kadı-askerler, Enderun halkı, daha sonra Şehzâde Süleyman, at üstünde, başında mücevherli sorguç, arkasında kapanıca yakalı samur kürk ve önünde solaklar ve peykler ile beraber yürüyordu. Şehzâde Süleyman babası Sultan Ahmed'in alayı seyrettiği Kasrın önüne gelince³⁰ at üzerinde üç kere yer öptükten sonra çavuşlar alkış yaptılar. Süleyman'ın³¹ geçmesini müteakip altı bargirin çektiği yıldız toplu asma araba içinde şehzâde Mehmed ile Mustafa³² dizdize oturmuş ve başlarında mücevherli sorguçlar ile geçüp arkada yün çuha üsküflü silâhdar-ı şehriyârî iki tarafa çil para serperek geçtiği gibi anı da Dar'üs-saâde ve Bâb'üs-saâde ağaları takip etmişlerdir.

Bu sünnet alayını *Bâb-ı Hümayun* üzerindeki odalardan saray kadınları da seyretmişlerdir.

Büyük nahillerin *bâb-ı hümayun*'dan geçmesi mümkün olmadığından Bâb-ı hümayun dışında bırakılarak alayın hitamından sonra *orta kapu* dahilinde mermerlik kapusu önüne konuldu ve diğer nahiller ve şeker bahçeleri alay ile beraber içeri girip mermerliğe bırakıldı.

Alay sonunda şehzade Süleyman attan, kardeşleri Mehmed ile Mustafa arabadan indirilerek Has odaya götürüldüler. Daha yukarıda kaydettiğimiz gibi sünnet olacak en küçük şehzâde Bayezid sarayda bulunuyordu. Şehzâde Süleyman, Hekimbaşı Nuh Efendi'nin oğlu cerrahbaşı Süleyman Efendi tarafından sarayın sünnet odasında vezir-i âzam Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın kucagında sünnet edildi. Diğer şehzâdeler Mehmed, Mustafa ve Bayezid Revan köşkünde sünnet edilerek Mehmed

kayıklı mukabelelerinde kafesler içinde andelibli bir köşk ve etrafı serâpâ elvan şekerden tuğla, toprak ve çakıl taşlı ve enva-ı şükûfeli birer bahçe ve yine her birine yigirmi beşer tabla enva-ı elvan mücessem hayvan ve tuyur, şeker işleri hazır ve âmade olmuştu (*Silâhdar, c. 3, varak 313*).

³⁰ Sür alayının eski saraydan hareketini oradan seyreden pâdişah, alayın yürümesinden sonra تنها yollardan geçerek Yeni saraya gelmiş ve sonra bâb-ı hümayundan çıkarak cebehane önünden geçüp arslanhane kurbünde vaki nakkaşhanede yola karşı yapılan köşke gelüp sür alayının geçişini bu kasırdan seyretmiştir.

³¹ Şehzâde Süleyman, Sultan Üçüncü Ahmed'in oğullarının en büyüğü idi. 1710 senesinde doğmuş, 1732 de yirmi iki yaşında vefat etmiştir.

³² Şehzâde Mehmed 1717 de doğmuş, 1756 Aralık'da vefat etmiştir. Şehzâde Mustafa ise pâdişah olan üçüncü Mustafa'dır. Şehzade Bayezid ise 1718 Eylül'de doğmuş, 1770 Ocak'da veliaht iken elli iki yaşının kafes hayatında vefat etmiştir.

ile Mustafa sünnet odasına yatırıldılar. Küçük Şehzâde Bayezid, tayasının kucağına verilerek hareme gönderildi³³.

Hulâsanın hulâsasını naklettiğim bu Sûr-ı hümayundan sonra o derece şatafatlı, masraflı mükellef bir sûr görülmemiştir. Bunda Sultan Ahmed'den sonra hükümdar olan Birinci Mahmud ile kardeşi Üçüncü Osman'ın mecmuu otuz sene süren saltanatları zamanında evladları olmamasının da âmil olduğuna şüphe yoktur.

Üçüncü Ahmed zamanındaki sûr-ı hümayunu pâdişahın emriyle Seyyid Vehbi nesren kaleme almış ve resimlerini de ressam Levnî yapmıştır.

Şehzâdelerin sünnet düğünleriyle beraber Sultan İkinci Mustafa'nın kızlarından Emetullah Sultan'ın Sirke Osman Paşa'ya ve köprülü-zâde Numan Paşa'dan dul kalan Ayşe Sultan'ın da³⁴ Maraş Valisi İbrahim Paşa'ya verilmesi münasip görülerek zifafları yapılmıştır.

* * *

1136 H., 1724 M. de Üçüncü Ahmed'in kızı Ümmü Gülsüm Sultan, Sadr-ı âzam Damad İbrahim Paşa'nın biraderinin oğlu Nevşehirli Ali Paşa'ya verildiği zaman tertip edilen cihaz alayında tersaneden dört yüz nefer, iki adet büyük nahili Kadırga limanındaki saraya taşımışlardır. Bu alayda pâdişahın oğulları Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid bulunarak kız kardeşlerinin sûruna katılmışlardır. Alayda büyük nahillerden başka altı küçük nahil de bulunmuştur³⁵.

1161 Muharrem, 1748 Ocak'da Üçüncü Ahmed'in kızlarından Zübeyde Sultan iptida Anadolu Valisi Süleyman Paşa'ya nikâhlanmış ise de yedi ay sonra Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine 1162 Muharremde Selânikli Numan Paşa'ya verilmiştir. Bunların nişan merasiminde yirmi okka gümüşten yapılmış bir büyük nahil ile yirmi adet gümüş küçük nahil bulunmuştur. Eski büyük şeker

³³ *Sûrnâme-i Vehbi (Topkapı Sarayı Kütüphanesi-Bağdad Köşkü numara 223) ve Sülâhdar Tarihi*, c. 3, varak 310 ilâ 315 ve *Müteferrika tab-ı Raşid Tarihi*, c. 3, s. 53 ilâ 68.

³⁴ Vehbi'nin *Sûrnâmesinde* Ayşe Sultan yerine Emine Sultan deniliyor.

³⁵ *Raşid Tarihi (Çelebi Zâde)*, c. 6, s. 101 ilâ 105.

bahçeleri yerine onlardan daha küçük iki adet şeker bahçesi bulunmuş ve bunları dal-fes dolamalı harbeciler taşımışlardır.

Sultan Birinci Mahmud'un evlâdı olmadığından amcasının kızının düğününe oldukça ehemmiyet vermiştir. 1181 H., 1767 M.de Üçüncü Mustafa'nın kızı Şah Sultan Tevkiî Yağlıkçı Zâde Mehmed Emin Paşa'ya namzet olduğu zaman bir adet büyük gümüş nahil ile sekiz adet küçük nahiller dal-fes habercilerle nakl-olunmuştur³⁷.

On sekizinci asır ortalarından itibaren On dokuzuncu asır başlarına kadar Sultan düğünlerinde büyük nahiller gümüş telden yapılır, küçük nahiller ise bugünkü çelenkler gibi küçük tel yapılı basit işlerden ibaretti. Bu halden artık eski üstad nahillerinden eser kalmadığı anlaşılıyor. En son gördüğümüz sultan nahillerinden biri Birinci Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın Üçüncü Selim zamanında kapudan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'ya verildiği 1206 H., 1792 M. deki nahildir³⁸. Halis gümüşten yapılmış eskilere nazaran pek basit olan büyük nahil ile diğer küçük nahiller on altı, on yedinci asırlarla on sekizinci asrın ilk yarısındaki nahillerle kıyas kabul etmeyecek derecede âdî olduğu Melling'in resim kolleksiyonundaki nahilden anlaşılmaktadır. On dokuzuncu asırda nahil-bendlik tamamen tarihe karışmıştır. Bunda Batıya yönelmenin, Batıyı taklit etmenin tesiri vardı.

³⁶ *Topkapı Sarayı Arşivi, evrak numarası 271* (Bu vesikada Zübeyde Sultan'ın düğün alayı tafsilâtiyle zikredilmiştir ve İzzî Tarihi, varak 148 ilâ 188).

³⁷ *Vak'anüvis Çeşmi Zade Mustafa Reşid Efendi Vekayinnâmesi (Bağdad Köşkü, numara 233, varak 290-292 Topkapı Sarayı Kütüphanesi).*

³⁸ Esmâ Sultan'ın nikâhı dolayısıyla "nişan tabir olunur mücevherat-ı giran-behay-i mülükâne ve şeker bahçeleri ve nahiller ve sim-i hâmdan masnu' kebîr nahil." *Edîp Efendi Tarihi.*

ALMAN HALK OYUNLARINDA “BÜYÜK TÜRK”

Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ

Eşitlik, doğruluk, başkalarının hakkına Saygı gibi nitelikler, bir kişinin gidişinde nasıl erdem oluyorsa, bir halkın toplumsal vicdanında da bu ilkelerin bulunması öylesine halkı erdemli yapar. Türk halkı, her zaman, kendi varlığında bu soylu nitelikleri göstermiştir. Bu soylu niteliklerden biri de barışçı olmaktır. Biliyoruz, eski Türklerde devlet, “il” adını alırdı. Divan-ı Lûgati Türk, “il” in barış anlamına geldiğini gösteriyor. Türk ruhunun barışa, insanlar arasındaki birliğe ne ölçüde duygulu, savaştan ne ölçüde çekingen olduğu, varlığını savunmak için olmayınca, savaşa yanaşmayacağından, kavgaya katılmayacağından anlaşılır. Aynı sözlük, “Türk” ü de şöyle tanımlar: Türk, büyük kahramanlıklar ve özverilikler yaptığı zaman, olağan üstü bir şey yaptığından habersiz görünür: öylesine alçak gönüllüdür. Türk’ün bu alçak gönüllülüğü, yalnız bizim halk oyunlarımızda değil, yabancıların halk oyunlarında da yansımıştır.

Halk oyunları, halkın oyunlarıdır; halkın içinden doğar, halk için oynanır; halkın yaşantısını, düşünüşünü, duyusunu, inanışını, davranışını yansıttığından, halk, oyunlarında, kendisini bulur. Halkın, kendi sorunlarının, oyunda kendini bulma biçiminde sahnelenmesi düşündürücüdür. Halk oyuncusu, yaşanmış bir olayı, ya geçmişten süzerek getirir ya da günlük yaşantısından çıkarır; çoğu kez de yaşanmış olayları sunar. Oyuncu, halkın içinde yaşar; oynadığı olay yaşanmış bir olaydır. Olumlu olumsuz yanlarıyla toplumun malıdır olay; toplum, yaşanmış olayın sonuçlarını düşünecektir; çünkü her olayın bir sorunu vardır mutlaka. Yalnız kendi sorununu değil, başkalarının sorunlarını da dile getirir oyuncu. Halk, bu sorunların ayırımına varacak, çözüm yolunu düşünecektir. Her olgu, yapısındaki çelişki ile anlaşılır hale gelir. Alman halk oyunları olayları çelişkileriyle gösterir; çünkü düz, tek yanlı bir olay, bir sorun taşımaz. Çelişkisiz olaylar, çözümü yapılmış olaylar olduğundan, olaylar, çelişkileriyle verilir. Çoğu kez, politik, siyasal olaylar da halkın yaşantılarını so-

runlaştırır. Gerçeği oynamak, oynananlar kaleme alındıklarında, günün belgesel tiyatro türünü verir. Bu açıdan bakıldığında, belgesel tiyatro, aslında yeni bir tür değildir; çünkü çok eskiden bu yana, gerçeği olduğu gibi yansıtmış olan oyunlar, zamanında “tulûat” olduğu halde, oynarken kaleme alınmıştır. Bunlarda, edebiyat yapma, sanat yapma kaygısı yoktu; içlerinden doğduğu gibi, dizeli ya da düpedüz söyliyerek oynarlar. Her biri bilimsel halk kaynaklarından ve konuluklarından beslenen biçimlendirmelerdi. Oyunlar, âdeta gösterme ve açıklama aykırı olur, uzunluk bakımından da çoğu kez bitmek bilmez. Oyun bir çeşit tarih dersi olur; politika da öğretiyi tamamlar, düşüncelerin değişmesine yardım eder, öğretici bir kürsü olur.

Daha XVI. yüzyılda, Almanların halk oyunlarında, ağırlık toplum politikasındaki günün sorunlarına verildi ve bu sorunlar tartışıldı; tartışmalarda da öylesine ileri gidildi ki, belgesel gereğin güdülü bir biçime sokulabileceği sanıldı. Toplum eleştirisi yapan sahneler, bu sanıdan doğdu. Almanların bu tür oyunları üzerine, bizimkilerle bir karşılaştırma yapmak üzere, eğilmişken, elime bir metin geçti; adı: “*Des Türken Fastnachtspiel*” dir (“Türk’ün Fastnacht Oyunu”) ¹.

Fastnacht Oyunları, karneval oyunlarıdır; Bavyeralılar, karneval zamanına *Fasching* derler. Bu zamanda geçit alayları düzenlenir. Bunların nedeni dinseldir: Hıristiyanlar, İsa’nın gelmişliğini kutlarlar. Doğunun bilge, kâhin üç kiralının: Kaspar, Melchior ve Balthasar’ın gelip de İsa’nın doğacağını haber verdikleri günden bu yana (6 Ocak = *Dreikönigstag*), halk, kendilerini Romalıların ve Yahudilerin elinden kurtaracak olan Peygamberin geleceğini sevinerek beklemiş, İsa geldikten sonra da bu sevinçlerini maskeli alaylar düzenleyerek çılginca hareketlerle kutlamışlardır. Bu türlü kutlamalar (*Fasching*), İsa’nın çarmıha gerilip mezara konuncaya dek sürmüştür. Bundan sonra da yas başlamış: Kilise, bu yas günlerinde hıristiyanlara et yemelerini yasaklayınca, *Fastnacht*: *fasten*’den= yalnız et ve yağ, yağlı yemekler yememekle tutulan orucun arife gecesine denilmiştir. Bu gece, Hıristiyanların, özellikle de Almanların çılginlıkları doruğa çıkar. Bu coşkun gecede, geçmişte olduğu gibi bugün de çeşitli törenler düzenlenir, gösteriler yapılır, oyunlar oynanır.

¹ Prof. Dr. Wilfried Buch’a metin için teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmalar, bu oyunların kökenini, hıristiyanlık öncesinde, antik komedyalarda buldurdu. Burada Dionysos için düzenlenen şenlikler vardı: Bunların verimlilik yakarışı ve verimlilik simgeleri ile ilişkileri olduğu anlaşıldı. İlişkiler, yakarış biçimlerinin prototipi, önceleri ortak bir kaynaktan bulundu ama, sonraları bir değil, bir çok kaynaktan geldiği tezi ileri sürüldü. Hangi kaynaktan gelirse gelsin, bu oyunlar, Almanya'da bölgelere göre konu ve biçim bakımından çok çeşitlilik göstermiş, doruğunu da Nürnberg bölgesinde bulmuştur; sonraları dramatize bile edilmiştir.

Mevsim değişiminde düzenlenen törenlerde, verimlilik dansları, yaz ile kış arasındaki savaşlar, çok ilgi çekiyordu. Hıristiyanlıkta, bunlara maskeli yürüyüşler de katıldı. Simgesel bir değer belirten figürler, kızaklar ya da canlı bir sahneyi gösteren oyuncular, arabalar içinde geçtiler. Ulm, Salzburg gibi kentlerde kılıç oyunları (*Schwerttänze*) oynandı. Yavaş yavaş bütün bu oyunlar, birbirine karıştı. Gezici oyuncuların (*Spielmann*) konuları da oyunlarını zenginleştirdi, ve Roma kalıntısı "mimi" olarak ortaya çıktı. Sonunda hattâ, dinsel oyunlardan bir *aktarıcı* (dükkânında baharat, merhem v. b. ş. satan dükkâncı) bile rol aldı. XII. yüzyıldan bu yana da, ön oyunlarda *Marionet*'ler (ipli kuklalar), birbirleriyle yarışarcasına şarkılar, bilmece oyunları, ince ve kaba şakalar, halk arasında yayıldı. Bu oyunların gereği, hep halkın verdiği gerekti. En çok sevilen konular: evlilik ve mahkeme konuları idi; düğün, dayak ve hastaya bakan doktor sahneleri de çok geçirdi. Bunların yanında efsane ve masallar da eksik olmazdı. Antik'ten *Paris* ve *Aristoteles* gibi figürler yerlerini aldılar. Taşlama, yergi, alay türünde, giderek daha geniş çevrelere yayıldı, ve belli durumlara yöneldi: Köylülere, din adamlarına, şövalyelere karşı çıkıldı; öyle ki, daha bu evrede, bir sınıf yergisinden söz edilmeğe bile başlandı. Bu öğelerden oluşan Fastnacht-Oyunları, bütün Almanya'da tutundu, İsviçre'de, Basel'de ve Avusturya'da da yan kısmını buldu. Dinsel oyunlar yanında, pazar meydanlarında, meyhanelerde, hattâ evlerde bile oynanmaya başlandı.

En eski Fastnacht Oyunları, Almanya'da bir kahraman'ın kişiliğine bağlanmıştır: Bu kahraman, köylüler arasında saz şairi, gezici bir oyuncu (*Spielmann*) olan Neidhart'tı; baharda menekşeler açınca, çiçekler etrafında ince kaba şakalar yaparak dans ederdi. Onun kişiliğine bağlanan oyunlar, iki yönde gelişti:

1. XV. yüzyılda, saray tonunu veren “Büyük Tirol Oyunu” (“*Der grosse Neidhartspiel*”), 2200 dizelidir ve 68 kişi ile oynanır.

2. Nürnberg’de oynanan Neidhart Oyunu’dur ki (“*Der kleine Neidhart spiel*”) küçük bir oyundur ve Büyük Oyunun daha kaba bir biçimini verir.

Hans Sachs da 1557 yılında bir Fastnacht Oyununu “*Neidhart mit dem Feihel*” (“Menekşeli Neidhart”) diye adlandırılmıştır.

Nürnberg, Fastnacht Oyunlarının kenti idi. Buradan, bu oyunlar, Almanya’nın, özellikle güney bölgelerine yayıldı: yazarlarının çoğu bilinmemektedir, bilinenler üzerinde de tartışılmaktadır; çünkü hiç biri adlarını vermemiş, Hans Sachs’a değin, ancak üslup incelemeleri ve karşılaştırmalarla saptanabilmiştir. Oyunları, kentlerin zenginleri desteklemekte ve Esnaf Yoncaları oynamakta idi. Onun sanılan oyunlar arasında “*Des Türken Fastnachtspiel*” (“Türk’ün Fastnacht Oyunu”) üzerinde durmak istiyorum; zamanının yaşam ve kültür tablosunu vermesi bakımından çok önemli olduğu gibi, bizimle ilgili siyasal bir olayı da yansıtmaktadır. Türkler üzerine yazılmış bir oyun olduğundan bizi özellikle ilgilendiriyor. Sonra da Kıbrıs sorunu önündeki davranışımızla, ben bu oyunda tam bir koşutluk buldum: Avrupa’da savaşçı bir ulus olarak tanınan ülkemizin, dünyaya daha XVI. yüzyılda barış ve düzen getirmek istediği apaçık gösteriliyor; yabancı bir halkın, hakkımızdaki görüşünü yansıtıyor: Türk’ün büyüklüğü ve yardımseverliği işlenmiştir bu oyunda. Şöyle ki:

Türk Sultanı’nın adı “Büyük Türk” tür (*Grosstürk*). Zaman koşutluğuna bakıldığında, bunun Fatih Sultan Mehmed olması gerekiyor. Bu Türk, kötü yönetim yüzünden, Alman halkının bozulmakta olduğunu duymuştur: ülkede hak hukuk kalmamış, yalancılık, dolandırıcılık, hırsızlık almış yürümüş, sokakları haydutlar doldurmuş, köylüsü kentlisi şövalyelerin, saray adamlarının amansız güçleri altında ezilmektedir. “Büyük Türk” gerçekten büyüklük göstererek Almanya’ya yardım etmek, oradaki yönetimi düzeltmek ve kötülükleri yok etmek üzere Nürnberg’e gelmek ister. Onun bu isteğini halk sevinçle karşılar, ama, üst katlar: Papa, Hükümdar ve Prensler, bu savaşçı, dünyaları fethetmek isteyen Türk’e karşı koyarlar; kendisine gözdağı verirler, yolunu kesmeleri için de, ellerine birer mektup sıkıştırarak, Elçilerini Hünkâr’a karşı çıkarırlar. Dialoglar, bu Elçiler arasında yürütülmektedir. Araya “*Büyük Türk*” de karışır. Onlara, kendilerini güçlendirecek öğütler verir; ama, çok acı bir dille konuşur:

"Bizler, doğuştan güçlüyüz,
yüreklermizde yoktur bir kötülük;
savaş için de gelmiş değiliz buraya.
Sizleri aldatmak değildir ereğimiz,
iyilik getirmek istiyoruz hepimiz.

Eski kitaplarda okuduk:
Zenginin yoksulu yolduğu,
malını mülkünü soyduğu,
ellerin boş kaldığı yiyecek bulamadığı yerde,
bilginler, yazılarıyla
bilgisizlere öğretmek gerektiğini söylerler.
Duyduk ki: Babalar, çocuklarından yakınıyor,
Efendiler, köylere dirlik vermiyor,
Hıristiyanların mutsuzlukları buradan geliyor.

Kitabın bu parçasını bizler, yakınmalarınızdan okuduk,
önümüze döktüğünüz sözlerinizden çıkardık.
Tanrımız, eğer yüz çevirdiyse sizlerden
acı çektirecektir, mutlaka hepimize.

.....
Bizler, hiç kimseyi incitecek,
hiç kimseyi de öldürecek değiliz.

Balta girmemiş ormanlarda yaşayan tilki, çıkınca
özgürlüğünü seçerek dışarıya,
yanaşmak isteyince buralara,
güven kalmıyacaktır yurdunuzda.

Bunun için işte bizler sizleri,
hakkımızda yanıldığınızı anlatıncaya dek,
bilgelikle, uslukla izleyeceğiz.
Bunu anlarsanız, yardımımızı isterseniz,
Tanrı'mız, size de döner
ve alır bütün kötülükleri içinizden!

Nürnberg halkı, Türk'ün gerçekten büyük olduğunu anlar ama, Elçiler, başbuğlarının düşüncelerini yansıtır. Bu düşüncelerde yabancı devletlerin Türk'ü nasıl kavradığı anlaşılır. *Papa'nın* gönderdiği haberci şöyle konuşur:

“Ben bir haberciyim. Beni buraya, Alman Ülkesi,
 “Büyük Türk”e,
 dini bütün Hıristiyanların
 senden yakındıklarını söylemem için gönderdi.
 Roma kiliselerini yıkmak istiyormuşsun!
 Öcünü alacaktır bunun, Papa’mız!
 Alacaktır öcünü senden, kişiliğinden:
 Afroz edecek seni, hem de uzaklara gönderecek,
 öylesine de cezalandıracak ki,
 yalnız incir yiyeceksin orada,
 köylünün verdiği yumurtalar da,
 küreklerle gübreler üstüne dökülecek.
 Suyu, üstünde şaşkın bir adamın bulunduğu
 dört ayaklı, yürüyen bir çeşmeden içirtecek sana...
 İnan sözlerime,
 yazar hepsi mektubun içinde”

diyerek uzatır Hünkâr’a mektubu... Papa’nın gönderdiği bu Elçi’yi
 Hünkârının adamlarından biri yanıtlar:

“Herkesten güçlü olan Hünkârımız,
 asla, bir Roma kilisesini
 yıkmak istemiş değildir.
 Hakikatı duymalısınız sizler burada!
 Hünkâr’ımızın gelişinin bir kesimini
 kendisinden dinlediniz.
 Sizler, birbirinize içten bağlı değilsiniz;
 birbiriniz hakkında kötü konuşuyor,
 yanlış yargılar veriyor, birbirinize hainlik ediyorsunuz.
 Bu yüzden de hiç biriniz sıkıntısız yaşamıyorsunuz.
 Ülkenizde, uzun süre sessiz geçinen,
 ama şimdi sizleri kemiren Yahudiler var...
 Bir çok da, inanç üzerinde durmayan
 burunları havada, din adamları var...
 Kötü bir mahkemeniz var, hain efendileriniz var.
 Hepsini sizler, emeğinizle besliyorsunuz.
 Büyük kaygularınız içinde sevinçleriniz küçük...
 Sizleri bunlardan kurtaracak kişi nerede?
 Hünkârımız, sizlerden bunları alacak,

*alnındaki yazı onun, bunu söylüyor.
Tanrı'nızdan, bunları kaldırmasını,
kötülüklerin hepsini gömmesini isteyecek,
sizlere de dürüst bir reform getirecek! ..
Bunda aslâ bir kuşkunuz olmasın!"*

Roma Hükümdarının Elçisini, Hünkârın başka bir adamı yanıtlar. Ondan sonra da Almanya'nın Ren bölgesinin Elçisi konuşur:

*"Ren bölgesinin habercisiyim ben,
dört Başbuğun toplandığı yerde,
Büyük Türk! sana şunları söylemeliyim :
Katlanmak istemiyor sana halkımız
Konstantinopol'i aldığın için...
İçinde suçsuzları öldürmüşsün,
din adamlarını parçalamışsın!
Yüreklere sızlıyor hâlâ her birinin.
Kızları, kadınları
baştan çıkarmışsın!
Öcünü alacağız bunun, senden;
giysilerini parçalayacağız,
akıtacağız yüreğindeki sevinçlerini,
üzerine de kadehler dökeceğiz!
Oku, oku şu mektubu da gör,
sözlerimin hiç biri yanlış değil..."*

diyerek Alman Elçisi de bir mektup uzatır. Bu Elçiyi Hünkârın adamlarından bir başkası gene gerekeni söyliyerek yanıtlar. Böylesine iyilik sever, hak sever bir Hünkârdan Nürnberg halkı öylesine hoşlanmıştı ki, onun hep ülkelerinde kalmasını, kendilerinden uzak durmamasını isterler. Bu dileği de Nürnberg'in Belediye Başkanı dile getirir:

*"Kıralların Kıraltı, İmperatorların İmperatoru,
dinimizden olmayan Türkler, bizleri sevindirdi.
Öykünür onlar Tanrı'ya zaman zaman,..
Hünkârınızın tacını kim koruyacak burada?
Kentli değil mi, Köylü değil mi?
Çok pahalıya mal olur hepsine
yolumuz sizlerden ayrılırsa.
Bati'nın Hünkârı olun siz*

*ve uzaklaşmayın bizlerden;
 paylaşın acı çorbamızı bizimle!...
 Yarın sabah varacağınız yurdumuza
 ancak, ağaran gün ile...
 Mecliste duydum: gelirsiniz
 Sizi bir hana kapatacaklarmış.
 Bunu söylememi istediler size Meclisten...*

Oysa "Büyük Türk", yurtlarına yerleşmek üzere gelmek istemediğini, işleri düzeltmek için yola çıktığını söyler, bir gün de kendilerini, Türkiye'ye geldiklerinde, saygı ile karşılayacağına söz verir :

*"Yurdumuza geldiğinizde de
 Türkler sizleri saygı ile
 eğilerek karşılayacak,
 yüreklerini sizlerden ayırmayacaktır.
 Sözü nü tutar Türk Ulusu..
 Hoşça kalın şimdilik, biz yolumuza koyulalım"*

der ve sahneden ayrılırken şu öğütleri verir:

*"Siz, Ey evin Efendisi,
 bu ülkede dürüst bir yaşam sürün!
 Hayvanınız mı var, bırakın bahçenize
 iyi gübre alırsınız.
 İstekleriniz oldu mu,
 başkalarınınkini de yerine getirin!
 Uşağınız mı var, evlenmek mi istiyor?
 Sakın ona gece yarısı dışarıya çıktığınızı söylemeyin.
 Koruyun kendinizi kazanılmamış yemeklerden.
 Basamakları yavaş yavaş çıkın!
 Kötü yollarda dolaşmayın!
 Ayaklarınızın altında bir şeyler mi seziyorsunuz,
 İyi bir koca olarak kalmak mı istiyorsunuz,
 kötü kadınlarla düşüp kalkmayın!
 Karılarınıza, çocuklarınıza bağlı kalmak mı istiyorsunuz,
 hiç bir oyuna gelmeyin!"*

Dramaturgi bakımından, bundan önceki Fastnacht oyunları gibi, olaylar, düz çizgi doğrultusunda değildir; sahneler de birleştiril-

meden; tek çizgiden çok çizgiye doğru gelişmekte, kişiler ise birbiri ardınca tanıtılmaktadır. Oyunda bir halkın yaşayışı, düşüncüsü, davranışı yansıdığı gibi, halk da bu oyunda kendisini tanır ve tanıtır. İçinde kabalıklar vardır ama, incelikler de yok değildir. Ben yalnız oyunun ince yanlarını aldım. Bir halk kaba ise, oyunları da kabadır; yürekli ise, oyunları da yüreklidir; uslu ise doğru davranışlarını verir; kusurlu ise, eleştirir; kendilerine hor bakanlarla alay eder. "Büyük Türk" adı verilmiş olan bu oyunda, hepsi var. Alman halkının kendisini eleştirdiği, yürekliliğini gösterdiği gibi, biz Türklerin de yardımsever ve barışsever olduğunu, tâ XVI. yüzyıla dek, yabancı ülkelerde de halkın içinde yansımalarını gösteren sağlam bir belge gibi geldi bana bu oyun...

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN HATIRALARI VE ATATÜRK

CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU

Harp Tarihi Yazarı

Hürriyet Gazetesinde 10 Nisan 1975 günü başlayıp, kırk gün süren rahmetli büyük komutan Mareşal Fevzi Çakmak'ın anıları, muhtemeldir ki, birkaç ağız ve el değiştirdiği için epeyce yanlışları içermektedir.

Bize, aynı zamanda belge ve gerekçelere göre, düşüncelerimizi ve bazı doğru belgeleri sunmayı ödev saydık. Diler ve umarız ki, bu yazımız, Atatürk'e ve eserlerine saygı ile bağlılık yönünden, aynı zamanda gerçekleri yansıtmak bakımından yararlı olsun..

11. 4. 1975 tarihli sayıda, Fevzi Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'yı Filistin Harekâtı sırasında kurşuna dizilmekten nasıl kurtardığı anlatılmakta, bu paragraf özet durumunda olduğu için bazı sorular yaratmaktadır. Konuyu bir dereceye kadar aydınlığa kavuşturmak amacıyla şunları belirtmek istiyorum:

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni her bakımdan kötü koşullar altında yakalamıştı. Kısaca değineyim ki, Arap İlleri'ndeki cephelerde görevler almış bulunan Mustafa Kemal Paşa, müttefiklerimizin, kendi Ordu ve Ülkemizin elverişsiz, hattâ acıklı durumunu çeşitli raporlarla ilgili Bakanlıklara ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya bütün açıklığıyla bildirmişti¹. O, Osmanlı Devletinin devrini tamamladığını, kesin bir yenilgiye doğru gittiğini anlıyor ve Arapların bile Türk Ordusu'nu arkadan hançerlediklerini görüyordu.

Bu gerçekler, Osmanlı Devleti'nin ve o arada Filistin Cephesindeki kuvvetlerimizin bir felâketin eşiğinde olduğunun belirtileriydi.

Ayrıca, Almanların Türkiyedeki hataları da işe karışınca, Mustafa Kemal'in komuta ettiği 7 nci Orduyu da kuruluşunda bulunduran

¹ Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Atatürk'ün tamim, telgraf ve beyanname-leri, Cilt IV, 1964, sayfa: 1 (Hükümet ve ordu yetkililerine gönderilen 20. 9. 1917 tarihli önemli bir rapordur).

Yıldırım Ordular Grubu, üstün İngiliz kuvvetleri karşısında önce zorla direnmek, sonra 8 nci Ordu cephesinin yarılmasıyla, genellikle bozgun halinde çekilmek durumuna düştü.

Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimindeki 7 nci Ordunun özel durumu ise, Harp Tarihi Başkanlığı'nın yayınladığı bir eserde şöyle anlatılmaktadır :

“.. 7 nci Ordu, Nablus güneyi ile Şeria Nehri arasındaydı ve sağında 8 nci Ordu, solunda 4 üncü Ordu bulunuyordu. 19 Eylül sabahı, İngilizler, çok üstün kuvvetlerle ve elverişli şartlar içinde Yıldırım Ordular Grubuna taarruza başladılar. 8 nci Ordunun birdenbire çökmesi sonucu, Mustafa Kemal'in 7 nci ordusunun yanı açık kaldı. Aynı zamanda düşman kuvvetleri tehlikeli doğrultularda gerilere sarktılar; 4 üncü Orduda ağır koşullar altında çekilmeye başladı. 7 nci Ordu ise, 22 ve 23 Eylül günleri büyük zorluklara ve zayiata katlanmak suretiyle Şeria doğusuna geçmeyi başarmış olarak, Aclun Dağları üzerinden Der'a doğrultusunda çekilmeye devam etti ve düşman Süvarisininin tehdidi karşısında Şam bölgesine intikal zorunda kaldı².”

Bu acıklı çekilmenin devamı sırasında 31 Ekim 1918 günü, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını Mareşal Liman Fon Sanders'den teslim alan Mustafa Kemal, o bölgede bir bakıma dağılmış olduğunu söyleyebileceğimiz Türk Kuvvetleri'ni, sonradan Millî Misak sınırı olarak kabul ettireceği hatlarda durdurup toplamayı, aynı zamanda savunmaya geçirmeyi başaracaktır.

Oldukça şaşırtıcı bilgileri kapsayan Fevzi Paşa'nın bu anıları karşısında, gerçeğin yukarıda açıklandığı gibi olduğunu bilmekte yarar vardır.

5 nci sayıda belirtilen Mustafa Kemal, Fevzi ve Cevat Paşaların Millî Mücadele için anlaştıkları gerçeğe uymakta ve NUTUK'da bu husus aşağıdaki gibi anlatılmaktadır:

“İstanbul'da, Genel Kurmay Başkanlığı makamında birbirleriyle görev değiştiren Cevat ve Fevzi Paşalardan, Barış Hazırlıkları Kurulunda çalışan İsmet Bey'den başlayarak Erzuruma gelinceye kadar,

² Harp Tarihi Başkanlığı, Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1974, sayfa: 21 (Bu koşullar altında Mustafa Kemal'i suçlamak ve kurşuna dizmek söz konusu olamaz. Ayrıca, bu konuda bir belgeye rastlayan olmamıştır sanırım. Böyle bir şey olsaydı, onu, sonradan Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Yapmazlardı).

her yerde temas ve münasebette bulunduğum Komutan, Subay ve her türlü ileri gelenlerle, burada, Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmışım³.”

Gerçekten, adı geçen bu kahramanlar, Kurtuluş Savaşı'nın bütün aşamalarında Millî Önder Mustafa Kemal'e her bakımdan yardımcı olmuşlardı. Tekrar ediyorum, yardımcı olmuşlar, hiçbir zaman ve hiçbir nedenle, onun Millî Görev, sorumluluk ve yetkilerini yüklenmiş değillerdi.

Fevzi Paşa Millî Savunma Bakanı (Harbiye Nazırı) ve Genelkurmay Başkanı olarak İstanbul'da görevliyken, Anadolu'ya silah ve cephane kaçırılması, değerli milliyetçilerin millî mücadeleye katılması bakımından, Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği söze uyarak yardımcı olmuş, hatta genellikle bu işleri yürütenlerin en büyük yöneticisi durumunda bulunmuştur.

Yalnız, Fevzi Paşa'dan nakledildiği belirtilmiş bulunan anıların bu kesiminde bir yanlışlık olsa gerekir. Yayınlanmış bulunan bir çok eserlerde, Rusların “para, silah ve cephane” gönderdikleri anlatılmaktadır. Elbette ki, asıl ihtiyaçları gideren maddeler, fedakâr Türk çocuklarının pek çok tehlikelere ve zorluklara katlanarak ele geçirip Millî Mücadele kuruluşlarına ulaştırdıkları silah, cephane ve mühimmat'dır. Bu husus, yalnız Fevzi Paşa'nın himmeti değildir..

Bunların başında, Mustafa Kemal, Ali Fuat ve Kâzım Karabekir gibi komutanların çok ustaca tedbirlerle, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde elkoydukları silah ve malzemeyi de düşünmek gerekir.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığının yayınladığı ve tarafımızdan satın alınarak dikkatle incelediğimiz eserlerde, Mondros Mütarekesi gereği düşmanlara teslimi icap eden savaş silah, araç ve gereçlerinin, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle elden çıkarılmadığı belirtilmektedir.

Başkomutanlık Sorunu⁴:

13 üncü sayıda, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık görevinin üçüncü uzatılışı sırasında, Fevzi Paşa'nın muhalefeti önlediği ifade

³ Mustafa Kemal, Nutuk, Kültür Bakanlığının Cumhuriyetin 15 inci yıldönümü armağanı, 1938, sayfa : 32

⁴ Mustafa Kemal, aslında fiilen Başkomutan ve Devlet Başkanı durumundaydı. Olağanüstü yetkilerle, Meclis, 5 Ağustos 1921 den itibaren Başkomutanlık görevini verdi. 20 Temmuz 1922'ye kadar yetkileri üç defa uzatıldı, aynı zamanda, Cumhurbaşkanı oluncaya kadar Başkomutanlık görevi üzerinde kaldı.

edilmektedir. Bunun, Fevzi Paşa'nın da dediği gibi "büyük bir felaket olacağını" bilen Atatürk, ülkenin yüce menfaati için Başkomutanlığı o sıralarda bırakmamaya kararlıydı. Yaptığı çalışmalar, konuşmalar ve Meclisteki faaliyeti ile amacına erişmesini bildi; Fevzi Paşa gibi yakın arkadaşları da onu desteklediler.

Mustafa Kemal, Nutukda, üçüncü uzatmaya değinirken muhalefeti anlatmakta, Genelkurmayın ve Millî Savunma Bakanlığının tepkisini belirtmekte ve nihayet:

".. Ben de, Başkomutanlık görevini yapmaya devam kararını verdim ve bunu Bakanlar Kuruluna da bildirdim" dedikten sonra, Mecliste yaptığı uzun konuşmayı ve meclis tartışmasını anlatmakta, Başkomutanlık görevinin uzatılışını ifade etmektedir. Görülüyor ki, bu sonuç, sadece Fevzi Paşa'nın konuşması sayesinde alınmış değildir.

Diğer bir konu olarak ".. Ben bu sırada Millî Müdafaa Vekili olmakla beraber, Genelkurmay Başkanlığını da üzerime almış bulunuyordum. Hemen İsmet Paşa'yı Garp cephesi Komutanlığına, Rafet Paşa'yı da Cenup Cephesi Komutanlığına tayin ettim" şeklindeki paragraf göze çarpmaktadır. Burada da, o atamaları doğrudan Fevzi Paşa'nın yaptığı anlatılmaktadır ki, Harp Tarihi Başkanlığının İnönü Muharebeleri kitabında, Bakanlar kurulunun 9 Kasım 1920 tarihli kararı, aşağıdaki aydınlatıcı bilgiyi vermektedir:

"Batı cephesi bölgesi aşağıdaki şekilde iki kısma ayrılmıştır :

a. Kuzey Cephesi: İzmit, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya sancaklarını kapsar, kuzey cephesi komutanlığını seferde Ordu Komutanlığı yetkisiyle Genelkurmay Başkanı Albay İsmet üzerine almıştır.

b. Güney cephesi: Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Menteşe, Antalya sancakları ile Konya ili ve Silifke, Niğde sancakları ve Adana merkez sancağını kapsar.

Güney cephesi komutanlığını, seferde Ordu Komutanlığı yetkisiyle İçişleri bakanı Albay Rafet üzerine almıştır".

Her iki Komutan, o zamanın koşullarına göre, aynı zamanda Bakan idiler. Albay İsmet, Bakanlar Kurulunda Erkânıharbiye Umumiye Vekili ünvan ve görevinde idi. Bu kararın 4 üncü maddesinde:

"Albay İsmet'in kuzey cephesinde bulunduğu sürece, Genelkurmay Başkanlığı ek olarak ve vekâleten Millî Savunma Bakan Vekili

Fevzi Paşa tarafından ve Albay Rafet'in güney cephesinde bulunduğu sürece İçişleri Bakanlığı ek olarak ve vekâleten Sağlık Bakanı Dr. Adnan tarafından yürütülecektir" denilmektedir⁵.

O sıralarda, Bakanlar Kurulunun ve B. M. Meclisi'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu duruma göre, Albay İsmet ve Rafet'in atamaları ile Fevzi Paşa'nın doğrudan ve kesin bir ilgisi yoktur.

Burada görülen kuzey ve güney cephesinin, Batı Cephesi'nde iki kesim olduğunu da hatırlatmak isteriz.

Bu cephe 3 Mayıs 1921 tarihinde, yalnız Batı cephesi haline gelmiş, Albay İsmet Komutan olarak atanmıştır. Bu kararla, İsmet Bey'in Genelkurmay Başkanlığı sona ermiş, o görevi vekâleten yürüten Fevzi Paşa da Genelkurmay Başkanlığına getirilmişti.

Sakarya Muharebesine gelince:

Sayın Prof. Hikmet Bayur'un Hürriyet Gazetesine yazdığı gibi, başından sonuna kadar, Başkomutan Mustafa Kemal cephe ile bağlantısını kesmemiş, bir iki günlük hastalık süresinin dışında, harekâtın yönetimini Ankara'dan veya doğrudan cephede yapmıştır. Aslında o, siyasi ve askerî bütün savaşın başı olarak gereken yerde bulunmakta, direktiflerini vermekte ve sorumlulukları taşıyagelmektedir. Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanı olarak onun yardımcısı, İsmet Paşa askerlik ve hukuk yönünden cephenin sorumlu komutanıdır. Bütün işler bu esasa göre yürütülmüştür. Fevzi ve İsmet Paşa'lar, Başkomutana karşı sorumlu olarak, görevlerini en iyi şekilde yapmaya çalışmışlardır.

Mustafa Kemal, kendine özgü tevazu ve başarıları başkalarına maleden bir üslûp ile, bu iki değerli komutanın Sakarya'daki hizmetlerini şöyle anlatır:

"Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa hazretlerinin bu meydan muharebesinde yaptığı hizmetler pek büyük övgülerle anmaya değer. Pek muhterem, erdemli ve değerli olan bu yüksek kişi, muharebe alanlarının hemen her noktasında gece, gündüz hazır bulunmuş, pek yerinde ve değerli tedbirlerini, yerinde gerekenlere bildirmiş ve her zaman ferahlık verecek, mânevîyatı yükseltecek öğütlerde bulunmuştur. Kendilerinin olağanüstü hizmetleri tekdire ve kutlamaya değer.

⁵ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, İnönü Muharebeleri, 1966, sayfa : 41, 42

Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa hazretleri derin bir zekâ, yorulmaz bir azim, iman ve faaliyetle gece gündüz harekâtın en ufak noktalarına varıncaya kadar etkili olmuş ve olağanüstü bir görüşle ordusunu Sevk ve İdare ederek başarı ve zafere ulaştırmıştır⁶.

Erdemli ve kadirbilir bir büyük asker olduğuna inandığımız Fevzi Paşa'nın, bu konularda ağzından aynen çıktığını sanmadığımız ifadeler, gerçeğe asla uymamaktadır. Anlarda geçen ve asıl karşılığını sonuç bölümünde vereceğimiz bazı satırlar, çeşitli ifadelerle doldurulduktan sonra, şu kesin yargıya varılmaktadır:

“Şerefli bir askere YAPMADIĞI, KATILMADIĞI bir savaşın zafer şerefini yüklemeye kalkışmak, onun şerefini hiç bir şekilde artırmaz, hattâ onu küçültür”.

Belirtelim ki, Mustafa Kemal Başkomutan'dır. Başsorumlu'dur. Bundan ötürü en büyük şeref ve başarı ona aittir. Ayrıca, Sakarya Muharebesi'nin de içinde, başında bulunduğu ve Başkomutanlık görevini hakkıyla yerine getirdiği kesinlikle bilinmektedir. Harp Tarihi Başkanlığı'nın Sakarya Meydan Muharebesi kitabında Atatürk'ün ağırlığı, sevk ve idaresi bütün önemiyle belirtilmiştir.

Büyük Taarruz Planını kim hazırladı:

20 nci sayıda, bu planın Fevzi Paşa tarafından hazırlandığı ifade edilmektedir. Harp Tarihi Başkanlığının “Büyük Taarruz Hazırlıkları ve Büyük Taarruz” adlarını taşıyan iki kitabında, bu Harekât ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

Yine tekrar edelim, o sırada da Başkomutan Mustafa Kemal, onun Kurmaybaşkanı Fevzi Paşa, Cephe Komutanı İsmet Paşa'dır. Sakarya'da olduğu gibi, her türlü hizmet ve görevler, askerliğin bu işbölümü, aynı zamanda yetki ve sorumlulukları esasına göre yürütülmüş; planlar, Başkomutanın direktiflerine, kesin kararına göre, Fevzi Paşa'nın yakın ilgisi altında Batı Cephesi komutanlığınca hazırlanmıştır. Görev ve esaslar Mustafa Kemal tarafından verilmiştir.

Büyük Taarruzun her çeşit hazırlıkları 13 Eylül 1921 den, 26 Ağustos 1922 gününe kadar aylarca sürmüş, planların yapılması, Mustafa Kemal'in kişisel yöntemi uyarınca “yazılı teklif, görüş ve tartışmalar halinde” durum muhakemeleri yapılmış; fiilen Harp Oyunları

⁶ Devrim Tarihi Enstitüsü, Söylev ve Demeçler, 1 inci cilt, 1961, sayfa: 183.

ve bazı tatbikatlar uygulanmıştır. Sonunda, Başkomutan kararını vererek, bildirdiği esaslar içinde, planların son şekle sokulmasını emretmiştir.

Dünyaca bilinen usul ve kurallara ve kendi gerçeğine göre, KARAR'ın sorumlusu ve sahibi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'dır. Bütün diğer görevliler onun emirlerini, kararlarını plan veya harekât olarak uygulamışlardır. Mustafa Kemal muharebeleri yakın gözetimi altında yönettiği, tarihte ilk defa "Başkomutan 7 Muharebesi" adının kullanılmasına büyük hizmetleriyle etmen olmuştur.

Büyük Zaferi gerçekleştiren, çelik irade, azim ve yüksek dehâsi ile Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. Elbette ki, B. M. Meclisi başta olmak üzere, bütün kuruluş ve yetkililerin kendilerine göre şeref payları olacaktır.

Mustafa Kemal, başkalarına yaptığı her övgüde, büyük tevazu ve fazileti dolayısıyla, kendinden de bahsetmekten kaçınmış, silah ve mücadele arkadaşlarının mânen ödüllendirilmesine önem vermiştir.

Büyük Taarruz konusunda Fevzi Paşa'ya atfedilen: "Taarruz için iki kuvvetten birini seçmek gerekirdi, mantık belki Ankara'ya tehdit eden Eskişehir'deki birlikleri hedef almayı öngörürdü. Halbuki ben, bir baskın olarak yapmayı tasarladığım taarruz planında hedef olarak Afyon'daki Yunan birliklerini almıştım. Planın tek tehlikeli yanı, bizim bütün kuvvetimizle Afyon cephesine saldırdığımız anda cepheyi sökmememiz, aynı zamanda Eskişehir'deki büyük Yunan kuvvetlerinin arkamızdan yetişip bizi kısaç altına alması idi. Başarıya ulaşabilmenin en önemli şartı düşmanın bu hazırlıklarımızı, bu planımızı hiç bir şekilde öğrenmemesi idi" şeklindeki, kendi görüş ve kararları olarak belirtilen hususlar'da, gerçeğe uymamaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Başkomutanın yönetim ve gözetimi altında hazırlanan bu plan, "kuvvet çokluğu"nun güneyde bulunması, taarruzun, ASIL KUVVETLER ile Afyon bölgesinden yapılması amacını taşıyordu, Mustafa Kemal, Harp Oyunu sırasında bu karar ve emri verdiği zaman, ilk itiraz Fevzi Paşa'dan gelmiş, o, büyük bir tehlike olarak kuzeyden yapılacak Yunan taarruzunun kuvvetlerimizi çevireceğini, kuşatacağını söylemişti.

7 Bazı eserlerde ve konuşmalarda "Başkomutanlık Meydan Muharebesi" denilmekteyse de, aslı "Başkomutan Muharebesi"dir. Makama değil, Başkomutan'a izafe edilmiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal: “düşman böyle bir harekete kalkışincaya kadar, onun büyük kısmını imha edeceğim, endişeye yer yoktur” karşılığını vererek, hazırlıkların nasıl yapılacağını da bildirmişti. Harp tarihinde belki de hiç görülmemiş olan bu karar ve planın esası, işte böylece Kemal Paşa’ya ait olmaktadır. Diğer bütün görevliler kendilerine düşen hizmetleri büyük bir feragat ve ciddiyetle yapmış olmanın şeref ve gururuna sahiptirler.

İkinci Dünya Savaşı’na girme meselesi :

Bu konu, toplumumuzda türlü söylenti ve tartışmalara yol açagelmektedir. Türkiye’yi bu savaşa sokmayan kimdir?. Elbette ki, B. M. Meclisi, zamanın Hükümeti ve iktidarın başı olan sorumlu kişi, bu başarıyı göstermişlerdir. Savaş kararı B. M. Meclisinin yetki ve görevi olagelmıştır. Başkomutanlık, Meclisin manevî varlığında saklıdır ve barışta bunu Devlet Başkanı temsil eder. O dönemde, bu temsil yetkileri Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’de bulunuyordu.

Ayrıca o günkü koşullar içinde Millî Şef durumunda olan İnönü, bir bakıma, savaş konusunda şahıs olarak tek sorumluydu. Alınacak karar, belki de, onun imzası ile Meclisin onayına sunulacaktı.

Anıların 27 nci sayısının sonunda “Memleketi İkinci Dünya Savaşına nasıl sokmadım” altbaşlığı görülmekte, 28 nci sayıda bazı açıklamalar bulunmaktadır.

Şimdi, durumu gerçeğe uygun olarak ele alalım: Sorumlu Devlet Başkanı İsmet Paşa, Başkomutanlığı temsil eden kendisi; onun Genelkurmay Başkanı, yâni askerî danışmanı ve o zamanki orduların komutanı da Fevzi Çakmak.. Savaş kararı ile ilgili kişi ve kuruluşları yukarıda belirttik. Önkara, o günkü koşullara göre, Hükümet ve Devlet Başkanı tarafından verilip, Büyük Millet Meclisine sunulacak, bunun için başta İsmet Paşa, her yetkili ve sorumlu uzman ve danışmanlarla çalışmalar yapılacak; öneriler, bilgiler toplanacak, durum muhakemeleri, değerlendirmeler yapılarak ÖNKARAR oluşturulacak ve bu kararı o zamanki koşullarda Hükümet ve İsmet Paşa verecek. Fevzi Paşa gibi büyük askerler görevli ve yetkili diplomatlar, politikacılar ve hattâ bazı memurlar fikirler ve öneriler getirerek, Devlet ve Hükümet Başkanı’na yardımda bulunacaklardır.

Sonunda, yetkilerin ve sorumlulukların muhatabı, Anayasa’ya göre zamanın iktidarı ve onun başı olacaktır. O’da, önce İsmet Paşa’dır. Öte yandan, başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere, bütün

görevli ve yetkililer İsmet Paşa'nın karar ve eylemlerinde büyük destek olmuş, görevlerini yapmanın şerefini kazanmışlardır. Şu kadar ki, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşına sokmayan bir yetkili aranırsa, bu, İSMET PAŞA'dan başkası değildir. Hukuk, yasalar ve gelenekler başka bir yol veya bir kişi üzerinde durmayı olanaksız kılar.

Şunu sormalıyız, sözgelişi "savaşa girmemek bir sorumluluğu gerektirse ve adalet önünde hesap sorulsaydı" bu hareket ve sorumluluğa acaba kimler muhatap olacak, kimler sahip çıkacaktı?.

Sonuç :

Türkiye uzun yıllardan beri bu gibi konuların, özellikle kısır tartışma ve çekişmelerin alanı durumuna gelmiştir. Atatürk'ü, dâvâ arkadaşlarını, onların eserlerini kötölemek, hatta kişiliklerinde yıpratmak bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu, ayrı ve geniş bir inceleme konusudur.

Hürriyet Gazetesi'nin iyi niyetle ve Büyük Yurtsever Fevzi Paşa'ya bir saygı nişanesi olarak yayınladığı anılar, gerçeğe uymıyan, Atatürk'ün hizmetleri üzerinde kuşku yaratan ifadeler yüzünden, art-niyetlilerin yararlanacağı bir propaganda unsuru olarak kullanılacaktır. Bu nedenle hakikatları ortaya koymak hepimize düşen bir ödevdir.

Kâzım Karabekir Paşa, İstiklal Harbimiz adındaki eserde "Mustafa Kemal Paşa'ya, başımıza geçmesini daha İstanbul'da teklif eden de benim; bugün bütün kuvvetimle tutmayı en büyük vazife bilirim. Ondan daha hamiyetli ve değerlisini İstanbul'da iken aradım bulamadım" şeklindeki sözleriyle Mustafa Kemal'e olan ihtiyacı ve onun değerini belirtmektedir⁸.

Şimdi başka hususlara geçelim. Büyük Önder Mustafa Kemal, gençliğinden beri Yeni Türkiye Ülküsü ile yanıp tutuşuyordu. Bu, aynı zamanda bir tarihî oluşumu görmenin, bir tarihî ödevi sezmenin sonucu idi. Kendi hayat ve eylemlerinde, aynı zamanda hizmet yolunda yeni bir aşama olarak Samsuna çıktığı günden itibaren Millî Mücadele hazırlıklarına hız verdi, fiilî çabalara girişti. 23 Temmuz-6 Ağustos 1919 da yapılan Erzurum Kongresi'nden itibaren "Heyeti Temsiliye Başkanı" olarak bu Ulusal Savaş'ın önderliğini bütün yükü

⁸ Kâzım Karabekir Paşa, İstiklal Harbimiz, 1969, sayfa: 373

ve sorumluluklarıyla üzerine aldı, Giderek, sivil, asker tüm milli güçleri kendine bağlamayı başardı.

9 Ocak 1920 de, Heyeti Temsiliye'nin Millî Mücadele planı saptandığı zaman "Umum Anadolu Komutanı" olarak görevlendirildi⁹.

23 Nisan 1920 de Meclisin kurulması ve sonra T. B. M. Meclisi Hükümetinin oluşmasıyla Meclis ve Hükümet Başkanlıklarına getirildi. Bu sırada Silahlı Kuvvetler, T. B. M. Meclisi Orduları adını alıyor, Meclis Başkanı göreviyle de bu kuvvetlerin başı Mustafa Kemal Paşa oluyordu.

O halde, daha başlangıçtan itibaren, Başkomutanlık fiilen onun elindeydi. 5 Ağustos 1921 de, Meclis, Başkomutanlık yetkilerini sürekli olarak ona devretmiş, sonraları kendisinin geri verdiği bazı yetkilere rağmen, Cumhurbaşkanı oluncaya kadar fiilî Başkomutanlık üzerinde kalmıştır.

Bütün bunlara göre Millî Mücadele'nin Baş ve Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa'dır. İdarî, siyasi ve askerî bütün ödev ve sorumlulukları yüklenmiş; yerine göre ayrıntılara inerek, yerine göre başkalarını yetki ve görevlerinde serbest bırakarak Kurtuluş Savaşı'nı yönetmiştir.

Şanlı Mehmetçikten başlayarak en büyük asker ve sivil dâvâ arkadaşlarına kadar her yurtsever onun verdiği görevleri en iyi şekilde başarmak yeteneğini göstermişlerdir.

Millî Mücadelenin örgütlenmesi, Ordunun kuruluşu ve görevlendirilmesi, iç ve dış politikanın yürütülmesi, B. M. Meclisi ile ortak çalışmalar, yeni devletin giderek oluşturulması, çeşitli plan ve yöntemler hep onun direktifleri, gözetim ve yönetimi altında olmuştur.

Önder o idi. Başsorumlu ve yetkili o idi. Tarih en büyük şerefi ona verdi. O'da, bütün başarı ve eserlerini milletine ve arkadaşlarına bağladı.

Kurtuluş Savaşı, zamanın en üstün kurallarına, hattâ Mustafa Kemal'in özel yöntemine göre sevk ve idare edilmiştir. Sıralı görev, yetki ve sorumluluk ilkesine göre yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya doğru işliyen yönetim ve kahramanlıklar zinciri BÜYÜK ZAFER'i sağlamıştır.

⁹ Harp Tarihi Başkanlığı, Heyeti Temsiliye devri, 1965, sayfa: 139

Kurtuluş Savaşı hakkında Bilim Kurumlarımızın, Bilim Adamlarımızın ve özellikle Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığının yayınları dikkatle incelendiğinde, gerçek sorumlu önderin Mustafa Kemal olduğu; her harekette, her kuruluş ve yönetimde onun fikir ve kararlarının egemen bulunduğu görülecektir.

Bu konular üzerinde çalışırken, Atatürk'ün şu özdeyişini her zaman anımsamalı ve uygulamalıyız:

Tarih yazmak yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir nitelik alır.

İLKÇAĞ TARİHİNDE KIBRIS *

Prof. Dr. AFİF ERZEN

İlkçağda Küçük Asya adını taşımış olan Anadolu yarımadası coğrafi mevkii bakımından Asya, Afrika ve Avrupa arasında merkezî bir rol oynadığı gibi, Güney Anadolu kıyılarından 70 km. uzakta, Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs (9.251 km²) da Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu ve Ege bölgesi arasındaki deniz yolu üzerinde yer almış bulunmakla, önemli bir bağlantı unsuru olmuştur¹. Böylece Kıbrıs da dolayısıyla Afrika, Önyasya ve Avrupa'nın denizci milletleri arasındaki siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerde oldukça önemli bir rol oynamıştır².

Kıbrıs yeryüzü şekilleri itibariyle güney ve kuzeyden dağlarla çevrili ve ortası çukur olması itibariyle de üç büyük bölge teşkil ederek, Anadolu'ya benzetilmiştir³ (Res. 1). Esasen jeolog ve coğrafyacıların incelemelerine göre ada, avarız itibariyle Toros sistemi içinde mütalâa olunmakta ve üçüncü jeolojik zamanın genç kıvrımlarına ait olduğu kabul edilerek, dördüncü zaman başlarında dış Toroslar veya Amanoslar'ın bir devamı olmakla Kıbrıs'ın Hatay ilinin dağ ve ovalarıyla bağlılığı ispatlanmaktadır⁴. Güney Anadolu ile Kıbrıs adası aynı iklime sahip olmakla beraber, Adanın bitki ötrüsü ile Toroslar ve Güney

* Bu yazı Türk Tarih Kurumun'da 25 Nisan 1975 tarihinde konferans olarak verilmiştir.

¹ Krşl. C. Gürsoy, Kıbrıs Müşahedeleri, *D.T.C.F.D.*, cilt XX, sayı 3-4, 1962, s. 165 ve not 11'deki eserler.

² Eskiçağ ve Ortaçağdaki önemine ilaveten, son zamanlardaki siyasî gelişmeler ve Ortadoğu'daki yeraltı kaynakları, jeopolitik bakımdan başka bir hüviyet kazandırdığı gibi, büyük devletlerin Akdeniz'deki rekabet ve Ortadoğu petrolünün, Avrupa'nın savunmasında ve sanayindeki yeri, Kıbrıs'ın değerini büsbütün arttırmış ve adaya son yıllarda "Doğu Akdeniz'in batmayan uçak gemisi" adını vermiştir.

³ Bk. C. Gürsoy, *ayn. esr.*, s. 168.

⁴ Bk. C. Gürsoy, *ayn. esr.*, s. 168 ve not 16'daki eserler; C. A. Alagöz, Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları* 36, seri I-sayı A2, 1971, s. 17; T. Tarhan, *Kıbrıs Aadasında Tabii-Beşeeî ve Ekonomik Coğrafya Bakımından Bir Araştırma*, Atatürk Üniv. Yayınları No. 131, 1971, s. 4.

Anadolu kıyı bölgesi bitki türleri hemen hemen aynıdır⁵. İskenderun körfezi ile Antalya körfezi arasında 70 km. genişliğindeki bir deniz kolu ile güney Anadolu'dan ayrılmış intibamı veren Kıbrıs'ta vaktiyle Anadolu'da yaşamış olan "cüce fil"lere ait fosil kemiklerle fosil "cüce su aygırı" kemikleri bulunmuştur. Ayrıca Asya kıtasında rastlanan yabancı koyun (mouflon), halen Anadolu'da yaşamakta olan yabancı kedisi, yabancı domuzu da Kıbrıs'ta mevcuttur ve bunların, adanın kara ile bağılılığı zamanından kaldığı jeologlar tarafından kabul edilmektedir⁶.

İlkçağda henüz pusula icat edilmemiş olduğundan, deniz nakliyatı kıyıları izleyerek yapılıyordu. Açıkdeniz trafiği yoktu. Bu itibarla Kıbrıs sahillere yakın olduğundan Mısır, Fenike, Anadolu ve Ege denizi kıyıları arasında deniz seferleri başladığı tarihten itibaren önem kazanmış ve bu ülkeler arasında çok müsait bir uğrak yeri teşkil etmiştir⁷. Ayrıca Kızıldeniz aracılığıyla Mısır limanları, Fenike şehirleri, Antakya (Süveydiye) ve İskenderun'un hinterlandları, Mezopotamya, İran, Hindistan ve Çin'e kadar uzanmakta ve İlkçağda yüzyıllarca bu ülkelerle Akdeniz dünyası ve Avrupa arasında kervan nakliyatı yapılmakta idi ki, bu durum da Kıbrıs'ın jeopolitik değerini arttırmış olsa gerektir⁸. Bundan başka Mezopotamya'dan gelen yollar muhtelif kollar halinde yukarı Suriye ve Hatay'da birleştikten sonra, Amanoslar ve Toroslar'daki geçitlerden geçmek suretiyle Orta Anadolu'ya ulaşarak çeşitli yönere ayrılırlar. Diğer taraftan Yukarı Suriye ve Filistin üzerinden geçen bu yol Mısır'a gider. Arabistan yarımadası çöl olduğundan, Eskiçağda Mısır ile Mezopotamya arasındaki kara bağlantısı daha ziyade Filistin - Suriye ve Hatay'dan geçen yolun Fırat vadisine inmesiyle temin edilmiştir⁹. Mısır ile Anadolu arasındaki bağlantı da yine Filistin ve Suriye'ye gelen kara

⁵ Avusturyalı botanik bilgini Theodor Kotschy 1854-56 yıllarında bu durumu ispatlamıştır. Bk. T. Tarhan, *ayn. esr.*, s. 10

⁶ Bk. C. Gürsoy, *ayn. esr.*, s. 168 ve not 16'daki eserler; C. Alagöz, *ayn. esr.*, s. 18; T. Tarhan, *ayn. esr.*, s. 4; P. Dikaos, *Khirokitia*, 1953, s. 431 vdd.

⁷ Bk. B. Darkot, *Kıbrıs, İslâm Ansiklopedisi* 63, cüz., 1954. s. 672; C. Gürsoy, *ayn. esr.*, s. 165; A. Erzen, *Kıbrıs Tarihine Bir Bakış, Türk TOK. Belleteni*, Kıbrıs özel sayısı, 44/323 Ekim-Aralık 1974, s. 45.

⁸ Bk. A. Tanoğlu, *Türkiye'nin Coğrafi Mevkii ve bu Mevki ile ilgili bazı Me-seleler*, *Ed. Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, cilt 7, sayı 13, s. 60.

⁹ A. Erzen, *ayn. yer.*

ve deniz yollarının Amanoslar ve Toroslar'daki geçitlerden geçmesiyle meydana gelir. Şu halde Yukarı Suriye ve Hatay bölgesi Anadolu, Mısır ve Mezopotamya yollarının kesiştiği bir yerdir. Mısır'ın Mezopotamya ve Asya'nın diğer bölgeleri ile denizden teması da Yukarı Suriye ve İskenderun körfezindeki limanlar aracılığıyla olmuştur. Yakın Doğu ülkeleri ile Akdeniz dünyası en iyi şekilde İskenderun körfezi ve Fenike kıyılarındaki limanlar aracılığıyla temasa geçebilmiştir. Bugün bir taraftan İskenderun - Erzurum yolunun açılmış bulunması, diğer taraftan İran'dan gelen ve Doğu Anadolu'dan geçen Cento yolunun İskenderun yolu ile birleşmesi, Irak'dan gelecek tabii gaz ve petrol ile İran'dan Akdenize akıtılması düşünülen petrol borularının İskenderun körfezinde denize ulaşması ve nihayet burada Türkiye'nin ikinci büyük demir-çelik tesislerinin kurulması körfez bölgesinin ticarî ve askerî önemini büsbütün arttırmıştır¹⁰.

Kıbrıs ise Çukurova bölgesi ile Hatay bölgesi arasında bir ada olmasıyla, bu kara parçalarıyla birlikte bir coğrafi bütün teşkil ettiği gibi, Hatay ile Anadolu kıyılarının meydana getirdiği İskenderun körfezine hâkim bir mevkide bulunduğundan, bu toprakları kontrol eder bir durumdadır. İşte jeopolitik durumu itibarıyla bölgenin âdeta kilit noktasında bulunan Kıbrıs, Hatay-İskenderun çevresi, dolayısıyla Anadolu için son derece önemi haizdir. Zaten tarihî olaylar ilkçağdan beri bunu ispat etmektedir. Vakıa adada bakır, demir, krom ve gemi kerestesi gibi stratejik maddelerin bol miktarda bulunması¹¹ ve limanları sayesinde denizciliğin gelişmiş olması, Kıbrıs'ın tarihte önemli bir yer almasına sebep olmuştur. Fakat Kıbrıs, Hatay ile Anadolu'nun köşe teşkil ettiği yerde bulunması dolayısıyla, Mısır ve Yakın Doğu ile Ege denizi arasındaki deniz yolunun üstünde olduğundan Mısır, Yakın Doğu ve Anadolu'ya hâkim kuvvetler bu adayı ele geçirmek istemişlerdir. Tarihte doğu Akdeniz hâkimiyeti bakımından, bu sahalardaki devletler arasında Kıbrıs'ın bir mücadele konusu olması adanın stratejik değerini arttırmıştır¹².

¹⁰ Bk. A. Erzen, *ayn. yer.*

¹¹ Bakırdan başka krom, altın, gümüş, amyant, boya taşı, jips, kireç taşı, kü-kürt ve manganez gibi metal veya metolaid maddelerin adada bulunduğu tespit edilmiştir. Bk. C. Gürsoy, *ayn. esr.*, s. 194 vd.; T. Tarhan, *ayn. esr.*, s. 37 vd.

¹² Bk. Oberhummer, *Kypros, RE, XII, 1, sp. 59*; karşı, F. G. Maier, *Cyperm*, 1964, s. 13 vdd.

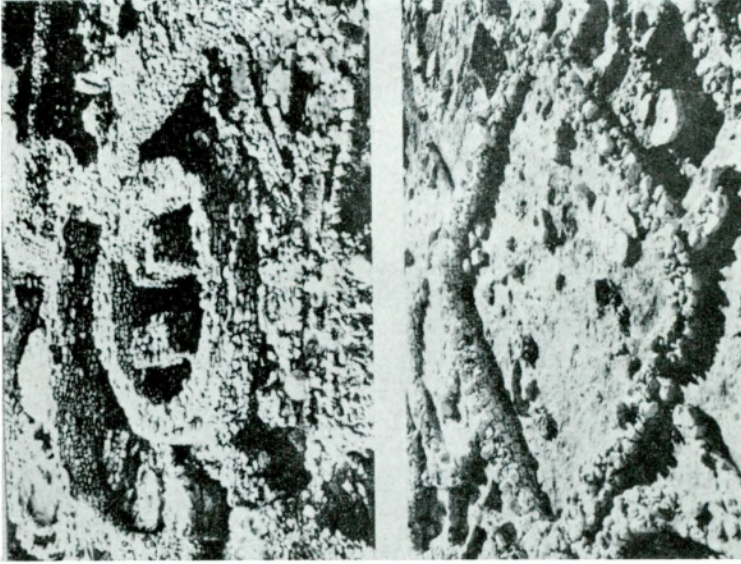
Kıbrıs jeoloji ve coğrafya bakımından Anadolu yarımadasının bir dış unsuru, Toroslar'ın dış kıvrım bölgesini teşkil etmekle kalmamakta, etnik ve kültürel bakımdan da Eskiçağda Anadolu'ya bağlı görünmektedir.

Kıbrıs'ın adı: Kıbrıs'ın adı tarihî kaynaklar ve tarihî olaylarla yakından ilgili olduğu için üzerinde durulması gereklidir. Homeros'tan itibaren Grekler'de ve diğer kültür milletlerinde ada *Kypros* adını taşımıştır. Grekçe ad *Κύπρος* şeklinde ilk defa Homeros'un İlias destanında (II. XI, 21) Kinyros efsanesi ile ilgili olarak geçmektedir. Daha sonra (Odys. IV, 83, VIII, 362; XVII, 442 vd., 448) zikir edilmiştir. *Κύπρις* aynı zamanda Afrodit'in unvanıdır (II. V, 330). Kitabelerde isime ilk defa M. Ö. 459'da rastlanmıştır (CIG 165= CIA433). Yerli alfabe ile sikke yazısı olarak *Ku* şeklinde görülür. Pek çok şahıs adlarında bitişik olarak kullanılmıştır. Mesela *Ἀριστοκύπρος*. Bundan adın yerliler tarafından kullanılmış olduğu da anlaşılıyor; ismin manâsı yorumlanmak istenmişse de muvaffak olunamamıştır. Bu adın kökü ne İndo-Avrupa ne de Sami dillerden gelmektedir¹². Adada bol miktarda bakır bulunduğu ve ilkçağda M.Ö. 3. binden itibaren bakır elde edildiğinden Kıbrıs adı bakırla münasebete sokulmuştur *Κύπριοςχάλλος*. Cyprius, Cuprinus "bakır"dan Cyprum meydana gelmiştir. Grekçe *Kypros*'tan latince *cuprum*, italyanca *cipro*, ingilizce *copper*, almanca *kupfer* çıkmış olsa gerektir. Yani bakır, Kıbrıs isminden çıkmıştır. Zira Kıbrıs adının da yerli dilden geldiği anlaşılmaktadır¹³.

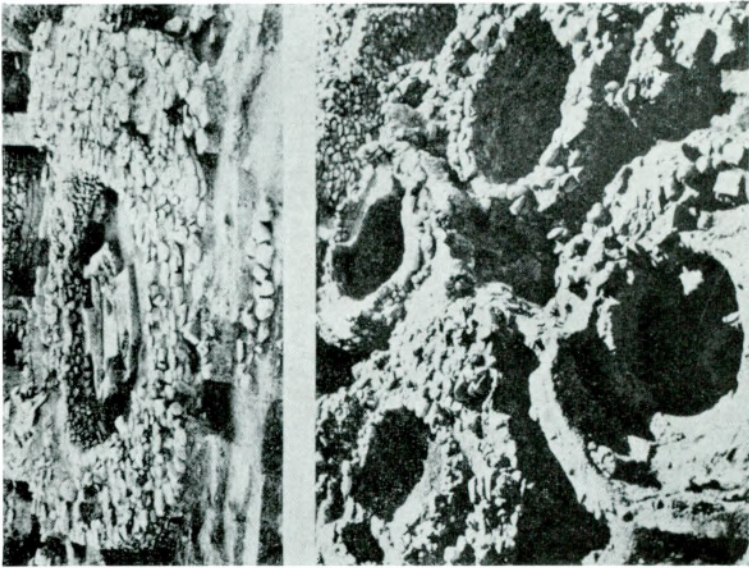
Kıbrıs'ın en eski adı *Asy* yahut *Alaşa* olarak Yakınşark vesikalarında M. Ö. 18.yy. dan beri geçer ve Kıbrıs ile ayniyeti kabul edilmiştir¹⁴. Alaşa ülkesi ve krallığı M. Ö. 15.yy. dan beri Mısır, 14. yy.dan beri Hitit belgelerinde geçmektedir (bk. not 14'teki eserler) ve muhtemelen "Bakır ülkesi" manasına gelmekteydi (Bk. W, Bran-

¹² Bk. Oberhummer, *ayn. yer*; C. Gürsoy, *ayn. esr.*, s. 105, not 11 ve orada zikredilen eserler.; W. Brandenstein, *Kyprische Sprache, RE, Suppl. VI (1935), sp. 212'de Kypros'un Önasya dillerinden gelen bir ad olduğunu ve içinde bakır manâsı bulunabileceğini yazmaktadır.*

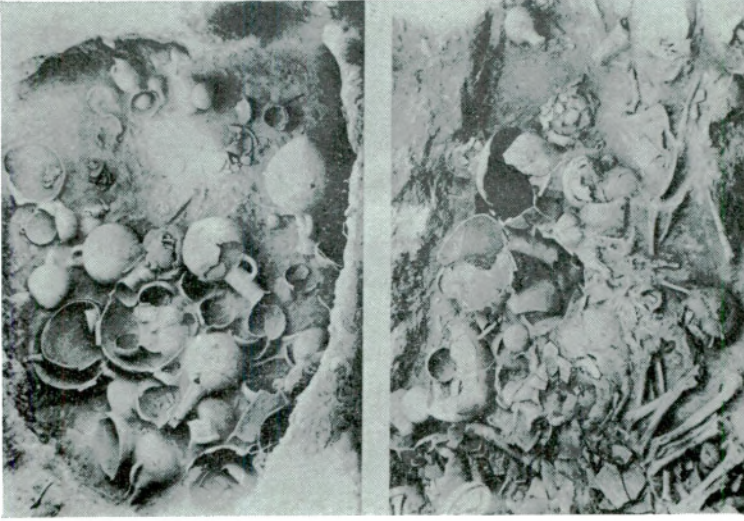
¹⁴ W. Brandenstein, *ayn. yer.*; P. Dikaios, *A Guide to the Cyprus Museum, Third. Ed. 1961, s. 29, 41, 116 vd.*; V. Karageorghis, *Cyprus, Archaeologia Mundi, 1968, s. 63 vd., 73, 145.*; F. Schachermeyr, *Zum ältesten Namen von Kypros, Klio, XVII (1921), s. 230-239.*; aynı yazar, *Hethiter und Achäer, 1935, s. 122-123.*; S. Casson, *Ancient Cyprus, London 1937, s. 110 vdd.*

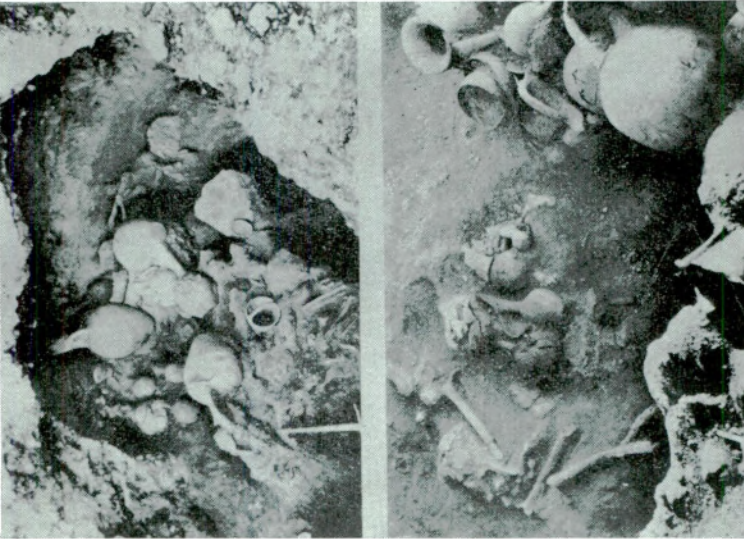
Res. 4 — Khirokitia ve Sotira Neolitik çağ evleri
(Altkypros, s. 396)

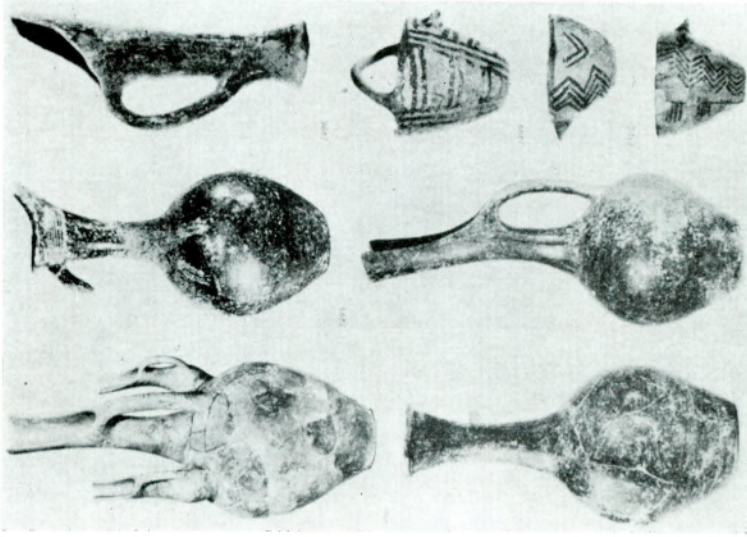
Res. 3 — Khirokitia Neolitik çağ tolosları
(Altkypros, s. 395)

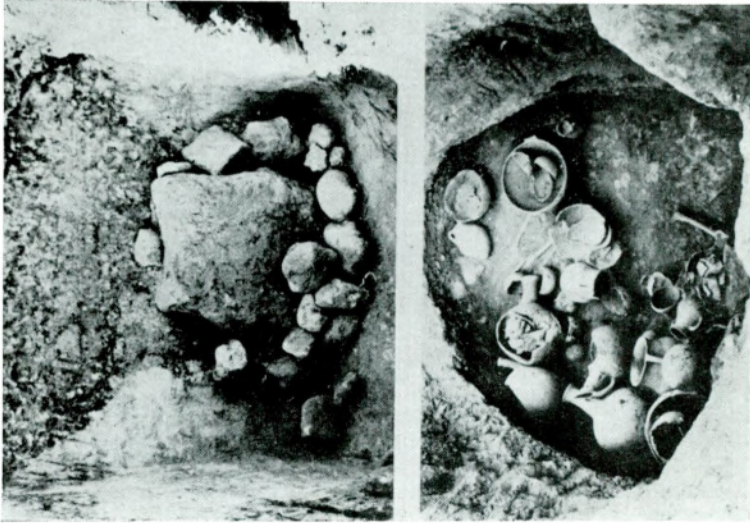
Res. 6 — Vanous'taki Erken Bronz çağı mezarları (Altkypros, s. 405)

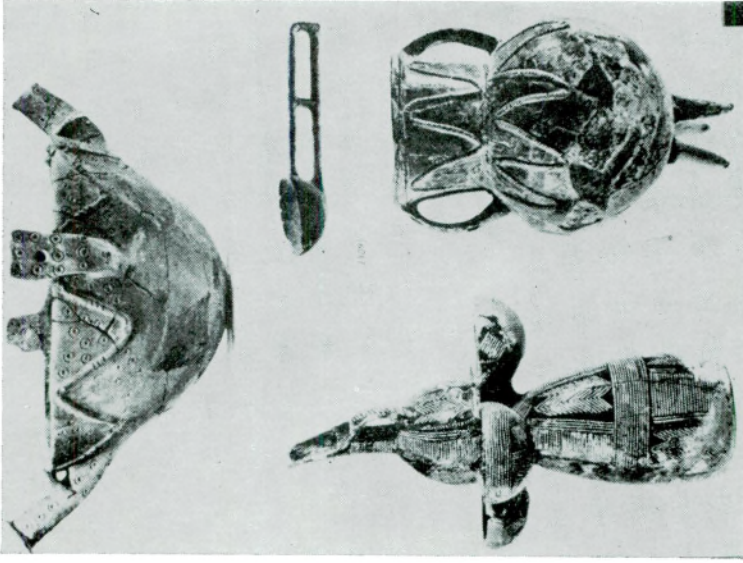
Res. 5 — Erken Bronz çağı mezar odası -Philia - Vasilike- (Altkypros, s. 403)

Res. 8 — Erken Bronz çağı keramik
(Altkypros, s. 409)

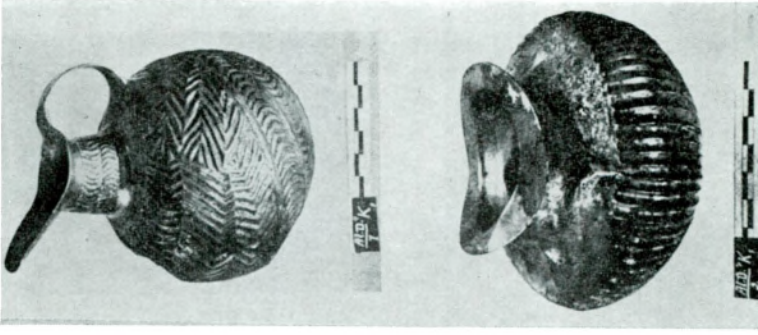
Res. 7 — Vounous'taki Erken Bronz çağ
mezarları (Altkypros, s. 404)

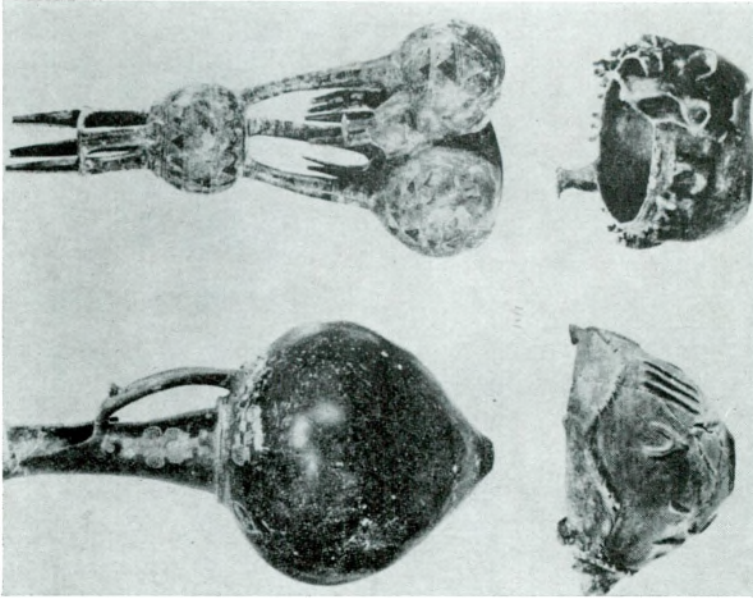
Res. 10 — Erken Bronz çağı kırmızı perdahlı keramik eşya (Altkypros, s. 410)

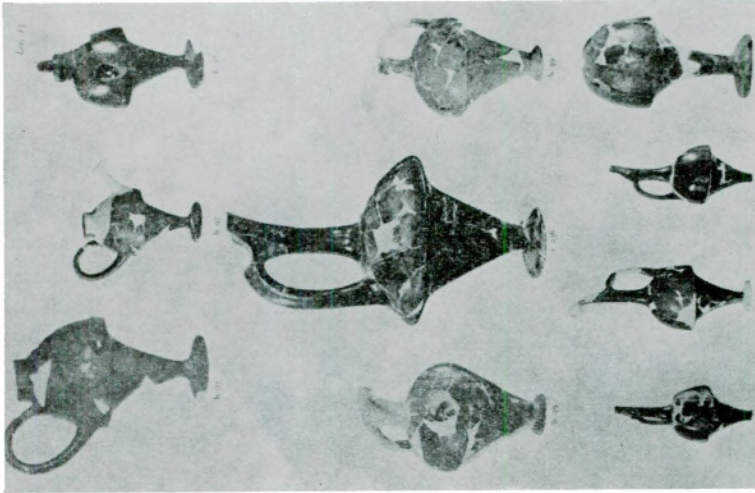
Res. 9 — Erken Bronz çağ kırmızı perdahlı keramik (Altkypros, s. 409)

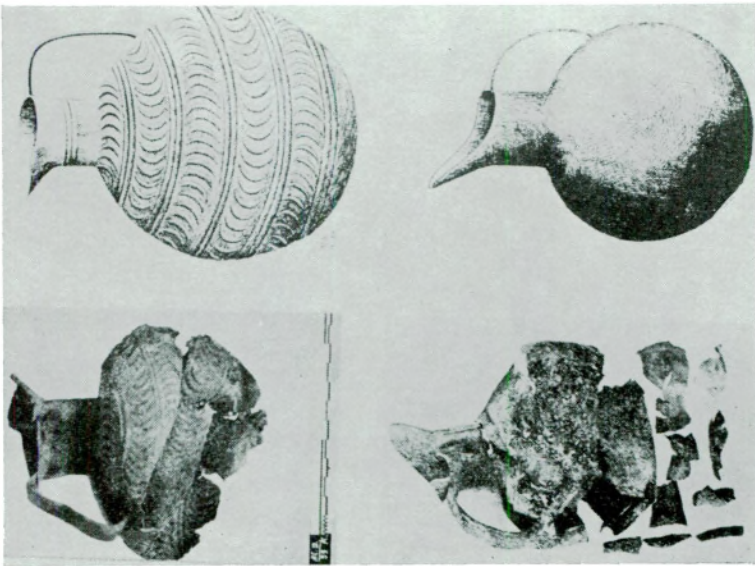
Res. 12 — Alacahöyük madeni kaplar (Alaca Höyük 1937 - 39. lev. CLXXVI)

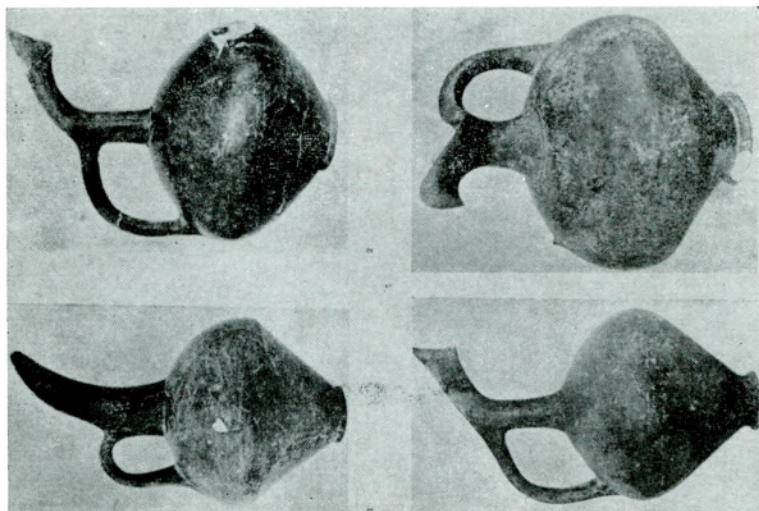
Res. 11 — Erken Bronz çağ kırmızı perdahlı keramik eşya (Altıyros. s. 411)

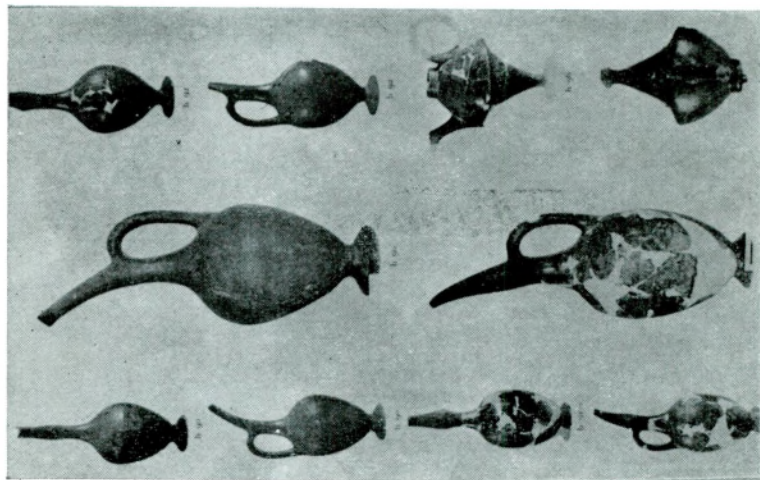
Res. 14 — Alacahöyük keramik
(Alaca Höyük 1940 - 48. lev. 13)

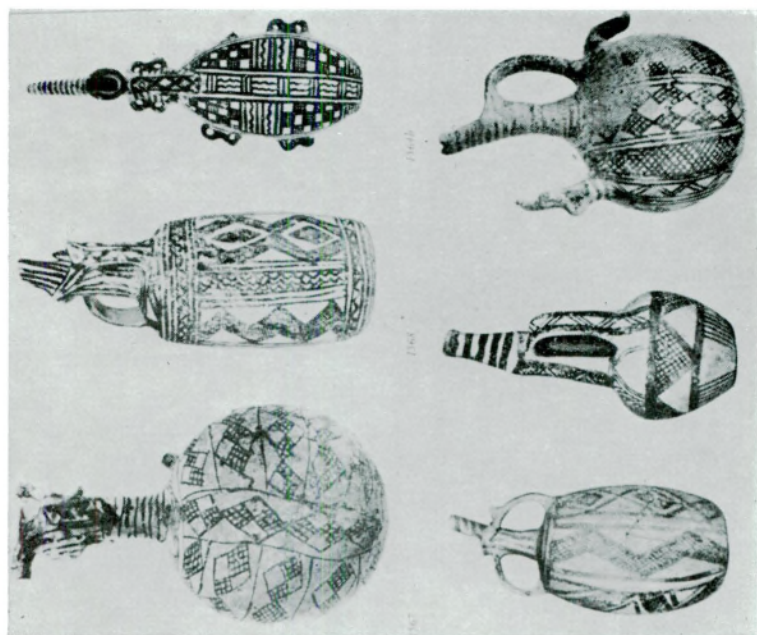
Res. 13 — Alacahöyük madenî kaplar
(Alaca Höyük 1937 - 39. lev. CLXXIX)

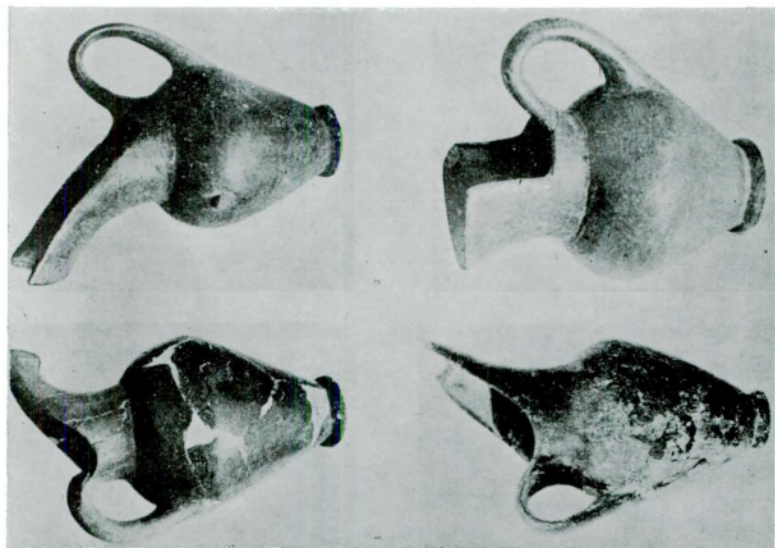
Res. 16 — Kültepe (Kaniş) keramik
(Kültepe - Kaniş, 1959)

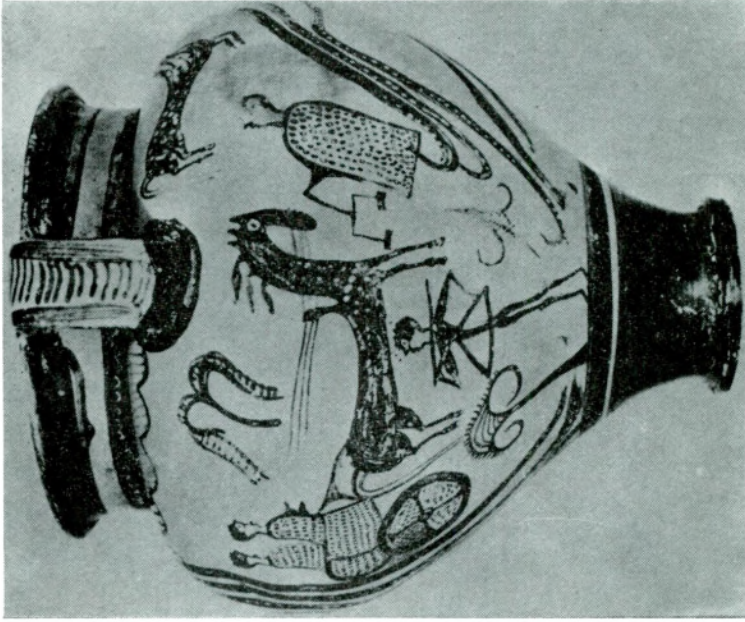
Res. 15 — Alacahöyük keramik
(Alaca Höyük 1940-48, lev. 14)

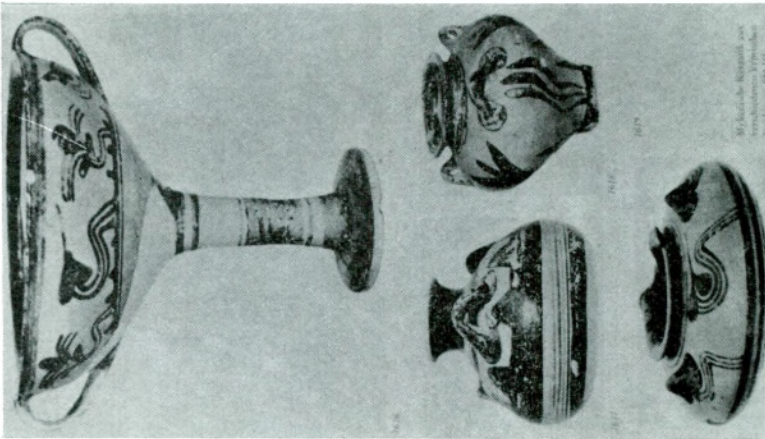
Rcs. 18 — Orta ve Geç Bronz çağ Kıbrıs keramiği
(Altkypros, s. 424)

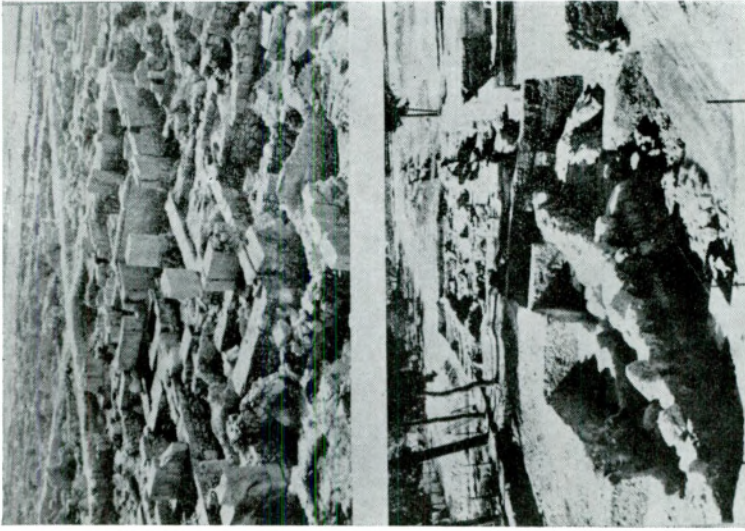
Res. 17 — Kültepe (Kaniş) keramik
(Kültepe - Kaniş, 1959, lev. XXXVII)

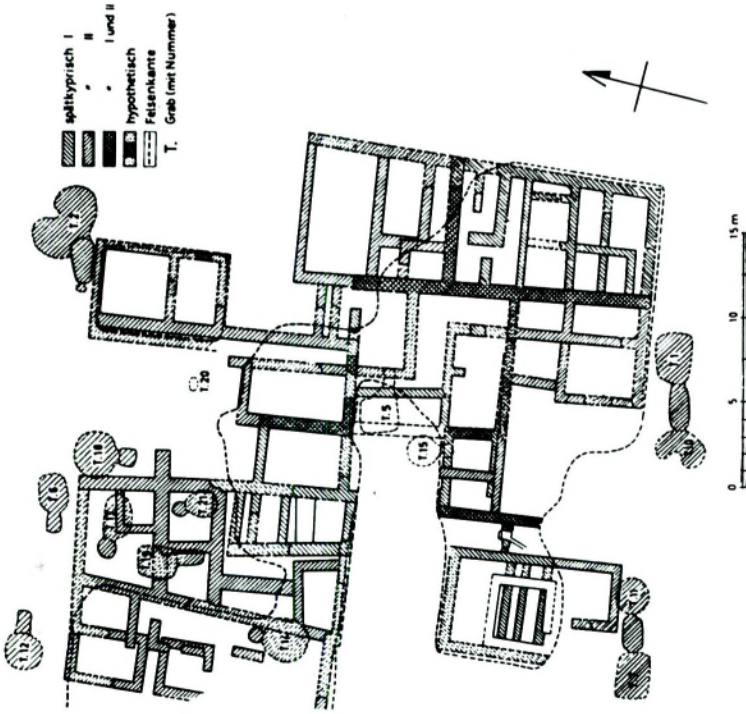
Res. 20 — Enkomi'den Miken çağı krateri
(Altkypros, s. 436)

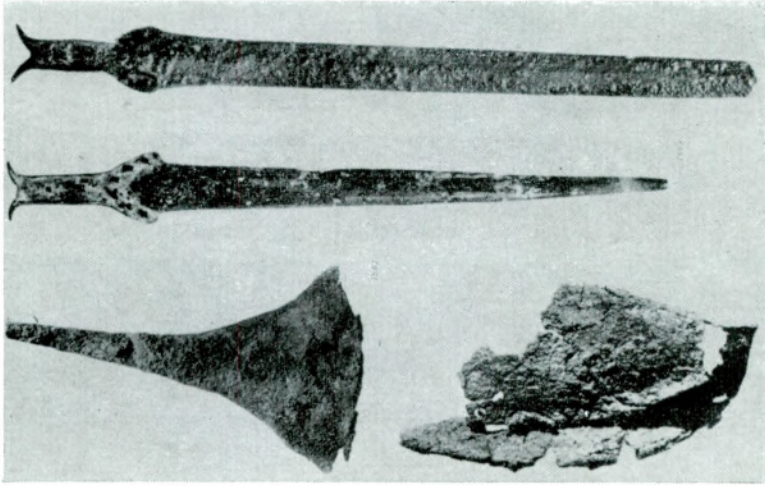
Res. 19 — Çeşitli Kıbrıs buluntu
yerlerinde ele geçen Miken keramiği
(Altkypros, s. 434)

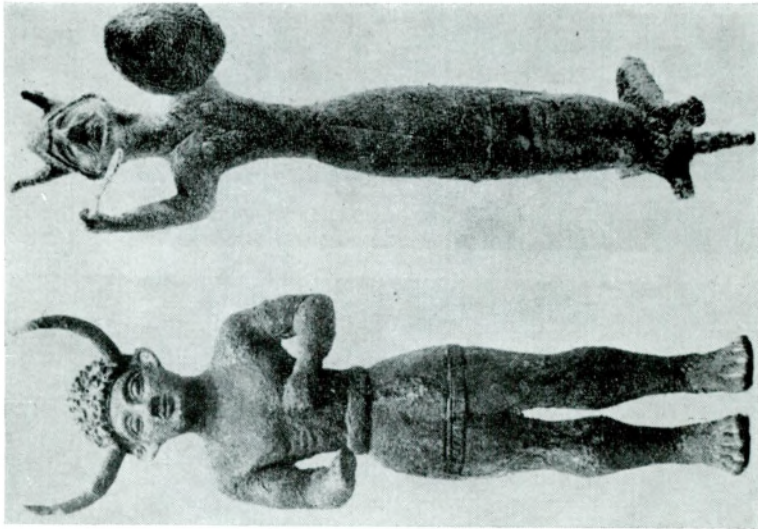
Res. 22 — Enkomi ve Kition Geç Bronz çağ mimarisi (Altkypros, s. 399)

Res. 21 — Enkomi kazı sahası (Altgâis u. Altkypros, s. 136)

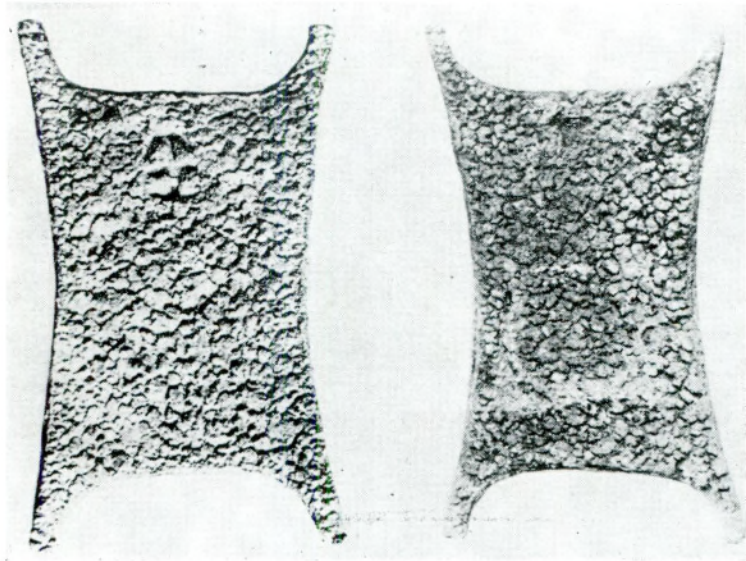
Res. 24 — Bronzdan savunma ve hücum silâhları (Altkypros, s. 503)

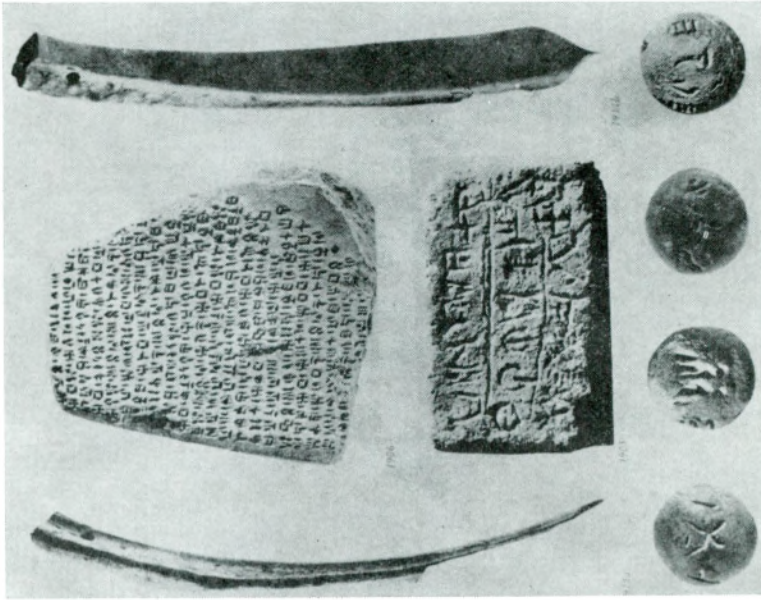
Res. 23 — Enkomi'den, bronz Geç Kıbrıs çağı tanrı figürleri (Altkypros, s. 478)

Perioden	ungefähre absolute Daten v. Chr.	Hinweise auf historische Zusammenhänge	Fundstätten
Späte Bronzezeit -Spätkypriade Zeit-	III C:	Zerstörung spätbronzezeitlicher Städte durch Erdbeben	Enkomi, Sinda, Pyla-Kokkino-Kremos, Kition, Kourion-Bamboula, Kouklia, Palaiokastro-Maa, Myrtou-Pigades u. Myrtou-Stephania
	III B:	Sogenannte »Seevölker-Wanderungen«	
	III A:	Acht Jahrhunderte Kolonisation	
	II B:	Ausbreitung des Handels: Mykenische Keramik in großer Menge auf Zypern u. im Nahen Osten	
	I B: I A:	Erstes Auftreten kyprioider Schrift (um 1500)	
Mittlere Bronzezeit -Mittelkypriade Zeit-	2000-1600	Ende des 17. Jhs.: Bedrohung Zyperns durch Hyksos	Kalopida, Karmi, Lapithos; Festungen von Nicosia, Krini u. Hagios Sotomenos
Frühe Bronzezeit -Frühkypriade Zeit-	III:		Younous B. Kourion-Phaneromni
	II:		Younous A
	I:		Vasilia
Chalkolithikum	II:		Ambelikou, Philia-Drakos
	I:		Kalavassos B., Erimi, Lapithos, Kythra
Neolithikum	II:		Kalavassos A., Soitra
Nicht erklärbare Lücke			
Neolithikum	I B:	Erstes Auftreten von Keramik	Troulli
	I A:	Präkeramische Jungsteinzeit	Khrokitzia, Pera ou Limniti, Mari-Tenta, Phrenaros

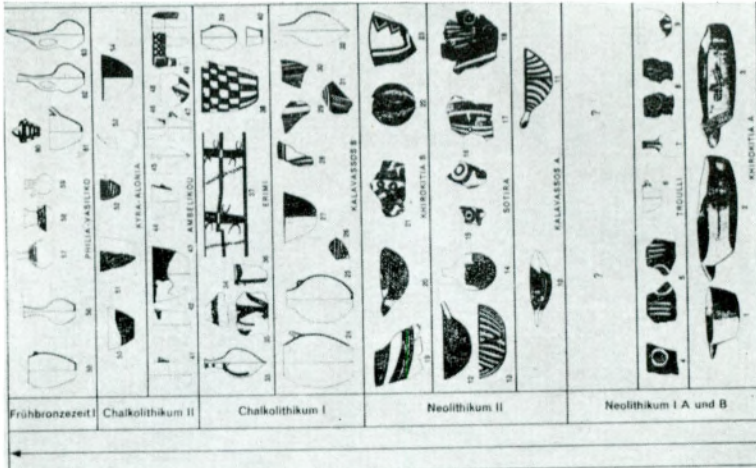
Res. 26 — Kronoloji tablosu (Altkypros, s. 138).

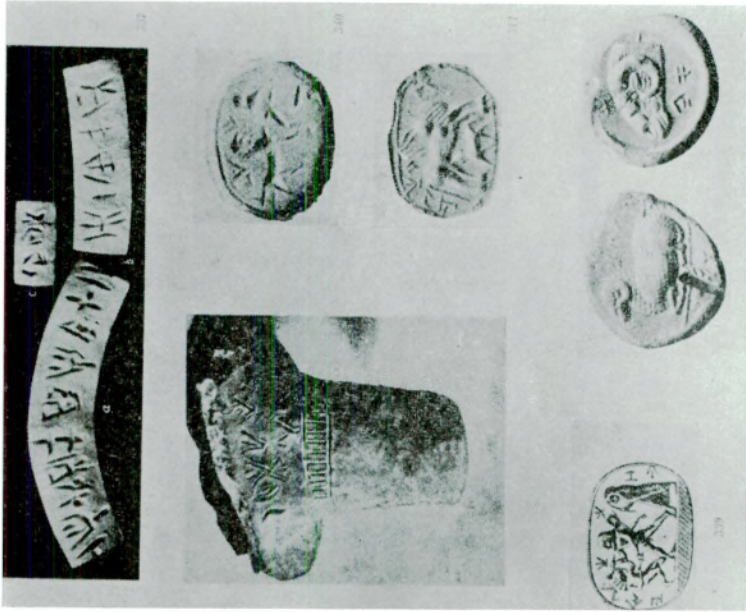
Res. 25 — Kibris bakir levhalari (Altkypros, s. 506)

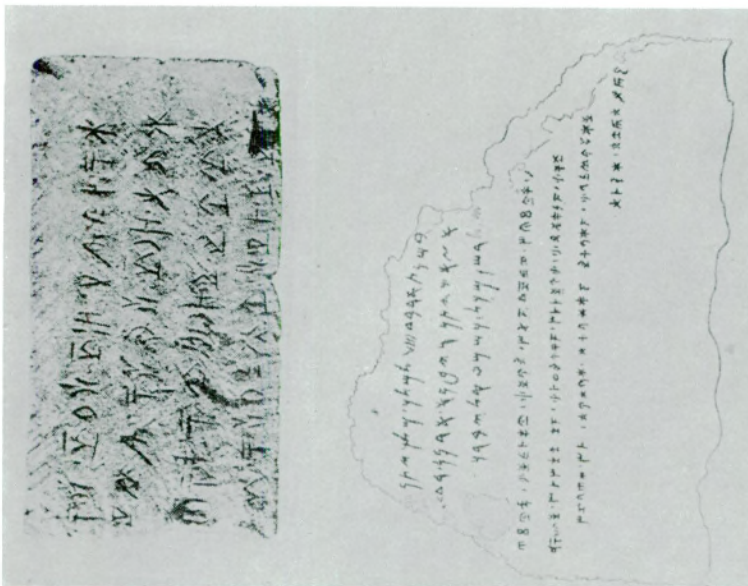
Res. 28 — Kıbrıs - Girit hece yazısı belgeleri
(Altkypros, s. 508)

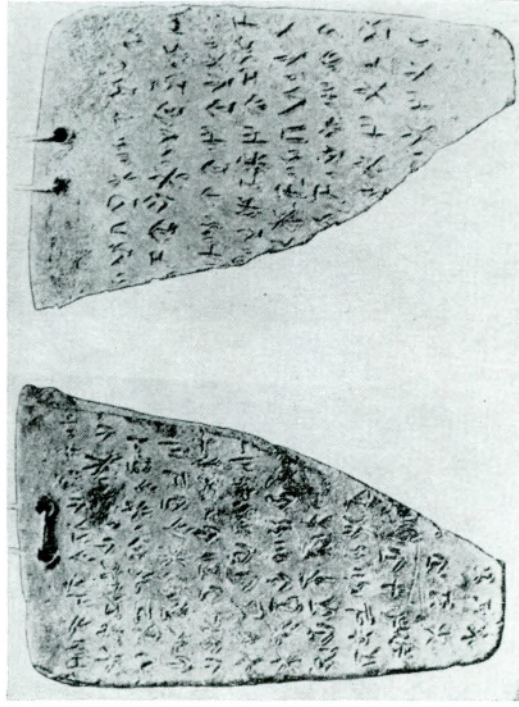
Res. 27 — Prehistorik devir keramik tablosu
(Altkypros, s. 147)

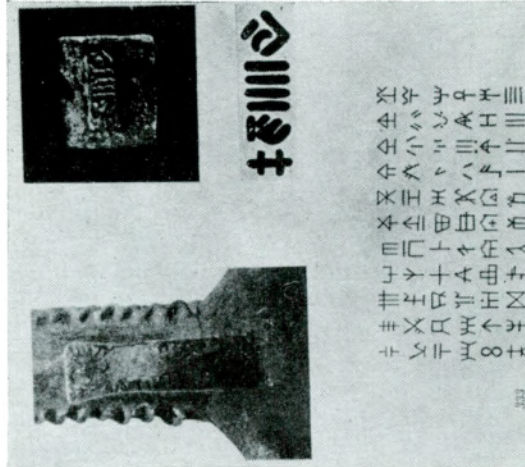
Res. 30 — Enkomi, Idalion, Kurion, Galenoporni ve Salamis'ten yazılı eserler (Altsyrien, s. 101)

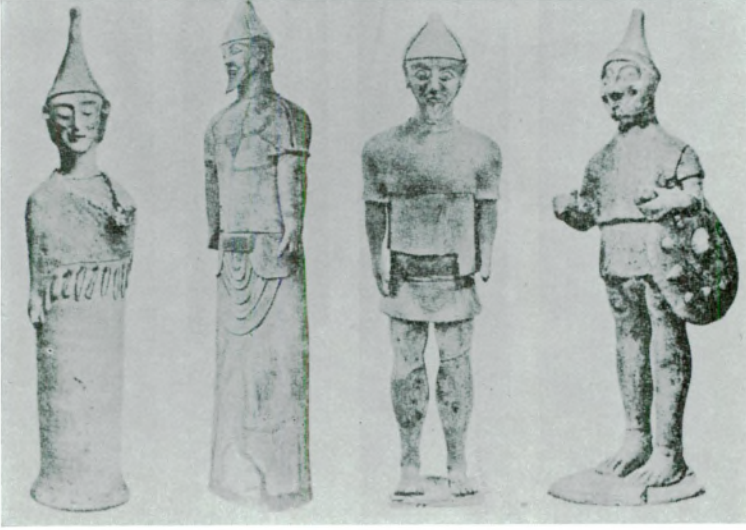
Res. 29 — Kıbrıs yazısına ait belgeler (Altsyrien, s. 98)

Res. 32 — Bir mezardan çıkan dinî kitabe

Res. 31 — Vounous'tan Kıbrıs yazısı ile
üzerinde Kıbrıs yazısı bulunan kurşun
ağırlık ölçüsü

Res. 33 — Aya İrini'de bulunmuş Demir çağına ait toprak heykeller (Altsyrien, s. 23)

Res. 34 — Aya İrini'den Demir çağı toprak heykelleri (Altsyrien, s. 22)

denstein, ayn.yer). Tell el Amarna kil tabletlerinde Alaşia kralının Mısır kralına muhtemelen Amenofis IV (M. Ö. 1375-1358)e yazmış olduğu 8 mektup vardır ki, bütün bu belgeler Akadca yazılmıştır. Alaşia adı ilk defa M. Müller tarafından Kıbrıs olarak yorumlanmış ve Tamassos'ta bulunan 'Απόλλ(λ)ων 'Αλασιώτας bilingue ile teyit edilmiştir¹⁵. Bu tarihten itibaren isim Alaşia olarak Mısır ve Hitit kaynaklarında da ispatlanmıştır. Bundan başka eski şark kaynaklarında Sargon II'den Assurbanipal'e kadar (M. Ö. 721-625) olan Assur analarında (*Yamna, Atnana, Yatnana*) olarak geçmektedir¹⁶. Nihayet İbrani metinlerinde *Kittim*=*Kıbrıs* ayniyeti Fenikelilerce kabul edilmişse de bu ancak *Kittion* şehri ile ilgili olmalıdır (Oberhummer, ayn. yer).

Kıbrıs'ın Prehistorik Devirleri

A-Neolitik ve Kalkolitik Devirler:

Kıbrıs'ta şimdiye kadar yapılmış olan arkeolojik araştırmalara göre adanın Neolitik devirden itibaren iskân edildiği görülmektedir. Kıbrıslı arkeolog Vassos Karageorghis "Archaeologischer Anzeiger 1963"te yayımladığı bir makalede platodaki bir iskân bölgesi ile Karpas yarımadasının doğusunda bulunan Aphrodite Akrai (BCH. 86, 1962, 372 vd.) yakınındaki bir tepenin güney yamaçlarındaki sath buluntuları arasında taş baltaların, gri andesitten çanak parçaların ve çakmak taşı aletlerinin ele geçtiğini ve hiç bir çömlek parçasına rastlanmadığını yazmaktadır. Bundan sonra Karageorghis bu bölgenin Neolitik kültürünün çömlekçilikten önceki ilk devresine, yani M. Ö. 6. bine ait olduğunu ve buluntuların adanın Anadolu'ya en yakın bölgesinde bulunmuş olması ve Anadolu'da kuvvetli bir Neolitik kültürün mevcudiyeti dolayısıyla ilk ada halkının buradan geldiklerini gösterdiğini yazmakta ve Mellaart tarafından Anadolu'nun Neolitik devrini aydınlatan Hacılar ve Çatalhöyük kazılarını zikretmektedir¹⁷. Son yıllarda uygulanan C 14 ölçülerine göre, Kıbrıs'ın en eski iskânı M. Ö. 6. bine tarihlendirilmekte ve böylece Filistin, Anadolu ve

¹⁵ Bk. Oberhummer, *ayn. yer.*; not 14'teki eserler.

¹⁶ Oberhummer, *ayn. yer.*; W. Brandenstein, *ayn. yer.*

¹⁷ V. Karageorghis. Ten Years of Archaeology in Cyprus, 1953-1962, *Archaeologischer Anzeiger*, 1963, s. 504.; *ayn. müellif*, XIII. Congr. Inter. Sciences Hist. Rapports IV, s. 77.

Yunanistan ile aynı hizaya getirilmektedir¹⁸. Yeni tarihlemelere göre, başta Khirokitia olmak üzere, Neolitik devir Kıbrıs'ta iki büyük devreye ayrılır ki, bunlardan birisi Neolitik I (M. Ö. ca. 5800-4950) ikincisi ise, Neolitik II (M.Ö. ca. 3500-3000) yıllarına konulmaktadır; arada 2000 yıllık ve henüz izah edilemeyen bir boşluk vardır¹⁹.

Neolitik devrin en önemli iskân yerlerinin başında gelen Khirokitia ve Sotira'da elde edilen buluntular, iskân kalıntıları Anadolu ve Önasya ile Kıbrıs arasındaki yakın ilişkilere işaret etmektedir. Bunlar arasında obsidien aletler Anadolu, tolos (daire) planlı evler Kuzey Mezopotamya'daki Arpaciya ile olan ticarî ve kültürel bağlantıları açıklayacak mahiyettedir²⁰ (Res. 2, 3, 4). Son araştırmalara göre Neolitik devir Kıbrıs halkı antropolojik bakımdan Brakyccephal Akdeniz ırkına mensuptur. Hattâ bazı antropologlar Akdeniz Brakyccephal ırkın Kilikya grubu menşinden geldiğini ileri sürmektedirler²¹.

Kalkolitik Devir

Kıbrıs'ın yine güney sahil bölgesinde Erimi'de Neolitik devir ile Erken Bronz devri arasında bir geçiş safhası olan ve tahminen M. Ö. 3000-2300 arasına tarihlenen Kalkolitik çağa ait önemli buluntular ele geçirilmiştir. Keramik şekilleri ve süslemeler, idoller, mimarî kalıntılar Neolitik devrin sonunda yeni bir kültür hareketinin başladığına işaret etmektedir. Yeni elemanların Önasya'dan özellikle Filistin'den ve Yukarı Suriye'den geldiği anlaşılmaktadır. Son yıllardaki buluntularla gittikçe sayıları artan çıplak kadın heykelcikleri

¹⁸ Bk. Karageorghis, *ayn. esr.*, s. 502.; H. G. Buchholz-V. Karageorghis, *Altägais und Altkypros*, 1971, s. 123, 138.

¹⁹ Bk. V. Karageorghis, *Arch. Anzeiger*, 1963, s. 503.; Krşl. F. G. Maier, *ayn. esr.* s. 21.

²⁰ Bk. P. Dikaikos, *A Guide to the Cyprus Museum* 1961, s. 2 vd.; V. Karageorghis, *Cyprus*, 1968, s. 37.; Buchholz-Karageorghis, *Altägais und Altkypros*, 1971, s. 125 vd. Ufuk Esin, İlk üretimciliğe geçiş evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa (G. Ö. 10500-7500), cilt II, Kültür sorunu, s. 143 vdd., 156, 160 vd. (Basılmaktadır). Tolos'ların taş kısımlarının üstü kerpiçe örülmekte ve arı kovanı manzarası vermekte idi. Buna benzer köy evleri bugün de Güneydoğu Anadolu'da vardır.

²¹ Bk. P. Dikaikos, *ayn. esr.*, s. 3.; R. P. Charles, Le Peuplement de Chypre dans l'antiquite, *Etudes Chypriotes II*, Paris 1962, s. 59 vdd.; V. Karageorghis, *Cyprus*, 1968, s. 36.; Krşl. P. Boev, Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostaegeischen Inselwelt und deren Bedeutung für die Herkunft Ihrer Bevölkerung, Sofia, 1972 (*Bulg. Akad. Wissenschaft*) s. 78 vdd.; C. Alagöz, *ayn. esr.*, s. 20.

(Ana Tanrıça) bu hususu teyid etse gerektir²². Kalkolitik devirde Erimi kazısında üst katlarda bakır aletlere rastlanması gerçekten burada taş-bakır çağının mevcut olduğunu göstermiştir²³. Etnik bakımdan Dolichocephal ırkın artması görülmüşse de, genellikle büyük bir değişme henüz olmamıştır²⁴.

Erken Bronz "Erken Kıbrıs" Devri (M. Ö. 2300-2000):

Erken Bronz Devrinde (M. Ö. 2300-2000) Kıbrıs sık bir iskâna sahne olduğu gibi, tabii kaynakların zenginliği ve coğrafi durumundan dolayı iktisaden de gelişmiş ve bu itibarla komşu ülkelerle sıkı ilişkiler kurmuştur²⁵. Ancak adada yapılan arkeolojik kazılar sonunda pek az iskân yerine rastlanmış, buna karşılık o zamanlar iskân sahası dışında bulunan mezarlıklar keşfedilmiştir. Bu mezarların çoğu oda mezarlar olup, zengin bronz eşya ve keramik ihtiva etmektedirler. Araştırmacıların ifadelerine göre, başlangıçta Kıbrıs çömlekçileri, Anadolu Erken Bronz Devrinin ikinci safhasında vukua gelen felâket dolayısıyla, güneybatı Anadolu'dan Kıbrıs'a gelen yeni göçmenlerin sanâtından esinlenmişlerdir. Bununla beraber, Kıbrıslı ustaların, süratle yabancı elemanları kendi öz üslupları ile kaynaştırmaya, teknik maharet kazanmaya ve mükemmel dekor ve şekil duygusu elde etmeye muvaffak oldukları ileri sürülmektedir²⁶. Kıbrıs'ın kuzey kıyı bölgesinde bu devre ait büyük Vounous nekropolündeki mezarlarda en çok ve en değerli buluntular ele geçmiştir (Res. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11). Gerek mezar şekilleri gerekse keramik buluntuları, özellikle parlak kırmızı boyalı, gagalı ve diğer keramik türleri Batı ve Orta Anadolu Erken Bronz Devri kültürü ile de yakın münasebeti gösteriyor²⁷ (Res. 12, 13, 14, 15, 16, 17). Arkeolojik belgelerin açık-

²² Bk. P. Dikaios, *ayn. esr.*, s. 4 vd.; V. Karageorghis, *Arch. Anzeiger*, s. 505.; aynı yazar, *Cyprus*, s. 37.; Buchholz-Karageorghis, *Altaegais und Altkypros*, s. 124 vd.

²³ Bk. P. Dikaios, *ayn. esr.*, s. 4.; V. Karageorghis, *Cyprus*, s. 37.; Buchholz-Karageorghis, *ayn. esr.*, s. 125.

²⁴ Bk. P. Dikaios, *ayn. esr.*, s. 5.; Krşl. P. Boev, *ayn. esr.*, s. 83.

²⁵ Bk. P. Dikaios, *ayn. esr.*, s. 14 vd.; s. 17, 116.; Karageorghis, *Cyprus*, s. 38 vd.; Buchholz-Karageorghis, *Altaegais und Altkypros*, s. 132.

²⁶ Bk. P. Dikaios, *ayn. esr.* s. 13, 15, 17.; Karageorghis *Cyprus*, s. 38 vd.; Buchholz-Karageorghis, *Altaegais und Altkypros*, s. 132.

²⁷ Karageorghis, *Cyprus*, res. 35, 36, 38, 39, 42-46, 49, s. 110.; Buchholz-Karageorghis, *ayn. esr.*, res. s. 403-415.; Krşl. H. Z. Koşay, *Alaca Höyük Kazısı, 1937-39*, lev. CLXXVI, CLXXIX; aynı yazar, *Alaca Höyük 1940-48*, lev. 13 ve 14.; T. ve

ladığı bu durumu filolojik deliller de desteklemektedir. Alman filologlarından Paul Kretschmer'in 1896'da yayınladığı ünlü eseri (Einleitung in die Geschichte der Griechischen Sprache) "Grek Dil Tarihine Giriş" ile müellif M. Ö. 3. bindeki eski Anadolu diline ait olan *-nd* ve *-ss* son ekli yer adlarının Ege denizi üzerinden Batıya yayıldığını ispatlamıştır. Böylece M. Ö. 3. bindeki Anadolu'lular Ege adalarını, Girit'i ve Yunanistan'ı işgal ve iskân etmişler ve bu yerleri kendi dillerindeki adlarla adlandırmışlardır²⁸. Son yıllardaki incelemeler bütün Anadolu'nun ve Kıbrıs'ın da bu eski Anadolu dil sahasına dahil olduğunu göstermiştir. Kıbrıs'taki *Amamassos*, *Arabanda*, *Melanthos*, *Paphos*, *Tamassos*, *Tegessos*, *Arsos*, *Nemesos*, *Melandra*, *Leukara*, *Asine*, *Pergamon*, *Idalion*, *Lymbeia*, *Alampria* gibi yer adları eski Anadolu diline aittir. Bu yer adlarının paralellerine yahut yakın benzerlerine Karia bölgesinde ve Güney Anadolu'daki yer adlarında rastlanmaktadır²⁹. Bu bize M. Ö. 3. binde, arkeolojik belgelerin de (mezarlar) açıkladığı üzere, Erken Bronz devri iskân yerlerinde oturmuş ve bu devir kültürünü meydana getirmiş olan halkın Anadolu'lular olduğunu açıkça göstermektedir³⁰. Ayrıca menşei 3. bine kadar gidebilen ve eski Anadolu dillerinden biri olduğu anlaşılan Kıbrıs'ın bir yerli dili vardır ki, eski Kıbrıs dili (Eteokypros) denilen bu dil M. Ö. 3. yüzyıla, hattâ Romalılar devrine kadar yazılmış ve konuşulmuştur³¹. M. Ö. 3. binde Kıbrıs'ta ne Fenikeliler ve ne de Mikenliler mevcuttur. Bu devirde Mısır, Suriye ve Filistin'le Kıbrıs'ın karşılıklı temasları ve etkileri olduğu şüphesizdir. Fakat bu, kültür ve etnik bakımdan büyük bir değişiklik getirmemiştir.

Orta Bronz "Orta Kıbrıs" Devri (M. Ö. 2000-1600).

Orta Bronz devrinde Kıbrıs Geç Bronz devrine bir geçiş teşkil etmekle beraber, kültürel ve iktisadî hayat bakımından gelişme ve

N. Özgüç, *Küllepe Kazısı 1948*, lev.; XXXVII; aynı yazarlar, *Küllepe Kazısı 1949*, lev. XXIII.

²⁸ Bk. P. Kretschmer, *Einleitung*, s. 505.; F. Schachermeyr, *Älteste Kulturen Griechenlands*, 1955. s. 228 vd., 257 vdd.

²⁹ Krşl. W. Brandenstein, *Kyprische Sprache*, *RE*, Suppl. VI (1935), st. 213.; F. Schachermeyr, *Actes d. XII. Congrès International de Sciences Historiques*, Wien 1965, s. 591 vdd.

³⁰ Bk. F. Schachermeyr, *ayn. esr.*, s. 591 vd.

³¹ Krşl. W. Brandenstein, *RE*, Suppl. VI, st. 214 § 4.; Deroy'a göre (bk. *Minos* 4, 1956, s. 90 vdd.) Kıbrıs dili Yukarı Mezapotamya'daki Hurri dili ile akrabadır.

zenginliğe erişmiştir. Gerek keramik, gerekse madenî eşya bakımından yüksek sanat seviyesi göstermekte ve yakın şark ve Mısır ile sıkı bir ticarî münasebette bulunduğu anlaşılmaktadır (Res. 18). Ancak bu devirde Mısır'a yapılan Hiksos istilâsından Kıbrıs'ta oldukça etkilenmiştir. Hiksos istilâsı etnik olmaktan ziyade politik ve askerî bir mânâ ifade etmiştir. Nitekim M. Ö. 17. yüzyılda Hiksos akınlarına karşı koyabilmek gayesiyle adanın ortasında Hagios Sozomenos'da, kuzeyde Kirini'de ve doğuda Karpas yarımadasında Nitovikla'da ihtişamlı kaleler inşa edilmiştir. Nitovikla kalesi Anadolu mimarî unsurlarını göstermekte ve Boğazköy'deki tahkimata benzemektedir. Ajos Yakovos ve Milia'da bulunan mezarlar Hiksoslar'a atfedilmektedir. Hiksoslar'a dahil olan bir kavmin Kıbrıs'a geldiği ve bir müddet burada kaldıkları bazı bilginler tarafından kabul edilmektedir³². Kıbrıs'taki Hiksos istilâsının Mısır'ın askerî müdahalesi ile geç Kıbrıs I devrinin başında ortadan kalktığı ileri sürülmektedir³³. Mısır doğrudan doğruya askerî kuvvet göndermemişse de, istilâcılarının tamamıyla mağlûp edilmesinde filosu ile yardımda bulunmuştur (bk. E. Sjögvist, *ayn. esr.*, s. 190).

Geç Bronz "Geç Kıbrıs" Devri (M. Ö. 1600-1050):

Geç Bronz devrinde Kıbrıs'ın esas tarihi çağa girmiş olduğu yazılı kaynaklardan ve siyasî belgelerden açıkça görülmektedir.

M. Ö. 16. yüzyılın sonlarında, tahminen 1500 yıllarında Girit'in Ugarit ile çok sıkı ilişkide bulunduğu sırada Kıbrıs'ta, Kıbrıs-Minos denilen ve Linear A yazısından çıkmış bir yazı ile karşılaşılacaktır ki, bunun Kıbrıslılar tarafından bir ticaret merkezi olan Ugarit'teki Giritliler'den iktibas edilmiş olması mümkündür. M. Ö. 1500 yıllarına tarihlenen bu hece yazısı ile yazılmış kil tabletler henüz okunmuş değildir. Bu yazı sözü edilen devirde kullanılmış olduğundan, Kıbrıs'ın ilk yerli yazılı kaynakları olarak gözönünde tutulabilir (Res. 28)³⁴.

³² Nitovikla gibi kuvvetli bir kalenin zapt ve tahrip edilmesine bu delil sayılmaktadır. Bk. E. Sjögvist, *Problems of the Late Cypriote Bronze Age*, Stockholm 1940, s. 189.

³³ Bk. E. Sjögvist, *ayn. esr.*, s. 189 vd.; Buchholz-Karageorghis, *ayn. esr.*, s. 133, res. 54, 55.; Krşl. F. G. Maier, *Cyperm*, 1964, s. 23 vd.

³⁴ Krşl. W. Brandenstein, *RE*, Suppl. VI (1935), st. 213 § 3.; V. Karageorghis, *The Mycenaean Origins of the Cypriote Cultur*, XXI. *Congr. Int. d. Scien. Hist.*, 1965, Rapp. IV, s. 77.; Buchholz-Karageorghis, *Altaegais und Altkypros*, s. 134.

Mısırlılar tarafından Hiksoslar'ın memleketten çıkarılmalarından ve Kıbrıs'ta mağlûp edilmelerinden sonra Kıbrıs'ın Mısır'ın yüksek hâkimiyeti altına girdiği anlaşılıyor. M. Ö. 1504-1450 arasında hükümdarlık yapmış olan Thutmosis III devrine ait Karnak tapınağındaki zafer listesinde kralın muhtelif harp seferleri sonunda mağlûp ettiği ülkeler arasında "Alašia=Kıbrıs"ın adı da geçmektedir³⁵. Thutmosis'ten itibaren Mısırlılar'ın 15. yüzyılda temin ettikleri *Pax Aegyptiaca* sayesinde Geç Bronz devrinde doğu Akdeniz barış devresine girmiş ve bu arada Kıbrıs'ta kültürel ve iktisadî sahada büyük gelişme olmuştur³⁶. M. Ö. 14. yüzyılın birinci yarısına tarihlenen El-Amarna tabletlerinde Alašia, yani Kıbrıs kralı Mısır kralına 8 mektup yazmıştır ki, bunlar yayımlanmıştır³⁷. Bu mektupların üçünden aldığımız parçalar Kıbrıs'la Mısır arasındaki ilişkileri açıklamaya yarayacaktır.

I. Mektupta Alašia kralı şöyle demektedir:

"Mısır kralına, kardeşime, Alašia kralı şöyle diyordu; senin kardeşin ben iyiyim. Sende iyi olasın. Evine, eşine, çocuğuna, atına, arabana ve senin ülkenin ortasında en yüksek derecede selamet (dilerim).

Sonra şöyle haber aldım ki, babanın evinin tahtına oturmuşsun barış içinde. Ve ben kardeşimin selâmından haberdar oldum ve sana hediye olarak 200 talent bakır getireceğim. Şimdi son gönderdiğim 10 talent bakır ve önüne tepsiyi koyan habercimi (ulağımı) çabucak gönder ve bana yaz! ve seninle konuşan adamımı kardeşim lütfen alikoymıyasın! Onu çabucak geri gönder! ve her yıl benim habercim senin huzuruna gelsin ve sana gelince, senin habercin gelecekte, her yıl benim huzuruma gelsin".

II. Mektupta ise selâm ve yine iyi dileklerden sonra şöyle diyor: "Bak, benim kardeşim, sen bana yazdınsa "niçin senin habercini benim huzuruma göndermedin?" Şöyle bil ki, senin kurban bayramına başladığından haberdar olmadım. Böylece yüreğine bu hususta her hangi bir üzüntü düşmesin. Zira, şimdi işittiğimden, bak, habercimi

³⁵ Bk. Dikaios, *ayn. esr.*, s. 29

³⁶ Bk. E. Sjögvist, *ayn. esr.*, s. 189.; Buchholz-Karageorghis, *ayn. esr.*, s. 134 vdd.

³⁷ Bu mektuplar M. Ö. 2. bine ait tercüme edilebilen yegâne tarih vesikalarıdır. Bk. tercüme V. Y. Knudtzon, 1915, s. 278 vdd.; H. Th. Bossert, *Altıkreta*, s. 63 vdd.

senin huzuruna gönderiyorum ve hattâ sana ulağım vasıtasıyla 100 talent bakır gönderiyorum. Ayrıca şimdi ulağım (sana) eşya getiriyor, uşu ağacından bir karyola, altınla kaplanmış ve bir araba ...
 Aramızda iyi olan her şey olmalıdır ve benim habercim senin huzuruna ve senin ulağın benim huzuruma gelsin”.

III. Mektupta karşılıklı selâm ve iyi dileklerden sonra Kıbrıs kralı şöyle demektedir:

“Kardeşim, bak, kendi habercimi senin habercinle birlikte Mısır’a gönderdim. Sana 500 talent bakır gönderiyorum, kardeşim bunu ben sana hediye olarak gönderiyorum. Kardeşim bakırın az olmasından dolayı kalbine üzüntü düşmesin. Zira ülkemde, efendim Nergal’in eli memleketimin bütün insanlarını öldürdü ve böylece bakırı hazırlayacak kimse yok Sen benim kardeşimsin! Kardeşim bana çok miktarda gümüş gönderecek her halde. Bana tanrılar gümüşü ver, böylece ben de kardeşime, sen ne istiyorsan hepsini göndereceğim.

.....

Ve daima olan sözleri kardeşim hepsini yerine getirecek ve senin bana söylediğın bütün sözleri yerine getireceğim. Chatti (Hitit) kralı ve Şamhar kralı ile irtibata girme Senin habercin olan bir oğul gibi geldi ve benim habercim sana bir oğul gibi geldi”.

Ve nihayet VI. Mektupta şu kısım ilgi çekicidir:

“Kardeşim niçin bana bu sözü söylüyorsun, onu (o işi) benim kardeşim bilmezmiydi?” Lukki (Lykia) ülkesi adamları sene be sene memleketimden bir küçük şehir alırlarken, ben böyle her hangi birşey yapamadım.

Kardeşim, bana diyorsun ki, “Senin ülkenin adamları onlarla beraber”. Fakat kardeşim, onların (benim memleketimin) onlarla birlik olduklarını bilmiyorum. Eğer benim ülkemin adamları onlarla beraberse, bana yaz ve ben onlara istediğini yapacağım. Sen benim ülkemin insanlarını tanımazsın. Ben böyle birşey yapmadım. Fakat benim ülkemin adamları buna rağmen yaptılarsa, sen arzu ettiğini yap

.....

Görüldüğü üzere, Alaşia (Kıbrıs) kralı Mısır kralına bu mektuplarda “kardeşim” diye hitabettiği gibi karşılıklı olarak haberci veya elçi gönderdiğini, büyük miktarda bakır ve çeşitli hammadde ve eşya göndermekte olduğunu ve karşılık olarak da gümüş vs. istediğini ifade etmektedir. Bazı diplomatik ifadelerle eşitlik havası yaratılmak isteniyorsa da, her sene gönderilen hediyeler, tebriklerde gösterilen ihmallerden özür dileme tarzı, bir kısım Kıbrıslılarla Lykialılar’ın Mısır’a karşı yaptıkları düşmanca hareketlerden dolayı Mısır kralının istediğini yapmakta serbest olduğunun bildirilmesi Kıbrıs’ın M. Ö. 14. yüzyılın ilk yarısında Mısır’ın bir vasal krallığı durumunda olduğunu gösteriyor.

Diğer taraftan Boğazköy’de bulunmuş olan Hitit metinlerinde ilk defa M. Ö. 1400 tarihlerinde Alaşia (Kıbrıs) geçmektedir³⁸. Hernekadar Hattuşiliş III zamanına ait metinlerde Alaşia siyasi suçluların sürgün edildiği bir yer olarak zikredilmekte ise de, adanın M. Ö. 14.yy. da devletler hukuku bakımından haiz olduğu mevki açık değildir³⁹. En yeni Hitit vesikalarının ispatlandığına göre, ancak Tudhaliya IV ada üzerinde hâkimiyet kurmuş ve bu itibarla da Hitit devletinin geç devrinde Alaşia ile bir muahede yapılmıştır (Bk. H. Otten, ayn. yer). Zira Madduwatta metninde Alaşia’nın Hitit devletine ait olduğu ve Alaşia’lıların haraç verdikleri kaydedilmektedir (H. Otten, ayn. esr., s. 10 vd.). Başka metinler ise (KBO XII, 39) Alaşia-Kıbrıs’ın genellikle siyasi mültecilerin ve sürgünlerin ikamet ettikleri bir yer ve muahede maddelerinde vasal bir krallık olduğunu gösteriyor (H. Otten, ayn. esr., s. 11 vd.).

Tuthaliya’nın halefi Arnuvanda (1220-1190) veya Şuppiluliuma II’ye (1190-1180) ait olan (548/t=KBO XII, 38) diğer bir vesikada şu şekilde Alaşia’nın zaptından ve haraca bağlanmasından bahsedilmektedir⁴⁰.

Sonra zevcelerini, oğullarımı⁴¹,
[hizmetkârlarını] yakaladım. Bütün malları,
[gümüş, al]tın, bakır ve bütün insana ait ganimetleri

³⁸ A. Götze, *Kleinasien* 2, s. 101, Anm. 6.; *Kleinasiat. Forsch.* I, s. 167.; H. Otten, *Neue Quellen zum Ausklang des Hethitischen Reiches*, *MDOG*, Nr. 94, 1963, s. 10.

³⁹ H. Otten, *ayn. esr.*, s. 10.; Bk. F. G. Maier, *ayn. esr.*, s. 26.

⁴⁰ H. Otten, *ayn. esr.*, s. 13 vdd.

⁴¹ H. Otten’in almanca tercümesinden tarafımdan, türkçe’ye çevrilmiştir.

bir araya toplattım; onları Hattuşa'ya sevk ettim. Alaşiya ülkesini fakat olduğu yerde tab'a ve vergi mükellefi yaptım; vergi olarak fakat ona yükledim.

[] Alaşiya ülkesi kralına ve Pidduri'ye Arinna, güneş tanrıçası ve Tabarna-Büyük kral, Arinna, güneş tanrıçası rahibi için bu vergi devamlı olacaktır.

[] altın, bir talent bakır, üç

[] Arinna'nın güneş tanrıçası için

[] Altın, bir talent bakır, üç

[] Zippalanda fırtına tanrısı için

H. Otten'in belirttiği gibi (ayn. esr., s.14) Kıbrıs krallık saray mensuplarının yakalanması, sivil halkın esir olarak sürülmesi Hitit ordusunun Alaşiya-Kıbrıs adasına çıkmış olmasını gerektirir. Bu, nominal olarak, Hitit devletinin yüksek hâkimiyetini tanımış ve vergiye bağlanmış olmaktan daha ileri bir durumdur. Öyle anlaşılıyor ki, Hititler Alaşiya'yı fiilen hâkimiyet altına almışlar, Hitit tanrılarına ağır vergi ödemeye mecbur tutmuşlar, fakat yine de Alaşiya kralını vergi vermekle yükümlü olarak yerinde bırakmışlardır ⁴².

Boğazköy arşivinden Prof. Otten'in yayınladığı Hitit devletinin sonlarına ait yeni kaynaklardan diğer bir vesikada (KBO XII, 38, Rs.III) ise şöyle denmektedir ⁴³:

“(Orduyu) seferber ettim
ve denize çabuk ulaştım
ben, Šuppiluliuma, Büyük kral.
Ve Alaşiya gemileri bana karşı durdular,
denizin ortasında üç defa savaşa.
Denizin ortasında onları yakaladım
ve gemileri ateşe vermek suretiyle
onları imha ettim.
Fakat sonra ben nasıl ki
. ulaştım,
Alaşiya'dan düşmanlar bana geldi.
Savaş için sürü halinde (bana) karşı.
. onun için ben inşa ettim.

⁴² H. Otten, ayn. esr., s. 15.

⁴³ H. Otten, ayn. esr., s. 20 vdd.

Šuppiluliuma, büyük kral, bu daimi kaya tapınağını”.

Burada açık bir şekilde görüldüğü üzere, son Hitit kralı Šuppiluliuma (1190-1180) Alaşiya-Kıbrıs’a karşı üç deniz savaşı vermiş ve düşman gemilerini imha etmek suretiyle Kıbrıslılar’ı denizde mağlup etmiştir. Deniz savaşından sonra ulaştığı bir yerde tekrar kitleler halinde Alaşiya’dan gelen düşmanlarla karşılaştığına göre, bu deniz savaşından sonra karaya, yani adaya çıkan Hitit ordusu Alaşiya-Kıbrıs ordusu ile karşılaşmış olmalıdır. Metnin bunu takip eden kısmından Hitit kralının galip geldiği anlaşılmaktadır.

Alaşiya-Kıbrıs kralı El Amarna mektuplarında Mısır kralına, Hitit kralıyla münasebetler kurmasını tavsiye ediyordu⁴⁴. Bundan başka yine Amarna mektuplarından Lukka’larla Alaşiyalılar’ın Mısır’a tecavüzde buldukları anlaşılmaktadır⁴⁵. Daha sonra Mısır’a karşı akın eden deniz kavimleri arasında da Alaşiya- Kıbrıslılar görülmektedir⁴⁶.

Bütün bunlara göre, Šuppiluliuma I (1375-1335) zamanından itibaren büyük gelişme gösteren Hitit devletinin nüfuz sahasına dahil olan Kıbrıs, Hattuşili III (1275-1250) devrinde vasal bir devlet olmuş ve Tudhaliya IV (1250-1220) tarafından zaptolunarak kesin şekilde hâkimiyet altına alınmıştır. Muhtemelen bu kralın ölümü üzerine Alaşiya-Kıbrıs kralı isyan etmiş ve Šuppiluliuma II Hitit hâkimiyetini yeniden kurmak için bir sefer tertip ederek, gerek denizde ve gerekse karada Kıbrıs ordusunu mağlup etmiştir. Bu durum bize M. Ö. 14. yy.ın başlarından Hitit devletinin sonuna kadar Kıbrıs’ın Hitit devletine bağlı kaldığını gösterir. En ilgi çekici tarafı ise, Hitit kralının devletin en zayıf ve kritik zamanında Kıbrıs’a büyük bir sefer yapmış olmasıdır ki, bu bize Kıbrıs’ın Hitit devleti için ne kadar hayati bir rol oynanmış olduğunu ispat eder⁴⁷.

Mısır’ın M. Ö. 2. binin ortalarına doğru Doğu Akdeniz’de sağladığı barış sayesinde Kıbrıs’da gerek iktisadi ve gerekse kültürel

⁴⁴ Bk. Yuk. s. 103.

⁴⁵ Bk. Yuk. s. 103. Kıbrıs’ın bir taraftan Mısır’a diğer taraftan Hititler’e tâbi olması, iki büyük kuvvet arasındaki mevkii hakkında tam bir fikir edinmeyi güçleştiriyor. İhtimaldir ki, Hititler daha çok Kıbrıs’ın kuzey bölgelerine sahip olmuşlardır.

⁴⁶ Bk. s. 103 ve not 53.

⁴⁷ Krşl. H. Otten, *ayn. esr.*, s. 21 vdd.; H. G. Güterbock, *The Hitite Conquest of Cyprus reconsidered*, *JNES*, 26/2 (1967), s. 73 vdd.

sahada büyük gelişmeler göstererek komşu memleketlerle geniş çapta ilişkiler kurmuştur⁴⁸. Fakat M. Ö. 1400 yıllarında Knossos'un tahribinden sonra Doğu Akdeniz'de yeni bir faktör olarak Mikenliler meydana çıkmıştır ki, bunlar Giritliler'in yerlerine geçmişler ve Doğu Akdeniz ticaretini ellerine geçirmişlerdir⁴⁹. Mikenliler'in Doğu Akdeniz'deki ilişkilerinde özellikle Kilikya ve Yukarı Suriye-Ugarit ile olan ticarî münasebetlerinde Kıbrıs'ın bir aracı rol oynadığı görülüyor. Bu devir Mısır'da 19. sülaleye rastlar. Haremheb ve ondan sonra gelen Seti I (1313-1292) devirlerinde Mısır, Filistin ve Suriye'yi tekrar ilhak etmiştir. Hititler de bu devirde çok kuvvetlenmişlerdir (Muvatalli zamanı). Bu devre ait bazı Ahhiyava metinlerinden Mikenler ile Hititler arasında birtakım anlaşmazlıklar ve muahedelerden bahsedilmektedir. Bu devirde Kıbrıs'ın durumu değişmemiştir. Akıllı politikacılar devrin bu iki kuvvetli rakibi arasında bir denge kurabilmişler ve özellikle adadaki Miken menfaati bu hususta rol oynamıştır.

Mısır-Hitit münasebetleri M. Ö. 1288'de Kadeş savaşı ile altüst olmuşsa da, Kadeş muahedesinden sonraki elli yıl Doğu Akdeniz ülkeleri için bir altın devri olmuştur. Üç büyük kuvvet olan Aka, Hitit ve Mısır arasında bir denge sağlanmış ve aralarındaki ilişkiler sıklaşmıştır. Bu devirde kültürel ve ticarî alışverişin çok arttığı görülmektedir. Coğrafi mevkii bakımından bu üç kuvvetli devletin arasında bulunan Kıbrıs'ın durumundan fazlasıyla faydalandığı şüphesizdir. Nitekim bu devre ait Enkomi mezarları Alaşiya'nın zenginliği hakkında yeterli fikir vermektedir (Res. 19). Hititlerin bu devirdeki kuvvetli etkileri metinlerde görülmekte ise de, arkeolojik buluntular bunu fazla desteklememektedir. Enkomi'deki buluntular Hitit tesirini göstermiyor. Bundan Hititler'in belki daha çok Kıbrıs'ın kuzey ve batı bölgelerinde tesirli olduklarını anlıyoruz. Ancak, İsveçliler'in Ajos Yakovos ve Enkomi'de yaptıkları kazılarda ele geçen ve profesör C. M. Fürst tarafından yayınlanmış olan Geç Kıbrıs I ve II'ye ait antropolojik malzeme çok önemli sonuçlar vermiştir⁵⁰. Ajos Yakovos ve Enkomi'de Orta Kıbrıs IIIc'den Geç Kıbrıs IIc'ye kadarki devre ait

⁴⁸ Bk. E. Sjöqvist, *Problems of the Late Cypriote Bronze Age*, 1940, s. 189.; V.; Karageorghis, *The Mycenaean Origins of the Cypriote Culture*, s. 77.

⁴⁹ E. Sjöqvist, *ayn. esr.*, s. 201.; V. Karageorghis, *ayn. esr.*, s. 77 vd.

⁵⁰ C. M. Fürst, *Zur Kenntnis der Anthropologie der prähistorischen Bevölkerung der Insel Cypern*, *Lunds Univ. Arsskrift* Lund, 1933.

bütün kafataslarından 40 tanesi brakisefal, 11 i mezosefal ve 3 de dolikosefaldir. Bu durum bize her iki yerde homojen ve birbirine benzeyen insanların M. Ö. 17. yy.dan beri buralarda oturmuş olduklarını gösterir. Eski Anadolu halkının da dahil olduğu ırk grubunun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Fürst'e göre bu kafataslarının Asine ve Miken'de Orta ve Geç Hellas mezarlarında bulunan mezosefal ve dolikosefal kafatasları ile hiç bir ilgisi yoktur. Buna göre, Kıbrıs'ta Orta Bronz devrinden Geç Kıbrıs II'ye kadar ırk bakımından bir değişiklik olmamış ve adanın ortasındaki Ajos Yakovos ile Enkomi'de aynı insanlar yaşamıştır. Bunlar brakisefal tipinde olup, aynı devirdeki Yunanistan Aka halkına benzememektedir. Lapithos'ta bulunan Erken Bronz devrine ait kafatası parçalarından brakisefal tipin çok eskiden beri mevcut olduğu anlaşılmaktadır⁵¹.

Bu araştırma sonucu çok önemlidir; zira bu durum Kıbrıs adasının Geç Kıbrıs II devrinde Mikenliler tarafından kolonize edilmediğine dair mevcut arkeolojik delilleri kuvvetlendirmektedir. Böyle bir kolonizasyon mevcut olsaydı, Enkomi gibi en çok Miken etkisinde kaldığı ileri sürülen bir şehirde Aka-Miken halkından bazı antropolojik kalıntıların bulunmuş olması lâzım gelirdi. Enkomi ve Kition'daki emporionlar Kıbrıs'ın bir Aka kolonizasyonuna hedef olduğunu ispat etmez. Bu iskân kültürel, ticari ve belki de bir dereceye kadar siyasi idi; fakat hiç bir şekilde etnik mahiyette bir kolonizasyon olmamıştır. Başlangıçta ithal malı Miken keramiğinden sonra bir Levant-Helladic keramik türü meydana çıkmıştır ki, bu keramik ya bölgede yerleşmiş Miken'li ustalar tarafından, yahut ta Miken keramiğinin yerli ustalar tarafından taklit edilmiş olmasıyla meydana getirilmiştir⁵². Gerek Güney Anadolu'ya, gerekse Yukarı Suriye'ye ihraç edilen bu keramiğin imalât merkezinin Kıbrıs adasında olması da ihtimal dahilindedir (Res. 20). Diğer taraftan Enkomi gibi en çok Miken etkisinin olduğu ileri sürülen bir şehirde Miken surları yahut ta tipik Miken kubbeli mezarları bulunmamıştır (Res. 21-22). Bu durum da etnik mahiyette bir Miken kolonizasyonu'nun Kıbrıs'ta ka-

⁵¹ E. Sjögvist, *ayn. esr.*, s. 205.

⁵² Krşl. V. Karageorghis, *The Mycen. Orig. Cyp. Cultur*, XII. *Congr. Int. Scien. Hist.* 1965, s. 77 vd. Bu tebliğe karşı kongrede ilmi müdahalede bulunmuştum. Bk. F. Schachermeyr, XII. *Congr. Int. Scien. Hist.* 1965, V/Actes, s. 591 vd.; Krşl. F. G. Maier, *ayn. esr.*, s. 25, 27.

bulüne engel teşkil etmekte ve daha ziyade ticarî mahiyette Miken emporyonlarının mevcudiyetini açıklamaktadır ^{52a}.

Yine İsveç'lilerin Enkomi ve İdalion'da yaptıkları kazılarda Kıbrıs-Girit hece yazısı ile yazılmış kitabeleri Prof. A. W. Persson incelemiş ve özellikle mezar vazoları üzerindeki isimlerin bir kısmını Anadolu, bilhassa Frigya ve Karia menşesine bağlamıştır. Böyle bir yorum Fürst'ün antropolojik neticelerini teyit etmektedir (Res. 29, 30, 31, 32).

M. Ö. 1225-15 yıllarında Libyalılar'la birlikte Akaivaşa, Turuşa, Lukka ve Şardanalar gemileriyle Nil deltasında görünmüşler ve karaya çıkmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. Lukkalar ile birlikte Alaşiyahlar'ın da bu harekete katılmaları muhtemeldir (Bk. yuk. s. 103). Zaten bu Deniz Kavimleri akınlarında "Denizdeki adalar halkı"nın araba, gemi ve bütün varlıklarıyla göç ettiklerinden söz edilmektedir. Bir müddet sonra ise, başka bir ittifak şeklinde ikinci bir taarruzla Ege Göçleri başlamış ve Mısır'a kadar gitmiştir ki, bunu Ramses III (1198-1167) Medinet Habu'daki tapınağının duvarlarındaki kitabede şu şekilde bildirmektedir:

"Hatti'den itibaren hiç bir ülke onların önünde duramadı.

Kode, Karkamiş, Arzava, Alaşiya tahrip edilmişlerdi."

İşte deniz kavimlerinin bu hareketi 1200 yılına kadar kesintisiz gelişen Kıbrıs kültürü ve tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Esasen aynı büyük hareketin tesiri ile vukua gelen ayaklanmalar yahut ta Trak kavimlerinin aynı tarihlerde Anadolu'ya göç etmeleriyle yerli Anadolu kavimleriyle birlikte yaptıkları hücumlarla Hitit imparatorluğu imha edilmiştir. Akalar'ın, Truva'ya karşı yaptıkları sefer ve oradaki VIIA katının tahribi de aynı olaylarla ilgili olsa gerektir ⁵³. M. Ö. 12. yy.ın başından itibaren Kıbrıs'ın batı ile olan ilişkisinde yeni bir durum meydana çıkmıştır. Bu devre kadar adayı ticarî gelişmelerin bir üssü olarak kullanan Mikenliler artık kuvvetli bir Hitit devleti olmadığından kolonize etmek imkânını bulmuşlardır ⁵⁴. Akalar'ın doğuya ve adaya yerleşmeleri Truva harplerinin son bulması ve Truva kahramanlarının Güney Anadolu'-

^{52a} Krşl. Buchholz-Karageorghis, *Altaegäis und Altkypros*, s. 138.

⁵³ K. Bittel, *Grundzüge Vor-und Frühgeschichte Kleinasiens*, s. 74 vd.

⁵⁴ Bk. V. Karageorghis, *The Mycen. Orig. Cyp. Cultur.* s. 78.; Buchholz-Karageorghis; *Altaegäis und Altkypros*, s. 135.; Krşl. E. Sjögqvist, *ayn. esr.*, s. 208.

ya gelerek burada şehirler kurduktan sonra (Tevkros'un Kilikia'da ve Kıbrıs'taki Soloi gibi) Kıbrıs'ta da şehirler kurmaları daha doğrusu eski kuruluşları kolonize etmeleri şeklinde olmuştur. Fakat bunlar şüphesiz saf Akalar değildi. Nitekim tahkimat, mezar tipleri ve dinleri Anadolu'ya işaret etmektedir (Res. 23-24). Frig devri Alişar'ı ile İdalion arasındaki benzerlikler, ölü gömme âdetleri, boğa üzerindeki fırtına tanrısı Anadolu panteonunun en önemli unsurudur⁵⁵. Homeros'un Temese, yani Tamassos'da bakır çıkararak insanların yabancı bir dil konuştuklarını yazması da henüz o devirde halkın Yunanca konuşmadıklarını ispatlar (Res. 25). Zaten yerli Kıbrıs dilinin adada Roma devrine kadar yazılıp konuşulduğu anlaşılmaktadır⁵⁶. Kıbrıs'ın iskân tarihi bakımından yazılı kaynaklar bizi doğrudan doğruya Ege bölgesine götürmektedir. Evans demir çağının başlaması ile M. Ö. 11. yy. da yeni bir göç dalgasının Ege'den Kıbrıs üzerine vaki olduğunu belirtmiştir. Kuruluş efsaneleri arasında Arkadyalıların göçleri hakkındakiler birinci mevki almaktadır. Önemli olan ve belki de doğru olan kayıtlar Kıbrıs'ın kuzey kıyısındaki Teukros'un karaya çıkış yeri olan Ἀχαίων ἀκτῆ (Aka kıyıları) dır. Buradan Aka göçlerinin kuzey kıyısı boyunca devam ettiği ve Attika'lı heros'un adıyla münasebete sokulan Akamas burnunda son bulduğu anlaşılıyor. Batı sahili boyunca Arkadyalı Agapenor Paphos'a gitmiştir. Herodot ve Strabon'daki kayıtlar da Peloponez'den vaki olan kolonizasyonu doğrularlar⁵⁷. Kaynaklar Greklerin Kıbrıs'a göçünü Truva harplerinden sonraya koymakta ve yeni araştırmalar ise M. Ö. I. binin başına tarihlenmektedirler. Bu hususta en önemli neticeyi lehçe araştırmaları vermektedir. Kıbrıs'ta bulunmuş ve hece yazısıyla yazılmış kitabeler hiç bir şüphe götürmeyecek şekilde Arkadya lehçesiyle büyük benzerlik göstermektedir. Şu halde vaktiyle bütün Peleponnes yarımadasını iskân etmiş olan Akalar, Dorlar tarafından yurtlarından atılmışlar ve doğuya göç ederek Kıbrıs'a gelmişlerdir. Zira Peloponnes'in ortasında dağlık bölgeyi teşkil eden Arkadya, Dorlar tarafından işgal edilmemiş ve burada Aka lehçesi saf ve katıksız korunmuştur. Ayrıca yerli hece yazısı ile bu kitabeler yazılmış olduğundan, Fenike alfabesinin Grekler tara-

⁵⁵ Bk. E. Sjöqvist, *ayn. esr.*, ayn yer.; Krşl. F. G. Maier, *ayn. esr.*, s. 28 vd.

⁵⁶ Bk. Yuk. s. 100.; E. Sjöqvist, *ayn. esr.*, ayn. yer.; V. Karageorghis, *The Mycen. Orig. Cyp. Cultur*, s. 78.

⁵⁷ Busolt, *Gr. Gesch.* I², s. 318 vdd.; Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums* II, s. 219-228.; Meister, *Gr. Dialekt.* II, s. 126 vdd.

findan kabulünden önce bu göç vaki olmuş olmalıdır⁵⁸. Dorlar tarafından Girit M. Ö. 12. yy. dan önce, iskân edilemeyeceğinden, çok daha doğuda bulunan Kıbrıs daha önce kolonize edilmiş olamaz. Tarihi olayların ışığı altında Kıbrıs'ın M. Ö. 1000 yıllarında kolonize edildiği kabul edilmektedir⁵⁹. Yerli Kıbrıs kültürünün kuvvetini koruduğu ve etnik bakımdan büyük değişiklik olmadığını yerli dil ve yazının devam etmesi ve arkeolojik belgeler ispatlamaktadır⁶⁰. Şüphesiz zamanla yerli halkla Grekler arasında karışık kaynaşmalar olmuştur. Tahminen aynı tarihlerde vukua gelen bir deprem sonunda Kıbrıs'ın Geç Bronz devri şehirlerinin çoğu harap olmuş ve bazı şehirler çeyrek yy. iskân edilmemiştir. (Bk. Res. 26-27).

Kıbrıs ve Fenikeliler:

Bir zamanlar Fenikeliler Kıbrıs'ın en eski sakinleri olarak kabul edilmişti. Zira o zamanlar Kıbrıs'ın en eski halkı hakkında hiç bir şey bilinmediği gibi, Fenike etkisinin ve kültürünün önemine olduğundan fazla değer verilmekteydi. Daha sonra arkeoloji araştırmaları başka sonuçlar vermiştir. Fenikeliler'in Kıbrıs'ı kolonize etmeleri muhtemelen Asurlular'ın baskısı altında kalmaları sebebiyle olmuştur. Fenike'nin Kıbrıs üzerindeki etkisinin ancak Demir çağında M. Ö. 1000 yıllarında başlamış olduğu ispat edilmiştir. Ohnefalsch-Richter ilk önce Fenikeliler'den önceki kültürü Grek-Fenike kültüründen kesinlikle ayırmışlardır. Bununla beraber Fenikeliler'in Miken devrinde Kıbrıs'a gelmiş oldukları kabul edilebilir (Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums II*, 221 vd.). Kıbrıs'taki en önemli Fenike şehri olan Kition, Miken devrine gitmektedir (RE.XI, 536). Bu şehrin kuruluşu hakkında açık bir bilgi yoktur. İsim Sami dilden gelebilir. Öyle anlaşılıyor ki, burası Fenikeliler'in ilk müstahkem üssü idi. Tarihi devirlerde Fenikeliler'in en kuvvetli dayanak noktası olmuştur. Fenike dilinin Kıbrıs'ta yayılışı hakkında kitabeler delil teşkil etmektedir. Fenike kitabelerinin çoğu M. Ö. 4. yy.'a ait olup Kition, İdalion, Tamassos, Lapithos ve Galgai'de bulunmuştur. M. Ö. 5. ve 4. yy.da

⁵⁸ Meister, *ayn. esr.*, s. 126.; O. Hoffmann, *Griech. Dial. I*, 1891.; Bechtel, *Die Griech. Dialekten*, Berlin 1921, s. 394-454.; A. Erzen, Das Besiedlungsproblem Pamphylens im Altertum, *Arch. Anzeiger*, 3 (1973), s. 397 vd. ve orada verilen literatür.

⁵⁹ Bk. A. Erzen, *ayn. esr.*, s. 398.

⁶⁰ Bk. E. Sjöqvist, *ayn. esr.*, s. 208 vd.

Grek ve Fenikeliler arasındaki kuvvetli gerginlikten mücadele olmuştur. Her iki kavmin yayılma sahalarının birbirleriyle çatıştığını daha doğrusu burada her iki kavmin dil ve kültürünün birbiriyle çatıştığını görmekteyiz. Zira burada yalnız diller arasında değil, kültürler arasında da tezaadın mevcut olduğunu görüyoruz. Fenike dilinin ne kadar müddetle konuşulan dil olarak Kıbrıs'ın bir kısmında devam ettiğini bilemiyoruz. Helenistik devirde Ptolemyos II zamanına kadar devam ettiği anlaşılıyor.

Fenikeliler'in doğu kültürünü aracılık etmek suretiyle batıya tanıtarak büyük etki yaptığı ileri sürülmüştür. Buna karşı reaksiyon olarak Fenike sanatının bağımsız bir sanat olduğu ve özellikle Kıbrıs'ta Amatus, İdalion, Kurion ve Salamis'te ele geçen ve M. Ö. 8. ve 7. yy.a tarihlenen Mısır ve Asur üslubu etkisi gösteren eserler Fenikeliler'e mal edilmiştir. Fenikeliler bir kısım ön Asya sanat şekillerini nakletmişlerdir. Kıbrıs'ın kendine özgü plastik eserlerinin üslubunda bunu görmek ve Kıbrıs'ın arkaik devirde aracı bir rol oynadığını müşahede etmek mümkündür (Bk. Res. 33-34) ⁶¹.

Kıbrıs'ta Assur Hâkimiyeti:

M. Ö. I. binde Kıbrıs tarihinde tespit edilen ilk olay adanın Asur kralı Sargon II tarafından M. Ö. 715 yılında zaptedilmiş olmasıdır. Kıbrıs'ın yedi şehir kralının M. Ö. 707'de Sargon'a bağlılıklarını arzetmeleri hakkındaki vesikalar sabittir. Sargon Kition'da stelini dikirmiştir ki, bu anıt Berlin Müzesindedir. Asur metinlerinde şu şehirler geçmektedir: Kurion, Soloi, Paphos, Salamis, Chytrai, İdalion, Tamassos, Kition, Ledrai. Bu devirde Kıbrıs'ın şarkkâri (orientalisan) üslûpta aracı bir rol oynadığı anlaşılıyor. Diğer taraftan Kıbrıs kültürünün de doğu-batı kültürünün bir karışımı olduğu tanrı adlarında da görülmektedir. Zira Grek tanrıları Kıbrıs'ta çift isimlidir. Zeus-Baal, Herakles-Melkart, Apollo-Reşef'tir. Özellikle Aphrodit-Astarte-İştâr ismini taşır ki, tanrıçanın Paphosta'ki esas kutsal yeri, mabedi Akalar'dan önceki zamana gider ⁶².

M. Ö. 612'de Asur devletinin yıkılmasından sonra Kıbrıs'ın Mısır ile olan ilişkisi yeniden ön safa geçmiştir. Amasis tarafından (569-526) Kıbrıs'ın zaptedildiği anlaşılıyor (Herodot, II 182; Diodor, I, 68. 6).

⁶¹ Bk. F. G. Maier, *Cyperm*, s. 39 vd.

⁶² Bk. F. G. Maier, *ayn. esr.*, s. 29 vd., 32 vd., 34 vd.

Pers Hâkimiyetinde Kıbrıs:

Amasis'in ölümünden sonra Persler Kambyses'in idaresi altında Mısır üzerine yürüyünce Kıbrıs prensleri kendiliklerinden yeni devlete tabi oldular (M. Ö. 525) ve sonraki devirde Fenike ile Kıbrıs limanları da Pers'lerin başlıca filo üslerini teşkil etti. İç işlerinde ve şehirlerin otonomilerinde önemli bir değişiklik olmadı. Ptolemaios I zamanına kadar (312) otonom sikkeler basılmıştır.

Pers hâkimiyeti zamanında Grekler ağır bastığı için tezat halinde bulunan Samî elemanlara Persler imtiyazlar tanımıştır. Bu durum da muhtelif defalar açık mücadele şeklinde kendini göstermiştir.

M. Ö. 500 yılında Pers imparatorluğuna karşı yapılan İonia isyanına başta Salamis olmak üzere Kıbrıs'ın Grek şehirleri derhal katıldılar. Kıbrıs (499-498)'e kadar bir yıl için bağımsız kaldı⁶³. İonia isyanı Marmara (Boğazlar) bölgesinde süratle yayılmıştı. Marmara bölgesi ve Kıbrıs yöresi Pers imparatorluğunun hassas bölgeleri ve jeopolitik bakımdan vazgeçilmez sahaları idi. Bundan dolayı Pers idaresi isyanın asıl kaynağı Milet'ten önce, derhal bu iki bölgeye Kıbrıs ve Marmara bölgesine askerî kuvvetler göndererek, buraları tekrar hâkimiyet altına almıştır (498-497). Aynı zamanda, böylece Milet üzerine yapılacak deniz seferine Kıbrıs, Persler'e bağlı olarak katılmak zorunda kaldı. Xerxes'in (M. Ö. 480) Yunanistan seferine Kıbrıs 150 gemi vermiştir⁶⁴. Kimon'un M. Ö. 466'da yaptığı Eurymedon savaşı sırasında Kıbrıs Pers filosunun üssüdür. M. Ö. 459-458'de bir Atina filosu Kıbrıs'ı tekrar harekât üssü olarak emniyet altına almak istemiştir. Fakat filo Mısır'da Persler'e karşı çıkan isyanı desteklemek üzere, buradan ayrılınca Kıbrıs derhal Persler'in eline geçti ve Mısır harekâtı için üs olarak kullanıldı⁶⁵. Yine Mısır'a karşı tasarlanan büyük bir harekâtın bir kısmı olarak M. Ö. 450'de meşhur Kimon'un komutasındaki Atina filosu Kıbrıs'ı ve buradaki Kition ve Salamis'i zaptetmeye çalışmıştır. Harekât esnasında Kimon ölmüş, askerî başarıya rağmen harekâtın devamından vazgeçilmiştir. Atina'nın

⁶³ Bk. H. Berve, *Griechische Geschichte*, 1931, Bd. I, s. 222.; H. Bengston, *Griechen und Perser, Die Mittelmeerwelt im Altertum I*, 1964, s. 44.; F. G. Maier, *Cybern*, 1964, s. 36 vd.

⁶⁴ Krşl. H. Bengston, *ayn. esr.*, s. 52.; F. G. Maier, *ayn. esr.* s. 38 vd.

⁶⁵ Bk. Bengston, *ayn. esr.*, s. 92.; F. G. Maier, *ayn. esr.* s. 39.

Sparta ile olan anlaşmazlığı dolayısıyla Kimon'un ölümünden sonra, Kallias barışı ile M. Ö. 448'de Perslerle sulh yapılmış ve Kıbrıs Persler'e bırakılmıştır⁶⁶. Bu barışta Perikles Ege denizinin egemenliğini ve Boğazların Atina'nın kontroluna geçmesini yeterli görmüş ve Doğu Akdeniz'de Persler'in üstünlüğünü kabul ederek, Antalya körfezinin batı ucundaki Beş adalar deniz sınırı olarak tespit edilmiştir.

M. Ö. 411-374 arasında yaşamış olan Salamis kralı Evagoras Kilikia'da topladığı ücretli askerlerle ve bu sıradaki siyasi durumdan yararlanarak Kıbrıs'ta bazı başarılar elde etmiş ve adayı tam bir bağımsız devlet haline getirmek istemişse de, neticede Salamis Persler tarafından kuşatılmış ve kendisi 7 yıllık bir idareden sonra M. Ö. 374-373'te katledilmiştir. Böylece Evagoras'ın kısa süren hâkimiyeti siyasi bir macera olmaktan başka bir netice vermemiş, Kıbrıs ne gerçek bir bağımsızlığa ne de bir sosyal refaha kavuşmuştur⁶⁷. M. Ö. 333 yılındaki İsos savaşından sonra Kıbrıs İskender hâkimiyeti altına girmiş ve 332'de Tyros şehrinin kuşatılması sırasında Kıbrıs gemileri İskender'e kıymetli yardımlarda bulunmuşlar ve böylece şehirler iç otonomilerini korumuşlardır. Büyük İskender'in ölümünden sonra ada daha az hareketli devirler geçirmiştir. İmparatorluğun taksimi sırasında Kıbrıs zenginliğinden ziyade, coğrafi ve stratejik mevkiinden dolayı Mısır'la komşuları arasında bir mücadele konusu olmuştur. Kıbrıs M. Ö. 58 yılında Cato tarafından Roma devletine ilhak edilmiş ve ilk önce Kilikia eyaletine katılmıştır. Roma imparatorluğunun 395'te ikiye bölünmesiyle Kıbrıs Doğu Roma İmparatorluğu sahasında kalmıştır.

Görüldüğü üzere, ilk çağda Kıbrıs –pek kısa ve geçici süreler hariç– bağımsız bir devlet olamamış, buna coğrafi durumu, büyük devletlere ve kültür çevrelerine yakınlığı engel teşkil etmiştir. Esasen Kıbrıs izole bir ada olmayıp, Güney Anadolu Hatay ve Suriye ile bir coğrafi ünite teşkil ediyordu. Bu bölge M. Ö. 2. binin ikinci yarısında Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve Ege dünyası arasında yalnız muhtelif kültürlerin, iktisadi menfaatlerin birbirleriyle karşılaştığı ve keşiştiği bir yer değil, aynı zamanda askerî ve siyasi bakımdan da bir mihrak nokta olmuştur. Enkomi'deki yapıların ve buluntuların

⁶⁶ Bk. H. Bengston, *ayn. esr.*, s. 94.; E. G. Maier, *ayn. esr.*, 40 vd.

⁶⁷ Bk. H. Berve, *Gr. Gesch.*, Bd. II, s. 68, 98, 125 vd.; F. G. Maier, *ayn. esr.*, s. 41 vdd.

gösterdiği üzere, Suriye ve Anadolu'dan gelen etki çok daha kuvvetlidir. Muhtemelen bu iktisadî ve siyasî bağlantıdan ileri gelmektedir. Nitekim Hitit kralları, Şuppiliuma I (1375-1335)'den itibaren bu bölgede bir genişleme politikası gütmüşler, Kadeş'e kadar ilerlemişler ve bu arada Kıbrıs'ı da nüfuz sahasına katmışlardır. Bunda siyasî bir zorunluk vardı. Aynı tarihî zorunluklar dolayısıyla Atatürk, hayatının son yıllarında Hatay ve İskenderun bölgesini Türkiye'ye kazandırmıştır. Bunun ne kadar isabetli ve uzak görüşlü bir politikanın eseri olduğunu İkinci Dünya savaşı ve son yıllardaki olaylar ispatlamıştır.

Son Hitit kralı Şuppiliuma II'nin imparatorluğun çöküşünden çok kısa bir zaman önce, en kritik bir zamanda Kıbrıs'a askerî sefer yapmış olması, adanın Hitit devleti için ne kadar hayati bir rol oynadığını açıkça göstermektedir.

Buna karşılık 50 yıllık bir mücadeleden sonra, Atina M. Ö. 449'da Kıbrıs'ta bir zafer kazandığı ve elinde Attik-Delos deniz birliğinin muazzam filosu bulunduğu ve kudretinin zirvesine ulaşmış olduğu halde, M. Ö. 448 Kallias barışı ile Kıbrıs'ı Persler'e bırakmıştır. Panhellenizm siyasetinin babası olan Perikles, Atina'nın en parlak devrinde Ege denizi üzerindeki hâkimiyet ve Boğazlar'ın kontrolü ile yetinerek, realist ve uzak görüşlü bir devlet adamı olduğunu göstermiş ve Kıbrıs'ı yine Anadolu'ya hâkim bir devlete bırakmak suretiyle, Doğu Akdeniz'de barışı Atina'nın yüksek menfaati için daha uygun bulmuştur. Eskiçağın yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biri olan Perikles'in eski Yunanistan'ın menfaatını her şeyden üstün tutmuş olmasından şüphe edilemez.

Son Hitit imparatoru Şuppiliuma II ile Perikles'in siyasî tutum ve davranışı Kıbrıs'ın ilkçağdaki tarihî mevkiini açıklamaya yeterlidir. Kıbrıs ilkçağda hiç bir zaman Yunanistan'a bağlanmamış, fakat ada çoğunlukla Anadolu'ya sahip kuvvetlerin hâkimiyetinde kalmıştır.

Roma devlet adamlarından ve hatiplerinden Cicero'nun bir cümlesini burada tekrarlamak yerinde olacaktır:

“Historia Vitae magistra est.”

“Tarih hayatın öğretmenidir.”

Nekroloji :

ÖLÜMÜNÜN 4. YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA PROF. DR. HALİL DEMİRCİOĞLU

AHMET ÜNAL

Bundan 4 sene önce, 23 şubat 1972 de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eski Çağ Tarihi Kürsüsü başkanı ve Türk Tarih Kurumu üyesi Prof. Dr. Halil Demircioğlu'nu yitirmiştik. Halil Demircioğlu'nun kişiliğini ve onun ülkemizde kurup yerleştirmeye çalıştığı Eski Çağ Tarihi Disiplinini bilmeyenlere bu yitiğin ne kadar büyük olduğunu anlatmak oldukça güçtür.

Halil Demircioğlu gerek hayatının çeşitli dönemlerinde zamanın ve koşulların gerektirdiği uğraşları, ve gerekse gerçek Batılı anlamda ve Atatürk'ün göstermiş olduğu yolda ilmini yaptığı Eski Çağ Tarihinde izlediği sıkı metod, gerçekçi bir tarih görüşü, evrensel tarih bilgisi, genel kültürü ve sonuç olarak çevresindeki insanlarla ve özellikle öğrencileriyle olan insancıl ilişkileriyle, kısacası, aile hayatını dahi kapsayan her şeyiyle örnek alınacak insanlardan biriydi. Onun için Halil Demircioğlu'nun özel ve bilimsel hayatının incelenmesinden öğrenilecek çok şeyler vardır.

Halil (İbrahim Şaban) Demircioğlu 1905 yılında o zamanlar aslen Bolu'lu olan babası yüzbaşı Şaban Bey'in Osmanlı ordusunda subay olarak görevli bulunduğu Kalkandelen'de (Manastır) doğdu. Sonradan ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. Kendisi ilköğreniminin başlangıcında iken babası Çanakkale savaşlarında şehit düştü. Bunun sonunda çıkan büyük geçim güçlüklerine rağmen bizzat kendisi çalışıp para kazanmak suretiyle okula devam etti. İstanbul Erkek Lisesinde öğrenimde bulunduğu sırada hastalık ve maddî sıkıntılar yüzünden bir ara öğrenimine ara vermek zorunda kaldı. 1924 yılında Manisa'da Devlet Demir Yollarında telgraf memuru olarak çalıştı, sonra İstanbul'a dönerek tekrar lise öğrenimine devam etti. Bu arada bir taraftan Milliyet gazetesinde foto muhabiri olarak çalışıyor, diğer taraftan da turist rehberliği yaparak geçimini temine çalışıyordu. Yalova'da Atatürk'ün eli fincanlı resmini çeken odur. Tarihe olan ilgisinde ise bu turist rehberliğinin rolü olduğu söylene-

bilir. Ayrıca güzel resim ve karikatür çizme yeteneğine de sahipti. Bütün bu güç koşullar altında 1929-1930 ders yılında İstanbul Erkek Lisesini başarıyla bitiren Halil Demircioğlu aynı yıl İstanbul Hukuk Fakültesine devam etmeye başlamıştır.

1930 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bursla yurt dışına öğrenci göndermek için yarışma sınavları açınca kendisi de bitirmiş olduğu lise tarafından gösterilen az sayıdaki adaylar arasında bu sınavlara katılmış ve birincilikle kazanmış; ocak 1931 de Atatürk'ün açtığı yeni tarih görüşü doğrultusunda tarih öğrenimi için Almanya'ya gönderilmiştir. Atatürk 10 aralık 1930 tarihinde Dolmabahçe Sarayında verdiği ve yurt dışına öğrenime gidecek bazı öğrenciler arasında Halil Demircioğlu'nun da hazır bulunduğu bir kabulde Halil Demircioğlu'na Türkçede henüz Türk Tarihi ile ilgili yeteri kadar eser bulunmadığından yakınmış ve ona ilerde Almanya'da yapacağı tarih öğrenimi hakkında direktifler vermiştir.

Almanya'da üniversite öğrenimine başlamadan önce Naunburg an der Saale'deki ünlü Schulpforta hümanistik gymnasium'unda güzel Almanca öğrenmiş, 1932 de Berlin Friedrich-Wilhelm Üniversitesine kaydını yaptırmış ve asıl bilim dalı olarak kendi seçtiği Eski Çağ Tarihi, yardımcı bilim dalı olarak da Arkeoloji ve Hititoloji öğrenimine başlamıştır. O zamanın ünlü hocaları arasında Eski Çağ Tarihi profesörü ve son evrensel Eski Çağ Tarihçisi Eduard Meyer'in son ardaşı Wilhelm Weber, Arkeoloji profesörü ve aynı zamanda Ekrem Akurgal'ın da hocası Gerhard Rodenwaldt ve ünlü hititolog ve Sedat Alp'in hocası Hans Ehelolf'dan başka Forrer, Hartung, Spranger, Stier, Unverzagt ve daha bir çok ünlü bilim adamlarının tarih, arkeoloji, filoloji, nümizmatik, felsefe v.b. derslerini dinlemiştir. İlk öğrenim yıllarında asıl bilim dalı için gerekli ve hümanistik bilim dallarında dışarda öğrenim yapan her Türk öğrencisinin göz ağrısı olan Latince (1932) ve Eski Grekçe'yi (1933) kısa bir zamanda, girdiği sınavları pekiyi dereceyle verecek ölçüde öğrenmiştir.

Halil Demircioğlu'nun Berlin'de hareketli bir öğrencilik devri vardır. Kısa zamanda kendisini hocalarına ve çevresine sevdirmiş, onlardan ders dışında da yararlanmasını bilmiştir. Berlin Türk Öğrenci Derneği başkanlığı yaptığı yıllarda o zamanlar Türkiye'nin Berlin Büyük elçisi olan ünlü Kemalettin Sami Paşa'nın ölümü üzerine Paşa'nın taşıdığı değerleri ve yeteneklerini anlatan konuşması, Paşa'ya

sağlığında yaltaklanan, fakat ölümünden sonra bir anma töreni dahi düzenlemek zahmetine katlanmayanlara karşı bir protesto niteliği de taşır. Pratik arkeoloji bilginlerini geliştirebilmek için gene o zamanlar Berlin’de doktora öğrencisi olan Ekrem Akurgal’la birlikte Prof. Unverzagt’ın yönettiği ve bir Doğu Got yerleşim yeri olan Zantoch an der Warthe kazılarına katıldı (1933). Kendisi 1935 yılında Prof. Dr. Afetinan’ın delaletiyle Atatürk’ün özel olarak yurt dışından davet ettiği öğrenci grubu arasındaydı. Denebilir ki onun Atatürk’le bu ikinci kez buluşması hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Rahmetli Halil Demircioğlu, Atatürk’ün bu görüşmesinde öğrenci temsilcilerine, hiç bir şeyden yılmadan çalışmalarını ve öğrenmelerini, kendisinin bir “mesen” olarak sürekli arkalarında olacağını söylediğini anlatırdı. Atatürk özellikle yabancı dil öğrenimi için çok çaba harcamalarını istemiş, bu hususta başka yabancı ülkelere gidip dil öğrenmek isteyenlere her türlü kolaylığın sağlanacağını belirtmişti. Demircioğlu Atatürk’ün “*ufku görebilmek için ufuktan ileriye bakmak gerekir*” sözünü sık sık tekrarlardı. Atatürk’ün bir umut kaynağı olarak o zaman yurt dışında öğrenim yapan kuşağın normalin üstündeki büyük başarılarında küçümsenmeyecek bir payı olduğu kesindir. Esasen Halil Demircioğlu’nun Atatürk hayranlığı hocası ve bir Atatürk dostu olan Prof. Wilhelm Weber’in “*Männer machen Geschichte*” yani, “*tarihi büyük adamlar yapar*” görüşüyle de destekleniyordu. Bu derin Atatürk sevgisi Demircioğlu’nun “*Der Gott auf dem Stier*” adlı doktora tezinin önsözündeki şu cümlede ifade-sini bulur: “*Atatürk adı Türk Tarih ilmine hizmet eden herkes için bir teşvik ve ışık saçan bir semboldür.*”

Halil Demircioğlu Türkiye’de bulunduğu aynı yılın yazında o zamanlar Berlin’de Hititoloji doktorası yapmakta olan Sedat Alp’la birlikte kısmen gene Berlin’de arkeoloji doktorası yapan Ekrem Akurgal’ın da katıldığı Troja, Pergamon, Ehesos, Prienne, Miletos, Didyma ve Magnesia ad Maeandrum’u kapsayan bir Batı Anadolu gezisi yapmış, bilahare Prof. Kurt Bittel’in yönettiği Boğazköy (Hattuşaş) kazılarına katılmıştır.

Aynı yıl tekrar Berlin’e dönen Halil Demircioğlu 1939 yılına kadar geçen zamanı doktora çalışmalarına ayırmış, tezi için gerekli malzemeyi toplayabilmek için İtalya, Fransa ve İngiltere’ye gitmiş, Delaporte, Hrozný, Moortgat ve Smith gibi o devrin ünlü bilim adamları ile de ilişkiler kurmuş ve 1939 da Berlin Üniversitesi’nden

felsefe doktoru ünvanını almıştır. Gerçekten de onun “Der Gott auf dem Stier, Geschichte eines religiösen Bildtypus” adlı doktora tezi disiplinli ve büyük bir çalışmanın ürünüdür ve bilim dünyası tarafından takdir görmüş bir çalışmadır. Halil Demircioğlu bu kitabında boğa üstünde duran ve bir elinde şimşek demeti, diğer elinde de balta tutan tanrının ikonografik tasvirini arkeoloji ve din tarihi açısından en eski devirlerden M. Ö. I. bin yılın içine kadar izlemiş, bu tanrının kökeninin Kuzey Mezopotamya’daki dağlık bölge olduğunu, sonradan Jupiter Dolichenus adıyla Gaziantep civarındaki Doliche’de (Dülük) tapınıldığını ve buradan Batı Dünyasına yayıldığını kanıtlamıştır. Hitit açık hava tapınağı Yazılıkayada’ki 28 ve 29 numaralı demon betimlerinin elleri üzerinde taşıdıkları “kayık” biçimli nesnenin “GÖK”ü simgelediğini ilk defa doğru olarak kestiren odur. Halil Demircioğlu’nun bu kitabı Türk Tarih Kurumu’nun eski başkanlarından Prof. Şemsettin Günaltay’ın öğütlemesi üzerine yazarı tarafından Türkçeye çevrilmiş, fakat şimdiye dek yayınlanamamıştır. Türk Tarih Kurumu yayın işini son zamanlarda tekrar ele almıştır.

Halil Demircioğlu büyük bir talih eseri olarak, bir süre sonra dünyayı alt üst edecek olan İkinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir zaman önce hizmet için 1939 yılında Türkiye’ye dönmüştür. Üç yıl önce Atatürk’ün isteği ile kurulmuş bulunan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ne “İlk Zamanlar Tarihi Doçent Namzetliği” ne atanmışsa da kısa bir zaman sonra askere alınmış ve yedek subay okulundan sonra levazım asteğmeni olarak askerliğini yapmıştır. Üç yıllık hizmetten sonra 1941 de terhis edilmiş ve tekrar DTC Fakültesi’ne doçent namzedi olarak atanmıştır.

Batılılaşmakta olan genç Türkiye’de batılılığın temelini oluşturan eski Grek-Hellenizm ve Roma tarih ve kültürüne karşı gösterilen kayıtsızlık onu hayrete düşürmüş olacak ki, askerlik dönüşünün hemen arkasından bu alanlarla ilgili bir çok küçük makaleler yazmaya başlamış, bunları popülerleştirip Türk halkının bilincine sokabilmek için bilimsel dergilerden başka tefrikalar halinde Ulus gazetesinde de yayınlamaya başlamıştır.

Halil Demircioğlu 1945 te doçent, 1950 de profesör, 1956 da DTC Fakültesi Eski Çağlar Tarihi Kürsü Profesörü olmuş ve bu sonuncu görevi ölümüne kadar sürdürmüştür. 1945 te Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilmiş, ayrıca kendisine Türk Dil Kurumu, Alman

Arkeoloji Enstitüsü ve Alman Şarkiyat Cemiyeti üyelikleri verilmiştir. Bunlardan başka Türk Tarih Kurumu genel sekreterliği, DTCF yönetim kurulu üyeliği ve dekan vekilliği yapmıştır. 1952-1953 te Fulbrigt burslusu olarak Birleşik Amerika'da konferanslar vermiş ve araştırmalar yapmıştır. 1956 - 1958 de Başvekalet Arşiv Genel Müdürlüğü, 1958-1959 da da Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur.

DTC Fakültesi'ne ek olarak Hasanoğlan Köy Enstitüsü, Gazi Eğitim Enstitüsü, Veteriner Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Trabzon Teknik Üniversitesi'nde tarih ve devrim tarihi dersleri okutmuş, bir ara İstanbul Üniversitesinde konferansçı profesör olarak bulunmuştur. Ülkemizde hümanizm bilincini uyandırma çabalarına yazılı eserleri yanında Ankara radyosunda Grek mitolojisi hakkında yaptığı seri konuşmalarla da katkıda bulunmuştur.

Halil Demircioğlu, ülkemizde maalesef çok az bilinen ve tanınan Türkiye'nin batılılaşmasındaki önemi bir türlü kavranamayan Eski Çağ tarihini birinci elden bilen, araştıran, okutan ve yazan çok az sayıdaki Türk araştırmacılarından biriydi. Onu yaşadığı zaman içinde ve koşullar altında değerlendirmek gerekecektir. Bir defa şunu saptamak gerekir ki, batı dünyasında tâ "Renaissance" çağından beri (yaklaşık 500 yıl!) sayısız hümanistlerin katılmasıyla birikmiş olan Grek-Roma araştırmalarını Türk diline ve Türkiye'ye kazandırmak bir insan ömrüne sığdırılacak bir iş değildir. Buna rağmen Halil Demircioğlu'nun Türkiye'deki hümanizma araştırmalarına büyük katkısı olmuştur. Özellikle Türk okuyucularına dönük çok sayıdaki yazıları yanında bitmemiş de olsa Türkçe'de ilk bilimsel Roma Tarihini yazan, Atina Demokrasisinin simgesi Perikles devrinin büyük tarihçisi Thukydides'i aslından Türkçe'ye çeviren odur. Türk bilim âlemi Halil Demircioğlu'na bu çalışmaları için minnettar kalacaktır. Fakat bu yeterli midir?

Burada bilinçli bir şekilde Batı dünyasına açıldığımız yarım yüzyılı aşan bir süreden sonra Türkiye'de hümanizm başlamış mıdır sorusuna, bu hususta yazılanlara ve tek tük belirtilere rağmen, olumlu cevap vermek olanaksızdır. Bunun için belirli bir ortamda, kuvvetli ekiplerin uzun yıllar boyu çalışması gerekecektir. Üniversitesinin Eski Çağ Tarihi Kürsüsünde, öğrencilerinin hümanist formasyon ve batılı anlamda klâsik eğitimden yoksun olmaları yüzünden,

ilgili profesörün protesto nidalarına rağmen, Grekçe aslından değil de, İngilizce'den yalan yanlış Türkçe'ye aktarılmış Herodotos tarihi ile sözüm ona "yüksek seminer" yapılan bir ülkede hümanizmden hangi hakla söz edilebilir, büyük bir tartışma konusudur. Halil Demircioğlu 1947 de Ankara Üniversitesi'nin düzenlediği Gaziantep-Urfa haftasında yaptığı bir konuşmada bu ulusal derdimizi şu sözleriyle dile getiriyor : "... Bugünkü batı medeniyetini sembolleştiren Avrupa biliyor ki onu Avrupa yapan, cihan tarihinde daima tek bir vakıa olarak kalacak olan o 'Hellen mucizesi'ni keşfedip içine sindirmesi olmuştur. Bu Avrupa herşeyini, en başta eşyaya ve insana, tam ve hakikî insana göre düzen vermek isteyen bir düşünce sistemini yani 'humanitas'ı o Hellen mucizesine medyundur. İşte bunun için hâlâ bile Hellenliği hatırlıyor. Onu kazanmakla Avrupa olmuştur. Onu hatırlayamadığı unuttuğu gün Avrupa olmaktan çıkacaktır". Demircioğlu adigeçen konuşmasının başka bir bölümünde şunları söylüyor: "*Hayat kabiliyeti kalmamış bir medeniyetin köhne formlarından kurtulmak için yaptığımız inkılapların ruha, düşünceye ve zihne kök salması ancak ve ancak içine girdiğimiz batı medeniyetinin ana kaynağını benimsememize, onunla işba haline gelmemize bağlıdır yoksa ne bir düşünüş, ne bir zihin kalkınması olabilir Bir çok kimseler yalnız bugünkü batı medeniyetinin insanî kıymetlerini benimsemekle, hattâ bazıları bu medeniyet içindeki şu veya bu milletle olacak kültür teması ile bu humanizmanın oluvereceğini sanıyorlar. Halbuki bugünkü Avrupa medeniyetinin 'ileri yaşayışını tümü ile kavramak' için onun kaynağı ile karşılaşmak, Hellen mucizesinin yarattığı humanitas'ın şuuruna varmak lâzımdır. Bizim anladığımız ve söylediğimiz humanizma işte böyle olacaktır".*

Burada şunu belirtelim ki, Halil Demircioğlu eski Helenlerle bugünkü Yunanlıların aynı olmadığını, eski Grek-Roma kültürünün bir "mucize" olmadığını, aksine bu kültürün büyük ölçüde eski Doğunun etkisi altında doğduğunu çok iyi biliyordu. Bu yönüyle de maalesef herşeyi Yunanlılığa atfeden birçok batılı humanistlerin (philhellen) yaptıkları hatalardan kendisini kurtarmasını bilmiştir. Türkiyede yapılacak Eski Çağ Tarihi araştırmalarında bu gerçeklerin hiç bir zaman unutulmaması gerektiğini gerek derslerinde ve gerekse özel konuşmalarında sık sık dile getirmiştir. Bu konuda unutulmaması gereken başka bir gerçek de koşullar ve yukarda kısaca değindiğimiz ortam konusudur. Burada ortamdaki kastedilen, Hümanizm araştırmacılarının içinde yaşadığı Avrupa Yeniçağ ortamının Türkiye'de de yapmacık olarak yaratılmasıdır ki bu, bugünün artık endüstrileşen ve

hızla teknolojiye kayan “pragmatik” dünyasında mümkün değildir. Başka bir deyimle Türk gençleri hümanizmanın tek kaynağı olan Grek ve Latin kültür ve dillerine doğrudan inemedikçe, araya Demircioğlu'nun yukarda belirtmek istediği “medium”lar girdiği sürece Türkiye’de bağımsız Eski Çağ Bilimleri ve hümanizm araştırmaları yürümeyecektir. Yukarda kısaca değinilen bu çağın koşulları ve hümanizmin yuvası Avrupa’da dahi bu değerlerin tartışma konusu edildiği bir dönemde bu disiplinin Türkiye’de yerleşmesi için zaman artık çoktan geçmiştir. Onun için Halil Demircioğlu ve diğer bazı ileri görüşlü bilim adamlarımızın hayatları boyunca liselerimize konmasını istedikleri Grek ve Latin dilleri öğretiminin gerçekleşmesi olasılığı gittikçe pragmatikleşen yurdumuzda da artık kalmamıştır, denebilir.

Halil Demircioğlu tarihten ve tarihin yardımcı disiplinlerinden ne istediğini bilen bir ilim adamıydı. Ona göre filoloji, arkeoloji ve antropoloji tarihin yardımcı bilimleriydi ve tarihi bu disiplinler içinde tutanlardan ayrılıyordu. Derslerinde ve yazılı eserlerinde bu konular üzerinde çok durmuştur. Atatürk Devrimlerinden beri terketmeye başladığımız Şark Dünyasının geçerliliğini yitirmiş bazı normlarını tarihî gelişim içinde Batınkilerle karşılaştırarak öğrencilerine devrimlerin gerçek yüzünü büyük bir ustalıkla kanıtlardı. Derslerinde akıcı üslubu, geçmiş olayları canlı bir biçimde göz önüne sermedeki ustalığı, anlatım gücü ve sonuç olarak nüktedanlığı ile öğrencilerini büyüler, sık sık alkışlanırdı. Derslerinden her biri âdeta bir konferans niteliği taşırdı. Roma tarihçisi Cornelius Tacitus’un “*Tarih yazmak çocuklara masal anlatmak değildir*” sözünü dilinden düşürmezdi. Sık sık düzenlediği ünlü yurt gezileriyle öğrencilerinden yurdumuzun tarihî ve arkeolojik zenginliklerini görüp tanımalarını isterdi.

Halil Demircioğlu ölümüyle arkasında doldurulması güç büyük bir boşluk bıraktı. Eski Çağ bilimleriyle uğraşan herkes, en başta Türkiyemiz’in sayısız okullarında Atatürk’ün ve dolayısıyla onun istediği biçimde ve onun gösterdiği yolda Eski Çağlar Tarihi okutan çok sayıdaki öğrencileri başta olmak üzere her Türk aydını onu saygı, minnet ve şükranla anacaktır.

Nur içinde yatsın.

Prof. Dr. Halil Demircioğlu’nun yayınları (kitap, makale, tercüme, tanıtma yazıları ve konuşmaları):

- 1) Der Gott auf dem Stier. Geschichte eines religiösen Bildtypus. Neue Deutsche Forschungen Band 241, Berlin 1939.
- 2) "Greklerin Devlet Telâkkileri", S (iyasi) İ (limler) M (ecmuası) XI/129 (1941) 363-369
- 3) Anadolu'da ve Avrupa'da Yeni Bulunan "Boğa Üstündeki Allah" (Iuppiter Dolichenus) Vesikaları Üzerine Bir Araştırma, Ankara 1942 [Basılmamıştır]
- 4) "Hellenik Devlet-Hellenistik Devlet I", SİM XII/138 (1942) 204-210
- 5) "Hellenik Devlet-Hellenistik Devlet II" SİM XII/139 (1942) 254-262
- 6) "Eski Yunan'da Polis'in İçtimaî Bünyesinde İnkişaf", SİM XII/142 (1943) 399-402
- 7) "Eski Yunan'da Polis'in İçtimaî Bünyesinde Krizler", SİM XII/143 (1943) 472-475
- 8) "Anadolu'nun Eski Taş-Devri Kültürleri", AÜDTCFD V (1943) 179-184 [Max Pfannenstiel, Die altsteinzeitlichen Kulturen Anotoliens'in tanıtma yazısı]
- 9) "İlk Çağda Devletçilik I" SİM, XIII/155 (1944) 655-658
- 10) "İlk Çağda Devletçilik II", SİM XIII/156 (1944) 701-704
- 11) "Anadolu'da Siyasî Mekân Vahdeti Kuruluşunda Hatay'a Verilen Önem", Ankara Üniversitesi Haftası Hatay, Ankara (1945) 52-67
- 12) "Hellas'ta Demokrasiye Gidiş Yolları", SİM XV/178 (1946) 526-532
- 13) "Türkiye'de Humanizma", Ankara Üniversitesi Haftası Gaziantep - Urfa Ankara (1947) 141-152
- 14) "İlk Demokrasi Nasıl Doğdu", SİM XVIII/209 (1948) 204-207
- 15) "Demokrasinin Doğuşunda Ferdler" SİM XVIII/210 (1948) 251-254
- 16) "Demokrasinin İlk Doğuşunda Partiler ve Parti Kavgaları", SİM XVIII/211 (1948) 280-284
- 17) "Demokrasinin İlk Doğuşunda Uzlaştırıcılar ve Tiranlar", SİM XVIII/213 (1948) 386-389.

- 18) "Antropoloji ve Tarih", AÜDTCFD VI/1-2 (1948) 50-67
- 19) Thukydides, Peloponnesos'lularla Atina'luların Savaşı, 3 Cilt Ankara 1950 v.d. [Eski Grekçe aslından tercüme].
- 20) Ölümünün Ellinci Yıldönümü Münasebetiyle Theodor Mommsen", Belleten XVII/68 (1953) 537-555
- 21) Roma Tarihi I. Cilt-Cumhuriyet I. Kısım-Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar, Ankara 1953
- 22) "Atatürk'ten Bu Yana Türkiye'de Tarihi Araştırmaların İnkişafı ve Şark-Garp Anlayış ve Yakınlaşması Zaviyesinden Anlam ve Önemi", "Kıbrıs'ın Tarih Boyunca Anadolu İle İlgisi", Lefkoşe (1962) 24-27
- 23) Linear-b Yazısının Çözülmesi ve Tarih (Bir Yıldönümü Vesilesiyle) AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi I,1 (1963) 219-234
- 24) "Roma, Bizans ve Justinianus (Yeni Bir Kitap Vesilesiyle)", Belleten XXVII/106 (1963) 153-174
- 25) "The Cambridge Ancient History"nin Yeni Baskıları", Belleten XXX/118 (1966) 291-299
- 26) "Roma Devleti'nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında 1 Sistemin Esası ve Özellikleri", AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi V, 8-9 (1967) 443-459
- 27) "Tarih Biz ve Atatürk", Belleten XXXV/139 (1971) 453-455

Halil Demircioğlu erken ölümü ve bir "perfectionist" olması nedeniyle yazmakta olduğu ve kısmen hazır durumda bulunan "Roma Tarihi"nin I. cilt II. kısmı ile "Küçük Yunan Tarihi" ve "Küçük Roma Tarihi" gibi kitaplarını maalesef yayınlamamıştır.

MOHAÇ SONRASI TÜRK-MACAR SİYASAL İLİŞKİLERİ ÜZERİNDE MACAR TARİHÇİSİ GÉZA PERJÉS'İN BİR DEĞERLENDİRMESİ

İSMAİL SOYSAL

Eski Budapeşte Büyükelçisi

1972 yılı sonbaharında Budapeşte'deki görevim sona erip Ankara'ya dönerken, Macaristan Halk Cumhuriyeti Dış Kültür İlişkileri Enstitüsü Başkanı Sayın Rosta, 1526 Mohaç Savaşından sonra 15 yıllık dönemde Macaristan'ın durumu ve Macar yöneticilerin tutumuna objektif bir yaklaşım niteliğinde tarihsel bir yapıtı Türkçeye çevirttiklerini söyleyerek, bunun bir kopyasını bana vermişti. Géza Perjés adlı Macar tarihçisi "Yolun kenarına itilen ülke" başlıklı bu yapıtında¹, Mohaç Savaşı ve Türklerin Macaristan'ı işgalinden, bu ülkeyi doğrudan doğruya yönetmeğe başladıkları 1541 yılına dek süren çok çekişmeli ve karmaşık bir dönemini anlatmakta ve kişisel, ilginç bir değerlendirme yapmaktadır.

O zamanki Macar yöneticilerini eleştirerek, onların Kanunî'nin Macaristan'ı Türk himayesinde, Türk ve Avusturya imparatorlukları arasında bir tampon devlet biçiminde kalması yolundaki önerisini kabul etmeyişlerinin tarihsel bir yanlışlığı olduğunu belirten yazar, bunun sonucunda ülkenin birlik ve bütünlüğünü yitirdiğini ve birçok kanlı savaşlara sahne teşkil ettiğini belirtmektedir. Perjés, yapıtının son bölümünde de, 1541'den 1686'ya süren 150 yıllık Türk yönetimi döneminin Macar ulusu için teselli sayılabilecek yönlerini anlatmaktadır.

Biz bu yazımızla önce Perjés'in değerlendirmesini iyi anlayabilmek üzere, Türklerin Macaristan'ı istilası ve oradaki egemenliği ile ilgili tarihsel olayları kısaca hatırlatacağız; sonra Perjés'in yapıtının bir özetini vereceğiz ve en sonunda da yazarın değerlendirmesi üzerinde düşüncelerimizi açıklayacağız.

¹ "Az Országut Szélére Vetett Ország" Macarca başlığını taşıyan söz konusu yapıt Kortárs (Çağdaş) adlı derginin 11 ve 12 nci sayılarında (Budapeşte, 1971-72) yayımlanmıştır. Aynı bir kitap olarak da 1975 yılında yayımlanacağı önerilmiştir. Türkçe çevirisi Budapeşte'de Macaristan Dış Kültür İlişkileri Enstitüsü tarafından yapıtılmış ve daktilo ile sınırlı ölçüde çoğaltılmıştır.

Géza Perjés 1917 yılında Trencsen'de doğmuş, önce Harp Okuluna giderek subay olmuş, sonra Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. 1957 yılından beri Macar Bilim Akademisinde İstatistikî Tarih üzerinde araştırmalar yapmaktadır. Birçok tarihsel yapıtı arasında, "Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu savaşlarının yarattığı askerî sorunlar" ve Kanunî'ye karşı Sigetvar'ı savunan "Miklos Zrinyi" adlı etüdları vardır.

I

Türklerin Avrupa yönündeki ilerlemesinde karşılıklarına çıkan ilk ciddi güç Macarlar olmuştur. Balkanların bütününe, özellikle Tuna ve Sava ırmaklarının birleştiği yerdeki Belgrad'ın alınması bu yüzden gecikmişti. XV. yüzyılın ortalarında Hünyadi birkaç kez Türkleri durdurmuş ve püskürtmüştü. Macarlar Türklere karşı âdeta Hıristiyan Avrupa'nın bayraktarlığını yapıyordu.

Belgrad ancak Kanunî zamanında, 1521 yılında alınabilmişti. Artık Macaristan ile kesin biçimde hesaplaşmak olanağı ortaya çıkmıştı. Nitekim, 1526'da açılan seferde, Kanunî bugünkü Macaristan'ın güneyindeki Mohaç'ta Macar ordusunu yok etmişti. Savaş sırasında Kral II. Layoş da ölmüştü. Birkaç hafta sonra Budin kalesine giren Padişah bu uzak ülkenin doğrudan doğruya Türkler tarafından yönetilmesini düşünmemiş ve vâris bırakmadan ölen Kral yerine, bir kısım Macar soylularının seçtikleri Erdel (bugünkü Transilvanya) Voyvodası Yanoş Zapolya'nın Krallığını kabul ettikten sonra ordusu ile birlikte Macaristan'dan ayrılmıştı. Şu kadar ki, Yanoş'un krallığına karşı olan Habsburg Hanedanı yanlısı diğer Macar soyluları da, Alman İmparatoru V. Şarl'ın kardeşi, Bohemya Kralı ve Avusturya Dükü Ferdinand'ı – ki ölen Kralın eniştesiydi – Kral ilân edince ortaya iki kral çıkmıştı. Krallık tacını da Ferdinand giymişti. Böylece, Türk ve Avusturya devletleri arasında Macaristan üzerindeki çekişme başlamış oluyordu.

Yanoş, Ferdinand'a karşı koyamayıp yenilince, önce Erdel'e, oradan da kayınbabası Lehistan Kralının yanına gitmişti. Fakat yeterli desteği bulamayınca, tek çareyi Türk himayesinde gören Yanoş, 1527'de İstanbul'a bir elçi yollayarak, vergi vermek karşılığında, Krallığının sağlanmasını istemişti. 1528 Ocak ayında elçiyi kabul eden Padişah, Yanoş'u koruyacağını kendisine vadettikten sonra, – ki ayrıca ilk kez bir ittifak anlaşması da yapılmıştı – 1929 mayısında İkinci Macar Seferine çıkmıştı. Yanoş Kanunî'yi Mohaç civarında karşılamıştı. Türk ordusu fazla bir mukavemetle karşılaşmadan Budin'e girmiş, Yanoş orada Kral ilân edilmişti. Kanunî bununla da yetinmeyerek Viyana'yı ilk kez muhasara etmişti (26 Eylül 1529).

Orduyu Hümayun –başlıca kalelerde yeterli asker bıraktıktan sonra– İstanbul'a dönmüştü. Fakat Ferdinand 1531'de Budin'i muhasara etmişti. Gerçi muhasara başarıya ulaşmamıştı, ancak muhasara haberi İstanbul'da kızgınlık yaratmış, Kanunî de, Yanoş'a verdiği himaye vaadini tutarak, 1532 yılında Macaristan'a Üçüncü Seferini (Alman Seferi) açmıştı. Ordu Almanya'ya doğru yürümüş, Ferdinand bir meydan savaşından kaçmış ve 1533 yılında barış yapmak zorunda kalmıştı. Bu barış anlaşmasına göre, Yanoş egemen olduğu yerlerde Macar kralı kalacak, Ferdinand ise elindeki Macar toprakları için Osmanlı Hazinesine vergi verecek, Yanoş ile Ferdinand arasında yapılacak anlaşmalar Padişahın tasdikine bağlı kalacaktı. Böylece Macaristan iki kral arasında paylaşılmış oluyordu. Fakat Yanoş, 1538 yılında Ferdinand ile gizlice Nagyvarad anlaşmasını yaparak, kendi ölümünden sonra Krallığın Habsburglara geçmesini kabul etmişti. Kuşkusuz, bu Türkleri kızdıracak bir olaydı.

1540'da Yanoş ölmüştü. Karısı İzabella'dan Sigismund adlı bir erkek çocuk bırakmıştı. Kraliçe, Nagyvarad anlaşmasını bir kenara bırakarak, İstanbul'a bir elçi yollamış ve oğlunun krallığının kabulü ve desteklenmesini istemişti. Fakat o sırada, yani Kralın ölümü üzerine, Avusturya kuvvetleri Budin'i muhasara etmeğe başlamıştı. Bu durumda Kanunî Macaristan'a Dördüncü Seferini açmağa karar vermiş ve Ordunun başında 1541 baharında harekete geçmişti. Bu arada Budin'i almağa kalkıp bunu başaramayan Ferdinand kuvvetleri Türkler gelince imha edilmişti.

Artık Kanunî, Budin'de Macar yönetiminin zayıflığı, sadakatsizliği ve istikrarsızlığı nedeniyle, ülkeyi bir eyalet gibi doğrudan doğruya Türklerin yönetmesi zorunluğunu duyduğundan, Sigismund'u ecdadının yeri Erdel'in başına atamış, Macaristan'ın başına da bir Beylerbeyi getirmişti. Böylece 1541'den itibaren Macaristan'da 150 yıllık Türk yönetimi ve Erdel'de Türk himayesinde ve vergi karşılığında özerk Macar yönetimi dönemi başlamıştı. Ferdinand'ın Macar Krallığına da, işgalinde bulunan batı ve kuzeybatıdaki topraklar (ülkenin 1/3 kadarı) kalmıştı. Böylece büyük Macaristan üçe bölünmüş oluyordu.

Padişahın İstanbul'a dönmesinden sonra, Ferdinand Budin'i yeniden muhasara edince 1543'te Beşinci Macaristan Seferine çıkan Kanunî, Türk üstünlüğünü kabul ettirmiş, Avusturyalılar barış istemişti. Sürekli bir gaille haline gelen Macaristan işinde hiç değilse bir süre rahat edebilmek için Padişah bu isteği kabul etmiş, Ferdinand'ın son kez aldığı yerleri geri vermesi ve her yıl 30 bin duka altın ödemesi karşılığında, 1547'de Türk-Avusturya Barışı yapılmıştı.

Fakat, Ferdinand, Kanunî İran Seferinde iken, 1551'de barışı bozup Erdel'i almağa kalkışınca Erdel savaşları başlamıştı. 1562'ye dek süren bu savaşlarda Türkler duruma hâkim olmuş, Ferdinand Erdel'den vazgeçmişti. Sonunda, sekiz yıllık yeni bir barış andlaşması yapılmıştı.

1564 yılında, Ferdinand – ki V. Şarl'ın ölümünden sonra aynı zamanda Alman İmparatoru olmuştu – ölmüştü. Yerine geçen Maksimilyen ile Erdel işinden çıkan anlaşmazlık üzerine 1566'da Osmanlı Devleti Avusturya'ya savaş ilân etmişti. Kanunî böylece ordusunun başında Macaristan'a altıncı ve son seferini açmıştı. Sigetvar Seferi denilen bu savaşta, Sigetvar kalesinin düşürülmesinden bir gün önce Padişah ölmüştü.

Bundan sonra, Macaristan'daki Türk yönetimi ve Erdel'deki özerk Macar yönetimi, çeşitli savaşlar içinde, İkinci Viyana muhasarasının yapıldığı 1683 yılının getirdiği bozgunla birlikte, 1686'da Budin'in ve arkasından diğer kalelerin düşmesiyle sona erecek ve 1699 Karlofça Andlaşmasıyla tasfiye edilmiş olacaktı.

II

Géza Perjés'in Türkçe çevirmesi 27 daktilo sahifesi tutan yapıtı 1) Kanunî'nin önerisi, 2) Önerinin reddi, 3) Teselli, başlıklarıyla üç bölümden oluşmaktadır.

Yazar, birinci bölümde, günümüze dek Macar tarihçilerinin birçoğunun Türklerin Macaristan politikasını yanlış değerlendirdiğini, Erdel'e tanınan özerk yönetim göz önünde tutulursa, asıl Macaristan için de böyle bir yönetimin kurul-

masının olanak dışı bulunmadığını, esasen bunu kanıtlayacak birçok tarihsel verilerin elde olduğunu belirterek söze başlamaktadır. Perjés'e göre, Kanunî böyle bir yönetim için iki koşul öne sürmüştü; bunlardan biri Macaristan'ın başına Habsburg Hanedanından kral getirilmemesi, ikincisi de Macaristan'ın Türk dostluğuna dayanan bir dış politika izlemesiydi. Büyük Macar vakanüvisi Mihaly Horvarth ve sonradan bir çok türkologun kanıtladığı üzere, Kanunî'nin, Belgrad'ı alıp Tuna-Sava ırmaklarına dayandıktan sonra, daha kuzeye geçmek, Macaristan'ı fethetmek niyeti yoktu. Oysa, Macar tarihçilerinin çoğunluğu Türklerin sınırsız istilâ hevesi içinde olduklarını ileri sürmek ve onları kötülemekle yanılığa kapılmışlardır.

Perjés, Kanunî'nin önerisini, o zamanki askerî koşulları analize ederek, şöylece ortaya koymaktadır: Macaristan Osmanlı Ordusunun faaliyet çevresinin dışında kalıyordu. Avrupa'da bir eşi bulunmayan bu güçlü ordu her zaman sefere hazır değildi. Özellikle ikmal ve haberleşme güçlükleri nedeniyle, kışın sefer açmak olanak dışı idi. Seferler, nisan-mayıs aylarından ekim-kasım aylarına dek 6 aylık dönem içinde yapılabilirdi. Bunun için de sefer emirlerinin 4-5 ay önceden çıkarılması ve hazırlıkların başlaması gerekiyordu. Ordunun baharda Edirne'de toplanıp Belgrad'a ve oradan, Eszék yolu ile, Tuna'nın sağ kıyısından Budin kalesine ulaşması üç aylık bir zaman alıyordu. Askerî harekâtın ekim sonunda bitmesi gerektiğinden savaşlara ancak 2,5-3 ay süre kalıyordu. Ordu geri dönmeden önce, Budin ve diğer kaleler, ne denli tahkim edilirse edilsin, gene de düşebilirdi. Eyalet kuvvetleri de onları kurtarmağa yeterli değildi. Orduyu Hümayun ise en erken gelecek yılın ağustosunda yetişebilirdi. Kaldı ki, her yıl Macaristan'a yeni bir sefer açmak da olanaksızdı. İmparatorluğun başka yerlerde de sorunları vardı. Ayrıca, uzun süren Macar Seferleri çok pahalıya mal oluyordu. Bütün bunları inceden inceye hesaplamak gerekiyordu. Örneğin Ferdinand'a yenilen Yanoş'a 1528'de yardım edilmesi zorunlu olduğu halde, özellikle parasal zorluklar bunun o yıl gerçekleşmesini önlemiş, sefer 1529'da açılabilmişti.

Yazara göre, Macaristan'da Türk egemenliğinin temeli Budin kalesiydi. Bu kale kaybedilirse Türklerin Belgrad'a dek tutunabilmesi zordu. Eğer Habsburglar kuvvetlerini ilkbaharda harekete geçirebilse Macaristan'da Türk savunması olanak dışı kalırdı. Oysa, Avusturyalılar bu güce ancak 150 yıl sonra, 1680'lerde erişebileceklerdi.

İşte bu stratejik koşullar nedeniyle, Kanunî, Macaristan'ın İmparatorluğa doğrudan doğruya ilhakını istememiş; onu, toprak bütünlüğüne dokunmaksızın, özerk ve Avusturya'ya karşı tampon bir devlet biçiminde yaşatmağa çalışmıştı. Bu formülü Türk İmparatorluğu için daha güvenli, rahat ve ucuz görmüştü. Ne var ki, olaylar onun bu politikasının sürdürülmesini kısa bir süre sonra önledi ve Macaristan 1541 yılında İmparatorluğun bir eyaleti ilân edildi.

Perjés, bundan sonra, olayları daha yakından anlatarak düşüncelerini şöyle açıklıyor:

Kanunî'nin 1526'da ilk Macaristan Seferini, Macar Kralı II. Layoş'un aklını başına toplaması ve Türklere karşı düşmanca politikadan ve Haçlı Seferleri sevdasından vazgeçmesi için bir ihtar amacıyla yaptığı yolundaki Türk vakanüvislerinin kanısı doğrudur. Macaristan'a ve onun Kralına gözdağı verilmesi Mohaç'ta hattâ bir az fazlasıyla yerine getirilmişti. Çünkü Kralın savaşta ölümüyle Macar tahtının

Habsburglara bırakılacağı yolunda önceden varılan anlaşma yürürlüğe girmiş demektir. Böylece Kanunî, en büyük düşman sayılan Avusturya'nın Macar tahtını ele geçirmesine bilmeden yardım etmiş oluyordu. Türkler bu durumu düzeltmek için Macar soylularının 1526 kasımında acele krallığa seçtikleri Yanoş Zapolya ile sıkı ilişkiler kurmak ve onu Habsburglara karşı tutmak istediler. Şu kadar ki, Yanoş Haçlı Seferi konusunda daha önceden kendisini angaje ettiği için, bu yoldaki Türk önerisini kaçamaklı biçimde reddetmişti. Buna rağmen Kanunî onun kral kalmasında yarar görmüştü. Ancak 1527 sonlarında Ferdinand, Yanoş'u Budin'den kovunca -ki bunun üzerine Yanoş Lehistan'a sığınır- Fransa ve Venedik diplomasisi Yanoş'u Türk politikası gütmekten başka çaresi olmadığına inandırmıştı. Bunun üzerine Yanoş'un elçisi İstanbul'a gelmiş ve büyük bir itibar görmüştü. Padişah Macaristan'ı Yanoş'a vermekle kalmıyor, onunla bir ittifak da yapıyordu. Bu ittifakı tasdik eden Fermanda Sultan: "... Ben Sultan Süleyman, yemin ederim ki, seni asla terketmeyeceğim ..." diyordu. Yemini gayet ciddi idi. Esasen Kanunî'nin Yanoş'un ölümüne dek davranışı bu yemin ile tam bir uyum içinde olmuştu.

Nitekim, Padişah 1529 yılında İkinci Macaristan Seferine çıkmıştı. "Yanoş Kral" ile Mohaç civarında karşılaşmış ve Budin Kalesine gelince de onun taç giymesinde hazır bulunmuştu. Bu arada Yanoş'a ihanet ederek Ferdinand'a katılan Macar Beylerinden Peter Perenyi ile Estergon Piskoposu Vardai Türkler tarafından esir edilmiş ve Budin'e getirilmişti. Kanunî bunları da Krala bağışlamak büyüklüğünü göstermişti. Bundan başka, Padişah Budin'de Macar soylularına yaptığı bir konuşmada, ülkenin örf ve âdetlerini değiştirmek niyetinde olmadığını, Macarların içişlerine ve dinlerine de karışmayacağını söyledikten sonra, elini kılıcına koyarak: "bu kılıcın keskin yüzü ile karşılaşmak istemiyorlarsa, Yanoş'u kralları olarak tanımaları ve desteklemeleri gerektiğini" ihtar etmişti. Bu jest Kanunî'nin Macar devletinin varlığını ortadan kaldırmak amacıyla olmadığını bir kez daha kanıtlamaktaydı.

Gerçi Türkler 1532-34 döneminde Ferdinand'a bazı ödünler vermiş, onun işgal ettiği Macar toprakları üzerindeki egemenliğini tanımakla Macaristan'ın bölünmesine razı olmuştu (1533 Türk-Avusturya Barış Andlaşması kastedilmektedir). Macaristan'ın toprak bütünlüğünü bozan bu ödünün verilmesinde Veziri-i Âzam İbrahim Paşa'nın rolü olduğu anlaşılıyordu. Ferdinand'ın, birçok Macar Beyinin de desteği ile, saldırılarını artırması ve Yanoş'un saygınlığının azalması gerçekleri karşısında, Padişah da gerçekçi bir davranış olarak bunu kabul etmiş olmalıydı.

Nihayet, Yanoş 1538'de Ferdinand ile Nagyvarad uzlaşmasını yapmıştı. Bununla, Yanoş yaşadığı sürece kral kalmak karşılığında, ölümünden sonra, çocuğu bulursa da bulunmasa da, krallık tâcının Habsburglara geçmesini kabul ediyordu. Kanunî'yi son denli kızdıracabilecek böyle bir anlaşma duyulup da Türkler Yanoş'a karşı harekete geçerse, Ferdinand onun yardımına koşmaya söz vermişti. Anlaşma, Avusturya'nın askerî gücünün Türkleri yenmeğe ve dolayısıyla Macaristan'ın egemenlik ve bütünlüğünü korumaya yeterli olduğu varsayımına dayanıyordu. Oysa bu feci bir yanlış idi. Nitekim, Kanunî 1541'de söz konusu önerisini geri alacak ve artık Macaristan 150 yıl bir Osmanlı eyaleti olacaktı. Asıl zarara uğrayan böylece Macaristan oluyordu.

Yazar Perjés, daha sonra, Türk himayesinde bir Macar Krallığının ne denli yaşayabilir olduğunu kendi kendisine sormakta, bunun kestirilmesinin kuşkusuz zor bulunduğunu, fakat her halde Varad anlaşmasının Macaristan'ın varlığı ve bütünlüğünün korunmasını olanak dışı bıraktığını yazmaktadır. Çünkü bu durumda Kanunî, ya Budin'i ilhak edip elverişsiz bir stratejik durumu sürdürecekti -ki bunu yaptı-, ya da Budin'i Avusturya'ya bırakarak Türk İmparatorluğu için tehlikeli bir durum yaratmış olacaktı. Olaylar şöyle gelişecekti:

1538 yılında Kanunî'nin Varad Anlaşmasını duyduğu ve Macaristan'a karşı büyük bir sefer hazırladığı haberleri yayılınca Habsburgların yardımı beklenmiş, fakat yeterli kuvvet gelmemişti. Yanoş düş kırıklığına uğrayınca Kanunî'yi yumuşatma yollarını aramıştı. Padişah, esasen başından beri pek güven duymadığı Yanoş'un ihanetine kızmakla birlikte, gene de ortada Yanoş'tan başkasını bulamayacağından onu elinde tutmak gibi akıllıca politikasını sürdürmüştü.

1540'da Yanoş ölünce, onun vârisinin kim olacağı sorunu ortaya çıkmıştı. Macar Beylerinin çoğunluğu Varad Anlaşması gereğince Ferdinand'ın Krallığını istiyordu. Bir kısmı ise (György Frater, Peter Petrovics, Veröczi, Balint Török gibi) Türklerin yeni bir seferinden çekinerek, onlarla anlaşmağa meyilli idi. Bu grubun içinde en etkin görünen Frater, önce Yanoş'un küçük oğlu Sigmond'un krallığını ilân ettirmeyi başarmış ve bunu tasdik ettirmek için de İstanbul'a Veröczi başkanlığında bir elçilik heyeti yollamıştı. Bu arada Ferdinand Budin'e asker sevkediyordu. Üstelik Perenyi ve Frangepan gibi iki tanınmış Macar soylusu de yön değiştirip Ferdinand'ı desteklemeğe başlamıştı. Fakat her şeye rağmen Frater Türk yardımını beklemeğe koyulmuştu. İşte bu gergin durumda, 1541'de Budin'e gelen Kanunî için Macaristan'ı İmparatorluğa doğrudan doğruya ilhaktan başka çare kalmıyordu. Oysa Macar tarihçilerin çoğunluğu, Kanunî'nin bu çaresiz durumuna değinmeden, Türklerin bu ilhak kararını gizli bir düşünce ve "imansız Türkün" ihaneti olarak göstermişti. Gerçekte, Türklerle ittifakı Varad Anlaşmasıyla bozan Macar egemen sınıfı olmuştur. Macar tarihçilerinden Verancsisc'in yazdığına göre, Kanunî Budin'e girdikten sonra, Macar soylularının bu tutumlarına değinerek, "Dışarda bu denli büyük şan ve şöhrete sahip olan ben, Budin'i bunların elinde bırakırsam, ben olmaktan çıkar ve ecdadımın şerefine leke sürdürmüş olurum" demişti. Başka bir Macar tarihçisi, Ferenc Forgach, 1570'de yazdığı yapıtında, Kanunî'nin Macaristan'ın bütünlüğünü korumakta sonuna dek kararlı olduğunu, fakat Macar soylularının ihaneti ve Ferdinand'ın çıkardığı huzursuzlukların onu bundan vazgeçirdiğini belirtmiştir.

Yazar Perjés, daha sonra, Kanunî'nin 1541 seferine ilişkin Fetihnâmesinden şu satırları alıyor: "Önceki yıllarda Allahın inayeti ve muzaffer kılıcımız sayesinde Macaristan'ı ve başkenti Budin'i fethettik. Fakat Budin Müslüman İmparatorluğumuzdan pek uzak düştüğünden ötürü, o zamanlar yönetilmesi zordu. Kral Yanoş da vergi ödemeği kabul ettiği için ona ve onun ölümünden sonra oğlu İstfan'a (Sigmund) ihsan eyledik. Fakat Macaristan'a komşu Nemçe Kralı Ferdinand (Ferdinand) isimli kâfir de Macaristan Kralı olmayı arzu ediyordu. Bunun için Karl (V. Şarl) isimli kâfir kardeşinin ittifakı ve yardımıyla büyük bir ordu topladı. Macar soyluları arasından da Prini Petri (Perenyi Peter) isimli hain onlara katıldı. Böylece Macaristan'a gelerek kendine iktidar sağladı ve Buda kalesini işgal etti... Hedefimiz

Buda şehrini kılıcımızın yardımıyla İslâm âleminin bir ülkesi yapmak, Macaristan'ı mülkümüze geçirmekti. . .Macaristan'ı bütün kaleleriyle ve halkıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğunun diğer eyaletlerine bağlayarak, kadılar, kale muhafızları ve mahalli muhafızlıklar kurduk”.

Evlîya Çelebi de Seyehatnâmesinde şöyle demektedir: “. . .Süleyman Han, Buda'yı dördüncü kez kurtardıktan sonra, ileride İslâm ordularının bu denli büyük zorluklarla ve dertlerle karşılaşmaması için, Buda Kalesini akıllı bir Vezirine devretmeye karar verdi”.

Macar tarihçilerinden İstvanffy'nin yapıtına da değinen Perjés, onun Türk yöneticilerinin Budin'de yaptıkları son Divan toplantısından şu bilgileri aktarıyor: Bu toplantı bize Türk “Atmacaları” ile “Güvercinleri” arasında Macaristan konusunda ne denli derin çelişmeler olduğu hakkında bir fikir vermektedir: İhtişamlı bir kabul resmi sona erdikten ve Balint Török hapsedildikten sonra, Türk Paşaları ve Beyleri arasında tartışma başladı. Mehmet Paşa'nın ve Ulema'nın görüşüne göre, Kralın küçük oğlu İstanbul'a götürülmeli ve Buda'nın yönetimi mutedil ve akıllı bir Paşaya verilmeliydi. Macarlardan nefret eden Belgradlı Mehmet Paşa ise, gerek bebek Kralın, gerek Macar soylularının öldürülmesini, kalenin yakılmasını, Ana Kraliçenin babasına geri gönderilmesini ve bütün Macaristan'ın bir Osmanlı eyaleti yapılarak her yıl yalnız Avrupa'dan değil, deniz aşırı ülkelerden, Asya ve Mısır'dan kalkarak, büyük yorgunluklara ve mahrumiyetlere katlanarak seferlere çıkmağa, savaş yapmağa gereksinme kalmamasını istiyordu. Padişah'ın damadı Munis Rüstem Paşa'nın düşüncesi ise bambaşka idi. Ona göre sorun adalet ve vekara uygun bir biçimde karara bağlanmalıydı. Mademki Padişah Yanoş Kralı himayesine alarak ülkeyi kendisine vaat ve ihsan etmişti, Macaristan'ı şimdi ilhak ettiği sırada da Kralın yetiminin ve Kraliçenin korunması ve himayesi âdil olurdu. Padişah bütün bu konuşulanları dinleyip iyice tarttıktan sonra, Kraliçeye “oğlan büyüyüp gelişene değin, Buda'yı kendi elinde tutacağını, çünkü Kraliçenin düşmana yani Nemçelilere karşı Buda'yı koruyamayacağı, kendisine ise her yıl ordusuyla onları korumaya koşmanın zor geldiği” haberini gönderdi. Kanunî, Erdel ile güney Macaristan'ın bir kısmını, Lippa ve Temeşvar'ı, Maramoros'taki tuz ve altın madenleriyle birlikte, Kraliçeye ve oğluna bırakıyordu. Bütün bunlara ilişkin bir senet mektubu vererek, Kralın yetimi Allahın inayetiyle ülke yönetimine elverişli yaşa geldiği zaman, Buda'yı kendisine geri vereceğine dair teminata bulunuyordu.

Yazar, bütün bunların Kanunî'nin Macaristan ile ilgili önerisinin gerçekliğini kanıtlandığını ve Türklerin sınırsız istilâ hırsları bulunduğu yolundaki önyargıların belgelerle tekzip edilmiş olduğunu belirttikten sonra, XX. yüzyılın tanınmış Macar türkolog ve tarihçisi Layoş Fekete'nin şu kanısını aktarmaktadır:

“Kanunî Süleyman, Mohaç zaferinden sonra dahi Macar Krallığının Osmanlılarla Habsburglar arasına yerleştirilmiş bir ara devlet olarak, hattâ bütün genişliği ile, kalmasına razı olurdu. Tek isteği ülkenin İmparatorluğa bağlı olmasıydı. . . . Kral Yanoş'un ölümüyle. . . . Türklerin Macar sorunundaki tutumu önemli ölçüde değişti. Sultan, Macaristan'ın kendi özerk varlığını, Alman İmparatoruna karşı eskiden olduğu gibi savunabileceğini artık umamazdı. Tam tersine, Alman İmparatorluğunun Macar Krallığı ile birleşerek aşağı Tuna'ya dek inebileceğini ve Türk egemenliği altındaki Balkanlara saldırabileceğini hesaba katması gerekiyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun Alman İmparatorluğuna doğrudan doğruya komşu olması halinde ise, Türk sınırının aşağı Tuna'dan değil, Buda'dan geçmesi Türkler için çok daha elverişli idi".

Perjés, yapıtının Kanunî'nin önerisinin reddine ilişkin ikinci bölümünde, Mohaç'tan sonra asıl sorun Macaristan'ın devlet olarak varlığı ve bütünlüğü iken, Macar yöneticilerin bunu anlamadığını, 1532'de -büyük bir olasılıkla, Başvezir İbrahim Paşa'nın girişimi üzerine- Türkler Ferdinand'a, Macaristan'ın Yanoş ile onun arasında bölünmesi düşüncesini ileri sürünce, Macar soylularının, Ferdinand'a verdikleri muhtırada, bunun ülkenin geleceği için kötü sonuçlarını bildirdiğini, fakat gene de sonunda buna razı olduğunu yazmaktadır. Bölünmenin böylece "de facto" duruma geldiğini de belirten yazar, genellikle Macar tarihçilerinin bu dönem için değerlendirme yaparken, Türklerin son denli güçlü olduğunu, Macaristan'ın ise Kral Matyas'ın ölümünden beri gerilemekte bulunduğunu ve Mohaç sonrası Avrupa'daki siyasî koşulların (başlıca devletler arasında siyasal çekişme, din reformunun yarattığı ayrılıklar, Türk-Avusturya mücadele yerinin Macaristan oluşu gibi) zorluklarını hesaba katmadıklarını ve Kanunî'nin önerisinin varlığını inkâr ettiklerini, oysa Macar türkologlarının zamanla gerçekleri ortaya koyduklarını belirtmektedir.

Perjés, o zamanki koşullar içinde yapılacak en iyi şeyin, Kanunî'nin önerisinin kabulü olduğunu, çünkü Türklerin çok daha güçlü bulunduğunu, eğer o sırada Macar egemen sınıfını oluşturan soylular Kral Yanoş'u bu doğrultuda desteklemiş olsaydı, gerektiğinde Habsburgların saldırılarına da karşı koyulabileceğini, bu arada Türklerin de yardıma gelebileceğini yazarak, şu düşüncelerini de açıklamaktadır:

Kanunî'nin önerisinin kabulünün Avrupa uygarlığından kopmak anlamına gelemeyeceğini, Türk himayesindeki Erdel örneği göstermiştir. Önerinin reddinin asıl nedeni Batı ve Hıristiyan uygarlığına bağlılık anlayışı, İslâm evrenini küçük görme ve ondan nefretti. Tarihi Szekefu bunu itiraf etmiş, fakat Kanunî'nin önerisinin kabulünü Türk İmparatorluğuna katılmak gibi göstermişti. Oysa öneri böyle değildi. Her halde, Macar soyluları -birçok Avrupalı gibi- Türk düşmanlığı duygusu ile yanılıya düşmüştü.

Yazar, yapıtının "Teselli" başlıklı üçüncü ve son bölümünde, Mohaç sonrası Macaristan'ın perişanlığına değinerek, Mohaç ve onu izleyen savaşların ülkeyi alt-üst ettiğini, Türklerin alışılmamış sertlikte savaş yaptığını, ölenlerin adedinin çok olduğunu yerlerinden kaçan Macarların da ülkeyi anarşiye soktuğunu, açlık başladığını, boşalan köylere güney Slavların yerleştirildiğini anlatmakta; bununla birlikte, Mohaç sonrası döneminde kültür yaşamının ve din reformlarının özgürlük içinde gelişmiş olmasını bir "teselli" olarak şöylece belirtmektedir:

Bu dönemde ki, İncil ilk kez Macarcaya çevrilerek basılmıştı. Ayrıca bir Latince-Macarca grameri yayımlanmış, Lâtincenin yanında Macarca da bir kültür dili olmağa başlamıştı. Protestanlık ülkede hızla yayılmak olanağını bulmuştu. Bu hareket Macaristan'ın ekonomik, toplumsal, siyasal, ideolojik, psikolojik ve dinsel yaşamını da olumlu biçimde etkilemişti. Protestanlığın hızlı yayılmasında halkın varlığını koruma içgüdüğü de rol oynamıştı. Halk kendisini himayesiz görüyor, sorumsuz ve bencil Macar yöneticilerin ilgisizliğinden yakınıyordu. Tek umudu yeni ve mistik bir şeyde idi. Reformasyon, içtenliği yani her türlü aracıyı bir

kenara bırakarak kişinin Allah'a bizzat hitap edebilmesi olanağını ortaya koyuyordu. Macaristan'ın "Hıristiyanlığın Kalesi" sayılması Katolik bir kökten gelmişti. Papalık belgelerinde Macaristan bu deyimle lâıyk görülüyordu. Reformasyondan sonra ise, her ne kadar Protestanlar da Türk istilâsını mahkûm etmişlerse de, Roma'nın liderliği reddedildiğinden, onun adına "Hıristiyanlığın Kalesi" düşüncesine de yer verilmiyordu. Ayrıca Protestan vâizler, iki yabancı (Türk ve Avusturya) egemenlik arasında bir seçim yapmak durumunda kaldıkları zaman, gerçekçi politik düşüncelerden hareket ederek, Türklerin lehinde karar kılıyorlardı.

Yazar, yapıtının sonunda, Macar ulusu için "Mohaç felâketi"yle 500 yıllık Macar devleti ortadan kalkmakla birlikte, bunun kaderin bir cilvesi değil, tarihsel bir zorunluk olduğunu, hattâ o zamanki Macar yöneticilerinin bunu, istemiş olsalar da önleyemeyeceklerini, işin teselli tarafının Reformasyonla aynı zamana rastlayan Türk egemenliği sırasında, halka dönük Macar edebiyatının gelişmesi, ulusal sorunların bilincinin güçlenmesi olduğunu belirtmektedir.

III

Geza Perjés'in yapıtı, genellikle Batıda ve özellikle Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde kalmış Hıristiyan ülkelerin tarihçilerinin Türkler hakkındaki önyargılarından arınmış, objektif araştırmalardan biridir.

Esasen Macaristan'da Türk tarihi ile ilgili bilimsel araştırmalar 1870 yılında -dünyada ilk- Türkoloji Enstitüsünün kuruluşundan beri yapılagelmektedir. Enstitünün kurucusu Armin Vambéry ve daha sonraları Prof. Németh, Prof. Layos Fekete gibi büyük tarihçi türkologlar Türk tarihi, tarihte Türk-Macar ilişkileri ve akrabalığı üzerinde çok değerli yapıtlar yazmışlardır. Bugün de başta Dr. Kaldy-Nagy olmak üzere, genç türkolog kuşağı bu alanlardaki araştırmaları sürdürmektedir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Macar tarihçileri ve düşünürleri daha çok Türk-Macar akrabalığı üzerinde durmuştu. Bu arada Macaristan'da birçok "Turan Derneği" kurulmuştu. Bu faaliyet Türkiyede de yankı bulmuş, hattâ Büyük Atatürk 1932 yılında Birinci Tarih Kongresine katılmış olan Macar bilgini Zayti Ferenc'e şunları söylemişti:

"Biz Türkler ve siz Macarlar kardeşiz. Ne yazık ki, boş yere, biz ilâ-i kelime-tullah diye İslâm âleminin, siz de ruhullah diye Hıristiyanlığın asırlarca öncülüğünü yaparak birbirimizin mahvına yürüdük. Böyle bir dalâlete düşeceğimize, iki kardeş millet elele verseydik, insanlığa ne büyük hizmet ederdik"².

İşte bu dostluk ve kardeşlik atmosferi içindedir ki, 1935 yılında bizzat Atatürk'ün emriyle Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir Hungaroloji Kürsüsü kurulmuştu.

İkinci Dünya savaşından sonra sosyalist bir düzenin kurulduğu Macaristan'da, ülkenin Türk yönetimi altında bulunduğu 1541-1686 dönemine yeni bir yaklaşımla

² Bk. Hasan Cemil Çambel, Makaleler, Hatıralar. s. 77, Türk Tarih Kurumu, XVI. seri, No. 5, Ankara, 1964.

özel bir ilgi gösterilmeğe başlanmıştır. Budapeşte'de görevli bulunduğum 1969-1972 yıllarında bazı yönetici ve aydınlarla yaptığım temas ve okuduğum yazılardan bu ilgiyi sezinlemek fırsatını buldum.

Gerçekten, Mohaç döneminde Macar yönetici sınıfının çoğunluğu, Katolikliğin hâmisî Habsburglarla işbirliği halinde idiler. Kültür dili ise Latince idi. Ayrıca Almanca şehirlerde yayılıyordu. Feodal bir düzen içindeki Macaristan'da halk tabakasının ihmâl ve istismar edildiği gerçeğinden hareket eden Géza Perjés gibi tarihçiler, Türk yönetiminin, Habsburglara karşı olmakla ve soyluların çoğunluğunun karşısında bulunmakla, ülkede halka dayanan ve Macarlığa değer veren bir toplum bilincinin doğmasına yararlı bir ortam oluşturmuş olduğu kanısını benimsemektedir. Bugün birçok Macar aydını "bize Türk dönemi Habsburg tarihçilerinin ya da Katolik taassubundan kurtulamayanların etki ve duygularıyla anlatılagelmişti," diyebilmektedir.

Her halde şurası bir gerçektir ki, bugünkü Macaristan'da Türk dönemine ilişkin her şey büyük bir özenle saklanmakta, incelenmekte ve gittikçe duygusallıktan uzak bir biçimde yapıtların yazılmasına fırsat vermektedir.

Şimdi, yazarın ileri sürdüğü görüşlerle ilgili olarak, üzerinde ayrıca durmakta yarar gördüğümüz birkaç noktaya değinelim:

a) Türkler Macaristan'ın fethini gerçekten düşünüp planladılar mı, yoksa bunu yapmak zorunda mı kaldılar?

Perjés, Türk vakanüvislerinin kanısına katılarak, Kanunî'nin Mohaç Seferinin, Macarları Osmanlı İmparatorluğuna karşı düşmanca politikadan ve Haçlı seferleri sevdasından vazgeçmelerini sağlayacak bir ihtar amacını güttüğünü ileri sürmektedir. Olayların gelişmesine bakılırsa, gerçekten Türklerin Macarlarla hesaplaşması kaçınılmazdı. Hattâ daha Belgrad muhasarası sürdürülürken, Budin'e sefer açılmasını öneren Üçüncü Vezir Ahmet Paşa gibi kişiler de olmuştur. Fakat Kanunî, Başvezir Pirî Mehmet Paşa'yı dinleyerek, 1521'de Belgrad'ın zaptından önce buna yanaşmamıştı³. Macaristan'a karşı ilk seferi (Mohaç) çabuklaştıran bir nedenin de, Avrupa'da güçler dengesinde beklenmedik bir değişimin sonucunda doğduğuna Perjés değinmemektedir. O da şudur:

1519'da İspanya Kralı V. Şarl aynı zamanda Alman İmparatoru seçilince, Avrupa'da güçler dengesinde Fransa kendisini Avusturya ile İspanya arasında tehlikede görmeğe başlamıştı. Üstelik Kral I. François 1525 yılında Şarl'a mağlup olup Madrit'te hapsedilince, Fransa'yı ve kendisini bu durumdan kurtarabilecek tek devletin Türkiye olduğunu görerek aynı yıl İstanbul'a gizlice elçisiyle yolladığı bir mektupta, Kanunî'den Macaristan üzerine yürüyerek Şarl'ı mağlup etmesini, böylece kendisini de kurtarmasını, yalvaran bir deyişle, istemişti. Padişah 15 Şubat 1526 tarihinde yolladığı azametli cevapta, Kralı teselli ederek, "gönlünü hoş tutmasını" ve gerekli yardımı yapacağını bildirmişti⁴. Türklerle, Hıristiyan Avrupa'da güçler dengesinde yer almak ve buna müdahale etmek fırsatını veren bu yardım çağrısının

³ Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 311, Ankara, 1975.

⁴ İsmail Soysal, Türk-Fransız diplomasi münasebetlerinin ilk devresi, Tarih Dergisi, c. III, Sayı, 5-6, İstanbul, 1953. Ayrıca Prof. Uzunçarşılı, aynı s. 503.

Kanuni'nin ilk Macar Seferini fazla beklemeden açmasında başlıca âmil olduğu kuşkusuzdur. Hattâ, François, bu ilk seferden sonra da, kendi politik gereksinmelerine göre, Padişahıtan Macaristan üzerinden Avusturya'ya karşı sefer açmasını, ya da onunla barış yapmasını isteyecektir⁵.

b) Perjés'in, Türklerin Macaristan'ı bir tampon devlet olarak yaşatmak amacı ve Kanuni'nin bu yoldaki önerisiyle ilgili düşünce ve gerekçeleri sağlam ve inandırıcı görünmektedir. Aksi halde, Kanuni'nin 1541'e kadar beklemesine neden yoktu. Bu bakımdan Perjés, böyle bir tarihsel gerçeği Türklerin dürüstlüğü ve Kanuni'nin sözünü tutan, anlayışlı, tedbirli, büyük devlet adamlığını bugün Macar ulusuna anlatmakla, bizim tarihsel imajımıza olumlu bir katkıda bulunmaktadır.

Bunun gibi, Perjés, Kanuni'nin önerisinin reddinin gerçek nedenini Müslüman Türklere karşı duyulan nefrette görmekte kuşkusuz haklıdır. Türklerle anlaşmak yalnızca Macar yöneticilerinin bile, korkudan böyle davrandıkları, bazılarının ilk fırsatta Habsburglar yönüne geçmesiyle kanıtlanmıştır. Bütün bunları o günün İslâm-Hıristiyan husumeti içinde doğal saymak gerekir. Perjés'in Kanuni'nin, önerisinin reddini, tarihsel bir yanılğı sayarak, bunun kabul edilmesi olasılığını, o günkü koşullara rağmen, düşünebilmesi ise bize pek geçerli görünmemektedir. Avusturya ile geniş hududu bulunan Katolik Macaristan için, daha uzakta ve Türklere karşı çaresiz Erdel'i örnek göstermek de kolay olmasa gerektir.

c) Perjés'in yapıtındaki "Teselli" bölümüne gelince, bu gerçekten ilginçtir ve zamanımızda Macaristan'da gittikçe yayılan olumlu bir kanıyı yansıtmaktadır, sanıyor ve Türk yönetimi altında kalmış diğer ülkelerde de aynı yolda bir uyanış için örnek olmasını diliyoruz.

Önce "teselli"nin dinsel yönüne değinelim: Gerçekten, Avrupa'da, reformasyon hareketi başlayıp bu Macaristan'a da yayılırken, eğer ortada her türlü inanca saygılı ve bir grubun diğerini ezmesine karşı olan Türk yönetimi bulunmasaydı, o sırada Katolikliğin bayraktarlığını yapan Habsburgların Macaristan'da Protestanlığın, bir ölçüde de olsa (bugün nüfusun %27 si Protestan-Kalvinisttir), yerleşmesini çok kanlı biçimde önlemesi olasılığı vardı. Perjés'in yazdığı gibi, bugün Macar Kalvinistlerinin Türk yönetim dönemine biraz da sempatiyle baktıkları kuşkusuzdur. Bunun kanıtlarını bizzat görmüşümdür. Aynı şeyi Macaristan Yahudileri için de söyleyebiliriz: İkinci Dünya Savaşından önce Macar halkının %8'ini oluşturan Yahudilerin -ki büyük çoğunluğu Hitler zamanında Naziler tarafından yok edilmiştir- Türk döneminde dinsel ve toplumsal yaşamlarını tam özgürlük içinde sürdürdükleri bilinmektedir. Bugün Türklere aynı sempati onlarda da görülmektedir.

Yazarın, Türk döneminde Macar dili ve edebiyatının da geliştiği kanısının, bugün Macar aydınlarının birçoğu tarafından paylaşıldığını sanıyorum. Bunu kanıtlayan bir anımı burada yazmakla yetineceğim:

Budapeşte'de Büyükelçi bulunduğum sırada, Dışişleri Bakanımız İhsan Sabri Çağlayangil 17-21 Kasım 1970 tarihlerinde Macaristan'a resmî bir ziyaret yapmıştı. Macar Dışişleri Bakanı Yanoş Peter -ki kendisi eski bir Kalvinist rahibidir- ül-

⁵ İsmail Soysal, aynı.

kenin güneyinde yapılan gezi sırasında, Şikloş Şatosunda verdiği bir akşam yemeğinde, 1865 yılında bir Macar porselen sanatçısının yarattığı Kanuni'nin muhayyel portresini canlandıran bir tabağı Çağlayangil'e armağan ederken, yaptığı konuşmada, Macaristan'da Türk dönemine değinerek, şunları söylemişti: "Eğer Türk dönemi araya girmeseydi, bugün ben bu sofrada sizlere belki de Macarca hitap edemeyecektim".

Her halde Perjés, Türklerin başka ulusların dil, din, gelenek ve törelerine gösterdiği saygının giderek daha iyi anlaşıldığını kanıtlayan bir yapıtı ortaya koymuştur. Kendisini, bu cesareti ve objektifliği için kutlarız.

1975 YILININ İLK YARISINDA TÜRK TARİH KURUMU KİTAPLIĞINA GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- ABBASOV, T. MELİK - A. GAŞUMOV: *Baku s. Vertoleta. Foto: S. Kileşov - R. Nagiev* Azerbeycan 1973. 43 s. 8° (A. III/9120).
- ABDULHAMİT, SULTAN: *Abdülhamid'in hatıra defteri. (Belgeler ve resimlerle). Yay. Haz. ve Sad.: İsmet Bozdağ. 2. bs.* İstanbul 1795 Kervan Yayınları. 245 s. 9 pl. = Kervan Yay. Tarih ve Tarih Romanları Serisi 10. 8° (A. III/9066).
- AKDAĞ, PROF. DR. MUSTAFA: *Türkiye'nin iktisadi ve içtimâî tarihi. 2 Cilt.* İstanbul 1974 Cem Yayınevi. 8° A. (III/9065).
- AKERSTRÖM - HOUGEN, GUNILLA: *The Calender and Hunting Mosaics of the Villa of the Falconer in Argos. A Study in early Byzantine Inocography. 2 cilt.* Stockholm 1974 Berlingska Boktryckeriet. 4° = Skrifter Utgivna av Svenska Institutet I Athen XXIII. (B/7304).
- AKİNTÜRK, PROF. DR. TURGUT: *Aile hukuku. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. bs.* Ankara 1975 Sevinç Matbaası. XLII + 460 s. = AÜHF Yay. No. 364. 8° (A. III/9151).
- AKYOL, AVNİ: *Ana çizgileriyle Cumhuriyetin ellinci yılında Türkiye'de beden eğitimi ve spor.* Ankara 1973. 74 s. = Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay: 15. 4° (B/7266).
- ALFÖLDI - ROSENBAUM, ELISABETH: *Bemerkungen zur Porträtbüste einer jungen Dame. Justinianischer Zeit im Metropolitan Museum. Jahrbuch für Antike und Christentum* 15 (1972)'den ayrı bs. S. 174-178 I pl. 4° (B/5741).
- ALKAN, NAİM: *Türk halk edebiyatı.* Ankara 1973 Yargıçoğlu Matbaası. XVI + 296 s. 8° (A. III/9057).
- ALKİM, U. BAHADIR: *A Subterranean construction at Kıvıskal.* Mansel'e Armağan'dan ayrı bs. S. 821-830 8 pl. 8° (A. III/9167).
- ALTINDAL, AYTUNÇ: *Türkiye'de kadın (Marksist bir yaklaşım).* İstanbul 1975 Birlik Yay. 287 s. 8° (A. III/9102).
- ALTINER, AVNİ: *Her yönüyle Atatürk. 2. bs.* İstanbul 1974 Bakış Kütüphanesi. 896 s. 4° (B/7320).
- ANABOLU, MÜKERREM: *Roman temple of Prusias ad Hypium.* Ann. Arch. Arabes Syr. Numero Special IX. Congr. Int. d'Arch. Clas. (Damas, 11-20 Oct. 1969)'dan ayrı bs. S. 249-251 3 pl. 4° (B/7274).
- Anayasa 2. bs.* İstanbul 1974 Dilek Matbaası. 223 s. = Yasa Yayınları 7, Yasalar Dizisi 6. 8° (A. III/9165).
- AND, METİN: *Turkish miniature painting.* Ankara 1974 Dönmez Ofset. 118 S. 8° (A. III/9213).

- Ankara Bilimsel ve Teknik süreli yayınlar toplu kataloğu 1971. Geniş. 2. bs.* Ankara 1973 T. B. T. A. K. XVI+588 s. = TÜRDOK Yay. No: 9. 8° (A. III/9089).
- ARSEVEN, PROF. CELÂL ESAD: *Türk sanatı.* İstanbul 1973 Cem Yayınevi. 286 s. 20 pl. 8° (B/7235).
- ARTUK, CEVRİYE: *Hicaz demiryolu madalyaları.* VII. Türk Tarih Kongresi (1972)'den ayrı bs. S. 785-792. 8 pl. 8° (A. III/8854).
- ARTUK, İBRAHİM: *Donanma iâne madalyası.* Tarih Enstitüsü dergisi 3, (1973)'den ayrı bs. S. 301-310 10 pl. 8° (A. III/8852).
- ARTUK, İBRAHİM: *Early Ottoman coins of Orhan Ghazi as confirmation of his sovereignty.* Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy, and History (1974)'den ayrı bs. S. 457-463 4° (B/7316).
- ARTUK, İBRAHİM: *Mardin Zinciriye Medresesi ve bânisi.* Selçuklu Araştırmaları Dergisi III'den ayrı bs. S. 191-200 2 lev. 8° (A. III/9172).
- ARTUK, İBRAHİM: *Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa.* Tarih Dergisi 27, (1973)'den ayrı bs. S. 123-132 1 pl. 8° (A. III/8851).
- ARYAN, KAMER: *Kemaleddin Bihzad.* Tahran 1347 Ez Intizârat-ı Ferheng-i Huner. 103 s. 8° (A. III/9006).
- ASLANAPA, OKTAY: *Turkish art architecture.* Marg XXVI, 4 (1973) Supplement. 4° (B/7299).
- ASTAHOV, G. *Ot Sultana k demokratiçeskoy Turtsii Oçerki iz istorii Kemalizma.* Leningard 1926 Gosudarstvennoe Izdat. VIII+152 s. 8° (A. III/8475).
- ATABEK, DR. EMİNE MELEK: *1851'de Pariste toplanan I. Milletlerarası sağlık konferansı ve Türkler.* İstanbul 1974 Hilâl Matbaası. 120 s. = İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Yay. Rek. No. 1975. 8° (A. III/9182).
- ATATÜRK, KEMAL: *Nutuk 13, 14. bs. 3 Cilt.* İstanbul 1973 Millî Eğitim Basımevi. = Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. 8° (A. III/8970).
- Atatürk haftası armağanı 10 Kasım 1974* Ankara 1974 Genelkurmay Basımevi. 77 s. = Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları Atatürk Serisi No. 3 8° (A. III/8880).
- Atatürk ve Halkevleri. Atatürk'çü düşünce üzerine denemeler.* Ankara 1974 T. T. K. Basımevi. 268 s. 8° (A. III/9015).
- Atatürkçülüğün ekonomik ve sosyal yönü semineri, 11-12 Ekim 1973 İstanbul - Maçka Otel.* İstanbul 1973. VII+118 s. = İTTİA'nın Cumhuriyete 50. yıl armağanı. 8° (A. III/8551).
- Atatürkçülüğün öğretici yönü. Balkan savaşı (1912-1913), 1967 Arap-İsrail savaşı, 1973 Arap-İsrail savaşı.* Ankara 1975 Genelkurmay Basımevi. V+108 s. 23 Krok. = Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yay. Konferanslar Serisi: No. 1. 8° (A. III/9237).
- ATAY, FALİH RIFKI: *Atatürkçülük nedir? 2. bs.* İstanbul 1969 Baha Matbaası. 79 s. 1. pl = Ak. Yay. Limited Şirketi Neşriyatı: I. 8° (A. III/8890).
- ATSIZ: *Hicri 848 yılına ait takvim.* Ayrı bs. S. 223-283. 8° (A. III/9184).
- AZAZA, AZA: *16 Nisan.* İstanbul 1974 Batur Matbaası. 93 s. 8° (A. III/8881).
- BARAMKİ, D. C.: *The coin collection of the American University of Beirut Museum. Palestine and Phoenicia.* Beirut 1974 American University of Beirut. XI+339 s. 4° (B/7289).

- BARDHOSHI, BESİM - THEODHOR KARECO: *Probleme te planifikimit te ritmeve dhe përjetsetimeve*. Tirana 1973 Mihal Duri. 223 s. 8° (A. III/8862).
- BARLAS, UĞUROL: *Hakkari evlenme töre ve törenleri*. Karabük 1975 Özer Basımevi. 80 s. 8° (A. III/9216).
- BAŞGİL, ALİ FUAT: *La question des Détroits. Ses origines, son évolution sa solution a la conférence de Lausanne*. Paris 1829 Pierre Bossuet. 191 s. 8° (A. III/8517).
- BAUDELLOT, BERNARD: *Fransız barolarının organizasyonu. Organisation des Barreaux Français*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. 35 s. = Türkiye Barolar Birliği Yay. No. 13. 8° (A. III/8377).
- BAYBURTLUOĞLU, CEVDET: *Erythrai. Coğrafya-tarih-kaynaklar-kalıntılar*. Ankara 1975 T. T. K. Basımevi. X + 96 s. 8 pl. = T. T. K. Yay. VI. Dizi-Sa. 18. 8° (A. III/8954).
- BAYRI, MEHMET HALİT: *İstanbul Folkloru. 2. bs.* İstanbul 1972 Baha Matbaası. 256 s. 8° (A. III/9053).
- BENDERLİOĞLU, ABDULLATİF: *Imadeddin Nesîmîyyu 'ı-Bağdadî*. Bağdat 1973 Ezzamani Basımevi. 224 s. = Tanıtma Bakanlığı Kültür Yay. dizisi 6. 8° (A. III/8614).
- BERKİ, PROF. ŞAKİR: *Miras hukuku*. Ankara 1975 Sevinç Matbaası. XVI + 296 s. = AÜHF Yay. No. 365. 8° (A. III/9152).
- Beyrunî'ye armağan*. Ankara 1974 T. T. K. Basımevi VI + 301 s. 2 pl. = T. T. K. Yay. VII. Dizi-Sa. 68. 8° (A. III/8850).
- BİLGE, ARİF: *Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması tarihi. 2. bs.* Konya 1974 Ülkü Basımevi. 180 s. 8° (A. III/9058).
- BİLGE, PROF. DR. NECİP: *Hukuk başlangıcı dersleri*. Ankara 1975 Sevinç Matbaası. XI + 392 s. = AÜHF Yay. No: 358. 8° (A. III/9146).
- 1968 yılı öğrenci hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de) A. Ü. Eğitim Fak. "Eğitim ve Toplum Araştırmaları Ens." tarafından 25-27 Kasım 1968'de düzenlenen Symposium*. Ankara 1969 Başnur Matbaası. XI + 344 s. = A. Ü. Eğitim Fak. Yay. No. 7. 8° (A. III/9229).
- 1973 yılı programı*. Üçüncü beş yıl 1973-1977. Ankara 1972 Başbakanlık Basımevi. XV + 307 s. = D. P. T. Yayın No: 1271. 8° (A. III/8883).
- EL-BİRÜNİ: *Ber - resihay-ı der Bâre-i Ebu Reyhan Bîrûnî be-münasebeti- Hezâre-i Velâdet-ı O. Essays on al-Bîrûnî*. Tahran 1973 Ferheng u Huner. 410 s. 2 pl. 8° (A. III/8348).
- The book of Dede Korkut. A Turkish epic. Çev. Yay: Faruk Sümer - Ahmet E. Uysal - Waren S. Walker*. London 1972 University of Texas Press. XXIII + 212 s. 2 pl. 1 hrt. 8° (A. III/8585).
- BORAK, SADİ: *Atatürkçü ve topluncu örnek bir din adamı: Hacı Süleyman Efendi*. İstanbul 1974 İtimat Basımevi. 169 s. 8° (A. III/9061).
- BORAN, BEHİCE: *Türkiye ve sosyalizm sorunları*. İstanbul 1970 Tekin Yayınevi. 302 s. 8° (A. III/9028).
- BORATAV, PROF. PERTEV NAILİ: *Türk halkbilimi II. 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*. İstanbul 1973 Gerçek Yayınevi. 334 s. = 100 Soruda Dizisi: 40. 8° (A. III/9069).
- BOZBEYLİ, FERRUH: *Kalkınma ve plânlama. Türkiyede siyasi partilerin ekonomik ve sosyal görüşleri-belgeler 2. Kitap, 3. Cilt*. İstanbul 1970 Baha Matbaası. XII + 588 s. = Ak Yay. Limited Şirketi Neşriyatı: 27. 8° (A. III/8885).

- BRAIDWOOD, ROBERT J. *Greetings*. Paleorient I. (1973)'den ayrı bs. S. 7-10. 4° (B/7311).
- BRAIDWOOD, ROBERT J. - BRUCE HOWE: *Prehistoric investigations in Iraqi Kurdistan*. Chicago 1960 University of Chicago Press. XXVIII+184 s. 29 pl. = Studies in Ancient Oriental Civilization No. 31. 4° (B/7187).
- BURCKHARDT, JACOP: *İtalya'da Rönesans kültürü I. (Die Kultur der Renaissance in Italien)*. Çev.: Prof. Bekir Sıtkı Baykal. 2. bs. Şereflikoşhisar 1974 Devlet Kitapları. XVI+428 s. 8° (A. III/9162).
- BÜLKAT, ESAT ORGNL: *Esat paşanın Çanakkale anıları*. İstanbul 1975 Baha Matbaası. 307 s. 3 hr. 8° (A. III/9096).
- Byzantium. An introduction to east civilization*. Yay. Norman H. Baynes - H. St. L. B. Moss. London 1969 Oxford University Press. XXXI+437 s. 48 pl. 3 hr. 8° (A. III/8271).
- CÂDU'L-MOLİ, MUHAMMED AHMET EL-BİCAVİ-ALİ MUHAMMED İBRAHİM-MUHAMMED EBU'L-FAZL: *Eyyâmü'l-Arab Fil'câhiliyye*. Mısır 1942 Dâru İhya'ül Kütübî' Arabiyye. XVI+448 s. 8° (A. III/4645).
- CAFERİ, ALİ EKBER: *Çehar Takvim ez du sal u der yek Şehr*. Ravalpindi 1973 İntişaret-i Merkez-i Tahkikat-ı Farsî-i İran u Pakistan. XVIII+81 s. 8° (A. III/8442).
- CAGMAN, FİLİZ: *Ottoman Turkish Miniatures*. Marg XXVI, 4 (1973). S. 29-52. 4° (B/7299).
- CALMEYER, PETER: *Reliefbronzen in babylonischem Stil. Eine westiranische Werkstatt des 10. Jahrhunderts v. Chr.* München 1973 Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. 251 s. 9 pl. = Bay. Ak. d. Wiss. Phil. - Hist. Kl. Abh. N. F. Heft 73. 4° (B/7188).
- CAMAL-ZADE: *Pisateli Zaruvejnih stran. Biobibliograficeskiy ukazatel*. Moskova 1972 Izdat. Kniga. 93 s. 8° (A. III/8472).
- CAPPIERI, MARIO: *The Mesopotamians of the Chalcolithic and Bronze Ages*. Miami 1970 Field Research Projects. 31 s. = Occasional Papers No. 12. 4° (B/7223).
- CATER, CHARLES WILLIAM: *Hitite culd-inventories. Dissertation. Xerokopi*. Chicago 1962. V+204 s. 8° (A. III/9749).
- CENGİZ, HALİL ERDOĞAN: *Divan şiiri antolojisi*. İstanbul 1972 Milliyet Yay. 687 s. = Milliyet Yay. Türk Klasikleri Dizisi: 8. 8° (A. III/9035).
- Cento Seminar on Industrial Disputes Settlement. Held in Izmir, September 10-15 1973*. Ankara 1973 Publication of Cento. 173 s. 4° (B/7311).
- CHASIOTIS, J. K: *The Greeks shortly before the seafight of Lepanto*. Thessaloniki 1970 304. s = Institute for Balkan Studies 120. 8° (A. III/8139).
- A Chypre pour la paix*. Ankara (1974) Societe d'Histoire Turque. 86 s. 8 pl. 8° (A. III/8760).
- CİN, DOÇ. DR. HALİL: *Eski ve yeni Türk hukukunda mer'a yaylak ve kışlaklar*. Ankara 1975 Sevinç Matbaası. XVI/171 s. = AÜHF Yay. No: 362. 8° (A. III/9148).
- Constitution de la Republique Socialiste Federative de Yougoslavie*. Beograd 1974 Prosveta. 335 s. 2 pl. 8° (A. III/9119).
- Cumhuriyetin 50. yıldönümü Anma Kitabı*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 611 s. 1 pl. = AÜDTCF Yay. No. 239. 8° (A. III/8620).
- Cumhuriyetimizin 50. yılı albümü: En büyük Türk, Atatürk*. İstanbul Duran Ofset Basım-evi. 32 s. 8° (A. III/9220).

- Cumhuriyetin 50. yılında Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunları semineri (Erzurum, 22-25 Ekim 1973)*. Erzurum 1974 Atatürk Üniversitesi Basımevi. V+317 s. = Atatürk Üniversitesi Yay. 8° (A. III/8848).
- Cumhuriyet 1924-1974. Derleyen: Konur Ertop*. İstanbul 1974 Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik. 510 s. 4° (B/7331).
- CUNBUR, MÜJGÂN: *Ali Kuşçu bibliyografyası (Ölümünün 500. yıldönümü dolayısıyla)*. Ankara 1974 Başbakanlık Basımevi. XVI+56 s. 8° (A. III/9201).
- Cybern - motsattäingarnas ö Cypriska fornyfynd fran Medelhausmuseet Stockholm samt ur de arangerande institutionernas samlingar*. Göteborg 1974 Typografia. 101 s. 8 pl. = Studies in Med. Arch. Pocket Books. 8° (A. III/8966).
- ÇAĞATAY, NEŞET: *Bir Türk Kurumu olan ahilik*. Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 202 s. 1 pl. = A. Üniv. İlahiyat Fak. Yay. 123. 8° (A. III/8949).
- ÇAĞATAY, NEŞET: *Osmanlı İmparatorluğunda riba - faiz para vakıfları ve bankacılık*. Vakıflar Dergisi IX, (1971)'den ayrı bs. S. 39-66 4° (B/7260).
- ÇAĞATAY, NEŞET: *Riba and interest concept and banking in the Ottoman Empire*. Studia Islamica XXXII (1970)'den ayrı bs. S. 53-68. 8° (A. III/8564).
- Çağdaş Türkmen şairleri I. Cilt*. Bağdat 1973 Ezzamani Basımevi. 208 s. = Türkmen Kültür Md. Yay. dizisi: 5. 8° (A. III/8615).
- ÇAPANOĞLU, VELİ - İZZET ÜNVER: *Sayısal analiz*. Ankara 1974 DSİ Matbaası. VIII+317 s. 4° (B/7328).
- ÇAVDAR, TEVFIK: *Milli mücadelenin kökenleri*. İstanbul 1974 Köz Yayınları. 166 s. 8° (A. III/9067).
- ÇAVIŞ, ŞEYH ABDÜLAZİZ: *Anglikan Kilisesine cevap. Çev.: Mehmed Akif Sadeleştiren: Süleyman Ateş*. Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 199 s. = Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. No: 161. 8° (A. III/8882).
- ÇEMERZİNA, A: *Turtsiya yeya moguşestvo i Raspadenie. I. Cilt*. S. Petersburg 1878 Tipografiya Golika. VII+349 s. 2 hr. 8° (A. III/8479).
- ÇOBANZADE, PROF. BEKİR: *Turko-Tatarskaya dialektologiya. Türk-Tatar diyalektolojisi*. Baku 1927 Izdat: Obs. Obsledenoviya i izuçeniye Azerbeycana 135 s. 8° (A. III/8481).
- DARBAZ, FERİDUN: *Temel bilgilerle beraber tonâl-modâl, ölçü ve biçim bakımından Türk ve Batı müziği*. İstanbul 1973 Hüsnütabiat Matbaası. XII+317 s. = Musiki Kültür Derneği Yay. No. 1. 8° (A. III/9032).
- DAVIDOVIÇ, E: *Denejnoe Hozyaystvo Sredney Azii posle Mongolsogge Zavonevaiye i reforma Masud-veka XIII-Vek*. Moskova 1972 Izdat: Nauka. 174 s. 3 pl. 8° (A. III/8468).
- DEIMEL, P: *Die Bewirtschaftung des Tempellandes zur Zeit Urukaginas*. Orientalia 5 (1930)'dan ayrı bs. 22 s. 4° (B/6827).
- DEMİRSİPAHI, CEMİL: *Türk halk oyunları*. Ankara 1975 T. T. K. Basımevi. XXX+497 s. 500 nota. 16 pl. 4° (B/7378).
- DIETZE, WALTER: *Raum, Zeit und Klasseninhalt der Renaissance*. Prologomena zu einem Forschungsbericht. Berlin 1974 Akademie-Verlag 115 s. = Sitzungsberichte der Ak. d. Wiss. d. DDR Nr. 11. 8° (A. III/8589).
- DIONYSIUS OF HALICARNASSUS: *The Roman antiquities of Dionysius of Halicarnassus. With an english translation by Earnest Cary, on the basis of the version of Edward Spelman*.

- 7 Cilt. Cambridge 1961/1971 Harvard University Press. = Loeb Classical Library. 8° (A. III/8342).
- DOBROVA, L: *Yujnoe slavynstvo, Turtsiya i Soperničestvo vyepoyskih pravitelstvena Balkanskom poluostrove*. S. Petersburg 1879 Levedeva. XIV/643 s. 8° (A. III/8474).
- DOĞAN, ORHAN - İ. BAYDUR - Ü. YEĞİN: *Lisans tezleri bibliyografyası*. Ankara 1974 Yeni Desen Matbaası. 25 s. = Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi Yay. No: 1. 8° (A. III/8497).
- DOMBART, THEODOR: *Die Sieben Weltwunder des Altertums*. München 1967 Ernst Heimeran Verlag. 92 s. 4 pl. 8° (A. III/8537).
- DONTAS, D: *Greece and the Great Powers during the Crimean war*. Thessaloniki 1973. XI+165 s. = Institute for Balkan Studies No. 146. 8° (A. III/8140).
- ECEVİT, BÜLENT: *Atatürk ve devrimcilik*. 3. bs. İstanbul 1974 Tekin Yayınevi. 127 s. 8° (A. III/8985).
- ELDEM, SEDAD HAKKI: *Türk mimari eserleri. Works of Turkish architecture*. İstanbul Tifdruk Matbaası. 60+11 s. 376 pl. 4° (B/7387).
50. yıl konuşmaları Cumhuriyetin 50. yılında. Ankara 1974 İş Matbaacılık ve Ticaret Basımevi. 127 s. = TDK Tanıtma Yay. Çeşitli konular dizisi: 19. 8° (A. III/8748).
50. yıla armağan. Ankara 1973 Kalite Matbaası. VIII+334 s. = A. Ü. Eğitim Fak. Yay. No: 36. 8° (A. III/9233).
- The Epic of Ilinden*. Skopje 1973 Macedonian Review Editions. 244 s. 4 pl. 8° (A. III/9114).
- ER, ŞÜKRÜ: *Özel sektör devletleştirme ve sorunları*. Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 154 s. 8° (A. III/8907).
- ERDBRING, GERARD: *Onyedinci asırda Osmanlı-Hollanda münasebetlerine bir bakış*. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 2-3 (1974)'den ayrı bs. S. 159-180. 8° (A. III/8855).
- ERDEHA, KÂMİL: *Milli mücadelede vilayetler ve valiler*. İstanbul 1975 Remzi Kitabevi. 455 s. 8° (A. III/9217).
- ERDENTUĞ, PROF. DR. NERMİN: *Türkiye Türk toplumlarında kültürel antropolojik (etnolojik) incelemeler*. Ankara 1972 Üniversite Basımevi. 103 s. = A. Ü. Eğitim Fak. Yay. No. 29. 8° (A. III/9231).
- EREN, DOÇ. DR. FİKRET: *Sorumluluk açısından uygun illiyet bağı teorisi*. Ankara 1975 Sevinç Matbaası. XII+224 s. = AÜHF Yay. No: 361. 8° (A. III/9147).
- ERĞİN, PROF. DR. MUHARREM: *Türk dil bilgisi*. İstanbul 1972 Yaylacık Matbaası. XI+391 s. 8° (A. III/9059).
- EROĞLU, PROF. DR. HAMZA: *Türk devrim tarihi. Gözden geçirilmiş ve gn. 4. bs*. Ankara 1974 Emel Matbaası. XVII+451 s. = Türk Devrim Kurumu ve Devrimleri Araştırma Kurulu Yay. 3. 8° (A. III/9024).
- ERÖZ, DOÇ. DR. MEHMET: *Doğu Anadolu'nun Türklüğü*. İstanbul 1975 Sebil Matbaası. 175 s. = Türk Kültür Yay. 9. 8° (A. III/9124).
- ERZEN, AFİF: *Das Besiedlungsproblem Pamphylens im Altertum*. Archaeologischer Anzeiger 3. (1973)'den ayrı bs. S. 389-401. 4° (B/7310).
- ESENOV, RAKHİM: *The Turkmen Soviet Socialist republic*. Moscow 1974 Novosti Press Agency Publishing House. 135 s. 8° (A. III/9125).

- EUSEBIUS: *The Ecclesiastical history*. Çev.: Kirsopp Lake I. Cilt. Cambridge 1965 Harvard University Press. LVI+525 s. = Loeb Classical Library. 8° (A. III/8340).
- FARIQ K. A. *The Story of an Arab Diplomat*. New Delhi Institute of Islamic Studies. V+80 s. 8° (A. III/8795).
- FARUKİ, SÜREYYA: *Vakıf administration in sixteenth century Konya. The Zaviye of Sadret-din-i Konevi*. Journal of the Economic and Social History of the Orient XVII, 2'den ayrı bs. S. 145-172. 4° (B/7255).
- FAZİLOV, E: *Starouzbekskiy yazık Horezmskie pamyatniki XIV-veka. 2. Cilt*. Taşkent 1971 İzd. "Filial Akademii Nauk Uzbekskoy SSR" 778 s. 8° (A. III/8923).
- Fihristü'l-kutubi'l-Arabiyye fi Daru'l-kütübi's Şarkıyye*. Tokyo 1394 Toyohunko. 5+138 s. 4° (B/7325).
- FİRDEVİ: *Şehname I*. Çev.: Prof. Necati Lugal, Düz.: Prof. Kenan Akyüz. İstanbul 1974 Dizerkonca Matbaası. XI+360 = Hürriyet Yay. Büyük Klasikler 14. 8° (A. III/9113).
- FLEMMING, BARBARA: *Fahris Husrev u Şirin, eine Türkische Dichtung von 1367*. Wiesbaden 1974 Franz Steiner Verlag. IX+486 s. 168 fotokopi. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Suppl. 15. 4° (B/5059).
- FRANKEL, DAVID: *Middle cypriot white painted pottery. An analytical study of the decoration*. Göteborg 1974 Studies in Mediterranean Archaeology. X+140 s. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. XLII. 4° (B/7254).
- FREDERIC, LOUIS: *Medeniyet tarihi. Türkçe Metin: Vahdet Gültekin. 4 Cilt*. İstanbul 1974 Doğan Kardeş Matbaası. 4° (B/7337).
- Für Frieden auf Zypern. Hrsg: Ministerium für Fremdenverkehr und Information, Generaldirektorat für Presse und Publikation*. Ankara Druckerei der Gesellschaft für Türkische Geschichte. 84 s. 8 pl. 8° (A. III/8759).
- GABRIEL, PROF. ALBERT: *İstanbul Türk kaleleri*. Çev.: Alp Ilgaz. İstanbul Kervan Kitapçılık Ofset Tesisleri. 181 s. XXXV rs. = Tercüman 1001 Temel Eser: 54 8° (A. III/9044).
- GARZYA, ANTONIA: *Inventario dei manoscritti delle Epistole di Sinesio*. "Atti" dell'Accademia Pontaniana Nuova XXII (1973)'den ayrı bs. 44 s. 8° (A. III/8557).
- GAZİMİHÂL, MAHMUT R: *Türk nefesi çalgıları. (Türk Ötkü Çalgıları)*. Ankara 1975 Üniversite Basımevi. VIII+63 s. = Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay.: 12. 8° (A. III/9153).
- Genese und Gültigkeit von Epochenbegriffen. Teoretisch - methodologische Prinzipien der Periodisierung*. Berlin 1974 Akademie-Verlag. 53 s. = Sitzungsberichte des Plenums u. d. Kl. d. Ak. d. Wiss. d. DDR (1973) No. 1. 8° (A. III/8707).
- GEVHERİN, DR. SEYYİD SADIK: *Hucetu' l-Halk Ebu Ali Sina*. Tahran 1347 Çaphane-i Muhammed Ali İlmî. 8° (A. III/8997).
- GOEDICKE, HANS: *Königliche Dokumente aus dem Alten Reich*. Wiesbaden 1967 Otto Harrassowitz. VIII+256 s. 11 lev. = Ägyptologische Abhandlungen Band 14. 8° (B/7245).
- GOYHBARG, PROF. A. G: *Hozaystvennoe Pravo R. S. F. S. R. I. Cilt*. Grajdanski Kodeks. Moskova 1923 Gosudarstvennoe Izd. 213 s. 8° (A. III/8036).
- GÖKALP, ZİYA: *Türk ahlâkı. Haz.: Mustafa Görgen*. İstanbul 1975 Tokar Basımevi. 219 s. = Türk Kültür Yay. 6. 8° (A. III/9095).

- GÖKSU, M. HASAN: *Manilerimiz*. İstanbul 1970 Milliyet Yay. 335 s. = Milliyet Yay. Türk Klasikleri Dizisi: 3. 8° (A. III/9072).
- GÖLPINARLI, ABDÜLBAKİ: *Türk tasavvuf şiiri antolojisi*. İstanbul 1972 Milliyet Yay. 299 s. = Milliyet Yay. Türk Klasikleri Dizisi: 7. 8° (A. III/9037).
- GÖLPINARLI, ABDÜLBAKİ: *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul 1961 Remzi Kitabevi. VII+517 s. 8° (A. III/9056).
- GÖYÜNG, NEJAT: *Kanûni devrinde Malatya şehri*. VII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı bs. S. 654-659. 8° (A. III/9159).
- GÖYÜNG, NEJAT: *XVI. yüzyılda Güney-Doğu Anadolu'nun ekonomik durumu*. (Kanuni Süleyman ve II. Selim devirleri). Türkiye İktidat Tarihi Semineri (1973)'den ayrı bs. S. 71-102. 8° (A. III/9138).
- GÖYÜNG, NEJAT: *Salomon Schweigger ve seyahat-nâmesi*. Tarih Dergisi XIII, 17-18 (1963)'den ayrı bs. S. 119-140 8° (A. III/9157).
- GRANT, MICHAEL: *Mittelmeerkulturen in der Antike*. München 1974 Verlag C. H. Beck. XII+354 s. 8° (A. III/9078).
- GRBIC, MIODRAG: *Odabrana grčka de i plastike u Narodnom Muzeju u Beogradu. Choix de Plastiques Grecques et Romaines au Musee National de Beograd*. Beograd 1958. XIX+136 s. LXXI pl. = Sbrska Ak. Nauk. Posena Isdana Arheoloski Institut: 4. 4° (B/7305).
- GREENEWALD, CRAWFORD H: *The fifteenth campaign at Sardis (1972)*. BASOR 211 (1973)'den ayrı bs. S. 14-36. 8° (A. III/8562).
- GÜVENÇ, NUSRET: *Cumhuriyetin 50. yılında izciliğimiz*. Ankara 1974 Yatılı Bölge Okulu Basimevi. 134 s. = Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay. 25. 4° (B/7259).
- HALİS: *Çanakkale raporu*. İstanbul 1975 Eser Matbaası. XX+333 s. 8° (A. III/9215).
- HANÇERLİOĞLU, ORHAN: *Felsefe sözlüğü. Gn. yeni bs*. İstanbul 1973 Remzi Kitabevi. 414 s. = Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 7. 8° (A. III/9220).
- HANÇERLİOĞLU, ORHAN: *İnanç sözlüğü. Dinler-mezhepler-tarikatler-efsaneler*. İstanbul 1975 Remzi Kitabevi. 861 s. 8° (A. III/9208).
- HATİF-İ, İSFAHÂNİ: *Divan-ı Hatif-i İsfahâni Tay. Vahid-i Destgerdi. 3. bs*. Tarhan 1332 Neşriyat-ı Mecelle-i Armağan. 138 s. 8° (A. III/8988).
- HAYİT, DR. BAYMİRZA: *Türkistan, Rusya ile Çin arasında. Çev.: Abdülkadir Sadak*. Amsterdam 1971 Philo Press. XVI+437 s. 5. Hr. = Otağ Yay.: 20. 8° (A. III/9209).
- HEREDOTOS: *Heredot tarihi. Çev.: Müntekim Ökmen. Yunanca aslyla karşılaştıran ve sunan: Azra Erhat*. İstanbul 1973 Remzi Kitabevi. 639 s. 8° (A. III/9029).
- HİMMETOĞLU, HÜSNÜ: *Kurtuluş savaşında İstanbul ve yardımları*. İstanbul 1975 Ülkü Matbaası. 8° (A. III/9218).
- HLOPIN, I: *Enolit yujnih oblastey Sredney Azii. 3. ks: Türkmeniya*. Leningrad 1969 Izdat: Nauka. 56 s. XXVI pl. = Arheologiya SSSR B 3-8. 4° (B/4938).
- HRISTOV, PROF. ALEXANDER: *The Creation of Macedonian statehood (1893-1945)*. Çev.: Bernard Meares. Skopje 1971 Goce Delcev. 153 s. 8° (A. III/8719).
- Irak Kürt halk hareketleri ve Baas İrkçılığı*. Ankara 1975 Kalite Matbaası. 271 s. 8° (A. III/9223).
- İBN ARABİ, MUHYEDDİN: *Fususul-Hikem Yay.: Ebu'l-alâ Afifi*. Beyrut 1946 Daru'l-Kitabi'l-Arabi. 228+376 s. 8° (A. III/9014).

- İBN SİNA, AL-HUSEYİN İBN ABDULLAH: *El-Urhuzetu fi't-tibb. Poeme de la médecine. Çev.: Henri Jahier - Abdülkadir Nureddin.* Paris 1956 Societe d'Édition. X + 209 s. 8° (B/7034).
- İBN'ÜL-EZRAK: *Mervani kürtleri tarihi. 1. cilt. Çev.: Mehmet Emin Bozarlan.* İstanbul 1975 Yelken Matbaası. 242 s. 8° (A. III/9224).
- İBRAHİM, ARTUK: *Bazı önemli sikkeler.* VII. Türk Tarih Kongresi (1972)'den ayrı bs. S. 795-808 1 pl. 8° (A. III/8853).
- İçişleri Bakanlığı Cumhuriyetin 50. yılında. Ankara 1973 Gürsoy Matbaası. 8° (A. III/8242).
- İNAN, PROF. DR. AFET: *Life and works of Piri Reis the oldest map of America. Çev.: Dr. Leman Yolaç - Prof. Dr. Engin Üzmen.* Ankara 1975 Turkish Historical Association. IX + 88 s. LX pl. 8° (A. III/9112).
- Indische Handschriften. 3 Cilt.* 1962/1970 Franz Steiner Verlag. = Verzeichnis der Orient. Handschr. in Deutschland Band II. 4° (B/5059).
- İPLİKÇİOĞLU, İSMAİL HAKKI: *İçtihatlarla uygulamalı iş sendikalar, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt sosyal sigortalar kanunları.* İstanbul 1973 Lâle Basımevi. 320 s. 8° (A. III/9166).
- İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş yıldönümüne armağan.* İstanbul 1971 Milli Eğitim Basımevi. 510 s. 8° (A. III/9226).
- AL-İSKAFİ, AL-KHATİP: *Durrat at-Tanzil va Ghurrat at-Taawil.* Beyrut 1973 Darul Afakul Fadida Matbaası. 544 s. 8° (A. III/9008).
- İSKEÇELİ, TAHSİN: *Yunanistan buhranı.* Ankara 1974 Kardeş Matbaası. IV + 116 s. 8° (A. III/8889).
- Islamic Research Institute, Islamabad (December 1973).* Islamabad 1970. 18 s. 8° (A. III/8802).
- JANTZEN, ULF: *Aegyptische und Orientalische Bronzen aus dem Heraion von Samos.* Bonn 1972 Rudolf Habelt Verlag. VI + 108 s. 85 pl. = Deutsches Archaeologisches Institut, Samos Band VIII. 8° (B/5761).
- KANDEMİR, FERİDUN: *Jön Türklerinin zindan hatıraları 1848-1903. Bir devrin siyasi ve fikri tarihi. 2. bs.* İstanbul 1975 İshak Matbaası. 158 s. = Türk Aydınım Kütüphanesi: 8. 8° (A. III/9103).
- KARAALIOĞLU, SEYİT KEMAL: *Resimli Türk Edebiyatçıları sözlüğü.* İstanbul 1974 İnkılâp ve Aka Basımevi. 494 s. 8° (A. III/9052).
- KARAHAN, PROF. DR. ABDÜLKADİR: *Dr. Muhammed İkbâl ve eserlerinden seçmeler. Dr. Muhammed İqbâl and selections from his works.* İstanbul 1974 Gençlik Basımevi. XXXII + 231 s. 8° (A. III/9144).
- KÂŞÂNİ, İZZEDDİN MAHMUD B. ALİ: *Kitabu Misbahi'l-Hidaye ve Miftahu'l-Küfaye. Yay. Humâi, Celal. 2. bs.* 1325 Kitabhane-i Sînâi. 454 s. 8° (A. III/8989).
- KAYNARDAÇ, A. - M. DUJARDIN: *Cumhuriyetin ellinci yılında Türkiye ve kitaplar. La Turquie et les livres.* Paris 1973 Librairie Hachette. 4 s. 4° (B/7191).
- KAVCAR, DR. CAHİT: *II. Meşrutiyet devrinde edebiyat ve eğitim 1908-1923.* Ankara 1974 Üniversite Basımevi. 287 s. = A. Ü. Eğitim Fak. Yay. No: 41. 8° (A. III/9234).
- KECKEMETİ, CHARLES: *Arşivcilerin meslek içi yetiştirilmeleri.* Ankara 1974. 82 s. 8° (A. III/8876).

- KEIL, JOSEF: *Ephesos, eine Führer durch die Ruinenstätte und ihre Geschichte*. Wien 1964 Rudolf u. Rohrer. 160 s. 2 pl. 8° (A. III/8927).
- KELLER, CHARLES M. *Montagu cave in prehistory: A descriptive analysis*. Berkeley 1973 University of California Press. IX+98 s. LIII pl. 15 Figür. = Anthropological Records Vol. 28. 4° (B/7195).
- KENNEDY, JOHN F. *Fazilet mücadelesi*. İstanbul 1963 Işık Kitapları. 268 s. 8° (A. III/8898).
- Kıbrıs-Cyprus. Kıbrıs olaylarına bir bakış (Türk, rum ve karışık iskân yerleri itibarile adanın şehir ve köylerinin nüfusu)*. Ankara 1964 Gürsoy Basımevi. 53 s. 1 hr. 8° (A. III/9219).
- KIRBOĞA, MEHMED ALİ: *Kâmûs-ül-Kütüb ve Mevzûâtîl' müellefâk*. Konya 1974 Yeni Kitap Basımevi. XXIV+624 s. 8° (A. III/8858).
- KISAKÜREK, NECİP FAZİL: *Vatan haini değil, büyük vatan dostu Sultan Vahidüddin*. İstanbul 1975 Büyük Doğu Yay. 280 s. 8° (A. III/9211).
- KOCABAY, YALÇIN: *Türkçe-Fransızca Büyük sözlük. Grand Dictionnaire Turc-Français*. Ankara 1968 Başnur Matbaası. 828 s. 8° (A. III/9027).
- KOÇER, DOÇ. DR. HASAN ALİ: *Eğitim tarihi I. Cilt: İlk çağ*. Ankara 1971 Sevinç Matbaası. VIII+246 s. = A. Ü. Eğitim Fak. Yay. No. 19. 8° (A. III/9230).
- KOÇU, REŞAD EKREM: *Topkapı sarayı*. İstanbul 1960 Nurgök Matbaası. 240+XIII s. = İstanbul Ansiklopedisi Kütüphanesi: 2. 8° (A. III/8901).
- KOEPF, HANS: *Bildwörterbuch der Architektur*. 2. bs. Stuttgart 1974 Alfred Kröner Verlag. VIII+451 s. = Kröners Taschenausgabe Band: 194. 8° (A. III/8299).
- Komünizm karşı hürriyet I. Cilt*. Ankara 1965 TOSOTB Birliği Matbaası. IV+128 s. 8° (A. III/8903).
- Komünizmin ihtilâl provası (15-16 Haziran)*. Ankara 1971 Ayyıldız Matbaası. 36 s. = Ülkücü İşçiler Birliği Yay. 1. 8° (A. III/8891).
- KONDİTH, DR. VLADİMİR: *7000 Godina Beograda*. Beograd 1966 Muzey Grada Beograda. 52 s. 8° (A. III/8633).
- KORKUT, AHMET: *Edirne ili yakın çevre incelemeleri*. İstanbul 1972 M. E. B. Devlet Kitapları. 184 s. 8° (A. III/7334).
- KORUTÜRK, S. FAHRİ: *Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün söylev ve demeçleri (6 Nisan 1973-6 Nisan 1975)*. Ankara 1975 Başbakanlık Basımevi. 186 s. 8° (A. III/9238).
- KÜRKCÜOĞLU, KEMÂL EDİP: *Süleymaniye vakfiyesi*. Ankara 1962 Vakıflar Umum Md. Neşriyatı. 54 s. 55 pl. 218 fotokopi. 4° (B/7367).
- LACROIX, LÉON: *Etudes d'archéologie numismatique*. Paris 1974 Diffusion de Boccard. 146 s. XXXVI pl. = Université de Lyon II Publ. de la Bibl. Salomon Reinach III. 4° (B/7353).
- LAROCHE, M. EMMANUEL: *Leçon inaugurale faite le Jeudi 29 Novembre 1973*. 1974 Nogent-le-Rotrou. 39 s. = Collège de France, Chaire de Langues et Civilisation de l'Asie Mineure. 8° (A. III/8911).
- LEAKEY, L. S. B.: *Adams' ancestors: The evolution of man and his culture*. New York 1960 Harper and Row. XXI+235 s. 8° (A. III/9253).
- LEWIS, BERNARD: *Ali Pasha on Nationalism*. Middle Eastern Studies 10, I (1974)'den ayrı bs. S. 77-79. 8° (A. III/8863).

- LEWIS, BERNARD: *Corsairs in Iceland*. Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée 15-16 (1973)'den ayrı bs. S. 139-144. 8° (A. III/8864).
- Lexikon der Islamischen Welt. Yay.: Klaus Kreiser - Werner Diem - Hans Georg Majer. Stuttgart 1974 W. Kohlhammer. 210+212+192 s. = Urban Taschenbücher 200. 8° (A. III/9016).
- LOVE, IRIS CORNELIA: *A preliminary report of the excavations at Knidos, 1972*. AJA, 77 (1973)'den ayrı bs. S. 413-424 3 pl. 4° (B/7257).
- LÖWENTHAL, RICHART: *Vom kalten Krieg zur Ostpolitik*. Stuttgart 1974 Seewald Verlag. 96 s. 8° (A. III/8926).
- MARCELLIN, RAYMOND: *Kamu düzeni ve ihtilâlcî gruplar*. Çev.: Gülçiçek Soytürk. Ankara 1970 Kardeş Matbaas . 54 s. 8° (A. III/8887).
- MARCHAL, GUSTAVE: *La Guerre de Crimée. La France Moderne. Gravürler: Quesnay de Beaurepaire*. Paris 1888 Librairie de Firmin-Didot et Cie. XI+368 s. 4° (B/ 7364).
- MARDİN, YUSUF: *Namık Kemal'in Londra yılları*. İstanbul 1974 Murat Matbaası. 268 s. = Milliyet Yay. Tarih Dizisi: 34. 8° (A. III/9073).
- MARINESCU-BILCU, SILVIA: *Cultura precucuteni pe Teritoriul României*. Bucureşti 1974 Editure Academiei Republicii Socialiste România. 270 s. 7 pl. = Academia de Ştiinţe Sociale şi politicie Republicii Socialiste Romania Institutul de Arheologie, Biblioteca de Arheologia XXII. 4° (B/7292).
- MAROT, PROF. PIERRE: *Fransada arşivcilerin yetiştirilmesi*. Ankara 1974. 16 s. 8° (A. III/8875).
- MARTINEZ, A. BELTRAN - V. PASCUAL PEREZ: *Las pinturas rupestres prehistoricas de la sarga, (Alcov) el Salt (Penaugila) y el Calvari (Bocairente)*. Valencia 1974 s. I. p. 56 s. XXXV pl. 15 lev. = Servicio de Investigacion Prehistorica Nu. 47. 4° (B/7318).
- MAZAR, B: *The excavations in the old city of Jerusalem near the temple mount. Second preliminary report, 1969-70 seasons*. Jerusalem 1971 Hebrew University. 44 s. XXIX pl. 2 Lev. 4° (B/7276).
- MELINK, MACHTELT J: *Archaeology in Asia Minor*. AJA 77 (1973)'den ayrı bs. s. 169-193 pl. 31-38 4° (B/7100).
- MERRILLEES, R. S: *Trade and transcendence in the Bronze Age Levant*. Göteborg 1974 SIMA 81 s. = Studies in Mediterranean Archeology Vol. XXXIX. 4° (B/7294).
- MERTOĞLU, A. SADIK: *Orta Doğu Üniversitesi dosyası*. Ankara 1971 Altınok Matbaası. 108 s. 8° (A. III/8908).
- MEŞKÜR, DR. MUHAMMED CEVÂD: *Nazari be-Târih-i Azarbâyçân ve Âsâr-ı Bâstâni ve Cemîyyet-Şinâsi i ân*. Tahran 1349. 998 s. 3 hrt. = Silsile-i İntişârât-ı Asâr-ı Millî: 77. 8° (A. III/6786).
- METTE, ADELHEID: *Pind'esana. Das Kapitel der Oha-nijjutti über den Bettelgang übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden 1974 Franz Steiner Verlag. 242 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Literatur Abh. d. Geist-u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1973 Nr. II. 8° (A. III/8543-11).
- MİSİROĞLU, KADİR: *Osmanlıoğulları'nın dramı. Elli gurbet yılı (1924-1974)*. İstanbul 1974 Sebil Yayınevi. 474 s. 8° (A. III/9063).

- MICHALOWSKI, KAZIMIERZ: *Faras. Centre artistique de la Nubie chretienne*. Leiden 1966 Nederlands Instutiat. 25 s. XX pl. = Scholea Adriana Buck Memoriae Dicatae III. 4° (B/7227).
- The Middle East and North Africa 1974-75. 21. bs.* London 1974 Europa Publications. XX + 931 s. 4° (B/5700).
- MOUTSOPOULOS, N: *The Churches of the Prefecture of Pella*. Thessaloniki 1973. s. X + 7-437 1 Lev. 1 hrt. = Institute for Balkan Studies No. 138. 8° (A. III/8168).
- MUŞİRÜDDEVLE, MİRZA SEYYİD CAFER HAN MÜHENDİSBAŞI: *Risâle-i Tahkikat-ı Serhaddiye*. Yay.: Muhammed Müşiri. Tahran 1348 İntişarat-ı Bunyad-ı Ferheng-i Iran. 244 s. 8° (A. III/8425).
- MUTLU, ASIM: *Sağlık binaları ve hastaneler*. İstanbul 1973 Türk Film Arşivi Matbaası. III+238 s. = Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yay. 36. 4° (B/7327).
- MUTLUAY, RAUF: *Tanzimattan günümüze kadar Türk şiiri*. İstanbul 1973 Milliyet Yay. 567 s. = Milliyet Yay. Türk Klasikleri Dizisi: 12. 8° (A. III/9038).
- MUTLUAY, RAUF: *Türk halk şiiri antolojisi*. İstanbul 1972 Milliyet Yay. 358 s. = Milliyet Yay. Türk Klasikleri dizisi 9. 8° (A. III/9036).
- MUTLUAY, RAUF: *100 soruda Çağdaş Türk edebiyatı "1908-1972"* İstanbul 1973 Gerçek Yayınevi. 528 s. = 100 soruda Dizisi: 38. 8° (A. III/9046).
- MÜNECCİMBAŞI, AHMED DEDE : *Sahâif-ül-ahbar fi vekayi-ül-a'sâr*. Çev.: İsmail Erünsal. 2. Cilt. İstanbul Kervan Kitapçılık. = Tercüman 1001 Temel Eser 37. 8° (A. III/9070).
- NAKOSTEEN, MEHDİ: *History of Islamic origins of western education A. D. 800-1350 with an introduction to medieval muslim education*. Boulder 1964 University of Colorado Press. XXII+361 s. 8° (A. III/6436).
- NALBANDOĞLU, MUHİDDİN: *İstilâl Marsımızın tarihi*. İstanbul 1964 Cem Yayınları. XVI+207 s. 8° (A. III/9094).
- NASUHOĞLU, PROF. DR. İLHAMİ: *Diyarbakır Üniversitesi'nin açılış töreninde Rektör Prof. Dr. İlhami Nasuhioğlu'nun açış konuşması 14. XI. 1974*. Ankara 1974 Ayyıldız Matbaası. 16 s. 8° (A. III/8967).
- NEDİM: *Nedim Divanı. Haz.: Abdubaki Gölpınarlı. 2. bs.* İstanbul 1972 Şenoğlu Matbaası. XXXIX+432 s. 4 pl. 8° (A. III/9055).
- Die neue Verfassung der DDR Mit einem einleitenden Kommentar von Dietrich Müller-Römer*. Köln 1974 Verlag Wissenschaft und Politik. 110 s. 8° (A. III/9126).
- NEVAİ, EBU ALİ ŞİR: *Nigarhay-ı Dastan-ı Ali Şir Nevai. Miniatures to Poems of Alisher Navoi*. 32 Minyatür. 4° (B/7237).
- NIKOLITSIS, NIKOS TH: *The Battle of the Granicus*. Stockholm 1974 Svenska Institutet i Athen. XVI+80 s. = Skirfter Utgivna av Svenska Institutet I Athen XXI. 4° (B/7303).
- NIYAZİ, RESNELİ: *Balkanlarda bir gerillacı. Hürriyet kahramanı Resneli Niyazi bey'in anıları*. Çev.: İhsan Ilgar. İstanbul 1975 Çağdaş Yay. 8° (A. III/9109).
- NOVİÇEV, A. D: *Oçerki ekonomiki Turtsii do mirovoy voyni*. Moskova 1937 Izdat Nauk. 312 s. 8° (A. III/8476).
- Oçerki po istorii Hozyaystva Kulturi Türkmen*. Ashabad 1973 Izdat: İlim. 164 s. 8° (A. III/9124).

- OĞUZ, PROF. DR. ORHAN: *Avrupa ekonomik topluluğu ortak pazar. 2. bs.* Ankara 1969 Başnur Matbaası. 160 s. = Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Ak. Ya. No. 70-36. 8° (A. III/8905).
- OLGUN, İBRAHİM: *Gezi notları (Moskova-Azerbaycan-Pakistan-Afganistan-İran).* Ankara 1975 İş Matbaacılık ve Ticaret. 120 s. 20 pl. 8° (A. III/9178).
- On dördüncü yıl (1961-1975) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.* Ankara 1975 Ayyıldız Matbaası. 23 s. 8° (A. III/9245).
- ONUR, ORAL: *Edirne. Türk Tarihi vesikalarından kitabeler.* İstanbul 1972 Yenilik Basimevi. 266 s. 8° (A. III/9049).
- Ortak pazar ve sorunlarımız.* Ankara 1971 Ayyıldız Matbaası. 203 s. = Şeker-İş Yay. No. 23. 8° (A. III/8894).
- Ölümünün 100. yıldönümünde Şinasi anılıyor. Basın bülteni.* 1971. 6 yaprak. I foto. 2 fotokopi. 8° (A. III/8619).
- ÖNDER, HİKMET: *Atatürk'ten yankılar.* İstanbul 1974 Seda Matbaası. 112 s. 1 s. ek. 8° (A. III/8879).
- ÖNDER, MEHMET: *Atatürk'ün yurt gezileri.* Ankara 1975 İş Bankası. 370 s. 100 pl. = İş Bankası Kültür Yay. Atatürk Dizisi: 23. 8° (A. III/9236).
- ÖNDER, MEHMET: *Uluslararası Mevlâna semineri (15-17 Aralık 1973).* Bildiriler. Ankara Tisa Matbaası. 351 s. 1 Lev. = İş Bankası Kültür Yay. Edebiyat Dizisi-33 8° (A. III/8096).
- ÖNDEŞ OSMAN: *İstanbul aığı ressam Preziosi.* İstanbul 1972 Milliyet Yay. 16 pl. = Milliyet Yay. Sanat Kitapları Dizisi: 4. 8° (A. III/9031).
- ÖNER, OĞUZ: *Türkiye'yi Uluslararası ekonomik kuruluşlara üye yapan antlaşmalar.* Ankara 1974 Üniversite Basimevi IX+360 s. = AÜSBF Yay. No: 376. 8° (A. III/9227).
- ÖZBUDUN, ERGUN: *Siyasal partiler.* Ankara 1974 Sevinç Matbaası. XI+183 s. = Sosyal Bilimler Derneği Yay. G-4. 8° (A. III/9023).
- ÖZBUDUN, ERGUN: *Türkiye'de sosyal değişme ve siyasal katılma.* Ankara 1975 Sevinç Matbaası. XII+221 s. = AÜHF Yay. No: 363. 8° (A. III/9150).
- ÖZÖN, M. NİHAT: *Osmanlıca-Türkçe sözlük.* Ankara 1971 Bilgi Basimevi. 864 s. = Bilgi Yay. Sözlük Dizisi: 2. 8° (A. III/9033).
- ÖZÖN, M. NİHAT - BAHA DÜRDEL: *Türk tiyatrosu ansiklopedisi.* İstanbul 1967 Remzi Kitabevi. VII+495 s. 8° (A. III/9030).
- ÖZTELLİ, CAHİT: *Ezlerinin önu. Halk türküleri.* İstanbul 1972 Garanti Matbaası. 879 s. 8° (A. III/9025).
- ÖZTELLİ, CAHİT: *Üç kahraman şair Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu.* İstanbul 1974 Milliyet Yay. 372 s. = Milliyet Yay. Türk Klâsikleri Dizisi: 14. 8° (A. III/9034).
- ÖZTÜRK, ALİ: *Ötüken Türk kitabeleri.* İstanbul 1973 Ötüken Yayınevi. 234 s. 3. pl. 8° (A. III/9062).
- PELENSKI, JAROSLAW: *Russia and Kazan. Conquest and Imperial Ideology (1438-1560).* Paris 1974 Mouton. XII+368 s. = Near and Middle East Monographs V. 8° (A. III/8913).
- PERROD, PIERRE ANTOINE: *Fransa'da 31 Aralık 1971 tarihinde yapılan reform. Modern dünyada avukatlığın gelişimi. A propos de le reforme Française du 31 December 1971. La*

- mutation de l'avocat dans le monde moderne.* Ankara 1973 Sevinç Matbaası. 33 s. = Türkiye Barolar Birliği Yay. No. 12. 8° (A. III/8376).
- Perviy Kongres na Bulgarskoto Istoričesko Drujestvo 27-30 Yanvuri 1970 godina. 2 Cilt.* Sofiya 1972 Na Bulgarskata Akademiya Naukite. 8° (A. III/8918).
- Petit Larousse Illustre 1975.* Paris 1975 Librairie Larousse. XVI+1824 s. 11 pl. 16 hr. 8° (A. III/9075).
- Pîr Sultan Abdal bütün şiirleri. Haz.: Cahit Öztelli.* İstanbul 1974 Milliyet Yay. 475 s. = Milliyet Yay. Türk Klâsikleri Dizisi: 2. 8° (A. III/9039).
- POLYANSKI, HRISTO A: *Goçe Delçev ve yaşadığı çağ. Çev.: N. Zekeriya.* Üsküp 1972 Kiro Dandora. 95 s. 8° (A. III/9121).
- Probleme der sozialistischen ökonomischen Integration.* Berlin 1974 Akademie - Verlag. 236 s. = Sitzungsberichte der Ak. d. Wiss. d. DDR. No.14. 8° (A. III/8705).
- Problemi na Bulgarskata Istiografiya. Sled Vetorata Sveto na Voyna.* Sofia 1973 Nauka i Iskusivo. 701 s. 8° (A. III/8925).
- PROSKURYAKOV, YA. S: *Žametki o Turtsii.* Tiflis 1905 Tipografiya K. P. Kozlovskago. III+112 s. 8° (A. III/8470).
- PROULX, DONALD A: *Archaeological investigations in the Nešana Valley, Peru.* Amherst 1973 University of Massachusetts. X+292 s. 30 Pl. = U. M. Department of Anthropology Research Reports No. 13. 4° (B/7197).
- PÜSKÜLLÜOĞLU, ALİ: *Öz Türkçe sözlük.* Ankara 1975 Bilgi Basımevi. 381 s. = Bilgi Yay. Sözlük Dizisi: 3. 8° (A. III/9222).
- RADT, WOLFGANG: *Pergamon Grabungskampagne im Herbst 1972.* Archaeologischer Anzeiger Heft 2, (1973)'den ayrı bs. S. 260-269. 4° (B/7247).
- RAUF, YEKTA: *Türk Musikisi nazariyyati. 9. Ks.* İstanbul 1924 Mahmutbey Matbaası. 144 s. 8° (A. III/8826).
- RAYMOND, ANDRÉ: *Artisans et Commerçants au Caire au XVIIIe siecle 2. Cilt.* Damas 1973/1974 Institut Français de Damas. 8° (A. III/8456).
- EL-RÂZİ FAHREDDİN MUHAMMED B. ÖMER: *Kitabun'-nefs ver ruh ve şerhi kuwâhumâ. Yay.: el-Ma'sûnû Muhammed Sağır Hasan.* İslamabat 1968. XVIII+220 s. 8° (A. III/8806).
- REED, HOWARD A: *Turkey's new İmam-Hatip schools.* World of Islam IV, 2-3 (1955)-'den ayrı bs. S. 150-163. 8° (A. III/8199).
- REINHARD, JEAN: *Essai sur J. -M. Angiolello Noble Vicentin (1452-1525) Premier Historien des Ottomans (1300-1517) et des Persans (1453-1524). Sa vie son oeuvre.* Angers 1913 J. Siraudeau. 138 s. 8° (A. III/9132),
- REİSOĞLU, PROF. DR. SEZA: *Toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt kanunu şerhi. Genişletilmiş 2. bs.* Ankara 1975 Sevinç Matbaası. 581 s. = AÜHF Yay. No. 359. 8° (A. III/9149).
- ROUX, JEAN-PAUL: *Le decor anime du caravanseraïl de Karatay en Anatolie.* Syria XLIX, 3-4 (1972)'den ayrı bs. S. 371-397. 4° (B/7178).
- ROUX, JEAN-PAUL: *Essai d'Interpretation d'un relief figuratif Seldjoukide.* Arts Asiatiques XXIII, (1971)'den ayrı bs. S. 41-49. 4° (B/7176).
- Römische Porträts. Yay.: Helga von Heintze.* Darmstadt 1974 Wissenschaftliche Buchgesellschaft. XXI+473 s. 16 pl. = Wege der Forschung Band CCCXLVIII. 4° (A. III/8878).

- SAKAMOTO, KORETADA: *Modern Inner Asia*. Tokyo 1974 The Centre for East Asian Cultural Studies. 13 s. = *Oriental Studies in Japan: Retrospect and Prospect 1963-1972* II-16. 4° (B/7301).
- SARIGÖLLÜ, KÂNİ: *Atatürk ilkeleri*. İstanbul 1972 Eko Matbaası. 135 s. 8° (A. III/9068).
- SAYILGAN, AGLAN: *Korsan radyolar "Bizim radyo" ve Türkiye'deki hoparlörleri*. Ankara 1969 Kardeş Matbaası. 111 s. 8° (A. III/8900).
- SCHULZ, EBERHARD: *Die archäologische Landschaft. Foto.: Max Hirmer*. München 1974 Hirmer Verlag. 258 s. 1 hr. 8° (A. III/9079).
- SERTTÜRKMEN, İSMAİL: *Vatan (şiipleri)*. Bağdat 1973 Ezzamani Basımevi. 40 s. = *Türkmen Kültür Md. Kültür Yay. dizisi: 7*. 8° (A. III/8616).
- SEYFETTİN, ÖMER: *Milli tecrübelerden çıkartılmış ameli siyaset. Haz.: Sakin Öner*. İstanbul Fatih Yayınevi. Matbaası. 111 s. = *Göktuğ Yay. 3*. 8° (A. III/9097).
- SHAW, S. J: *The Yıldız palace archives of Abdülhamit II*. Archivum Ottomanicum III, (1971)'den ayrı bs. S. 211-237 8° (A. III/8631).
- SHIGEU, KISHIBE: *History of arts (B)*. Tokyo 1974 The Centre for East Asian Cultural Studies. 15 s. = *Oriental Studies in Japan: Retrospect and prospect 1963-1972* I-14. 4° (B/7300).
- SIMMONS, ROGER A: *Palca and Pucara. A Study of the Effects of Revolution on two Bolivian Haciendas*. Berkeley 1974 University of California Press. 212 s. = U. C. P. in *Anthropology* Vol. 9. 8° (A. III/9186).
- Simpozium. Razvooyot i Karakteristikite na Narodno-Oslovoditelnata vojna i na Revolutisiata vo Makedoniya Skopje 9-10 December 1971 Godina*. Skopiye 1973 Izd. Institut za Nacionalna Istoriya. 857 s. 8° (A. III/8920).
- SİRİŞT, EKBER DÂNÂ: *El-Fenni's-sâdis min Kutubü's-şifâ. 3. bs.* Tahran 1348 Çaphane-i Bank-i Bâzergani. 280 s. 8° (A. III/9010).
- SMIRNOV, V. D: *Nâdpisi, bivşiya na Turetskih Krepostyah nine nahodyaşiyasya v Imperatorskoy bibliotik*. 9 s. 8° (A. III/8484).
- SMIRNOV, V. D: *Kuçibey gömürçinskiy i drugie Osmanskije pisateli XVII-Veka priçinah upadka Turtsii*. S. Peterburg 1873 V. Demakova. VII+271 s. 8° (A. III/8483).
- Sotsialno-Ikonomiçesko Razvitie Na Grada XV-XIX Veke*. Sofiya 1974 Ak. Nauk. III + 221 s. 8° (A. III/8924).
- SOYKUT, İ. HİLMİ: *Türk Atalar Sözü hazinesi*. İstanbul 1974 Yelken Matbaası. 495 s. 8° (A. III/9045).
- Sozialpolitik und Demographie*. Berlin 1974 Akademie-Verlag. 51 s. = *Sitzungsberichte der Ak. d. Wiss. d. DDR. No. 2*. 8° (A. III/8706).
- SÖZEN, GÜROL: *Destan*. Ankara 1974 T. T. K. Basımevi. VI s. 60 pl. = *İş Bankası Kültür Yay.:* 141. 4° (B/7319).
- STAVISKOGO, B: *Buddiyskiy Kultoviy tsentr Kara-Tepe v Starom Termeze*. Moskova 1972 Izdat: Nauka. 208 s. 8° (A. III/8472).
- STEPHAN, HANS - GEORG: *Archäologische Beiträge zur Frühgeschichte der Stadt Höxter*. Hildesheim 1973 August Lax Verlagsbuchhandlung. VIII+139 s. 30 pl. = *Münstersche Beiträge zur Vor-und Frühgeschichte Band 7*. 4° (B/7183).

- STEWART, JAMES R: *Tell el 'Ajjul the Middle Bronze Age remains. Yay. Hanna E. Kassis. Göteborg 1974 SIMA. 133 s. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. XXXVIII. 4° (B/7293).*
- STOJANOVSKI, DR. ALEKSANDIR: *Derventsivoto vo Makedonija. Üsküp 1974 Institut za Natsionalna Istoriya. 362 s. 1hr. 8° (A. III/8821).*
- Stratejik ve Taktik sonuçlar broşürü İstiklâl Harbinde Birinci İnönü Muharebesinde 126-ncı Piyade Alayının harekâtı (7 Ocak 1921). Ankara 1974 Gn. kur. Basımevi 25 s. III+7 kroki = Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Ya. Sayı No: 1 8° (A. III/8663).*
- STRZYGOWSKI, J. - H. GLÜCK - FUAT KÖPRÜLÜ: *Eski Türk sanatı ve Avrupa'ya etkisi Çev.: A. Cemal Köprülü. Ankara 1974 T. T. K. Basımevi. XV+205 s. 51 pl. = İş Bankası Kültür Yay.: 152. 8° (A. III/8877).*
- STUBBINGS, FRANK H: *Prehistoric Greece. New York 1973 John Day Company. 95 s. 8° (A. III/8930).*
- SULLIOTTI, ITALO: *La pace con la al Turchia Congresso di San o Remo. Milano 1920 Stucchi, Ceretti e C. 14 s. 8° (A. III/8200).*
- Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa. Veda 1974 Vydavetelstvo Slovenskej Akademie Vied. 508 s. 8° A. III/9185).*
- ŞAHİN, SENCER: *Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedie (Izmit) und in der Umgebung der Stadt. Münster 1973. 169 s. 16 pl. 8° (A. III/8845).*
- ŞAHVERDİ, MUHAMMED: *Felsefe-i Ibn Sina. Tahran 1333 Çaphâne-i Tabeş. 96 s. 8° (A. III/9012).*
- ŞANDA, HÜSEYİN AVNİ: *Reaya ve köylü. İstanbul 1975 Haşmet Matbaası. 155 s. = Habora Kitabevi Yay. 75. 8° (A. III/9047).*
- ŞEBUSTERİ, MAHMUD: *Gülşen-i Râz.: Yay. Hüseyin Rüşendil. 2. bs. Tahran 1351 Intişarat-i Dünya. 142 s. 8° (A. III/8983).*
- ŞEHSUVAROĞLU, PROF. DR. BEDİ. N: *Eczacı yarbay Nâyzen Halil Can (1905-1973). İstanbul 1974 Hüsnütabi Matbaası. 164 s. 8° (A. III/8477).*
- ŞENCER. MUAMMER: *Osmanlılarda din ve devlet (Bilimsel araştırma). İstanbul 1974 Erk Yayınları. 294 s. 8° (A. III/9098).*
- ŞEŞEN, RAMAZAN: *Onuncu asırda Türkistan'da bir İslâm seyyahı İbn Fazlan seyahatnamesi tercümesi. İstanbul 1975 Bedir Yayınevi. 160 s. = Seyahatnameden No.1. 8° A. III/9179).*
- ŞİRVANİ, MUHAMMED: *Fihrist-i Nushahay-ı Hatti-i Kitaphâne-i Vezir-i Yezd. Catalogue of persian and Arabic manuscripts of Vaziri Library "Yazd". Tahran 1350 Çaphâne-i Tâbân. 8° (A. III/8393).*
- TABAK, NERMİN: *Ahlat Türk mimarisi. İstanbul 1972 Doğan Kardeş Matbaası. 64 s. 39 pl. 8° (A. III/9108).*
- Tales from a king's book of kings. The Houghton Shah-nameh miniatures. Baltimore 1973 Robert A. Zimmerman. 60 s. 8° (A. III/9199).*
- TANIŞIK, HALİL REFET: *Urfa ili yakın çevre incelemeleri. Ankara 1974 M. E. B. Devlet Kitapları. 192 s. 4° (B/7333).*
- TANPINAR, AHMET HAMDİ: *Mektuplar. Haz.: Zeynep Kerman. Ankara 1975 Emel Matbaası. VIII+328 s. 1 fotokopi 8° (A. III/9163).*

- TESBİHİ, MUHAMMED HÜSEYİN: *Fihrist-i Nushahay-ı Hatt-i Kitâphane-i Gençbağş. Catalogue of the manuscripts in the Ganjbaksh Library. 2 Cilt. Ravalpindi 1971 İntişarat-ı Merkez-i Tahkikat-ı Farsî-i İran ve Pakistan. 8° (A. III/8403).*
- TEVETOĞLU, DR: *Benim gördüğüm Rusya.* Ankara 1968 Ayyıldız Matbaası. 240 s. = Kominizmle Mücadele Yayınları. 8. 8° (A. III/8910).
- TEVFİK, FİKRET: *Kırk saz (Rübâb-ı Şikeste). Seçilmiş şiirler. Çev.: Ahmet Muhip Dıranas.* İstanbul 1975 İş Bankası 318 s. = İş Bankası Kültür Yay. 155. 8° (A. III/9235).
- TEZCAN, MAHMUT: *Türk sosyoloji bibliyografyası 1928-1968.* Ankara 1969 Başnur Matbaası. XXVIII + 1153 s. = A. Ü. Eğitim Fak. Yay.: 6. 8° (A. III/9228).
- THISTLE, FRANK WAITE: *Büyük tecrübe "The great experiment". Çev.: Selma F. Ocaktan.* İstanbul 1958 Doğan Kardeş Basımevi. 136 s. 8° (A. III/8884).
- THOMPSON, HOMER A. - R. E. WYCHERLEY: *The Agora of Athens. The history, shape and uses of an ancient city center.* New Jersey 1972 American School of Classical Studies at Athens. XXIV + 257 s. 112 pl. = Athenian Agora XIV. 4° (B/7202).
- THOROSSIAN, H: *Histoire de l'Arménie et du peuple Arménien. Önsöz: Louis Marin.* Paris 1957. 240 s. 6. pl 3 hrt. 8° (A. III/8494).
- TILIS, MUHAMMED ESAD: *El-Keşşaf an Mahtitatu Hazain-i Kütübi-l'evkaf.* Bağdat 1953 Matbaatül-ani. 429 s. 4° (B/6381.)
- TIRMIZI, S. A. I: *Ajmer through Inscriptions. (1532-1852 A. D.)* New Delhi 1968 Indian Institute of Islamic Studies. 87 s. 8 pl. 8° (A. III/8796).
- TİMUR: *Benim devletim. Tüzükât-ı Timurin ve Cengiz yasası.* İstanbul 1974 Fetih Yayınevi. 136 s. 8° (A. III/9210).
- TİMURTAŞ, PROF. DR. FARUK K: *Tarihi Türkiye Türkçesi araştırmaları. 2 Cilt.* İstanbul 1972-1974 Edebiyat Fakültesi Matbaası. = İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 1890, 1877. 8° (A. III/7099).
- TITLEY, NORAH: *Development of fourteenth-fifteenth century painting in Khorasan, Iran and Turkey.* Marg XXVI, 4 (1973). S. 17-28 4° (B/7299).
- To Cyprus for Peace.* Ankara (1974) Turkish Historical Society Press. 84 s. 8 pl. 8° (A. III/8758).
- TOÇI, VENİAMİN: *Ndërhyrja e kapitalit të huaj në shqipëri dhe qëndrimi i qarqave Demokratike (1921-1925).* Tiranë 1974 Mihal Duri. 199 + XVIII s. 8° (A. III/8861).
- TOKATLI, ATİLLÂ: *Gizli örgütler.* Ankara Bilgi Basımevi. 234 s. 8° (A. III/8906).
- TOSUN, PROF. DR. MEVRURE - DOÇ. DR. KADRİYE YALVAÇ: *Sumer, Babil, Assur kanunları ve Ammi-Şaduqa fermanı.* Ankara 1975 T. T. K. Basımevi. 327 s. = T. T. K. Yay. VII. Dizi-Sa. 67. 8° (A. III/9188)
- TUNCEL, PROF. BEDRETTİN: *Büyük Zafer ve Afyonkarahisar.* Ankara 1972 Başnur Matbaası. 20 s. 8° (A. III/8896).
- TURANİ, ADNAN: *Modern resim sanatının gerçek çehresi.* Ankara 1960 Doğu Şirket Matbaası. 223 s. 8° (A. III/8886).
- Turkish architecture. Çev.: Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal.* Ankara 1965 Üniversite Basımevi. VII + 93 s. XLIV pl. 8° (A. III/8563).
- Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleriyle Jandarma Teşkilâtının Kuruluş tarihleri.* Ankara 1974 Gnkur. Basımevi. 33 s. 8° (A. III/8664).
- Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan. Haz.: Metin Sözen.* İstanbul 1975 Çeltük Matbaası. 397 s. 126 pl. = İş Bankası Kültür Yay: 149. 4° (B/7388).

- Türk-Yunan ilişkileri ve Megalo Idea*. Ankara 1975 Gnkur. Basımevi. IV + 49 s. 7 Kroki. 8° (A. III/9239).
- Türçe-Osmanlıca kitapları kataloğu 1974*. Tokyo 1974 Şarkiyat Kütüphanesi (Toyo-bunko). 163 s. 4° (B/7326).
- TÜRKEŞ, ÜNAL: *Muğla ili toplun yapısı araştırmaları (1)*. "Yerkesik". İstanbul 1971 Okyay Matbaası. 224 s. 8° (A. III/9054).
- Türkiye Ansiklopedisi 1923-1973. 4 Cilt*. İstanbul 1974 Kaynak Kitaplar Basımevi. 4° (B/7338).
- Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/tartışmalar 8-10 Haziran 1973. Yay.: Osman Okyar - H. Ünal Nalbandoğlu*. Ankara 1975 Mars Matbaası. XI + 586 s. = Hacettepe Üniversitesi Yay. C 13. 8° (A. III/9110).
- Türkiye İstatistik cep yyllığı Statistical pocket book of Turkey 1974*. Ankara 1975 Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. XIX + 251 s. 8° (A. III/9180).
- Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler I. Adana-Adıyaman-Afyon-Ağrı-Amasya-Ankara-Antalya-Aydın*. Ankara 1972 Vakıflar Genel Md. Yay. XIII + 717 s. 8 pl. 8° (A. III/8979).
- TÜTENGİL, PROF. DR. CAVİT ORHAN: *100 soruda kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları*. İstanbul 1975 Yelken Matbaası. 255 s. = 100 Soruda Dizisi: 45. 8° (A. III/9212).
- UĞUR, TURGUT - İRFAN DÖNMEZ - BAHATTİN KARS: *Tatbikatta açıklamalı ve içtihatlı İş davaları ve ilgili mevzuat*. İstanbul 1974 Divan Matbaası. XII + 1291 s. 8° (A. III/9090).
- UŞAKİZADE: *Zeyl-i Saqâ'iq. Lebensbeschreibungen berühmter Gelehrter und Gottesmänner des Osmanischen Reiches im 17. Jahrhundert*. Yay.: Hans Joachim Kissling. Wiesbaden 1965 Otto Harrassowitz. LIX + 710 s. 8° (A. III/8786).
- UYANIK, MUVAFFAK: *Petroglyphs of South-Eastern Anatolia*. Çev.: Halûk V. Saltıkgil. Foto: Ersin Alok. Graz 1974 Akademische Druck. 107 s. 50 pl. = Monographien und Dokumentationen, Die Asiatischen Felsbilder. 2° (C/525).
- ÜLKÜTAŞIR, M. ŞAKİR: *Uluğ bey*. İstanbul 1946 Ahmet Halit Kitapevi 24 s. = Alim ve Şair Türk Hükümdarları: 1. 8° (A. III/8899).
- ÜNAL, AHMET: *Das althethitische Losorakel KBo XVIII 151*. Zeitschr. für Vergl. Sprachfor. 88, 2 (1974)'den ayrı bs. S. 157 + 180 8° (A. III/9203).
- ÜNAL, AHMET: *Hattuşili III. I. Bölüm: Hattuşili bis zu seiner Thronbesteigung 2 Cilt*. Heidelberg 1974 Carl-Winter Universitätsverlag. = Texte der Hethiter Heft 3, 4. 8° (A. III/9204).
- Vani I. Arkeolojiceskie Raskopki 1947-1968. I. Cilt*. Tibilisi 1972. 284 s. 231 pl. = Akademiye Nauk Gruzinskoy SSR Institut Istorii i Arhaologii. 4° (B/7250).
- VDOVIÇENKO, D. I: *Borba političeskih partii v Turtsii (1944-1965)*. Moskova 1967 Izdat: Nauka 308. s. 8° (A. III/8467),
- VETLEN, DR. ALMA: *Abdülhamid Zillu'llahi ale'larz*. Çev.: Rasim Rüstü. Kahire 1950. 216 s. 8° (A. III/5713).
- VETTERS, HERMAN: *Die Neapler "Galleria" (Zu philistrat, Eikones I 4.) Jahresh. d. Öst. Arch. Inst. L, (1972-73)'den ayrı bs. S. 223-228. 4° (B/7267).*

- Vitruvius on architecture. Edited from the Harleian Manuscript 2767 and translated into english by Frank Granger. 2. Cilt. Cambridge 1970 William Heinemann. = Loeb Classical Library. 4° (B/8341).*
- Voorujonnie sili Turtsii. 2. Cilt. S. Petersburg 1912/1913. 4° (B/7243).*
- WIDMANN, HORST: *Exil und Bildungshilfe. Die deutschsprachige akademische Emigration in die Türkei nach 1933. Bern 1973 Herbert Lang. 308 s. 8° (A. III/8870).*
- WILSON, JOHN A: *Herodotus in Egypt. Leiden 1970 Nederlands Instituut. 13 s. 2 pl. = Scholea Adriani de Buck Memoriae Dicatee V. 4° (B/7229).*
- WINDWARD, ROAD: *Contributions to the Anthropology of Saint Vicent. Yay.: Thomas M. Fraser. Amherst 1973 University of Massachusetts. III+164 s. = U. U. Department of Anthropology No. 12. 4° (B/7196).*
- WINTERHALTER, VILKO: *Josip Broz Tito. İstanbul 1974 Üçler Matbaası 259 s. = Su Yayınları. 8° (A. III/9115).*
- YAKIN, AZİZ: *İstihbarat casusluk ve casuslukla mücadele. Gen. 2. bs. Ankara 1969. VIII+288 s. = Dışişleri Akademisi Yay. Sayı. 3. 8° (A. III/8904).*
- YALT, A. RIZA: *Grand Dictionnaire Français-Turc. Fransızca Türkçe büyük sözlük. İstanbul 1971 Aral Yayınevi. 1247 s. 8° (A. III/9026).*
- YAMAN, ABDULLAH: *Ermeni meselesi ve Türkiye. İstanbul 1973 Otağ Matbaası. 568 s. = Otağ Yay. 4 8° (A. III/9071).*
- YÂSEMÎ, REŞİD: *Âin-i Nigârîş-i Tarih. Tahran 1316 Şirket-i Sihâmi-ı Çâp. 147 s. (A. III/9013).*
- YÂSEMÎ, REŞİD: *Divan-ı Mes'ud-ı Sa'd-ı Selman. Tahran 1339 Çaphane-i Piruz. 752 s. 8° (A. III/8996).*
- YAVUZ, EDİP: *Tarih boyunca Türk kavimleri. Ankara 1968 Kurtuluş Matbaası. VIII+427 8 s. 8° (A. III/9051).*
- YAZIR, MAHMUD BEDREDDİN: *Medeniyet âleminde yazı ve islâm medeniyetinde Kalem güzel i. Ks. Yay.: Uğur Derman. Ankara 1972 Ayyıldız Matbaası. XVI XV+291 s. 27 pl. 4° (B/7343).*
- YEĞİN, ABDULLAH: *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lûgat. 2. bs. İstanbul 1973 Fatih Yayınevi Matbaası. XV+800 s. 8° (A. III/9050).*
- YETKİN, DR. ÇETİN: *Etnik ve toplumsal yönleriyle Türk halk hareketleri ve devrimler. 2 Cilt. İstanbul 1974 May Yayınları. = Bilim, Belge, Araştırma dizisi, 33. 8° (A. III/9064).*
- YÖNSEL, AĞÂH - ŞEMSETTİN ARKAN: *Karamürsel. Ankara Tisa Matbaası. 309 s. 8° (A. III/9048).*
- Yöresel Türk kadın kıyafetleri. Costumes Locaux Féminins Turcs. Local Turkish Costumes for Women. Örtliche Trachten der Türkischen Frauen. Ankara 1973 Ajas Türk Matbaası. 67 pl. = Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu 50. yıl Armağanı. 2° (C/527).*
- YÜCEL, HASAN ÂLİ: *Kültür üzerine düşünceler. Ankara 1974 Tisa Matbaası. 238 s. = İş Bankası Kültür Yay. Edebiyat Dizisi: 35. 8° (A. III/8678).*
- ZAİM, PROF. DR. SABAHATTİN: *Türkiye'de nüfus meselesi. İstanbul 1973 Boğaziçi Basımevi. 158 s. = Boğaziçi Yay. 13. 8° (A. III/8909).*
- ZAPSU, ABDURRAHİM: *Büyük İslâm tarihi. İstanbul 1975 Seba Matbaası. 846 s. = Sebil Yay. Abdurrahim Zapsu (Ehl-i Sünnet) Külliyyatı: I. 8° (A. III/9225).*

- ZARAGOZA, VICENT - MUNOZ AMILIBIA: *Segunda campana de excavaciones la cueva de los murcielagos, Zuheros (Cordoba), 1969*. Ministerio de Educacion y Ciencia. 16 + 118 s. XXIII pl. = Excavaciones Arqueologicas en Espana 77. 8° (A. III/8592).
- ZEKERİYYAZADE: *Ferah Cerbe fetihnamesi. Haz.: Orhan Şaik Gökyay*. İstanbul 1975 Hilâl Matbaası. 4 pl.8° (A. III/9137).
- ZEKİ, DR. VEHBİ: *Kıbrıs tarihi. 5. bs.* Lefkoşe 1974 Halkın sesi Ltd. 160 + XX s. 8° (A. III/9177).
- ZEKİ, DR. VEHBİ: *Yunan Emperyalizmi ve Türk ulusu (1821-1974)*. Lefkoşa 1974 Zaman Basimevi. 55 + VII s. 8° (A. III/9176).
- ZENKOVSKY, SERGE A.: *Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık Çev.: Prof. Dr. İzzet Kantemir*. Ankara 1971 İpek Matbaası. XIV + 425 s. 8° (A. III/8957).

B. DERGİLER*

Acta Antiqua XX, 3-4 (1972):

M. MAYRHOFER, *Die arischen Sprachreste in Vorderasien-eine Abwehr der Hyperkritik*. S. 271-282.

V. I. GEORGIEV, *Deutung und Übersetzung der 1972 publizierten etruskischen Inschriften*. S. 283-290.

Acta Archaeologica XXVI, 1-2 (1974).

Acta Ethnographica XIII, 1 (1974).

Acta Historiae Artium XX, 1-2 (1974).

Acta Orientalia XXVIII, 2 (1974):

GY. KALDY-NAGY, *Suleimans Angriff auf Europa*. S. 163-212.

L. TARDY-I. VASARY, *Andreej Taranowskis Bericht über seine Gesandtschaftsreise in der Tartarei (1569)*. S. 213-252.

P. ZIEME, *Ein uigurisches Turfanfragment der Erzählung vom guten und vom bösen Prinzen*. S. 263-268.

A. GRANNES, *Les turcismes dans un parler bulgare de la Bulgarie de l'est*. S. 269-286.

Alba Regia XIII (1974).

The American Historical Review LXXIX. 5 (1974); LXXX, 1, 2 (1975):

LXXX, 1-R. I. BURNS, *Immigrants from Isam: The Crusaders' Use of Muslims as Settlers in Thirteenth-Century Spain*. S. 21-42.

American Journal of Archaeology LXXIX, 1 (1975).

American Journal of Philology XCIV, 4 (1973).

The American West XI, 6 (1974); XII, 1-2 (1975).

Anadolu (Anatolia) XVI (1972):

K. YALVAÇ, *Sumer-Babil ve Assur'da Mektup Çeşidi Örnekleri*. S. 27-76.

Ü. SERDAROĞLU, *1971-1972 Hacıbayramlar Kazısı*. S. 77-84.

S. TANER, *Tepebağları Definesi*. S. 85-107.

T. ANLAĞAN, *Tepebağlarında Bulunan Tunç Bir Heykelcik*. S. 109-116.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- R. BERNHARDT, *Kaunos'ta L. Licinius Murena ve Oğlu Gaius Şerefine Dikilmişi iki Heykel*. S. 117-128.
- P. DE JESUS, *Prehistoric Metallurgy-Another Look*. S. 129-140.
- Anatolian Studies XXIV (1974):
- Recent Archaeological Research in Turkey*. S. 17-60.
- S. MITCHELL, *Blucium and Peium: The Galatian Forts of King Deiotarus*. S. 61-76.
- J. J. KLEIN, *Urartian Hieroglyphic Inscriptions from Altuntepe*. S. 77-94.
- J. RUSSELL, *Mosaic Inscriptions from the Palaestra at Anemurium*. S. 95-102.
- T. R. BRYCE, *Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign*. S. 103-116.
- G. H. WILLCOX, *A History of Deforestation as Indicated by Charcoal Analysis of Four Sites in Eastern Anatolia*. S. 117-134.
- R. D. BARNETT, *The European Merchants in Agora*. S. 135-142.
- D. H. FRENCH, *A Study of Roman in Anatolia*. S. 143-150.
- J. YAKAR, *The Twin Shrines of Beycesultan*. S. 151-162.
- C. MORA, *A Hittite Seal of the British Museum*. S. 163-168
- G. K. SAMS, *Phrygian Painted Animals: Anatolian Orientalizing Art*. S. 169-196.
- S. LLOYD, *Twenty-five Years*. S. 197-220.
- T. B. MITFROD, *Biliotti's Excavations at Satala*. S. 221-244.
- A. Ü. DİL ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi XXVIII, 1-2 (1970):
- Ş. BAŞTAV, *XVI. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihinin II. Murat (1421-1451) Devri Hadiseleri*. S. 31-66.
- Annales, Ecomies Societes Civilisations XXIX, 16 (1974); XXX, 1 (1975).
- Annali XXXV (N. S. XXV), (1975).
- Anthropos LXIX, 5-6 (1974).
- Antike Kunst XVIII, 1 (1975).
- Anuarul XI (1974).
- Anzeiger CXI, 1-25 (1974):
- H. VETTEER, *Ephoses Vorläufiger Grabungsbericht 1973 (Vortrag)*. S. 211-226.
- K. JAHN, *Timur und die Frauen (Vortrag)*. S. 515-529.
- Archaologiai Ertesitő I (1974).
- Archaologische Mitteilungen aus Iran, N. F. VII (1974):
- G. SIEGENTHALER, *Bibliographie von Ernst Heinrich*. S. 9-14.
- R. M. BOEHMER, *Orientalische Einflüsse auf verzierten Messergriffen aus dem prädynastischen Ägypten*. S. 15-48.
- W. KLEISS, *Planaufnahmen urartäischer Burgen und Neufunde urartäischer Anlagen in Iranisch-Azerbaidjan im Jahre 1973*. S. 79-106.
- W. KLEISS, *Die urarteischen Anlagen in Bastam nach der Grabung 1973*. S. 107-114.
- U. SEIDL, *Torschützende Genien in Urartu*. S. 115-120.
- D. HUFF, *Sasanidisch-frühislamische Ruinenplätze im Belqis-Massiv in Azerbeidjan*. S. 203-214.
- Archäologischer Anzeiger LXXXIX, 2-4 (1974); XC, 1 (1975):
- LXXXIX, 2- W. RADT, *Pergamon. Grabungskampagne im Herbst 1973*. S. 273-284.
- H. -G. BUCHHOLZ, *Ägäische Funde und Kultureinflüsse in der Randgebieten des Mittelmeers. Forschungsbericht über Ausgrabungen und Neufunde 1960-1970. Mit einem*

- Beitrag von V. Karageorhis.* S. 325-462.
- 4- R. M. BOEHMER, *Das Rollsiegel im prädynastischen Agypten.* S. 495-514.
- J. BORCHARDT - W. W. WURSTER, *Megalith-Gräber in Lykien.* S. 514-538.
- H.-G. BURCHHOLZ, *Tamassos, Zypern, 1973.* S. 554-614.
- XC, 1- H. KNELL, *Dorische Peripteraltempel mit gedrunenem Grundriss.* S. 10-13.
- U. JANTZEN - R. C. S. FELSCH - H. KIENAST - W. MARTINI, *Samos 1973.* S. 19-49.
- A. M. MANSEL, *Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972.* S. 49-96.
- R. NAUMANN - D. HUFF - R. SCHNYDER, *Takht-i Suleiman. Bericht über die Ausgrabungen 1965-1973.* S. 190-204.
- Abgeschlossene Dissertationen der Klassischen Archäologie.* S. 205.
- Archiv Orientalni XLII, 4 (1974); XLIII, 1 (1975):
- 4- J. BLAŠKOVIČ, *Das Sultansdekret (Sünurname) über das Vakf im Bezirk Nove Žamky.* S. 300-309.
- Ars Decorativa 2 (1974):
- K. GOMBOS, *An interesting Tekke-Turkoman carpet.* S. 129-142.
- Asia Major XIX. 1 (1974).
- Asian and African Studies X (1974).
- Asien Afrika Lateinamerika II. 1 (1974); 1-2 (1975).
- Atheneum LXII, 3-4 (1974); LXIII, 1-2 (1975).
- Atiqot Hebrew VII (1974).
- Aziya i Afrika II (1975).
- Balkan Studies, XV, 1 (1974):
- V. COUFOUDAKIS, *The United Nations Force in Cyprus: An End to a Peacekeeping?* S. 107-118.
- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission LV (1974).
- Biblica LV, 4 (1974); LVI, 1 (1975).
- The Biblical Archaeologist XXXVII, 3-4 (1974).
- Bibliotheca Orientalis XXXI, 3/6 (1974):
- J. KLIMA, *Rene Labat 5. 6. 1904 - 3. 4. 1974.* S. 191-193.
- The Bodleian Library Record IX, 3 (1974).
- Bulgarian Historical Review 4 (1974):
- G. NESEV, *Die bulgarische Kultur und die Osmanische Eroberung.* S. 46-61.
- V. VELKOV, - AL. FOL, *The Ancient Balkan Peoples (Thracians, Illyrians, etc.). Their Role and Importance in the Historical Development of the Ancient World.* S. 62-70.
- Bulletin of the American Schools of Oriental Research 213 (1974).
- Bulletin Analytique D'Historie Romaine VIII, (1969).
- Bulletin de Correspondance Hellenique XCVIII, 2 (1974).
- Bulletin of the Institute of Historical Research XLVIII, 117 (1975).
- Bulletin the Metropolitan Museum of Art XXXII, 4-5 (1973/1974):
- XXXII, 5 Special Issue-*From the Lands of the Scythians Ancient Treasures from the Museums of the U. S. S. R. 3000 B. C. -100 B. C.*
- Bulletin du Musee de Beyrouth XXV (1972):
- C. ASMAR, *L'Abbaye de Belmont dite deir el Balamend.* S. 1-69.

- Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXXVIII, 1 (1975):
 B. DOE - R. B. SERJEANT, *A fortified tower-house in Wadi Jirdan (Wāhidī sultanete)* - I S. 1-24.
 N. BELDICEANU - I. BELDICEANU - STEINHERR, *Deportation et pêche a Kilia entre 1484-1508*. S. 40-54.
- Bulletin Scientifique XI, 1-3 (1975).
 Bulletin Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève XV (1973).
 Byzantinische Zeitschrift LXVIII, 1 (1975).
 Byzantino Slavica XXXV, 2 (1974).
 Byzantion XLIV, 1 (1974).
 Cahiers de Civilisation Medievale XVI, (1973); XVII, 3-4 (1974).
 Les Cahiers de Tunisie XXII, 3-4 (1974).
 Canadian-American Slavic Studies VIII, 4 (1974).
 Centaurus XVIII, 1-4 (1974); XIX, 1 (1975).
 Cenral Asiatic Journal XIX, 1-2 (1975):
 U. BAICHURA, *The sound structure of the Turkic languages in connection with that of the Fenno-Ugric ones*. S. 85-104.
 Y. RINTCHEN, *Manuscripts mogols de la collection du professeur I. Kowalewski a Vilnius*. S. 105-117.
 P. JACKSON, *The Mongols and the Delhi sultanate in the reign of Muhammad Tughluq (1325-1351)*. S. 118-157.
- The Cornell Journal of Social Relations IX, 1-12 (1974).
 Cultura Antiqua XXVI, 10 (1974); XXVII, 2-3 (1975).
 Current Anthropology XV, 4 (1974).
 Dacia XVIII (1974).
 Danıştay Dergisi III, 9-10 (1973); 11 (1973): Cumhuriyetin 50. yılı özel sayısı; 12-13 (1974):
 9-10- İ. OLGUN, *Danıştayın Tarihi Gelişimi*. S. 127-141.
 11- O. ERTOSUN, *Askeri Yargıtayın Tarihçesi*. S. 56-60.
 O. ÖZDEŞ, *Danıştayın Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Tarihinde Danıştay*. S. 167-183.
- Deutsche Nationalbibliographie 16-18 (1975).
 Devlet Yayınları Bibliyografyası I. 1-2 (1971); II. 1-13 (1972); III. 1-12 (1973); IV. 1-12 (1974); V. 1 (1975).
 Dış Politika IV, 2-4 (1974):
 4- A. KAMEL, *Türkiye'nin Arap Dünyası ile ilişkileri*. S. 5-20.
 M. TAMKOÇ, *Müteamil Düşünce ve Filistin Çatışması*. S. 21-37.
 E. MANİSALI, *Türkiye'nin Savunma Politikası ve Ulusal Savunma Sanayii*. S. 41-54.
Bir Kitap ve Bir Karar (Ahmet Vefa'nın Ermenilerle ilgili Gerçekler adlı kitabı). S. 65-74
Bir Döküman: Demirel Hükümetinin Programının Dış Politika ile İlgili Bölümleri. S. 76-80.
- Dışişleri Akademisi Dergisi 13, 14 (1975).
 Diyanet Dergisi XIV, 1, 3 (1975).

- O. KESKİNOĞLU, *Parlak bir medeniyetin hazin akıbeti*. S. 40-46.
 H. KARAMAN, *İslam Tarihinde Mezhep kavgaları*. S. 47-51.
 İ. KAYAOĞLU, *Vakıflar (Doğuşu ve Gelişmesi)*. S. 52-56.
 Durham University Journal N. S. XXXVI, 2 (1975).
 East European Quarterly VIII, 3-4 (1974); IX 1 (1975).
 L. PASTUSIAK, *East-West Relations and Arms Control: Achievements and Prospects*. S. 1-13.
 D. J. ALVAREZ, *The Embassy of Laurence A. Steinhart: Aspects of Allied-Turkish Relations, 1942-1945*. S. 39-52.
 Efes Harabeleri ve Müzesi Yıllığı (1972).
 H. VETTERS, *Die Ausgrabungen in Ephesos*. S. 4/a-4/f.
 S. TÜRKOĞLU - R. MERİÇ, *Domitian Kripto-Portiği Kazısı Ön Raporu*. S. 5-12.
 S. TÜRKOĞLU, *Portreler*. S. 15-35.
 F. TEK, *1969-1970 Yılı Domitianus Tapınağı Kriptoportik Kazısında bulunan Kandiller*. S. 36-42.
 W. ALZINGER, *Die Arbeiten des Österreichischen Archäologischen Institutes im Frühjahr: 1972*. S. 43-45.
 E. ATALAY, *Büyük Tiyatronun restorasyonu*. S. 46-55.
 D. KAYAN, *1972 Yılı Efes Büyük Tiyatro kazısında bulunan trajik masklar*. S. 56-64.
 W. JOBST, *1972 Yılında Efes'te Roma Mozaikleri Üzerine Yapılan Araştırmalar*. S. 65-69.
 R. MERİÇ, *Metropolis'teki sath çalışmaları hakkında ön rapor*. S. 70-75.
 A. BAMMER, *The Altar of Artemis at Ephesus*. S. 76-83.
 S. TÜRKOĞLU, *Kuşadası Tusan Oteli yanındaki kazı*. S. 84-90.
 F. HUEBER - V. M. STROCKA, *Wiederaufbau der Fassade der Celsusbibliothek*. S. 91-98.
 Y. CANBAŞ, *Efes Müzesindeki Efes arılı sikkeler*. S. 99-104.
Münferit Kazılar ve Buluntular. S. 105-110.
 L'Ethnographie 68 (1974).
 R. DE MESNIL DU BUISSON, *Mythical Geography and Astronomy of the Near East. -Gilgamesh's Travels*. S. 5-38.
 Ethnology XIII, 4 (1974); XIV, 1-2 (1975).
 Etudes Balkaniques 4 (1974); 1 (1975):
 4- J. THOBIE, *Les Puissances et Constantinople, 1911-1914*. S. 42-48.
 ST. MAKEDONISKI, *La révolution jeune-turque et les premières et en Thrace orientale*. S. 121-138.
 1- P. DUMONT, *Une Organisation socialiste ottomane: la federation ouvriere de Salonique (1908-1912)*. S. 76-88.
 Expedition XVII, 2 (1975).
 Finskt Museum LXXX (1973).
 The Florida Anthropologist XXVII, 4 (1974).
 Fornvännen 69 (1974).
 Genova XVIII, 2 (1974); Index vol XXVI-XXX.
 Germania LII, 2 (1974).
 Glasnik Reuve XVIII, 2 (1974).

- Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi V, 2 (1973):
 T. TEKİN, *Atatürk ve Dil Reformu*. S. 105-118.
- Halkevleri 103 (1974).
- Hamizrah Hehadash The New East XXIV, 3-4 (1974).
- Harp Tarihi Belgeleri Dergisi 72 (1975).
- Harvard Journal of Asiatic Studies XXXIV (1974):
 H. SERRUYS, *Two Mongolian Documents*. S. 187-101.
- Hesperia XLII, 3 (1973); XLIII, 1-2 (1974):
 XLII, 3—K. COLEMAN, *Frescoes from Ayia Irini, Keos. Part I*. S. 284-300.
 J. H. KROLL, G. C. MILES - S. G. MILLER, *An Early Byzantine and a Late Turkish Hoard from the Athenian Agora*. S. 301-311.
 J. H. KROLL, *The Eleusis Hoard of Athenian Imperial Coins and Some Deposits from the Athenian Agora*. S. 312-333.
- The Historical Journal XVII, 4 (1974); XVIII, 1 (1975).
- International Journal of Middle East Studies V, 4 (1974); VI 1, 2 (1975):
 V, 4—T. A. BRYSON, *Admiral Mark L. Bristol, an Open-Door Diplomat in Turkey*. S. 450-467.
 B. D. CANNON, *Nubar Pasha, Evelyn Baring and a Suppressed Article in the Drummond-Wolff Convention*. S. 468-483.
 VI, 1—Ö. L. BARKAN, *The Price Revolution of the Sixteenth Century: A Turning Point in the Economic History of the Near East*. S. 3-28.
 S. J. SHAW, *Ottoman Archival Materials for the Nineteenth and Early Twentieth Centuries: The Archives of Istanbul*. S. 94-114.
Islam and the West. S. 131-147.
 D. QUATAERT, *Dilamme of Development: The Agricultural Bank and Agricultural Reform in Ottoman Turkey, 1888-1908*. S. 210-227.
 G. MAKDISI, *Les Rappports entre Calife et Sultan a l'Epoque Saljuqide*. S. 228-236.
- Iran XIII (1975):
 M. MEDLEY, *Islam, Chinese Porcelain and Ardabil*. S. 31-38.
 A. H. MORTON, *The Ardabil Shrine in the Reign of Shah Tahmasp I*. S. 39-58.
 C. HAMLIN, *Dalma Tepe*. S. 111-128.
 C. BURNEY, *Excavations at Haftavan Tepe, 1973: Fourth Preliminary Report*. S. 149-164.
Survey of Excavations in Iran-1973-1974. S. 173-194.
- Der Islam LII, 1, (1975):
 E. WIRTH, *Zum Problem des Bazars (sūq, çarşı)*. S. 6-46.
 E. FRANZ, *Beispiele türkischer Volksliedkunst*. S. 85-94.
 A. MUMCU, *Fragen der osmanischen Bibliographie*. S. 119-124.
 K. TEPLY, *Evllya Çelebi in Wien*. S. 125-131.
 Z. ABRAHAMOWICZ, *Ein Spiegelbild der Türkei im achzehnten Jahrhundert*. S. 132-140.
- Islam and Modern Age V, 4 (1974); VI, 1-2 (1975):
 VI, 1—N. A. FARUQİ, *Some Methodological Aspects of the Early Muslim Historiography*. S. 88-98.
 VI, 2—D. H. KHALİD, *The Kemalst Attitude Towards Muslim Unity*. S. 32-40.

Islamic Culture XLVIII, 3 (1974):

R. NATH, *Chauburj: The Tomb of Babur at Agra*. S. 149-158.

Israel Exploration Journal XXIV, 2 (1974):

A. KINDLER, *Silver Coins Bearing the Name of Judea from the Early Hellenistic Period*. S. 73-76.

Istanbuler Mitteilungen XXIII-XXIV (1973-74):

V. HAAS - M. WÄFLER, *Bemerkungen zu Ehalentu (wa)*. S. 1-32.

H. -P. SCHÄFER, *Zur Stele Menuas aus Bağın (Balın)*. S. 33-38.

M. KORFMANN, *Herstellung "prähistorischer" Steinbille und Axte in der Antike?* S. 39-53.

A. BAMMER, *Die Entwicklung des Opferkultes am Altar der Artemis von Ephesos*. S. 53-62.

V. VON GRAEVE, *Milet. Bericht über die Arbeiten im Südschnitt an der hellenistischen Stadmauer 1963*. S. 63-116.

G. KLEINER, *Milet 1972*. S. 117-138.

K. TUCHELT, *Didyma. Bericht über die Arbeiten 1972-73*. S. 139-168.

W. RADT, *Pidasa bei Milet*. S. 169-174.

A. VON GLADISS, *Ein Denkmal aus Soloi*. S. 175-182.

R. NAUMANN, *Das Heroon auf der Agora in Aezani*. S. 183-196.

H. SCHAFFER, *Architekturhistorische Beziehungen zwischen Byzanz und der Kiever Rus im 10. und 11. Jahrhundert*. S. 197-224.

U. PESCHLOW, *Fragmente eines Heiligensarkophags in Myra*. S. 225-232.

G. P. SCHIEMENZ, *Die Kreuzkirche von Aşik Sayar*. S. 233-262.

Istoričeskie Zapiski 93 (1974).

Istoriya Akademii Nauk Turkmenskoy SSR 4 (1973).

Italian Flolojisi VII, 8 (1975).

Izvestiya Akademii Nauk Turkmenskoi SSR 5-6 (1973); 1-3 (1974).

Jahrbücher für Geschichte Ost Europas XXII, 3-4 (1974).

Journal of the American Oriental Society XCV, 1 (1975):

C. E. LARSEN, *The Mesopotamian Deltax Region: A Reconsideration of Lees and Falcon*. S. 43-57.

R. DANKOFF, *Kāšgarī on the Beliefs and Superstitions of the Turks*. S. 68-80.

Journal of Asian History VIII, 2 (1974).

Journal of Cuneiform Studies XXVI, 2-3 (1974).

2- A. WESTENHOLZ, *Old Sumerian and Old Akkadian Texts in the National Museum of Copenhagen*. S. 71-80.

V. DONBAZ, *Four Old Assyrian Tablets from the City of Aššur*. S. 81-87.

M. DE J. ELLIS, *A New Fragment of the Tale of the Poor Man of Nippur*. S. 88-89.

3- A. WESTENHOLZ, *Early Nippur Year Dates and the Sumerian King List*. S. 154-156.

M. POPKO, *Notes on Hitite Vocabulary*. S. 181-182.

A. D. KINLMER - J. REGER, *A Bibliography of B. Landsberger's Works*. S. 183-194.

Journal of the Economic and Social History of the Orient XVIII, 1 (1975):

R. C. JENNINGS, *Women in early 17th century Ottoman judicial records-The Sharia court of Anatolian Kayseri*. S. 53-114.

Correspondence regarding "The Political and Economic Functions of the 'Ulama' in the 18th century", by Afaf Lutfi al-Seyyid Marsot (JESHO XVI, 1973, p. 130 ff.).
S. 115-119.

The Journal of Hellenic Studies XCIV (1974).

Journal of the Middle East I (1974).

Journal of Near Eastern Studies XXXIII, 4 (1974); XXXIV, 1 (1975):

XXXIII, 4- R. HARRIS, *The Case of Three Babylonian Marriage Contracts.*

S. 363-370 R. N. FRYE, *Persepolis Again.* S. 383-386.

R. DREWS, *Sargon Cyrus, and Mesopotamian Folk History.* S. 387-394.

Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XXXVII (1974).

Kıbrıs Bülteni I (1974).

Kırjath Sepher XLIX, 4 (1974); L, 1 (1974).

Kirche im Osten XVII (1974).

Kültür ve Sanat Dergisi 1, 2 (1973):

M. ÖNDER, *50. Yılda Türk Müzeciliği.* S. 14-29.

A. İNAN, *Devletimizin Kurucusu Atatürk'ün Başarısı.* S. 30-36.

H. GEZER, *Cumhuriyetimizin 50 yıllık Döneminde Türk Heykeli.* S. 38-54.

S. K. YETKİN, *Cumhuriyet Devrinde Büyük Bir Sanat Olayı.* S. 57-62.

Atatürk'ün El Yazısı ile 10. yıl Nutku. S. 64-66.

S. İLHAN, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Dolayısıyla Tarihimizin Jeopolitik Görünüşü ve Ordumuz.* S. 69-77.

A. GÜN, *Cumhuriyetimizin 50. yılında İstanbul Devlet Operası ve Balesi.* S. 78-81.

M. KAPLAN, *Cumhuriyet Devrinde Memleket Şiirleri ve Faruk Nafiz Çamlıbel.*
S. 83-84.

C. KERAMETLİ, *Cumhuriyet'imizin 50. yıldönümünde Türk ve İslam Eserleri Müzesi.*
S. 85-92.

A. A. SAYGUN, *Atatürk ve Cumhuriyet Devrinde Türk Operasında İlk Kıvılcık.*
S. 93-99.

A. KABAKLI, *Cumhuriyet'in Romanı.* S. 101-105.

N. BERK, *50. Yılda Resim Sanatımız ve Gelişmeleri.* S. 107-118.

İ. H. BALTACIOĞLU, *Atatürk'ün Devrimciliği.* S. 119-120.

V. AR, *Yaratıcı Güçten Dileklerimiz.* S. 121.

A. S. ÜNVER, *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Türk Süslemesinin Dünü Bugünü Yarını.*
S. 122-127.

C. R. REY, *Cumhuriyetimizin 10. Yıl Marşının Hikayesi.* S. 128-131.

S. EMİR, *Cumhuriyeti Sevmek.* S. 133.

S. DİREN, *50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler.* S. 135-141.

M. KÖRÜKÇÜ, *Gerçek Cumhuriyetçi Şair B. K. Çağlar.* S. 143-147.

M. CUMBUR, *50. Yılda Milli Kültür ve Milli Kütüphane.* S. 149-152.

R. EPİKMAN, *50. Yılda Sanatımız.* S. 153.

E. NACİ, *Cumhuriyetimizin 50. Yılı İçinde Müzelerimizde Işığa Kavuşan Bazı Eserler.*
S. 154-167.

A. KAPTAN, *Plastik Sanatlarımızda 50. Cumhuriyet Yılı.* S. 168-169.

H. KURTULUŞ, *Cumhuriyette Türk Tiyatrosu.* S. 170-178.

B. DİKER, *50. Yılda Türk Giyim ve Türk El Sanatlarından Örnekler.* S. 180-186.

- M. ASLIER, *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Türk Dizaynı*. S. 188-191.
 A. CAFEROĞLU, *Cumhuriyetimizde Yeni Yazı Dilimizin Kuruluşunda Sanatçıların Rolü*. S. 192-193.
 M. BERK, *Cumhuriyet Devrinde Senfoni Orkestralarımız*. S. 194-195.
 F. YENER, *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Büyük Bir Kültür ve Sanat Olayı-İstanbul Festivali*. S. 196-208.
 Ş. KUTLU, *50. Yılın Romanı Üzerine*. S. 209-211.
 A. DOĞAN, *Cumhuriyet Devri Türk Halk Şiirinde Aşık Veysel*. S. 213-215.
 E. GÜNGÖR, *Cumhuriyet Devrinde Sosyal İlimler*. S. 216-222.
- Levltári Közlemenyek 2 (1972).
 Libyca XXI (1973).
 Livres et Revues d'Italie XVII, 1, 2 (1974).
 Macedonian Review IV, 3 (1974).
 Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi 82, 83 (1974).
 Madrider Mitteilungen XV (1974).
 Man IX, 4 (1974):
 J. J. FINKELSTEIN, *The West, the Bible and the Ancient East: apperceptions and categorisations*. S. 591-608.
 Meddelanden Fran Lunds Universitets Historiska Museum (1973-1974).
 Mélanges de la Faculté Orientale Univ. St. Joseph Beyrouth 7-11, 13-19, 24 (reprint).
 The Middle East Journal XXVIII, 4 (1974); XXIX, 1 (1974).
 Midland History II, 3, 4 (1974).
 Mitteilungen XLIV (1975):
Wasserwirtschaftliche Anlagen des antiken Pergamon -Die Kaikos-Leitung- S. 1-11.
 Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung Kairo XXIX, 2 (1973); XXX, 1 (1974).
 Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Roemische Abteilung LXXXI, 2 (1974):
 Mitteilungen der Deutschen Orient-Gessellschaft zu Berlin 105 (1973); 106 (1974): 106—W. ORTHMANN - H. KÜHNE, *Mumbağat 1973-Voläufiger Bericht über die von der Deutschen Orient-Gessellschaft mit Mitteln de Stiftung Volkswagenwerk unternommenen Ausgrabungen*. S. 53-98.
 K. BITTEL, *Bericht über die Arbeitscampagne in Boğazköy im Jahre 1972*. S. 99-102.
 Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft XI, 3-4 (1971):
 R. NAUMANN, *Festvortrag über Boğazköy-Hattuşa-Ausgrabungen in der Türkei*. S. 11-18.
 V. N. TÖR, *Vortrag über den türkischen Humanisten Yunus Emre*. S. 48-54.
 W. KESSLER, *Arbeitstagung über West-östliche Kulturbeziehungen*. S. 66-74.
 B. DAVRAN, *Rezipiertes Schweizer Zivillrecht in der Türkei (Jungen Rieck)*. S. 105-108.
- The Muslim World LXIV, 4 (1974); LXV, 1-2 (1975):
 LXIV—E. GRISLIS, *Luther and the Turks (II)*. S. 275-291.
 N. BERKES, *The Two Facts of the Kemalist Revolution*. S. 292-306.
 LXV—H. NIERMAN, *Levantine peace following the third Crusade: A new dimension in frankish-muslim relations*. S. 107-118.

- Narodou Azii i Afrikkii 1 (1975).
 National Geographic Magazine CXLVI, 2 (1974); LXLVII, 1-4 (1975).
 Opuscula Atheniensia XI (1975):
 P. BECK, *The Cylinder Seal Impressions from Megiddo, Staga V, and Related Problems*. S. 1-16.
 D. FRANKEL, *The Pot Marks of Vounous-Simple Clustering Techniques, Their Problems and Potential*. S. 37-51.
 A. AKERSTRÖM, *More Çanaanita Jars from Greece*. S. 185-192.
 P. ASTRÖM, *A White Painted V Animal-Shaped Vase from Lapithos Tomb 702*. S. 193-194.
- Opuscula Romana X, 3-4 (1975).
 Orientalia XLIII, 2 (1974):
 W. SCHRAMM, *Eig Adapa-Fragment aus Ninive*. S. 162-164.
 R. KÖBERT, *Ein Gassänidenschlos al-bariş im vorislamischen Damaskus?* S. 165-170.
- Orientalia Suecana XXII (1973).
 Orientalische Literaturzeitung LXIX, 3-4 (1974).
 Oriente Moderno LIV, 7-10 (1974).
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XXIX, 1 (1975).
 K. TEPLY, *Die Bausage des Neujebaudes in Wien. Ein Wiener Volkssage türkischen Ursprungs*. S. 1-17.
- Paleorient I, 2 (1973).
 Pamyatniki Turkmenistana XVI, 2 (1973); XVII, 1 (1974).
 Persica VI (1972-1974):
 M. A. P. MEILINK - ROELOFSZ, *The Earliest Relations between Persia and the Netherlands*. S. 1-50.
- The Philosophical Review LXXXIV, 1, 2 (1975).
 Philosophy and History VIII, 1 (1975):
 Proceedings of the British Academy LIX (1973):
 V. KARAGEORGHIS, *Kition: Mycenaean and Phoenician (Mortimer Wheeler Archaeological Lecture)*. S. 259-282.
 C. C. LAMBERG - KARLOVSKY, *Urban Interaction on Iranian Plateau: Excavations at Tepe Yahya 1968-1973, (Albert Reckitt Archaeological lecture)*. S. 283-320.
- Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland CIV (1971-1972).
 Przegląd Orientalistyczny 1 (93) (1975):
 A. DUBINSKI, *Jan Reyhman-uczony, pedagog, popularyzator nauki*. S. 5-12.
 D. CHMIELOWSKA, *Emancypacja kobiety tureckiej*. S. 13-24.
 ERZURUMLU EMRAH, *Trubadur w turbanie*. S. 43-50.
 D. AKÇAM, *Kahraman*. S. 51-56.
 Ü. Y. OĞUZCAN, *Wiersze*. S. 57-60.
 D. DEMIRCZJAN, *Prawo do szczescia*. S. 61-64.
 M. BRON, *Taktyka walki w polu Turkow osmanskich w XVI wieku*. S. 65-72.
 Z. BROCKI, *Ż wedywek tureckiego wyrazu Köşk*. S. 73-74.
 I. TATARZYNSKA, *Mesir-tureckie swieto wiosny*. S. 75-76.
 I. KOZAKIEWICZ, *Legacja Numan-beja w Polsce*. S. 77-80.

Rassegna Storica del Risorgimento LXI, 4 (1974); LXII, 1 (1975):

LXI- A. F. M. BIAGINI, *La rivolizione dei Giovani Turchi nel carteggio degli addetti militari italiani*. S. 562-591.

Rassegna Storica Della Liguria I (1974).

Report of the Department of Antiquities Cyprus (1974).

Revue des Archéologues et Historiens d'Art de Louvain VII (1974).

Revue D'Assyriologie LXVIII, 1 (1974):

Rene Labat (1904-1974). S. 1-2.

Revue des Etudes Sud-Est Europeennes XIII, 1 (1975):

A. ARMBRUSTER, *Historiographische Beziehungen zwischen der Moldau und Kronstadt zur Zeit des Fürsten Constantin Maurocordatos (1742-1743)*. S. 51-76.

C. GÖLLNER, *Zur Problematik der Kreuzzüge und der Türkenkriege im XVI. Jahrhundert*. S. 97-116.

Revue Historique 501-504 (1972); 512 (1974); 513 (1975).

Revue Roumaine d'Etudes Internationales VIII, 1-4 (1974):

VIII 4- C. ANGHELUTA, *Bucarest-hote de la sixieme Conference sous regionale des Commissions nationales pour l'UNESCO des pays Balkaniques*. S. 377-380.

Revue de Synthèse XCV, 73-76 (1974).

Rivista degli Studi Orientali XLVIII, 1-4 (1973-1974):

G. VAJDA, *La transmission de la Maşyaha (Asnā l-maqaşid wa a'dab al-mawārid) d'Ibn al-Buhari d'après le manuscrit Reisülküttab 262 de la Bibliothèque Süleymaniye d'Istanbul*. S. 55-74.

A. BAUSANI, *Al-Birūnī un grande pensatore del Medioevo Islamico, nel millenario della nascita*. S. 75-97.

J. C. GARCIN, *La "mediterranéisation" de l'empire Mamelouk sous les Sultans Bahrides*. S. 109-116.

S. HUMMEL, *Zentralasien und die Etruskenfrage. Anmerkungen*. S. 251-257.

Rocznik Orientalistyczny XXXVII, 1 (1974).

Saeculum XXV, 4 (1974).

Sanat Dünyamız I, 2-3 (1974-1975):

2 — N. BERKER, *Türk İşlemeleri*. S. 2-11.

A. AKAR, *Eski Türk Mezartaşı Süslemelerine Dair*. S. 12-21.

G. RENDA, *Dağca'da Eski bir Türk Evi*. S. 22-29.

3 — A. MUTLU, *Türk Evleri*. S. 3-13.

N. SEVİN, *Saray Kaftanları*. S. 14-23.

E. UZUNOĞLU, *Eski Şark Eserleri Müzesi*. S. 24-31.

H. J. KISSLING, *Mostar Köprüsü*. S. 32-34.

Schweizerische Zeitschrift für Geschichte XXIV, 3 (1974).

Slovenska Archeologia XXII, 1-2 (1974).

Sovetskaya Archeologiya 4 (1974); 1-2 (1975):

4- V. M. MASSON, *Fouilles d'un complexe funeraire de l'age de bronze sur le site d'Altyndepe*. S. 3-22.

Sovetskaya Etnografiya 1-2 (1975).

Sovetskaya Tyurkolojiya 1 (1975).

- Speculum XLIX, 4 (1974); L, 1, 2 (1975).
 Studi Etruschi XLI (Serie III) (1973).
 Studi Magrebini V (1973).
 Studia Islamica XXXIX (1974); XL (1974):
 XXXIX- D. ERGİL, *Class relations and the Turkish transformation in historical perspective*. S. 77-94.
 XL- R. A. ABOU-EL-HAJ, *The narcissism of Mustafa II (1695-1703): a psychohistorical study*. S. 115-132.
 Studies in Islam IX, 3-4 (1974).
 Studii și Cercetări de Istorie și Veche Arheologie XXV, 2-4 (1974).
 Sumer XXX, 1-2 (1974):
 A. ABU AL - SOOF, *Late Prehistoric Pottery at Nineveh, Gawra and the Neighbouring Sites*. S. 1-10.
 J. N. POSGATE, *The bit akiti in Assyrian Nabu Temples*. S. 51-74.
 R. M. BOEHMER, *Keramik aus der Umgebung von Bataş*. S. 101-108.
 R. M. BOEHMER, *Zwei Interessante Siegfälschungen*. S. 111-120.
 B. K. İSMAIL, *Ein Pazuzu-Kopf aus Ninive*. S. 121-128.
 Syria LI (1974).
 Szazadok CVII, 4-6 (1973); CVIII, 1-3 (1974).
 Tarih Felsefe Hukuk 1 (1975).
 Tilväxten (1972).
 The Toyoshi-Kenkyu XXXIII, 3 (1974).
 Törtenelemi Szemle XV, 3-4 (1972); XVI, 1-4 (1973):
 P. Z. PAL, *A középkori Levanta-kereskedelem "sorsa" XIX-XX. századi történetirásunkban* S. 343-377.
 Transactions of the International Conference of Orientalists in Japan XIX (1974).
 Turcica IV (1972); V (1975):
 IV—J. LAROCHE, *Albert Gabriel, "le plus Turc des Français", 2 aout 1883-23 decembre 1972*. S. 7-14.
 J. MATUZ, *Trois fragments inconnus de l'Orkhon*. S. 15-24.
 J. HAMILTON, - L. BAZIN, *Un manuscrit chinois et turc runiforme de Touen-Houang, British Museum Or. 8212 (78) et (79)*. S. 25-42.
 E. I. FAZYLOV, *Un texte inedit en proto-çagatay*. S. 43-77.
 G. SULITEANU, *Le n'demez, une ancienne coutume de travail collectif chez les Tatars de Dobroudja*. S. 78-102.
 A. S. MELIKIAN - CHIRVANI, *Recherches sur les sources de l'art Ottoman, Les steles funeraires d' Ayasoluk I*. S. 103-133.
 M. LESURE, *Notes et documents sur les relations vénéto-ottomanes, 1570-1573 I*. S. 134-164.
 Ş. ELÇİN, *Gündezliçli, poete populaire Turkmene d'Anatolia*. S. 165-167.
 I. MELIKOFF, *Premiere reunion du Comite International d'Etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes, Brousse (Turquie) 19-23 septembre 1972*. S. 168-169.
 V—E. ZAKHOS - PAPAZHARIU, *Les origines et survivances ottomanes au sein du theatre d'ombres grec*. S. 32-39.
 M. NICALOS, *Porte-bonheur et devises du chauffeur turc*. S. 40-46.

- P. N. BORATAV, *La littérature populaire turque contemporaine*. S. 47-67.
- M. MORKI, *Un farmân de Sultân Husayn Bâyarâ recommandant la protection d'une ambassade ottomane en Khorasan en 879/1474*. S. 68-79.
- M. T. GÖKBİLGİN, *Un registre de dépenses de Bâyezid II durant la campagne de Lépante de 1499*. S. 80-93.
- R. MANTRAN, *Droits d'entrée sur les navires à İstanbul au milieu du XVII e siècle (rûsumat-i ihtisabiye)*. S. 94-107.
- P. DUMONT, *La pacification du Sud-Est Anatolien en 1865*. S. 108-130.
- B. FLEMMING, *Neuere wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache Geschichte und Kultur der vorosmanischen und osmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968*. S. 131-147.
- S. SKILLITER, *British Centres of Turkish Studies*. S. 148-153.
- A. POPOVIC, *Etude de l'Empire ottoman et l'orientalisme dans les pays balcaniques (Essai d'un repertoire bio-bibliographique de l'orientalisme yougoslave)*. S. 154-159.
- Türk Arkeoloji Dergisi XXI, 2 (1974); XXII, 1 (1975):
- XXI- M. AKOK, *İshaklı Kervan Sarayı*. S. 5-21.
- U. B. ALKIM, *Tilmen Hüyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları 1972*. S. 23-30.
- E. ÇOKBANKER, *Beyşehir Kuşluca Köyü Buluntuları*. S. 31-39.
- R. FLEISCHER, *Untersuchungen in Sagolossos 1972*. S. 41-44.
- A. GOUGH, *Alahan Monastery 1972*. S. 45-48.
- O. GÜRMAN, *Keramos'da Bulunmuş olan Arkaik Torso*. S. 49-51,
- O. GÜRMAN, *Gümüşlük Köyü'nden (mindos) Bodrum Müzesine Getirilen 826 Env. No.lu Arkaik Torso*. S. 53-54.
- O. GÜRMAN, *Marmaris'ten Bodrum Müzesine Getirilen 6004 Env. No.lu Stel*. S. 55-58.
- M. A. HANFMANN, *Excavations and Restoration at Sardis 1972*. S. 59-77.
- P. LAMBRECHTS, *La 6e Campagne de Fouilles a Pessinonte (1972)*. S. 79-84.
- I. C. LOVE, *Excavations at Knidos 1972*. S. 85-129.
- H. METZGER, *Campagne de 1972 au Letoon et a Xanthos*. S. 131-138.
- J. SCHÄFEN, *Arbeiten In Phaselis: En Zusammenfassender Bericht*. S. 139-146.
- W. RADT, *Pergamon Grabungskampagne im Herbst 1972 Vorbericht*. S. 147-152.
- J. RUSELL, *Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1972*. S. 153-165.
- XXII-U. B. ALKIM, *Samsun Bölgesi Çalışmaları 1973*. S. 5-12.
- O. GÜRMAN, *Kaunos'da bulunmuş olan Arkaik Atlet Heykeli*. S. 13-16,
- M. A. HANFMANN, *Restoration and Excavations at Sardis-1973*. S. 17-36.
- P. HOMMEL, *Die Grabungs Kampagne in Milet im Herbst 1973*. S. 37-40.
- Ü. İZMİRLİGİL, *Uşak-Selçukler Tümüls'leri*. S. 41-69.
- M. J. MELLINK, *Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı, 1973*. S. 71-78.
- H. METZGER, *Fouilles du Letoon de Xanthos en 1973*. S. 79-84.
- L. POLACCO, *Topraklı 1973 Field Expedition Excavation*. S. 85-97.
- W. RADT, *Pergamon Grabungs Kampagne im Herbst 1973*. S. 99-107.
- H. TAKAZ, *28. 12. 1973-26. 1. 1974 Amasya Kulistepe Nekropol Kazısı Önerisi*. S. 109-115.
- O. A. TAŞYÜREK, *1973 yılı Kilikya Araştırmaları*. S. 117-125.

H. VETTERS, *Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos in den Jahren 1971-1972*. S. 127-140.

Türk Dili 281-284 (1975):

281- Ş. S. AYDEMİR, *Çankaya'daki Elçimiz*. S. 102-106.

282- S. ÇAĞATAY, *Ahmet Caferoğlu*. S. 174-175.

283- H. İLAYDIN, "Seferli Türküsü". S. 245-248.

H. EREN, *Karacaoğlan'ın Bir Koşması Üzerine*. S. 262-268,

S. ÇAĞATAY, *Eski Uygurca Üzerine Yeni Bir Bilimsel Yayın*. S. 312-313.

Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı (1974):

M. CANPOLAT, *Divanü Lügati' t-Türk'te Şamanizm izleri*. S. 19-34.

M. CUNBUR, *Saltuk-name'nin Tıpkı Basımı ve ikinci Yazma Nüshası üzerine*. S. 55-64.

O. NAHYA, *İslam-Türk Hukukunda Örf ve Adetlerin önemi*. S. 103-108.

A. BORCAKLI, *Işık Söndü Hayali Küçük Ali / Perden Kaldı Hayatının Vebali*. S. 203-208.

N. TAN, *Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu*. S. 209-210.

K. TOYGAR, *Hilmi Ziya Ülken*. S. 211-214.

Türk Kültürü 142-145 (1974):

142-144- M. TEVFIKOĞLU, *Ölümünün 50. yıldönümünde Ziya Gökalp*. S. 381-384.

C. ORHONLU, *Bozcaada'daki Köprülü Mehmet Paşa Camii ve vakfı hakkında*. S. 385-388.

M. AKSOY, *Bizans'ın Fethi ve İsmail Safa*. S. 389-394.

A. ŞENTÜRK, *Malatya Şehrinin yer değiştirmesi ve buna dair bir destan*. S. 404-412.

M. H. ŞAKİROĞLU, *Ahmet Cevdet Paşa ve Kozan ıslahatı hakkında düşünceler*. S. 413-419.

145- H. ŞEKERCİOĞLU, *Atatürk'ün soy ve sülalesi hakkında Anadolu'da yaptığım araştırmalar*. S. 5-9.

Y. K. KARAOSMANOĞLU, *Teslim Teslim*. S. 46-49.

Türk Kütüphanecileri Derneği Bülteni XXII, 1-2 (1973); XXIII, 1-4 (1974).

Türkiye Bibliyografyası IV (1973); I, III (1974).

Türkiye Makaleler Bibliyografyası I, III, IIV (1974).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 323 (1974); 324 (1975):

323- S. EYİCE, *Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri*. S. 2-17.

C. ORHONLU, *Osmanlı Türklerinin Kıbrıs'a Yerleşmesi*. S. 19-24.

F. DIRİMTEKİN, *Kıbrıs*. S. 25-30.

E. YÜCEL, *Kıbrıs'ın Arkeolojisi*. S. 31.

E. ESİN, *Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti*. S. 31-44.

A. ERZEN, *Kıbrıs Tarihine Bir Bakış*. S. 45-48.

324- Ç. GÜLERSOY, *Historique de Fındıklı*. S. 28-33.

V. DONBAZ, *The oldest Caravan traffic*. S. 34-36.

Türkiyemiz 10 (1973); 11 (1973) 50. yıl özel sayısı: 12-14 (1974); 15 (1975):

10- C. KERAMETLİ, *Anadolu Selçuklu Devri Duvar Çinileri*. S. 2-10.

G. FEHER, *Türk Minyatürlerinde Macar Tarihi*. S. 11-18.

O. KADEMOĞLU, *Anamas Yaylalarında*. S. 19-28.

- 11- M. ÖNDER, *Atatürk ve Müzeler*. S. 2-4.
 H. Z. KOŞAY, *Atatürk Kazuları*. S. 5-8.
 A. M. MANSER, *Trakya Kazuları*. S. 9-13.
 R. TEMİZER, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*. S. 14-20.
 M. ÖNDER, *Etnografya Müzesi*. S. 21-29.
 K. ÇIĞ, *Topkapı Sarayı Müzesi*. S. 30-38.
 M. H. ALTAY, *Ayasofya Müzesi*. S. 39-45.
 M. ÖNDER, *Mevlana Müzesi*. S. 46-50.
 N. BERK, *Resim ve Heykel Müzesi*. S. 51-54.
 M. AND, *Atatürk, Tiyatro ve Müzik*. S. 55-65.
 H. GEZER, *Atatürk Heykel ve Anıtlar*. S. 66-81.
 Z. GÜVEMLİ, *Atatürk Resimleri*. S. 82-91.
 Ç. GÜLERSOY, *Dolmabahçe Sarayı*. S. 92-103.
 F. AKOZAN, *Anıt Kabir*. S. 104-107
- 12- C. KERAMETLİ, *Osmanlı Devri Çini ve Seramikleri*. S. 3-15.
 G. FEHER, *Türk Kaynaklı Kavimlerin Macar Topraklarındaki Arkeolojik Hatıraları*. S. 16-20.
 E. YÜCEL, *Türk Sanatında Cam İşleri*. S. 21-29.
 J. İNAN, *Antalya Bölge Müzesi*. S. 30-36.
 Y. DURUL, *Karadeniz Bölgesi Halk El Sanatları Teşvik Yarışmaları*. S. 37-44.
- 13- G. FEHER, *Türk Vekayinelerinde Zıgıetvar*. S. 10-14.
- 14- R. ARIK, *Camide Resim*. S. 2-9.
 N. ATASOY, *I. Mahmut Devrinden Kalma Bir İstanbul Evi*. S. 10-16.
 U. DERMAN, *Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü: Gazneli Mahmut Mecmuası*. S. 17-21.
 G. FEHER, *Macar Millî Müzesinde Bir Osmanlı Kaftanı*. S. 22-25.
- 15- O. ALPÖZEN, *Türkiye'de Su Altı Arkeolojisi*. S. 2-6.
 G. FEHER, *Macaristan'da Türk Mimarlık Anıtları*. S. 7-13.
 H. GÜRÇAY, *Abideler ve Sıtlerin Korunması*. S. 19-22.
- Türköloji Dergisi VI, 1 (1974):
 Z. KORKMAZ, *Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler*. S. 15-30.
 H. MAZIOĞLU, *Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler*. S. 31-62.
 H. EREN, *Bursalı Aşık Halil*. S. 63-76.
 C. ÖZTELLİ, *Osmanlı Tarihine Adı Karışan Saz Şairi: Koroğlu*. S. 121-136.
- Vakıflar Bülteni I (1970):
 F. BERKOL, *Türkiyede Vakıflar*. S. 7-8.
 F. BERKOL, *Vakıflar Müessesesi. Hukuk Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü*. S. 9-13.
 Ş. BERKİ, *Vakıf Yapabilecek olan Şahıslar ve Vakıf Yapmak Ehliyeti*. S. 14-17.
 C. SONBAY, *Vakıf Malların ve Hizmetlerin Hukuki Mahiyeti*. S. 18-19.
- Vesnik Drevnei İstorii 2-4 (1974); 1 (1975).
 Viking XXXVIII (1974).
 Vita Italiana XXII, 1-2 (1974); XXIV, 1-6 (1974).
 Voprosii İstorii 3 (1974).
 Die Welt des Orients VIII, 1 (1975):

- J. BAUER, *Zum /dr/-Phonem des Sumerischen*. S. 1-9.
 W. SCHRAMM, *Assyrische Königsinschriften* S. 37-48.
 K. KESSLER, *Die Anzahl der assyrischen Provinzen des Jahres 738 v. Chr. in Nordsyrien*. S. 49-63.
- Wiadomości Archeologiczne XXXVII, 1 (1972); XXXVIII, 2 (1973); XXXIX, 1-2 (1974).
- Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes LXV-LXVI (1973-1974):
 H. HIRSCH, *Einiges nebenbei zu akkadischen "Liebesbeschwörungen"*. S. 59-68.
 H. HUNGER, *Zur Periodizität neusumerischer Feste*. S. 69-76.
 O. HANSER, *Die Nebensatzgrammatik des Türkischen, untersucht an ausgewählten Beispielen*. S. 155-218.
 A. TIETZE, *Ein Slavisches Lehnwort in den früh-osmanischen Chroniken*. S. 219-222.
- The Yale Review LXIV, 2-3 (1974-1975).
- Yeni Yayınlar XIX, 11-12 (1974); XX, 1 (1975).
- Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie LXIV, 1 (1975):
 R. M. BOEHMER, *Das Auftreten des Wasserbüffels in Mesopotamien in historischer Zeit und seine sumerische Bezeichnung*. S. 1-19.
 B. ALSTER, *On the Interpretation of the Sumerian Myth "Inanna and Enki"*. S. 20-34.
 H. OTTEN - CHR. RÜSTER, *Bemerkungen zu "Keilschrifturkunden aus Boghazköi"*, Heft XLIV. S. 46-50.
 J. MEUSZYNSKI, *The Throne-Room of Aşsu-naşir-apli II. (Room B in the North-West Palace at Nimrud)*. S. 51-73.
 S. PARPOLA, *A Note on the Neo-Assyrian Census List*. S. 96-115.
 M. WEIPPERT, *Zur Identifikation des Hamburger Orthostatenfragments Tiglathpile-sers*. S. 116-122.
- Zeitschrift für Balkanologie XI, 1 (1975).
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft CXXI, 1 (1975).
- Zeitschrift für Geschichtswissenschaft XXII, 11-12 (1974); XXIII, 1-4 (1975).
- Zeitschrift für Kulturaustausch XXV, 1 (1975).
- Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunsthgeschichte XXXI, 4 (1974); XXXII, 1 (1975).
- Zentralblatt der Bulgarischen Wissenschaftlichen Literatur 1, 2 (1974).

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	Page
İĞDEMİR, ULUĞ: Au Seuil de la quarantièmes Année (en turc)	1
ÖZGÜNEL, COŞKUN: Récipients géométriques trouvés à Dirmil (Gökçebel) (en turc, avec 56 fig.)	3
—————: Dito, résumé en allemand	49
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI: Cérémonies du "Nahil" et du "Nakil" (en turc, avec 9 fig.)	55
ÖZGÜ, PROF. DR. MELÂHAT: Le Grand Turc dans les jeux populaires allemands (en turc)	71
AKÇAKAYALIOĞLU, CİHAT: Les Mémoires du Maréchal Fevzi Çakmak et Atatürk (en turc)	81
Conférences :	
ERZEN, PROF. DR. AFİF: Chypre dans l'histoire de l'Antiquité (avec 34 fig.) ..	93
Nécrologie :	
ÜNAL, AHMET: Prof. Dr: Halil Demircioğlu, au 4 ^e anniversaire de sa mort	117
Bibliographie :	
SOYSAL, İSMAİL: Une appréciation de l'historien hongrois Géza Perjés sur les relations politiques turco-hongroises après Mohacs	127
Livres et périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire dans le premier semestre de 1975	139

Sur la couverture : Empreinte de sceau, avec écriture en hieroglyphe hittite, datant de 1400 av. J. - Ch., trouvée aux fouilles de Maşat Höyük de la Société Turque d'Histoire.

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XL

No : 157

Janvier 1976

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 6